ISSN 2617-5940

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

ЗБІРНИК наукових праць

УНІВЕРСИТЕТУ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ №1-2 2020

УДК 33 + 657

Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України : електронне наукове видання (категорія Б) [Електронний ресурс] / Університет державної фіскальної служби України; гол. ред. : М. О. Кужелєв. 2020. № 1-2. Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Znpnudps/index.html. Заголовок з екрана.

Журнал розміщено в профільних міжнародних наукометричних базах даних, репозитаріях та пошукових системах:

- **Vernadsky National Library of Ukraine**
- **Google Academy**
- **Crossref**
- **The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences (ERIH PLUS)**
- **CiteFactor**
- **MIAR**
- **INFOBASEINDEX**
- **Open Academic Journals Index**

Затверджено Вченою радою Університету державної фіскальної служби України,
Протокол № 13 від 26 листопада 2020 року

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів.

За точність викладеного матеріалу відповідальність покладено на авторів.

Рукописи рецензуються редакційною колегією та перевіряються в системі унікальності текстів «UNICHECK»

Зміни тексту та скорочення, що впливають на зміст матеріалів, а також їх перейменування вносяться редакцією за погодженням авторів.

При передруку матеріалів посилання на «Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України» обов'язкове.

Адреса редакції: вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна
E-mail: finansyzbirnyk@gmail.com
Web-сайт (web-сторінки) наукового видання
http://ojs.nusta.edu.ua/index.php/ojs2/about

© Університет державної фіскальної служби України

Редакційна колегія:

Головний редактор:
КУЖЕЛЄВ М.О., *доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна)*

Заступник головного редактора:
ОНИШКО С.В., *доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, УДФСУ (Україна)*

Відповідальний секретар:
ЖИТАР М.О., *кандидат економічних наук, доцент, УДФСУ (Україна).*

Склад редакційної колегії:

БОЙКО А.О., *доктор економічних наук, доцент, СумДУ (Україна);*
ГУСЯТИНСЬКИЙ М.В., *кандидат технічних наук, доцент, УДФСУ (Україна);*
ЄВДОКИМОВ В.В., *доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, ДУ «Житомирська політехніка» (Україна);*
ЖАВОРОНОК А.В., *кандидат економічних наук, доцент, ЧНУ імені Ю. Федьковича (Україна);*
КОВАЛЕНКО Ю. М., *доктор економічних наук, професор, УДФСУ (Україна);*
МАРТИНЕНКО В.В., *кандидат економічних наук, доцент, УДФСУ (Україна);*
МЕЛЬНИК В. М., *доктор економічних наук, професор, КНЕУ ім. В.Гетьмана (Україна);*
МИТИКО ХИТОВ., *доктор економіки, Університет національного та світового господарства (Болгарія);*
ПАРИМАЛ ЧАНДРА БІСВАС., *PhD, Університет Адамс (Індія);*
ПАСІЧНИЙ М.Д., *доктор економічних наук, доцент, КНТЕУ (Україна);*
САМБОРСКІ АДАМ, *доктор економічних наук, професор, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach (Польща);*
САМОРОДОВ Б.В., *доктор економічних наук, професор, ХННІ ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна);*
СОСНОВСЬКА О.О., *доктор економічних наук, доцент, КУБГ (Україна).*

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
УНІВЕРСИТЕТУ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
Спеціальності: 051 «Економіка», 071 «Облік і оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг», 281 «Публічне управління та адміністрування»

Засновник та видавець
Університет
державної фіскальної
служби України

Електронне наукове видання

№ 1-2, 2020

УДК 33 + 657

ЗМІСТ

Абрамова А.С., Жаворонок А.В., Федишин М.П. Дослідження розвитку Fintech: кейс для країн східної Європи …… 8
Абрамова А.С., Жаворонок А.В., Федишин М.П. Исследование развития Fintech: кейс для стран восточной Европы …… 8
Abramova A., Zhavoronok A., Fedyshyn M. Research of Development Fintech: Case for Eastern European Countries……... 9

Ананьєва Ю.В. Особливості управління фінансовими ризиками України у міжнародному кредитуванні…… 26
Ананьева Ю.В. Особенности управления финансовыми рисками Украины в международном кредитовании……....26
Ananieva Yu. Features of Financial Risk Management of Ukraine in International Lending……27

Біленко Д.В. Оцінка впливу державного фінансування вищої освіти на економічне зростання країни……38
Беленко Д.В. Оценка влияния государственного финансирования высшего образования на экономический рост страны…….. 38
Belenko D. Assessment of the Public Financing Impact of Higher Education on the Country Economic Growth……..39

Гордей О.Д., Безносko К.О., Мерва А.О. Вплив COVID-19 на економічне зростання в Україні……... 49
Гордей О.Д., Безносko К.О., Мерва А.О Влияние COVID-19 на деятельность экономический рост в Украине…… 49
Hordei O., Beznosko K., Merva A. Impact of COVID-19 on Economic Growth Activities in Ukraine……49

Гуменюк А.І. Державна політика розвитку зеленого туризму в Україні…… 64
Гуменюк А.И. Государственная политика развития зеленого туризма в Украине…….. 65

Gumenyuk A. State Policy of Green Tourism Development in Ukraine…… 66

Діденко Л.В., Тітор В.С. Сучасний стан системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні……..76
Диденко Л.В., Титор В.С. Современное состояние системы негосударственного пенсионного обеспечения в Украине……... 76
Didenko L., Titor V. The Current State of the Private Pension System in Ukraine……... 76

Житар М.О., Бежевець І.В. Діагностика фінансового стану підприємства як основа забезпечення його економічної безпеки……. 87
Житарь М.О., Бежевец И.В. Диагностика финансового состояния предприятия в качестве основы для обеспечения его экономической безопасности…….. 87
Zhytar M., Bezhevets I. Diagnosis of the Financial Condition of the Enterprise as the Basis of its Economic Security……..87

Жукова Ю.М., Демченко І.О. Сучасні тенденції розвитку транспортного страхування в Україні……... 100
Жукова Ю.М. Демченко И.О. Современные тенденции развития транспортного страхования в Украине……. 100
Zhukova Y., Demchenko I. Current Trends in the Development of Transport Insurance in Ukraine……..101

Канцур І.Г., Нізельська М.А. Реформування корпоративного менеджменту в контексті міжнародного бізнесу…… 114
Канцур І.Г., Нізельська М.А. Реформирования корпоративного менеджмента в контексте международного бизнеса……... 114
Kantsur I., Nizelska M. Reform of Corporate Management in the Context of International Business……... 115

Капленко Г.В. Питання про суверенітет споживача в лібертаріанських концепціях публічного управління……127
Капленко Г.В. Вопрос о суверенитете потребителя в либертарианских концепциях публичного управления……. 127
Kaplenko H. The Issue of Consumer Sovereignty in Libertarian Concepts of Public Governance…… 128

Коваленко Ю.М., Вітренко Л.О. Фінансування закладів вищої освіти в Україні та пошук альтернативних джерел…… 141
Коваленко Ю.М., Витренко Л.А. Финансирование учреждений высшего образования в Украине и поиск альтернативных источников…… 141
Kovalenko Yu., Vitrenko L. Financing of Higher Educational Institutions in Ukraine and Searching Alternative Sources……..142

Кодіс Є.І. Особливості реалізації програми «Східне партнерство» ЄС у сфері державного управління……... 154
Кодис Е.И. Особенности реализации программы «Восточного партнерства» ЕС в сфере государственного управления…… 154
Kodis E. Features of Implementation of the EU Eastern Partnership Program in the Field of Public Governance……... 155

Кузьменко Л.А. Детермінанти управління телекомунікаційними підприємствами……... 166
Кузьменко Л.А. Детерминанты управления телекоммуникационными предприятиями……166
Kuzmenko L. Determinants of Telecommunications Enterprises Management... 166

Куцевол А.А. Публічне управління у сфері міжнародної технічної допомоги України: проблеми та перспективи розвитку……... 178
Куцевол А.А. Публичное управление в сфере международной технической помощи Украине: проблемы и перспективы развития…… 179
Kutsevol A. Public Administration in the Field of International Technical Assistance of Ukraine: Problems and Development Prospects……. 180

Лисецька Н.М. Світова практика впровадження податкових амністій: досвід для України…….. 192
Лисецкая Н.Н. Мировая практика внедрения налоговых амнистий: опыт для Украины……192
Lysetska N. The Global Practice of Introducing Tax Amnesties: Experience for Ukraine…….. 193

Ліснічук О.А., Березан М.В. Основні складові поточного фінансового планування на підприємстві……... 208
Лисничук О.А., Березан М.В. Основные состовляющие текущего финансового планирования на предприятии…… 208
Lisnichuk O., Berezan M. The Main Components of Currently Financial Planning at Enterprise……... 209

Мирошниченко А.І. Імплементація Європейського досвіду у практику сучасного публічного управління України……... 222
Мирошниченко А.И. Имплементация европейскоого опыта в практику современного публичного управление Украины……. 222
Myroshnychenko A. Implementation of European Experience into the Practice of Modern Public Governance of Ukraine……223

Михайловська О.В. Україна в системах сучасних міжнародних вимірів….. 239
Михайловская О.В. Украина в системах современных международных измерений……239
Mykhailovska O. Ukraine in the Systems of Modern International Dimensions.. 240

Kiva A., Moiseienko T. Domestic Startups Financial Assistance Improvement in the Conditions of International Integration……... 255
Ківа А. А., Моісеєнко Т. Є. Удосконалення механізму фінансового забезпечення вітчизняних стартапів в умовах міжнародної інтеграції……. 255
Кива А. А., Моисеенко Т. Е. Усовершенствование механизма финансового обеспечения стартапов в условиях международной интеграции……... 256

Нечипоренко А.В., Юрах Ю.С. Аналіз фінансового потенціалу територіальних громад в Україні……..271
Нечипоренко А.В., Юрах Ю.С. Анализ финансового потенциала территориальных общин в Украине…….. 271
Nechyporenko A., Yurakh Yu. Analyzing of the Financial Potential of Territorial Communities in Ukraine……272

Пасічний М. Д., Непиталюк А. В. Європейський досвід фіскального регулювання виробництва та обігу етилового спирту……285
Пасечный М. Д., Непиталюк А. В. Европейский опыт фискального регулирования производства и оборота этилового спирта……. 285
Pasichnyi M., Nepytaliuk A. The European Experience of Ethyl Alcohol Production's and Circulation's Fiscal Regulation……286

Полагнин Д.Д. Аналіз тенденцій зміни офіційного валютного курсу Національного банку України…… 307
Полагнин Д.Д. Анализ тенденций изменения официального валютного курса национального банка Украины…….. 307
Polagnyn D. Alysis of Trends in Changes in the Official Exchange Rate of the National Bank of Ukraine……..308

Сосновська О.О., Баліцька Г.О. Розвиток медичного страхування в умовах COVID-19……. 325
Сосновская О.А., Балицкая А.О. Развитие медицинского страхования в условиях COVID-19…… 325
Sosnovska O., Balitska H. Development of Medical Insurance in the Conditions of COVID-19……. 326

Чуницька І.І., Михайленко В.В. Вплив світових та національних макроекономічних факторів на функціонування фінансового ринку України в умовах глобальної конкурентоспроможності…….. 338
Чуницкая И.И., Михайленко В.В. Влияние мировых и отечественных макроэкономических факторов на функционирование финансового рынка Украины в условиях глобальной конкурентоспособности……. 338
Chunitskaya I., Mikhaylenko V. Impact of Global and National Macroeconomic Factors on the Functioning of the Financial Market of Ukraine in the Conditions of Global Competitors……... 339

Шестаковська Т.Л. Вплив Європейської інтеграції на розвиток економічної політики України……. 354
Шестаковская Т.Л. Влияние европейской интеграции на развитие экономической политики Украины……... 354
Shestakovska T. The Impact of European Integration on the Development of Ukraine Economic Policy……..355

Щербак Н.В. Здійснення моніторингу та аналізу впливу державної політики (в умовах реалізації реформи державного управління)……... 370
Щербак Н.В. Осуществление мониторинга и анализа влияния государственной политики (в условиях реализации реформы государственного управления)……...371
Shcherbak N. Realisation of the Monitoring and the Impact Analysis of the State Policy (in the Framework of Public Administration Reform Implementation).... 372

Статті рекомендовано до друку наступними рецензентами……... 385

УДК 336.71:330.341.1

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.8-25

Абрамова А.С., Жаворонок А.В., Федишин М.П.

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ FINTECH: КЕЙС ДЛЯ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ

У статті визначено стратегічне значення розвитку FinTech в Україні на основі показників ринку FinTech країн Східної Європи. Розглянуто елементи фінансово-кредитних установ, які забезпечують належні умови функціонування даного ринку та встановлено відмінні риси вітчизняного ландшафту FinTech. Представлено основні мотиви та напрями державного регулювання досліджуваній сфері на ринку фінансових послуг. Проведено аналіз видів FinTech компаній за сферами в Україні. Завдяки багатофакторному економетричному моделюванню виявлено фактори, які визначають рівень розвитку FinTech в Угорщині, Польщі, Словаччині, Румунії та Україні. На основі проведено SWOT-аналізу встановлено можливості і загрози, слабкі та сильні сторони функціонування та розвитку даних послуг в Україні. На основі виявлених тенденцій та з урахуванням досвіду зарубіжних країн запропоновано пріоритетні напрямки та інструментарій його розвитку в Україні.

Ключові слова: *банк; страхова компанія, інвестиційний фонд, FinTech компанія; ринок фінансових послуг.*

Абрамова А.С., Жаворонок А.В., Федишин М.П.

ИССЛЕДОВАНИЕ РАЗВИТИЯ FINTECH: КЕЙС ДЛЯ СТРАН ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ

В статье определено стратегическое значение развития FinTech в Украине на основе показателей рынка FinTech стран Восточной Европы. Рассмотрены элементы финансово-кредитных учреждений, обеспечивающих надлежащие условия функционирования данного рынка и

установлено отличительные особенности отечественного ландшафта FinTech. Представлены основные мотивы и направления государственного регулирования исследуемой сфере на рынке финансовых услуг. Проведен анализ видов FinTech компаний по сферам в Украине. Благодаря многофакторном эконометрического моделирования выявлены факторы, которые определяют уровень развития FinTech в Венгрии, Польше, Словакии, Румынии и Украины. На основе проведения SWOT-анализа установлено возможности и угрозы, слабые и сильные стороны функционирования и развития данных услуг в Украине. На основе выявленных тенденций и с учетом опыта зарубежных стран предложено приоритетные направления и инструментарий его развития в Украине.

Ключевые слова: *банк, страховаякомпания, инвестиционный фонд, FinTech компанія, рынок финансовых услуг.*

Abramova A.S., Zhavoronok A.V., Fedyshyn M.F.

RESEARCH OF DEVELOPMENT FINTECH: CASE FOR EASTERN EUROPEAN COUNTRIES

Within the article, strategic importance of the FinTech development in Ukraine based on Eastern Europe's FinTech market indicators is identified. Elements of the financial institutions, which ensure proper functioning of the market, are considered, and distinctive features of the native FinTech landscape are determined. The main motives and directions of state regulation of the investigated sphere in the financial services market are presented. Types of FinTech companies by sector in Ukraine are analyzed. Due to the multi-factor econometric modeling, some factors (GDP, population size, consumer spending, and Internet access), which determine the development level of FinTech in Hungary, Poland, Slovakia, Romania and Ukraine, are identified. Based on the conducted SWOT analysis, opportunities and threats, weaknesses and strengths of the functioning and development of these services in Ukraine are identified. On the grounds of the identified trends and taking into consideration the experience of

foreign countries, priority directions and tools for its development in Ukraine are proposed, the priority of which are: technical support of the FinTech market functioning; modernization of FinTech business models in the direction of the technology development and customer needs, partnerships and cooperation with banking institutions; digitization of banking functions and payments, use of own databases; use of services of your own IT companies or software of well-known international suppliers such as SAP; overcoming the problem of the financial services market development in Ukraine due to low mentality, confidence and lack of financial literacy on the basis of building the institute of trust; formation of the favorable investment climate for the financial assets inflow for the FinTech development on the basis of the state support introduction for the investment activity by means of tax incentives.

Keywords: *Bank, Insurance Company, Investment Fund, FinTech Company, Financial Services Market.*

Постановка проблеми. Революційні зміни сучасного фінансового ринку в наш час відбуваються за вектором розвитку інновацій у сфері FinTech, зокрема швидкого перетворення фінансових послуги у нові форми та розширення можливостей їх використання, зміни умов функціонування ринків цінних паперів, платежів, кредитно-депозитних операцій, особливостей перетворення та обігу особистих і корпоративних фінансів тощо.

FinTech за останні роки закріпили свої функціональні позиції та впевнено забезпечують як створення сприятливого середовища для стартапів та підприємців, так і чинять вплив на загальнонаціональні результати господарської діяльності. Сьогодні йде мова про інтернаціоналізацію даного виду бізнесу. Дослідження FinTech України та порівняння їх з FinTech, які функціонують в європейських країнах, створює можливості акумулювання повної інформації про FinTech з точки зору їх підсекторів та ринків і створить чітке уявлення щодо управління та забезпечення умов подальшого

розвитку. FinTech створює можливість кардинально переформатувати фінанси у напрямку оцифровки всіх сфер бізнесу та життя, трансформації та створення нових сервісів та фінансових інструментів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Виникнення FinTech в першу чергу пов'язане з швидким розвитком цифрової економіки у світі. На сьогоднішній день економіка активно цифровізується. Питання оцифрування, точніше – «цифрова грамотність», вперше було застосовано Гулістер П. [11] в тлумаченні комп'ютерної грамотності, в якій дана дефініція визначена як акцентування критичного мислення і оцінка інформації більше, ніж технічних і процедурних навичок. Проте, за весь цей час науковцями здійснювались численні спроби дослідити дану категорію. Питання цифрової грамотності значно активізувалося протягом останніх двадцяти-тридцяти років, поряд з діджиталізацією більшої частини ділової активності суб'єктів господарювання, водночас зростала і її роль, як на ринку фінансових послуг (сфера FinTach), так і у банківському бізнесі та споживчому кредитуванні, зокрема [14]. Значна кількість науковців присвятили свої праці вивченню впливу процесів діджиталізації на світовий ринок фінансових послуг. Такі дослідження були проведені, зокрема: Андрущенко К. [1] та Шкарлет С. [20]. Виникає запитання: чому процес діджиталізації на сьогоднішній день є настільки важливим? Відповідь є дуже простою: по-перше, це обов'язковий елемент для свідомого вибору причин і способів використання нових технологій; по-друге, під час оцифрування діяльності ми стикаємося з соціально-культурним процесом, який відповідає за набуття та обробку основної інформації і знань.

Термін «FinTech» вперше почали використовувати у 1990-х роках, суть якого полягає у використанні комп'ютерних програм або інших технологій допомоги фінансовій галузі [5]. Починаючи з 2011 року FinTech почав привертати увагу регуляторів, замовників та науковців: Чернадчук В. [6], Чумутова І. [7], Холявко Н. [13], Лактіонова А. [16]. Застосування FinTach

стає причиною ускладнення інституційної структури глобальної фінансової системи. Шляхи зменшення негативного впливу FinTach на стабільність фінансової системи, можуть бути: робота «регулюючих пісочниць» в рамках яких тестуються нові технології, бізнес-моделі та алгоритми, що лежать в основі інновацій FinTach, тобто здійснюється оцифрування, а також юридичне врегулювання права власності на цифрові токени та чітке визначення технології «blockchain» в різних сферах життя [3]. Розвиток сектору FinTech, з урахуванням сучасних процесів оцифрування діяльності, на основі розбудови «blockchain» у секторі FinTech може стати висхідним елементом [10].

Сучасні дослідження розвитку FinTech показують, що використання інформаційних технологій дає можливість доступу до міжнародних ринків, розвиває ділову діяльність в режимі он-лайн і цим самим – сприяє прогресу цифрової економіки [2]. На сьогоднішній день FinTech - компанії сформували нову нішу на ринку фінансових послуг, яка базується на міжгалузевій співпраці між державними установами [22]. Аналіз вартості та структури інвестиційних потоків як найбільш очевидних показників показав високий потенціал галузі FinTech для обробки міжнародних переказів. FinTech [9].

Розробка ефективного підходу до створення інформаційної платформи FinTech повинна будуватись на основі характеристик платформ FinTech, їх типів, учасників та найбільш впливових факторів, основними серед яких є: рівень інвестування, вплив платформ FinTech у ЄС на світовому рівні, особливості інвестування у B2B FinTech платформи [12].

Загалом, переважна більшість досліджень зосереджена на фінансах та банківському секторі. Дослідження моделі функціонування ринку фінансових послуг в окремих його сегментах: депозитному, кредитному, страховому та інвестиційному показало вагому ролі банківських установ в економічному розвитку країн даної [8]. Детальний аналіз трансформацій у банківській системі свідчить, що у майбутньому такі ж зміни повинні

відбудуться в інших сегментах ринку фінансових послуг, що є необхідною умовою його розвитку [17; 18; 21]. Визначення впливу FinTech-індустрії на розвиток банківського бізнесу повинно будуватись на основі основних моделей участі банків у створенні FinTech-компаній. Сучасні тенденції розвитку FinTech слід враховувати при визначенні ключових детермінант трансформації банківського сектору щодо формування нових бізнес-моделей функціонування банківського бізнесу [23].

Таким чином, економічна доцільність розвитку FinTech в сучасних умовах є важливою частиною загального процесу вивчення особливостей функціонування ринку фінансових послуг для управління ними. З цією метою актуальним стає аналіз зарубіжного досвіду в цій галузі. Відповідно, у статті приділяється вивчення стану розвитку FinTech держав Східної Європи (СЄ) та України.

Метою роботи є дослідження складових інфраструктури та факторів впливу на функціонування FinTech держав СЄ і України на основі побудови багатофакторної економетричної моделі як базису для прийняття ефективних управлінських рішень задля забезпечення сталого розвитку ринку фінансових послуг в Україні.

Виклад основного матеріалу. Для України потенційний можливості FinTech-індустрії поширюються серед банківського, страхового сектору, управління активами, капіталом фінансового ринку, а також торкається нових фінансових технологій у сфері платежів, залучення капіталу, особистих фінансів, кібербезпеки, баз даних та їх аналітики, інших видів програмного забезпечення. Важливим з точки зору розвитку FinTech в Україні є визначення фінансового ландшафту, сильних та слабких сторін, можливостей та загроз їх розвитку, а також перспектив майбутнього ринку та клієнтського попиту.

Економічна роль та посилення розвиткуFinTech в Україні щохвилини набуває стратегічного значення, зважаючи на індикатори зростання загальної кількості інвестиційних угод Fintech в Європі (рис. 1).

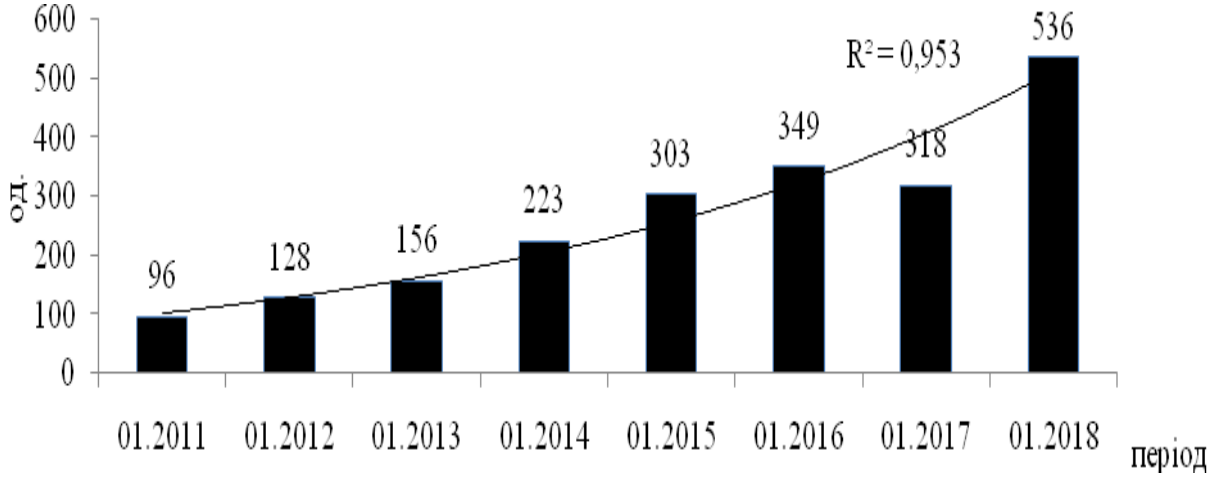

Рис. 1 Динаміка кількості інвестиційних угод Fintech в Європі

Джерело: складено авторами на основі [19]

Зростання кількості FinTech компаній, довіри їх діяльності та переваг співпраці з ними протягом 01.2011 – 01.2018 років дає можливість стверджувати про загальну консолідацію та розвиток даного сектору. Підтверджується інформація даними співпраці фінансових установ країн Європи (рис. 2). Зокрема, країни з високим рівнем фінансово-економічного розвитку у переважній більшості віддають перевагу співпраці з лідерами FinTech індустрії – більше 50%.

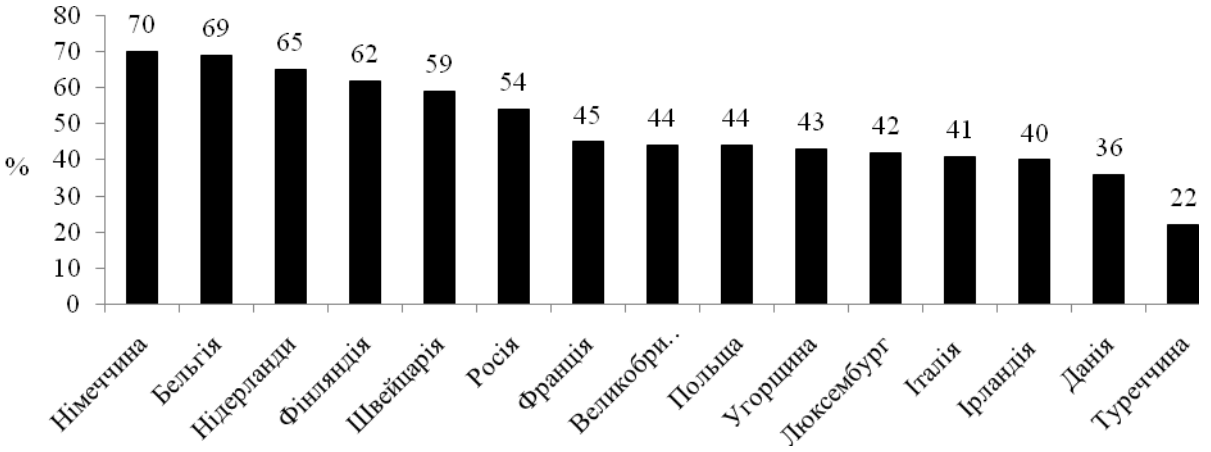

Рис. 2 Частка фінансових установ країн Європи, які співпрацюють з FinTech компаніями

Джерело: складено авторами на основі [19]

Проведемо оцінку розміру ринку FinTech країн СЄ, території яких

суміжні з Україною (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія). Загалом, вартість їх ринків FinTech складає понад 1,13 млрд. євро (Польща – 856 млн. євро, Угорщина – 83 млн. євро, Словаччина – 73 млн. євро, Румунія – 119 млн. євро). Досліджуючи зарубіжний досвід функціонування ринку FinTech головними учасниками на арені фінансових послуг є урядові установи (регулятори, центральні банки, установи, які впливають на фінансовий сектор), традиційні FinTech фірми (як інвестори, стратегічні покупці, продавці інновацій), технологічні компанії (надають FinTech послуги разом зі своїми основними продуктами), компанії, які входять до екосистеми FinTech і створюють технології для фінансових транзакцій, професійні інвестори тощо.

З метою здійснення порівняння та встановлення реального ландшафту проекції FinTech послуг України з досліджуваними країнами звернемося до даних рис. 3, який демонструє перевагу України над країнами СЄ щодо чисельності фінансово-кредитних установ у 2018 році, які являються головними постачальниками FinTech послуг, проте обсяги їх активів є значно меншими за розміри активів та ефективністю їх використання порівняно з країнами СЄ. Найближчі за значенням показники притаманні Угорщині.

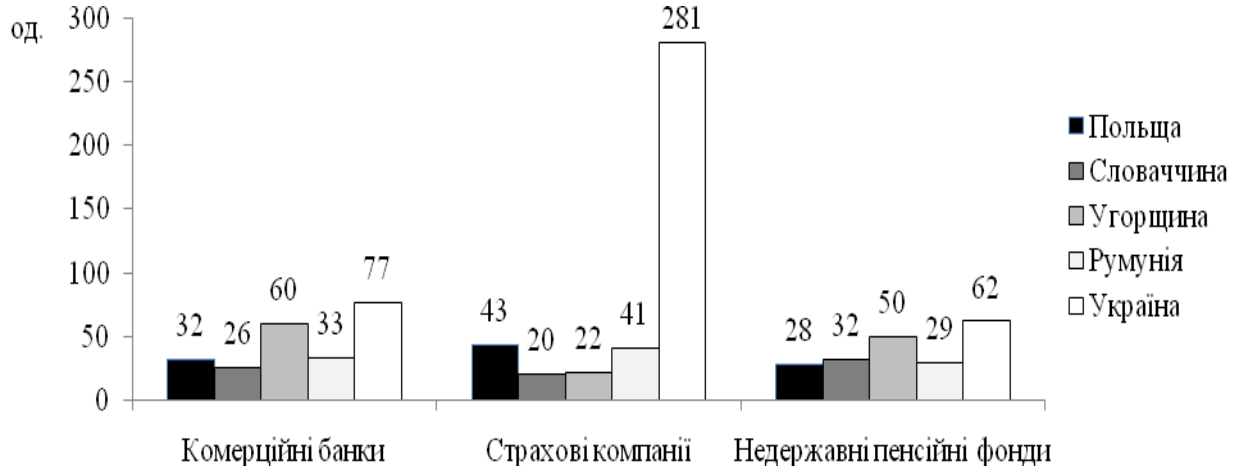

Рис. 3 Ландшафт FinTech послуг країн СЄ та України

Джерело: складено авторами на основі [4; 19]

Цікавим є феномен кількості учасників страхового ринку України,

близько 281 установ у 2018 році, порівняно з іншими країнами, однак якість та обсяги страхових операцій суттєво відрізняються. Однак, ринки досліджуваних країн виявилися різними не тільки залежно від їх розміру, але і за домінуючою технологією та схильністю до впровадження інновації. Щодо України, то така кількість фінансово-кредитних установ створює реальні перспективи розширення вже існуючих та впровадження новітніх FinTech послуг та інструментів.

Вітчизняний ринок фінансових технологій перебуває на стрімкому етапі зростання завдяки тісній співпраці комерційних банків України та FinTech компаній та заходам державного регулювання, зокрема, реалізації Комплексної програми розвитку фінансового сектору України – 2020 та Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року (BankID, OpenBanking, удосконалення Системи електронних платежів НБУ,розширення доступу учасників фінансових ринків до публічних реєстрів, е-гривня, bigdata, blockchain та хмарних технологій тощо) як мотиватора впровадження нових фінансових інструментів. Особливістю українських FinTech компаній є започаткування практики співпраці в секторі страхування, що створює позитивні можливості розвитку фінансового сектору економіки.

Вважаємо, що основними аргументами такого розвитку є світові тенденції та показники функціонування FinTech компаній (за даними 2018 року 43% вітчизняних FinTech компаній працюють на міжнародному ринку), посилення бажання традиційних фінансово-кредитних установ до співпраці з метою утримання клієнтських ринків, відсутність FinTech компаній – лідерів вітчизняного ринку, наявність в Україні фінансових ресурсів та бажання інвестувати їх в start-up і, на кінець, зростання фінансової грамотності населення та бажання управляти власними фінансами тощо.

Розподіл FinTech компаній за сферами діяльності за підсумками 2017-2018 років Україні представлено на рис. 4.

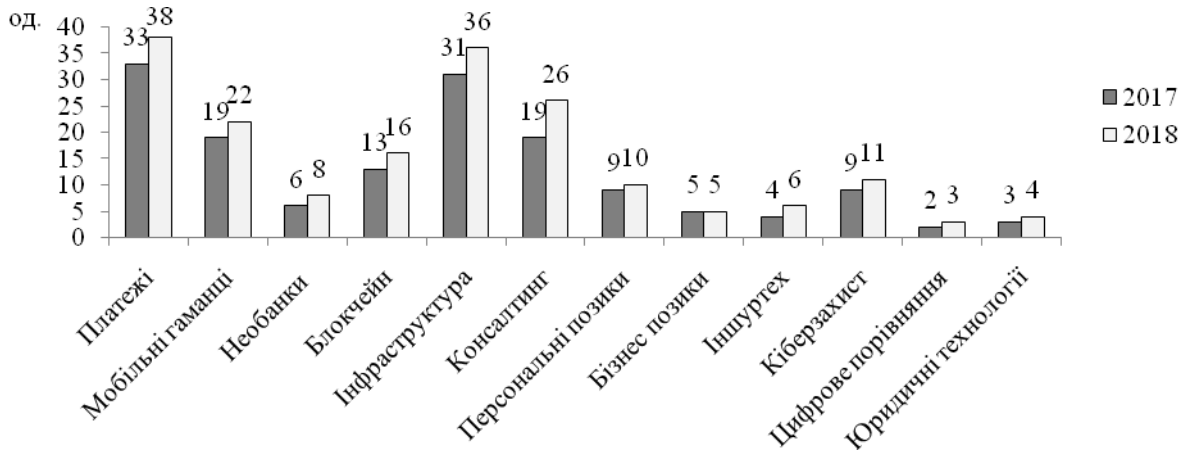

Рис. 4 Види FinTech компаній за сферами діяльності

Джерело: складено авторами на основі [4; 19]

Досліджуючи перспективи та фактори, які визначають рівень розвитку FinTech європейських країн, встановлено, що до їх переліку відносять обсяг ВВП країни, чисельність населення, обсяг споживчих витрат, кількість домогосподарств, кількість користувачів Internet та кількість пристроїв, які забезпечують функціонування FinTech.

Найбільш впливові з них пропонується взяти за основу формування багатофакторної моделі, зокрема, регресії лінійного виду: $Y = b_0 +$, де (1)

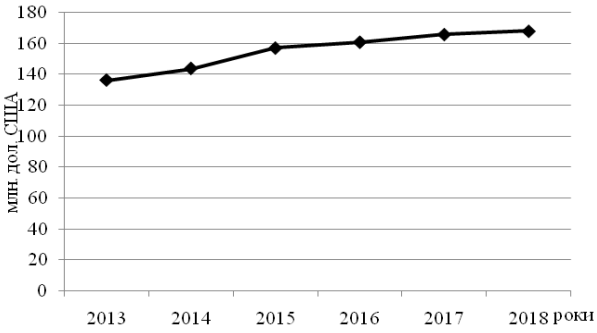
Y – результативний показник – очікуваний попит ринку FinTec;

b_{0-n} – невідомі досліджувані коефіцієнти;

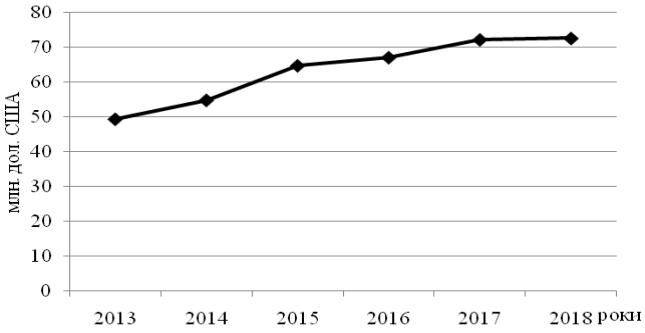
X_{1-n} – фактори впливу.

Попередньо, за результатами розрахунку парних коефіцієнтів кореляції встановлено, що в наступне дослідження доцільно включити лише такі фактори, як: обсяг ВВП (X_1), чисельність населення (X_2), обсяг споживчих витрат (X_3) та кількість користувачів Internet (X_4), оскільки інші вище названі фактори або незначно впливають чи взагалі не впливають на досліджуваний результативний показник, або повторюють один одного, тому виключені з дослідження. Таким чином, проведено дослідження розрахункового попиту на ринку FinTech для країн СЄ та України на основі побудови багатофакторної економетричної моделі, і, як наслідок, встановлено

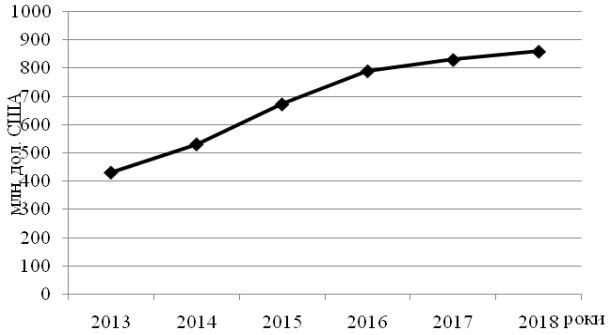
коефіцієнт детермінації (R^2), значення якого близьке до 1. Значення даного коефіцієнта засвідчує високий вплив факторів X_1, X_2, X_3, X_4на величину Y. Коефіцієнт множинної кореляції (*R)* також засвідчує адекватність розрахункової моделі. Результати аналізу представлено на рис. 5.

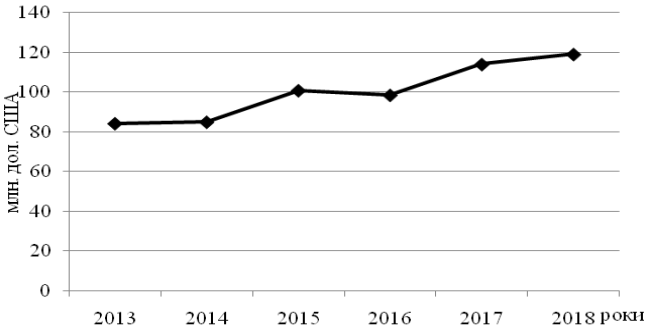
Y= 918,8667+0,002018*X1+72,5404*X2-
- 0,00504*X3 - 9,40431*X4
Угорщина

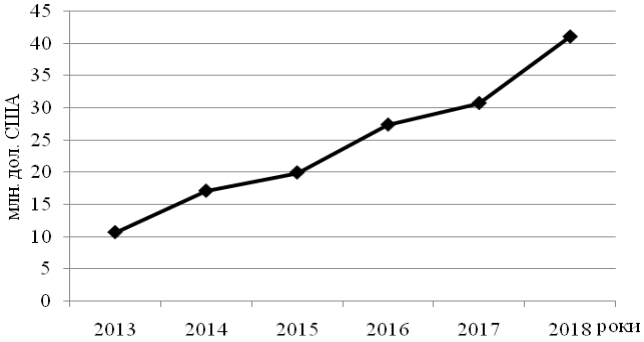
Y= 63380,82+0,016632*X1-1646,43*X2-
- 0,02663*X3 – 23,4272*X4
Польща

Y= 2244,618-0,57268*X1-448,762*X2+
+12,53797*X3 +41,38544*X4
Словаччина

Y= -1692,6-0,7994*X1+87,54312*X2+
+1,20735*X3 +18,44583*X4
Румунія

Y= 67,25361+0,465907*X1-1,77773*X2-0,59043*X3 +1,017793*X4
Україна

Рис. 5. Розрахунковий попит на ринку FinTech країн СЄ та України

Джерело: складено авторами на основі [4; 19]

Застосування економіко-математичного моделювання дало можливість зібрати та впорядкувати статистичну інформацію та виявити приховані

характеристики обраних для дослідження факторів, дія яких визначається особливостями економічної діяльності країн та їх відображення у ВВП (в країнах Угорщини, Польщі та України забезпечує зростання приросту попиту FinTech), чисельністю населення (у Румунії зростання кількості населення призводить до нарощення попиту, у інших досліджуваних країнах спостерігаємо динаміку зниження чисельності населення, що зумовлює обернену залежність в рівнянні), обсягом споживчих витрат (істотний вплив фактора Словаччині та Румунії впливає) та кількістю користувачів Internet (у Польщі через позитивну динаміку чисельності населення).

Отримані результати засвідчують, що визначальними факторами впливу на FinTech є, рівень доступу до мережі Internet, що забезпечує здійснення FinTech операцій та кількість користувачів даної мережі. Щодо розрахункових значень, притаманних українському середовищу, також варто відзначити вплив такого фактора як ВВП.

Визначивши вплив ключових факторів на рівень розвитку ринку FinTech – для формування України інвестиційної привабливості FinTech компаній в Україні, проведемо SWOT-аналіз, за допомогою якого буде визначено сильні, слабкі сторони, загрози, вигоди та можливості для покращення інвестиційної привабливості досліджуваного ринку в Україні (табл. 1).

На основі проведеного SWOT-аналізу визначено взаємозв'язок між сильними сторонами країни та можливості для покращення стану ринку FinTech в Україні, між можливостями та слабкими сторони, які впливають на нього. Зважаючи на існуючий стан ринку FinTech в Україні, вважаємо, що основними складовими його розвитку повинно стати:

1) технічне забезпечення функціонування ринку FinTech (зростання проникнення смартфонів і планшетних ПК, провадження технологій передачі даних (HSPA+, LTE), збільшення покриття мережами 3G/4G, зниження вартості мобільного трафіку в базових тарифних планах українських операторів, зацікавленість операторів і вендорів в розширенні екосистеми

LTE мереж, в високотехнологічному обладнанні пристроїв тощо;

Таблиця 1

SWOT-аналіз результатів факторів та умов формування інвестиційної привабливості ринку FinTech в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони
- FinTech market in Ukraine посідає 4 місце в світі за безконтактними платежами; - більше 100 FinTech компаній працює на вітчизняному ринку; - 43% FinTech компаній працюють на міжнародному ринку; - 58% FinTech компаній створено за останніх три роки; - 63% населення регулярно користується Internet; - 4% ВВП становить ІТ-галузь; - 79,4% платіжних терміналів підтримують безконтактну оплату.	- відсутність належного рівня підтримки start-up та ефективних їх акселераторів; - необхідність подальшого розвитку вітчизняної екосистеми FinTech; - складний доступ до фінансування та залучення інвестиційних коштів (63% компаній фінансується власними коштами); - диспропорції сегментів (37% - МСБ, 21% - фізичні особи та 6% - преміям сегмент); - джерела доходів FinTech компаній (переважно разові ліцензії та комісійні доходи) [15]; - 83% FinTech компаній базуються в Києві.
Можливості	**Загрози**
- реальний ВВП зріс на 3,5% у 2018 році; - 2018 році відбувся перелом у тренді на зростаюче безробіття; - ставка податку на прибуток в Україні є найвищою – 18%, найнижчий рівень у ЄС - 10%; - вихід діяльності FinTech компаній за межі фінансового ринку, співпраця з страховим ринком та ринкою юридичних технологій; - розширення джерел фінансування за рахунок недержавних пенсійних фондів, інвестиційних компаній та приватного фінансового сектору.	- оцінено чисельність населення працездатного віку – зменшиться на 41% з 2011 та 2030 роками. - частка ІКТ-фахівців серед загальної кількості кількість зайнятих осіб є найнижчою; - використовують дуже мало українських підприємств електронні рахунки (до 9%) порівняно з 12% у країнах ЦСЄ; - Україна має одну з найнижчих пропорцій громадян, які є клієнтами банків; - Україна має одну з найнижчих рівнів фінансової грамотності та довіри до FinTech компаній.

2) бізнес-моделі FinTech повинні змінюватися у напрямку розвитку технологій та потреб клієнтів, шукаючи партнерство та співпрацю з банківськими установами;

3) щодо інновацій банківського сектору, важливим є те, що найбільші банки мають свої дочірні компанії ІТ-технологій та даних, за допомогою

яких вони демонструють зосередження найбільш популярних рішень на базі використання сховищ та обробки банківської інформації (CRM, виставлення рахунків та відповідність). Зокрема, банківська система країн СЄ все більше концентрується на оптимізації стосунків з клієнтами через Інтернет / мобільний телефон за принципом оцифрування банківських функцій та платежів, використовуючи власні дані;

4) в країнах СЄ страхові компанії також користуються послугами власних ІТ-компаній або програмним забезпеченням відомих міжнародних постачальників, таких як SAP. В цей час, сектор страхування, його технології та ринок не так добре розвинений. Інновації, в основному, фокусуються на порівнянні між страховими продуктами страховиків. На сьогоднішній день на українському ринку страхування вже апробуються окремі елементи вищевказаного досвіду;

5) подолання проблеми розвитку ринку фінансових послуг в Україні через низьку ментальність, довіру та практичну відсутність фінансової грамотності на основі формування інституту довіри;

6) формування сприятливого інвестиційного клімату для припливу фінансових активів у розвиток FinTech шляхом провадження державної підтримки інвестиційної діяльності інструментами податкового стимулювання (податкові канікули та пільги).

Висновки. Дослідження спрямоване на удосконалення науково-методичного підходу до розвитку FinTech у країнах СЄ та України. Запропонована чотири факторна мультиплікативна модель стає змістовним інформаційним забезпеченням та дозволяє виокремити фактори попиту та розвитку середовища функціонування FinTech. ВУкраїні пріоритетом має стати підвищення рівня доступу до мережі Internet в контексті підвищення фінансової грамотності користувачів фінпослуг. Дослідження також доповнене SWOT-аналізом, який дозволяє визначити можливості для прийняття ефективних управлінських рішень забезпечення розвитку сталого, високотехнологічного та інклюзивного ринку фінансових послуг в Україні.

Список використаних джерел

1. Andriushchenko K., Ishchenko M., Sahaidak M., Tepliuk M., & Domina O. Prerequisites for the creation of financial and credit infrastructure of support for agricultural enterprises in Ukraine. *Banks and Bank Systems*. 2019. *14(2).* P. 63-75.
2. Abramova A., Beschastnyy V., Zhavoronok A., Fedyshyn M., Lavrov R., Dluhopolskyi O., & Kozlovskyi S. Financial technologies development prospects in the countries of Eastern Europe and Ukraine. *International Journal of Management (IJM)*. 2020. 11(7). P. 384-398.
3. Azarenkova G., Shkodina I., Samorodov B., Babenko M., & Onishchenko I. The influence of financial technologies on the global financial system stability. *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. 15(4). P. 229-238.
4. Каталог FinTech компаній України. URL: http://drive.fintechua.org/FintechCatalog19Ukr.pdf
5. Cosmulese C.G., Grosu V., Hlaciuc E., & Zhavoronok A. The Influences of the Digital Revolution on the Educational System of the EU Countries. *Marketing and Management of Innovations*. 2019. 3. P. 242-254.
6. Chernadchuk V., Sukhonos V., & Shkolnyk I. The notion and content of financial system in the context of financial law of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2017. 15(2-1). P. 234-245.
7. Chmutova I., Vovk V., & Bezrodna O. Analytical tools to implement integrated bank financial management technologies. *Economic Annals-XXI*. 2017. 163(1-2(1)). P. 95-99.
8. Fedyshyn M.F., Abramova A.S., Zhavoronok A.V., & Marych M.G. Management of competitiveness of the banking services. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 1 (28). P. 64-74.
9. Fedyshyn M.F., Marich M.G., & Abramova A.S. The influence of credit factors on the development of the real economic sector in the conditions of economic. *Financial and credit activity: problems of theory and practice.* 2018. 2(25). P. 366-374.
10. Fernandez-Vazquez S., Rosillo R., Fuente D., & Priore P. Blockchain in FinTech: A Mapping Study. *Sustainability*. 2019. *1*(22). P. 63-66.
11. Gilster P. *Digital literacy*. 1997. New York: Wiley Computer Publications.
12. Ivashchenko A., Britchenko I., Dyba M., Polishchuk Ye., Sybirianska Yu., & Vasylyshen Yu. Fintech platforms in SME's financing: EU experience and ways of their application in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. 15(3). P. 83-96.
13. Kholiavko N., Djakona A., Dubyna M., Zhavoronok A., & Lavrov R. The higher education adaptability to the digital economy. *Bulletin of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan.* 2020. 4. 386. P. 294-306.
14. Kholiavko N., Zhavoronok A., Marych M., Viknianska A., Kozlovskyi S., & Herasymiuk K. Countries disposition in the global scientific and educational area: management and clustering. *International Journal of Management (IJM)*.

2020. 11(5). P. 400-415.

15. Kosach I.A., Zhavoronok A.V., Fedyshyn M.F., & Abramova A.S. Role of commission receipts in formation of the revenue of the commercial bank. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. 4 (31). P. 22-30.

16. Laktionova A., & Zhytar M. (2013). Institutional flexibility of decision making as a basis for a bank's investment strategy selection. *Economic Annals-XXI*. 2013. 5-6(1). P. 49-52.

17. Lavrov R., Beschastnyi V., Nikolenko L., Yousuf A., Kozlovskyi S., & Sadchykova I. Special aspects of the banking institutions rating: a case for Ukraine. *Banks and Bank Systems*. 2019. 14(3). P. 48-63.

18. Mints O., Marhasova V., Hlukha H., Kurok R., & Kolodizieva T. Analysis of the stability factors of Ukrainian banks during the 2014-2017 systemic crisis using the Kohonen self-organizing neural networks. *Banks and Bank Systems*. 2019. 14(3) P. 86-98.

19. Офіційний сайт «Statista». URL: https://www.statista.com

20. Shkarlet S., & Dubyna M. Features of the cognitive approach application to the essence of the financial services market identification. *Economic Annals-XXI*. 2016. 158(3-4(2)). P. 70-74.

21. Shkarlet S., Dubyna M., Shtyrkhun K., & Verbivska L. Transformation of the Paradigm of the Economic Entities Development in Digital Economy. *WSEAS Transactions on Environment and Development*. 2020. 16. P. 413-422.

22. Shkarlet S., Dubyna M., Vovk V., & Noga M. Financial service markets of Eastern Europe: a compositional model. *Economic Annals-XXI*. 2019. 176(3-4). P. 26-37.

23. Zveryakov M., Kovalenko V., Sheludko S., & Sharah E. (2019). FinTech sector and banking business: competition or symbiosis? *Economic Annals-XXI*. 2019. 175(1-2). P. 53-57.

References

1. Andriushchenko, K., Ishchenko, M., Sahaidak, M., Tepliuk, M., & Domina, O. (2019). Prerequisites for the creation of financial and credit infrastructure of support for agricultural enterprises in Ukraine. *Banks and Bank Systems, 14(2),* 63-75.

2. Abramova, A., Beschastnyy, V., Zhavoronok, A., Fedyshyn, M., Lavrov, R., Dluhopolskyi, O. & Kozlovskyi S. (2020). Financial technologies development prospects in the countries of Eastern Europe and Ukraine. *International Journal of Management (IJM), 11(7),* 384-398.

3. Azarenkova, G., Shkodina, I., Samorodov, B., Babenko, M., & Onishchenko, I. (2018). The influence of financial technologies on the global financial system stability. *Investment Management and Financial Innovations, 15(4),* 229-238.

4. Catalog of FinTech companies in Ukraine. Retrived from https://drive.fintechua.org/FintechCatalog19Ukr.pdf

5. Cosmulese, C.G., Grosu, V., Hlaciuc, E., & Zhavoronok, A. (2019). The

Influences of the Digital Revolution on the Educational System of the EU Countries. *Marketing and Management of Innovations, 3*, 242-254.

6. Chernadchuk, V., Sukhonos, V., & Shkolnyk, I. (2017). The notion and content of financial system in the context of financial law of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management, 15(2-1),* 234-245.

7. Chmutova, I., Vovk, V., & Bezrodna, O. (2017). Analytical tools to implement integrated bank financial management technologies. *Economic Annals-XXI, 163(1-2(1)),* 95-99.

8. Fedyshyn, M.F., Abramova, A.S., Zhavoronok, A.V., & Marych, M.G. (2019). Management of competitiveness of the banking services. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, *Vol. 1 (28),* 64-74.

9. Fedyshyn, M.F., Marich, M.G., & Abramova, A.S. (2018). The influence of credit factors on the development of the real economic sector in the conditions of economic. *Financial and credit activity: problems of theory and practice, 2(25),* 366-374.

10. Fernandez-Vazquez, S., Rosillo, R., Fuente, D., & Priore, P. (2019). Blockchain in FinTech: A Mapping Study. *Sustainability, 1(22),* 63-66.

11. Gilster, P. (1997). *Digital literacy*. New York: Wiley Computer Publications.

12. Ivashchenko, A., Britchenko, I., Dyba, M., Polishchuk, Ye., Sybirianska, Yu., & Vasylyshen, Yu. (2018). Fintech platforms in SME's financing: EU experience and ways of their application in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations, 15(3),* 83-96.

13. Kholiavko, N., Djakona, A., Dubyna, M., Zhavoronok, A., & Lavrov, R. (2020). The higher education adaptability to the digital economy. *Bulletin of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan, 4, 386,* 294-306.

14. Kholiavko, N., Zhavoronok, A., Marych, M., Viknianska, A., Kozlovskyi, S. & Herasymiuk, K. (2020). Countries disposition in the global scientific and educational area: management and clustering. *International Journal of Management (IJM),11(5),* 400-415.

15. Kosach, I.A., Zhavoronok, A.V., Fedyshyn, M.F., & Abramova, A.S. (2019). Role of commission receipts in formation of the revenue of the commercial bank. *Financial and credit activity: problems of theory and practice, 4 (31),* 22-30.

16. Laktionova, A., & Zhytar, M. (2013). Institutional flexibility of decision making as a basis for a bank's investment strategy selection. *Economic Annals-XXI, 5-6(1),* 49-52.

17. Lavrov, R., Beschastnyi, V., Nikolenko, L., Yousuf, A., Kozlovskyi, S., & Sadchykova, I. (2019). Special aspects of the banking institutions rating: a case for Ukraine. *Banks and Bank Systems, 14(3),* 48-63.

18. Mints, O., Marhasova, V., Hlukha, H., Kurok, R., & Kolodizieva, T. (2019). Analysis of the stability factors of Ukrainian banks during the 2014-2017 systemic crisis using the Kohonen self-organizing neural networks. *Banks and Bank Systems, 14(3),* 86-98.

19. Official site of the Statista. Retrived from https://www.statista.com

20. Shkarlet, S., & Dubyna, M. (2016). Features of the cognitive approach

application to the essence of the financial services market identification. *Economic Annals-XXI, 158(3-4(2)),* 70-74.

21. Shkarlet, S., Dubyna, M., Shtyrkhun, K., & Verbivska, L. (2020). Transformation of the Paradigm of the Economic Entities Development in Digital Economy. *WSEAS Transactions on Environment and Development, 16,* 413-422.

22. Shkarlet, S., Dubyna, M., Vovk, V., & Noga, M. (2019). Financial service markets of Eastern Europe: a compositional model. *Economic Annals-XXI, 176(3-4),* 26-37.

23. Zveryakov, M., Kovalenko, V., Sheludko, S., & Sharah, E. (2019). FinTech sector and banking business: competition or symbiosis? *Economic Annals-XXI, 175(1-2),* 53-57.

Абрамова Алла Сергіївна (ORCID ID 0000-0003-3364-8316) – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (м. Чернівці).

Жаворонок Артур Віталійович (ORCID ID 0000-0001-9274-8240) – кандидат економічних наук, доцент, заступник декана з навчально-методичної роботи факультету фінансів, підприємництва та обліку Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (м. Чернівці).

Федишин Майя Пилипівна (ORCID ID 0000-0002-0807-6814) – кандидат економічних наук, доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (м. Чернівці).

УДК: 336.71 (477)
DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.26-37

Ананьєва Ю.В.

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНОМУ КРЕДИТУВАННІ

У статті представлено авторський підхід до класифікації фінансових ризиків України у міжнародному кредитуванні (стандартні та специфічні), які впливають на рівень спроможності забезпечувати платоспроможність України в умовах глобалізації та ефективно використовувати позикові ресурси в процесі реалізації їх функцій. Запропоновано концептуальний підхід до розробки науково-методичного забезпечення механізму формування і використання довгострокової стратегії управління фінансовими ризиками України у міжнародному кредитуванні, який передбачає використання дієвого інструментарію щодо зменшення боргового навантаження і забезпечення ефективності ризик-менеджменту на основі розробка програми збільшення ринку внутрішніх запозичень; підвищення результативності нормативно-правового поля, яке регламентує бюджетний процес і операції із зовнішнім державним боргом; провадження результативної боргової і фінансової політики.

Ключові слова: *фінансові ризики, управління, міжнародне кредитування, стратегія.*

Ананьева Ю.В.

ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ РИСКАМИ УКРАИНЫ В МЕЖДУНАРОДНОМ КРЕДИТОВАНИИ

В статье представлен авторский подход к классификации финансовых рисков Украины в международном кредитовании (стандартные и специфические), которые влияют на уровень способности обеспечивать платежеспособность Украины в условиях глобализации и эффективно

использовать заемные ресурсы в процессе реализации их функций. Предложен концептуальный подход к разработке научно-методического обеспечения механизма формирования и использования долгосрочной стратегии управления финансовыми рисками Украины в международном кредитовании, который предусматривает использование действенного инструментария по уменьшению долговой нагрузки и обеспечения эффективности риск-менеджмента на основе разработка программы увеличения рынка внутренних заимствований; повышение результативности нормативно-правового поля, регламентирующего бюджетный процесс и операции с внешним государственным долгом; производства результативной долговой и финансовой политики.

Ключевые слова: *финансовые риски, управление, международное кредитование, стратегия.*

Ananieva Yu. V.

FEATURES OF FINANCIAL RISK MANAGEMENT OF UKRAINE IN INTERNATIONAL LENDING

The article presents the author's approach to the classification of financial risks of Ukraine in international lending (standard and specific), which affect the level of ability to ensure Ukraine's solvency in the context of globalization and efficient use of borrowed resources in the implementation of their functions. A conceptual approach to the development of scientific and methodological support for the mechanism of formation and use of long-term strategy of financial risk management of Ukraine in international lending, which involves the use of effective tools to reduce debt and ensure the effectiveness of risk management based on the program to increase the domestic borrowing market; increasing the effectiveness of the regulatory framework that regulates the budget process and operations with external public debt; conducting an effective debt and financial policy.

Keywords: *financial risks, management, international crediting, strategy.*

Постановка проблеми. Економічні процеси в умовах глобалізації фінансової системи ініціюють необхідність удосконалення теорії управління фінансовими ризиками, ключовими категоріями якої є отриманий фінансовий капітал та системні фінансові ризики. Становлення теорії системних фінансових ризиків та ефективного механізму управління ними передбачає пріоритетне значення для сприяння стабільності фінансів України, адже саме вони в сучасних умовах є критичними у відповідному міжнародному кредитуванні України. Головна важливість системних фінансових ризиків значно посилюється складністю щодо їх ідентифікації, проведення оцінки, моніторингу та попередження, представлення методів їх розрахунку, забезпечення мінімізації, механізмів, інституційних форм щодо управління ними. У свою чергу відсутні альтернативи реформ фінансового регулювання дотримуючись міжнародних стандартів, орієнтованих на управління фінансовими ризиками України при міжнародному кредитуванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження фінансових ризиків та методів управління ними насамперед знайшли своє відображення у наукових доробках значно кількості вітчизняних науковців і практиків, насамперед: І. Балабанова, І. Бланка, О. Васюренка, І. Волошина, В. Гейця, М. Дмитренка, В. Єдронова, О. Кириченка, А. Мороза, Л. Примостки, М. Савлука, І. Сала, В.Федосова, А.Філіпенка та інших. Питання щодо мінімізації ризиків у міжнародному кредитуванні досліджували вчені дальнього а ближнього зарубіжжя економісти: Р.Барро, Д.Долан, Дж. Кейнс, А.Лернер, Ф.Модільяні, Д.Рікардо, Д.Сакс, П.Самуельсон, Д.Стігліц та інші.

Враховуючи належний доробок вітчизняних і зарубіжних науковців, варто зауважити, що проблема впровадження дієвої практики управління фінансовими ризиками в Україні залишається недостатньо вивченою.

Мета статті полягає в обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо забезпечення результативності управління фінансовими ризиками України при міжнародному кредитуванні.

Виклад основного матеріалу. Кредитування в сучасній економіці України представляється одним із важливих складових соціально-економічного розвитку, ідентифікуючі рівень додаткового фінансування господарської діяльності. Саме міжнародне кредитування належить до національної фінансової системи, яка має прямий та непрямий вплив на всі її ключові елементи, насамперед на державний бюджет, валютну, грошово-кредитну системи, оптимальний рівень інфляції, заощадження, інвестиції. Визначено, що система управління фінансовими ризиками України при міжнародному кредитуванні є складовим елементом для реалізації макроекономічної політики держави, адже використання дієвих інструментів управління фінансовими ризиками є актуальним фактором для забезпечення економічного зростання, спроможне згладжувати нерівномірність для надходження платежів в бюджет, а також для регулювання грошового обігу та підвищення рівня ділової активності в Україні [1-2].

Ефективне управління фінансовими ризиками повинно ґрунтуватись на сукупності принципів, а саме: відповідальності (забезпечення режиму виконання державою зобов'язань безпосередньо перед інвесторами та кредиторами), мінімізація ризиків (погашення позик так, щоб сприяти зниженню впливу коливань на світовому ринку капіталів та спекулятивних тенденцій на ринку боргових цінних паперів до ринку державних зобов'язань), оптимізації (оптимізація структури боргових зобов'язань у розрізі термінів обігу та погашення), зберігання фінансової незалежності (оптимальність структури боргових зобов'язань між інвесторами-резидентами та інвесторами-нерезидентами), відкритість (відкритість при випуску позик для забезпечення доступу міжнародних агентств для рейтингування до достовірної інформації про сучасний соціально-економічний стан країни) [3].

Високий обсяг зовнішнього державного боргу України є результатом впливу сукупності ризиків: ринкові (інфляційні, зміна плаваючих курсів, девальваційні ризики); ліквідності (недостатні податкові надходження,

дефіцит валюти, недостатність коштів на казначейських рахунках); кредитний (ризик контрагента, застави); операційний (ризики управління і юридичні, ризик неплатежів, ризики інформаційно-технічного характеру); ризики на рівні країни (суспільно-політичний, ризик платоспроможності) (табл.1).

Таблиця 1

Основні фактори впливу на ризики при міжнародному кредитуванні*

Макрорівень	***Мікрорівень***
- темпи економічного зростання; - інфляційні процеси; - стан торгового та платіжного балансу; -зростання рівня державного боргу (внутрішній та зовнішній); - зниження рівня золотовалютних резервів; - зростання міграції капіталів; - динамічні зміни в національному законодавстві (обмеження та заборона); - суспільно-політичні події і рейтинг країни.	- погіршення фінансово-економічного становища контрагента; - неплатоспроможність покупця та позичальника; - нестійкість курсу для валюти ціни (кредиту) та валюти платежу; - зміни процентних ставок; - сприятливі суб'єктивні фактори – рівень довіри до контрагента.

**Джерело: систематизовано автором*

Особливе місце серед представлених ризиків міжнародного кредитування належить валютним ризикам – тобто ризикованість валютних втрат у результаті проведення зміни курсу валюти, щодо валюти платежу у період між періодом підписанням зовнішньоторговельного або кредитної угоди та проведення платежу щодо нього.

Для вирішення прикладних засад визначення проблеми, представлено класифікацію фінансових ризиків у міжнародному кредитуванні за конкретними елементами: *об'єктом* (державні резервні активи, валютні активи, суверенні борги, фондові активи й іноземні інвестиції, транскордонні фінансові потоки, ліквідні активи, зобов'язання банківських установ та фінансових інститутів тощо); *суб'єктом* (фінансові та нефінансові установи, різні міжнародні організації, індивіди, які здійснюють відповідну діяльність.); за *фазами виникнення ризику* (формування, накопичення ризику, множинних сплесків ризику, розповсюдження ризику за каналами, загасання, оцінка результатів, посткризові заходи реабілітації); *джерела*

розповсюдження ризиків (зв’язок між фінансовими інститутами, різні операції на фінансових ринках, інвестиції, електронні фінансові системи, крос-секторальні продукти); *інформаційні ризики* (національні та міжнародні рейтинги, аналіз, звіти щодо фінансової стабільності центральних банків, відповідна корпоративна та фінансова звітність, дані про виконання бюджетів різних рівнів, дані щодо кон'юнктури фінансових ринків щодо сегментів, країни) і спеціальними елементами: *джерелознавчі* (Інтернет-торгівля, міжнародні біржові операції, позабіржова торгівля, не дієвий ризик-менеджмент); *факторні* (взаємопов'язаність інститутів, інструментів, ринків (у межах однієї країни, між різними країнами та у міжнародному масштабі), рівень боргового стану, глобальні фактори); *локалізаційні* (міжнародні та національні фінансові ринки, глобальні фінансові інститути); *інструментами впливу* (моніторинг, експертні оцінки, проведення моделювання, прогнозування, програми, коригування, методика оцінки); *регуляторними засобами* (міжнародні організації, фінансові об'єднання, міжнародні форуми, банки, міжнародні фінансові асоціації, служби); використаними *механізмами захисту* (формування компенсаційних фондів різних фінансових інститутів, страхування вкладів, гарантійних фондів відповідних держав, гарантії для національних урядів, різні регіональні ініціативи, нормотворчі ініціативи, стратегії для економічних суб'єктів); *результативності* (дефолти, загрози щодо розпаду об'єднань між країнами, банкрутства, безробіття, політичні трансформації, відповідні корупційні скандали, різні масові протести від населення), які негативно впливають на спроможність забезпечити достойний рівень платоспроможності країни та результативно використовувати отримані позикові кошти у ході виконання їх функцій, яке насамперед зумовлює важливість урахування таких фінансових ризиків не тільки на всіх можливих етапах для міжнародного кредитування, а й у процесі проведення прозорої і виваженої фінансової політики як ефективного інструменту для забезпечення соціально-економічного розвитку країни [4-5].

Тобто, міжнародні кредити мають важливе значення для соціально-економічної системи України, адже орієнтовані на покращення стану економіки та її макрофінансових показників, становленню конкурентного ринкового середовища, забезпечення стабілізації грошової одиниці України, активізації інноваційно-інвестиційного процесу, сприяння розвитку приватного сектору. У свою чергу, міжнародні кредити сприяють реалізації значної кількості проєктів, які є досить дорогими для всього українського уряду і для приватного сектору, а саме: соціально-екологічних, енергозберігаючих, інституційних, інфраструктурних, великомасштабні транспортні проекти та інше. Найбільшим кредитором для України з-поміж різних міжнародних фінансових організацій є насамперед Міжнародний валютний фонд (МВФ).

Так, протягом останніх 20 років отримані від МВФ кредити допомагали вирішувати різні проблеми у сфері макроекономічної нестабільності і забезпечували соціально-економічне зростання, значно підтримували стабілізацію всього банківського сектору, сприяння фінансування імпорту та забезпечення такого внутрішнього ринку важливими для функціонування товарами. У свою чергу, існують й фінансові ризики щодо співпраці України із МВФ, тобто: загроза у напрямку фінансової безпеки держави, трансформація всієї фінансової системи України у напрямку залежності від позик МВФ, суттєве зростання рівня державного боргу, відсутність можливості сформувати засади для довгострокової конкурентоспроможності всієї національної економіки, безпосередня загроза дотримання суверенітету країни.

Досить потужним кредитором для України є також Світовий банк, безпосереднє співробітництво із яким проводиться на основі прийнятої країною у лютому 2012 р. Стратегії щодо партнерства із Україною на 2012-2016 рр. Глобальною філією Світового банку є Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР), який і є основним позичальником. Однак, фактично затверджені суми по проєктам МБРР не відповідають

встановленим кредитним очікуванням уряду України від такої фінансової організації.

Для організації ефективного управління фінансовими ризиками при міжнародному кредитуванні необхідно реалізувати сукупність заходів: проводити постійний моніторинг щодо фінансових ризиків у міжнародному кредитуванні; організація підтримки боргових зобов'язань на тому рівні, який насамперед забезпечуватиме збереження необхідного рівня фінансової безпеки держави загалом; проведення диверсифікації боргових зобов'язань за встановленими валютами і строками погашення; здійснення мінімізації вартості запозичень держави ззовні; своєчасне і у повному обсязі виконання покладених зобов'язань перед відповідними зовнішніми кредиторам з метою недопущення відповідних штрафних санкцій; формування єдиної системи управління відповідними фінансовими ризиками; не допущення нецільового використання запозичених коштів [6-8].

Виходячи із вищевикладеного, актуальним вбачається розробка стратегії управління відповідними фінансовими ризиками при міжнародному кредитуванні, що має орієнтовуватись на забезпечення фінансової безпеки, ґрунтуватися на специфічних принципах й враховувати фінансові ризики щодо міжнародного кредитування (операційний, ліквідності, ринковий, кредитний, ризик країни), враховувати виконання макроекономічних, організаційно-інституційних та законодавчих умов, що сприятиме дотриманню необхідного рівня соціально-економічної стабільності держави (рис. 1).

Висновки. У результаті проведеного дослідження доведено, що міжнародне кредитування є важливою складовою фінансової системи країни, яка здійснює прямий або ж опосередкований вплив на всі ключові її елементи, насамперед на державний бюджет, валютну, грошово-кредитну системи, рівень інфляції, рівень заощадження, розміри та структуру іноземних інвестицій.

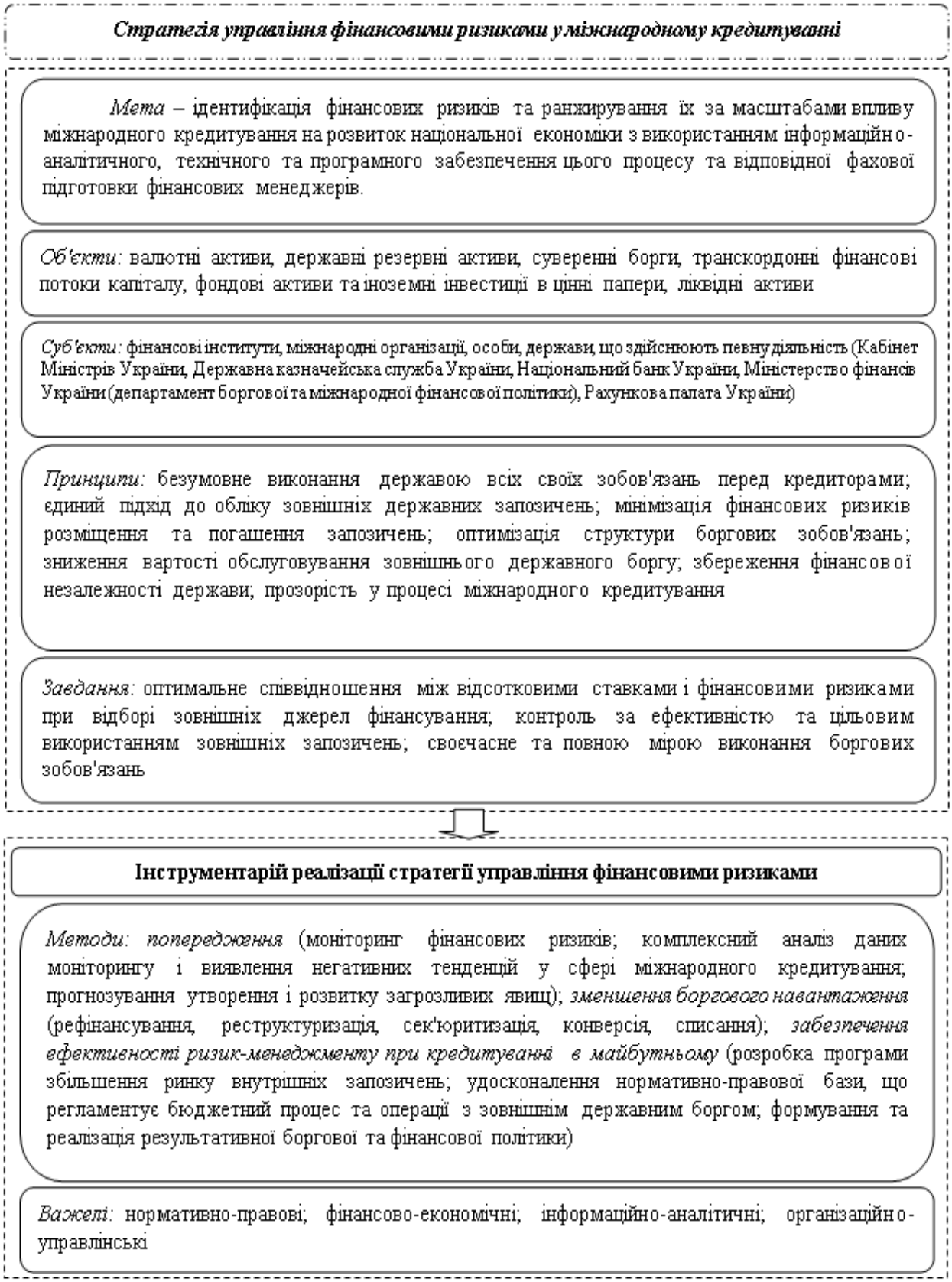

Рис. 1. Елементи стратегії управління фінансовими ризиками у міжнародному кредитуванні

Визначено, що саме стратегія управління фінансовими ризиками при міжнародному кредитуванні є важливою складовою макроекономічної політики України, адже використання інструментів у механізмі управління фінансовими ризиками також може стати ключовим чинником для соціально-економічного зростання, спроможного згладжувати нерівномірність у обсягах надходження платежів до відповідного бюджету, та з метою ефективного регулювання грошового обігу та достатнього рівня ділової активності.

Визначено, що фінансовими ризиками у сфері появи негативних результатів щодо співпраці України із МВФ є такі: загроза щодо фінансової безпеки держави, трансформація фінансової системи країни на залежну валютну систему від отриманих позик МВФ, суттєве зростання державного боргу, не можливість сформувати засади для довгострокової конкурентоспроможності економіки країни, загроза дотримання суверенітету держави. Основними проблемами налагодження співробітництва із МБРР зазвичай акцентують увагу на непрозорості всієї системи відбору кредитних проєктів (насамперед, на основі так званого ,,міністерського лобіювання", а не звичного для всіх відкритого тендеру або ж обговорення) й відсутності реальної методики оцінки результативності реалізації проєктів.

Визначено, що сучасні особливості для вітчизняної політики забезпечення ефективного управління фінансовими ризиками при міжнародному кредитуванні представляються відсутністю дієвої стратегії, отримання оптимального набору методів, інструментів, форм реалізації і їх збалансування певним чином між собою. Вирішення таких завдань дасть змогу досить максимально використати існуючі сприятливі можливості для розвитку та насамперед згладжувати деструктивний вплив певних несприятливих факторів до рівня фінансової безпеки. Запропоновано реалізувати стратегію управління відповідними фінансовими ризиками, яка орієнтована на забезпечення безпеки держави, передбачає дотримання сукупності принципів і виконання соціально-економічних, організаційно-

інституційних та нормативно-правових умов, дозволяючи цим самим досягати зростання показників економічної стабільності і підвищити рейтинг держави на світовій арені.

Список використаних джерел

1. Бобиль В.В. Управління банківськими ризиками в умовах фінансової кризи [Текст]: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08 / В.В. Бобиль. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. 442 с.

2. Бородюк О.В. Як удосконалити управління банківськими ризиками. Незалежний аудитор. 2014. №9 (32). С. 96-107.

3. Кльоба Л.Г. Фінансова безпека і ризики банківської інвестиційної діяльності. Інвестиції: практика та досвід. № 12. 2016. С. 6-12.

4. Скаско О. І. Удосконалення системи управління ризиками в банках України. Бізнес Інформ. 2014. № 1. С. 274-279.

5. Управління банківськими ризиками: навч. посіб. / Л.О. Примостка, П.М. Чуб, Г.Т. Карчева та ін.; за заг. ред. Д-ра екон. наук, проф. Л.О. Примостки. К.: КНЕУ, 2007. 600 с.

6. Управління ризиками банків [Текст]: монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / [А.О. Єпіфанов, Т.А. Васильєва, С.М. Козьменко та ін.] / За ред. д-ра екон. наук, проф. А.О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т.А. Васильєвої. Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2012. 283 с.

7. Marhasova V., Sakun O., Zhytar M. Speciality of Realization of Investment Resource of Structural Modernisation of Economy. *Revista TURISMO: Estudos e Práticas*. 2020. P. 1-8.

8. Samorodov B.V., Sosnovska O.O., Zhytar M.O., Ananieva J.V. Methodical approach to the Quantification of Enterprise Financial Security Level. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020. № 32. P.

References

1. Bobyl', V.V. (2015), "Management of bank risks in the conditions of the financial crisis", Ph.D. Thesis, Economy, TNEU, Ternopil', Ukraine.

2. Borodiuk, O.V. (2014), "How to improve bank risk management", Nezalezhnyj audytor, vol. 9 (32), pp. 96-107.

3. Kl'oba, L.H. (2016), "Financial security and risks of banking investment activity", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 12, pp. 6-12.

4. Skasko, O.I. (2014), "Improvement of risk management system in Ukrainian banks", Biznes Inform, vol. 1, pp. 274-279.

5. Prymostka, L.O. Chub, P.M. and Karcheva, H.T. (2007), Upravlinnia bankivs'kymy ryzykamy [Management of bank risks], KNEU, Kyiv, Ukraine.

6. Yepifanov, A.O. Vasyl'ieva, T.A. and Koz'menko, S.M. (2012), Upravlinnia ryzykamy bankiv [Risk management of banks], DVNZ "UABS NBU", Sumy, Ukraine.

7. Marhasova V., Sakun O., Zhytar M. Speciality of Realization of Investment Resource of Structural Modernisation of Economy. *Revista TURISMO: Estudos e Práticas*. 2020. P. 1-8.

8. Samorodov B.V., Sosnovska O.O., Zhytar M.O., Ananieva J.V. Methodical approach to the Quantification of Enterprise Financial Security Level. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020. № 32. P.

Ананьєва Юлія Володимирівна (ORCID ID 0000-0003-0481-5787) **–** кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів імені Л. Л. Тарангул Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь)

УДК 338.27

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.38-48

Біленко Д.В.

ОЦІНКА ВПЛИВУ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ КРАЇНИ

У статті зроблено огляд провідних наукових праць з дослідження впливу вищої освіти на економічне зростання країни, на основі емпіричних даних за допомогою методу кореляційно-регресійного аналізу проведено оцінку впливу державного фінансування вищої освіти на економічне зростання країни на прикладі європейських країн, зроблено висновок про те, що збільшення державних видатків на вищу освіту майже не сприяє економічному зростанню країни. В умовах реалізації подальших тенденцій зі скорочення бюджетних видатків на вищу освіту запропоновано впровадження фінансової автономії університетів як механізму адаптації до мінливих зовнішніх умов та досліджено напрями підвищення якості вищої освіти через зміну державного фінансування в Україні.

***Ключові слова**: державне фінансування вищої освіти, економічне зростання країни, валовий внутрішній продукт, регресійно-кореляційний аналіз.*

Беленко Д.В.

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ СТРАНЫ

В статье сделан обзор ведущих научных работ по исследованию влияния высшего образования на экономический рост страны, на основе эмпирических данных с помощью метода корреляционно-регрессионного анализа проведена оценка влияния государственного финансирования высшего образования на экономический рост страны на примере

европейских стран, сделан вывод о том, что увеличение государственных расходов на высшее образование почти не способствует экономическому росту страны. В условиях реализации дальнейших тенденций по сокращению бюджетных расходов на высшее образование предложено внедрение финансовой автономии университетов как механизма адаптации к изменяющимся внешним условиям и исследованы направления повышения качества высшего образования через изменение государственного финансирования в Украине.

***Ключевые слова**: государственное финансирование высшего образования, экономический рост страны, валовой внутренний продукт, регрессионно-корреляционный анализ.*

Belenko D.V.

ASSESSMENT OF THE PUBLIC FINANCING IMPACTOF HIGHER EDUCATION ON THE COUNTRY ECONOMIC GROWTH

The article provides an overview of the scientific works on the study of the public financing impact of higher education on the country economic growth. Based on empirical data using the method of correlation-regression analysis, an assessment of the public financing impact of higher education on the country economic grow this carried out on the example of European countries, an increase in public financing on higher education hardly contributes to the country's economic growth. In the context of the further trends implementation to reduce public financing on higher education, it is proposed to introduce financial autonomy of universities as a tool for adaptation to changing external conditions, and the directions of improving the higher education quality through changes in public financing in Ukraine are investigated.

***Key words**: public financing of higher education, economic growth of the country, gross domestic product, regression-correlation analysis.*

Постановка проблеми. Найважливішою умовою стабільного розвитку держави та суспільства є продуктивні здібності населення, що задіяні в процесі виробництва продукції (товарів та послуг)та сприяють зростанню національного доходу. Одним з головних інструментів, що забезпечує ефективну економічну діяльність, є освіта, зокрема вища освіта. Вважається, що головною умовою забезпечення якості освітніх послуг є її фінансування. В Україні фінансування підготовки здобувачів вищої освіти здійснюється як за рахунок видатків державного бюджету у державних закладах вищої освіти (державне замовлення), так і за кошти фізичних та (або) юридичних осіб. Також фінансування здобуття вищої освіти може здійснюватися за рахунок цільових пільгових державних кредитів та за ваучерами [1]. Так, наприклад, розподіл коштів за джерелами фінансування свідчить про те, що в 2019/2020 навчальному році 57% студентів університетів, академій, інститутів навчалися за кошти фізичних та юридичних осіб,а 43% - державного та місцевого бюджетів [2]. З бюджету фінансуються основні види витрат освітніх установ – оплата праці науково-педагогічних працівників та обслуговуючого персоналу, стипендії, оплата комунальних послуг [3]. На функціонування і розвиток вищої освіти в Україні виділяється така ж сама частка ВВП як і в провідних європейських країнах. Результатом високих за світовими мірками витратами на освіту в Україні є лише більш високий, ніж у інших країнах, відсоток людей з вищою освітою. Проте фінансування не призводить до підвищення якості освітніх послуг та, як слідство, економічного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз провідних наукових праць з дослідження впливу вищої освіти на економічне зростання дозволяє визначити такий перелік основних показників:середня кількість років здобуття вищої освіти, рівень державного фінансування освіти та науки,частка працівників із вищою освітою у загальній кількості робочої сили та рівень заробітних плат працівників із вищою освітою. В [4,5]

розглядаються наступні види фінансування освіти:загальна кількість студентів, видатки державного бюджету на освіту як частка ВВП, і державні витрати на освіту на одного студента як частка ВВП на душу населення. Проведені розрахунки свідчать про те, що державне фінансування вищої освіти на одного студента пояснює 69% зростання ВВП на душу населення. В [6] також порівняно інвестиції в освіту та науку у різних штатах США та зроблено висновок, що зростання інвестицій у освіту і науку (в тому числі і у вищу освіту) позитивно корелюється з економічним зростанням. Незважаючи на високу цінність проведених досліджень необхідно відімсти, що автори об'єднують в одно ціле освіту та науку. В той же час наявність високого рівня безробіття саме серед населення з вищою освітою ставить під сумнівна явність високого впливу державного фінансування вищої освіти на економічне зростання країни. Звідси актуалізується питання оцінки такого впливу.

Мета статті полягає в оцінці впливу державного фінансування вищої освіти на економічне зростання країни на прикладі європейських країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка умов, що мають прямий вплив на певне явище, не можливо без використання сучасних методів економіко-математичного моделювання та статистичногоаналізу. Одним із найкращих інструментів для кількісної оцінки внутрішніх і зовнішніх наслідкових зв'язків між факторами впливу та результатом є кореляційно-регресійний аналіз.

Кореляційно-регресійний аналіз передбачає побудову та аналіз економіко-математичної моделі у вигляді рівняння регресії (рівняння кореляційного зв'язку), що виражає залежність результативної ознаки від однієї або кількох ознак-факторів і дає оцінку міри щільності зв'язку.

Кореляційно-регресійний аналіз складається з таких етапів [7]:

- попередній (апріорний) аналіз,
- збирання інформації та її первинна обробка,
- побудова моделі (рівняння регресії),

– оцінка й аналіз моделі.

Попередній аналіз для оцінки впливу державного фінансування вищої освіти на економічне зростання країни полягає в виборі показників, які найкраще характеризують явище, що досліджується, та факторів, що найсуттєвіше впливають на результативну ознаку.

Державне фінансування вищої освіти здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів, коштів галузей національного господарства. В різних країнах світу використовуються різні джерела фінансування навчальних закладів державою, тому для можливості співпоставляти видатки на освіту в різних країнах пропонується в якості факторної ознаки кореляційно-регресійної моделі використовувати показник державних витрат на одного студента (поточні, капітальні та трансфертні) вищого рівня як відсоток валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення. Звідси логічним є в якості результативного показника використовувати ВВП на душу населення в доларах США.

Отже, на основі апріорного аналізу оцінки впливу державного фінансування вищої освіти на економічне зростання країни було визначено таке рівняння регресії:

$$y = a_0 + a_1 x, \qquad (1)$$

y – ВВП на душу населення, дол. США;

x – ВВП на душу населення направлений на державне фінансування вищої освіти, %;

a_0, a_1 – розрахункові коефіцієнти.

Найскладнішим в проведенні кореляційно-регресійного аналізу є збирання достатньої кількості достовірної інформації.

Пропонується в якості інформаційної бази використовувати дані країн Європи. По-перше, кількість європейських країн є достатньою для забезпечення необхідної кількості спостережень, статистичні характеристики яких є типовими й надійними. По-друге, інформація за європейськими

країнами є якісною та кількісно однорідною. Так, для оцінки впливу були обрані всі європейські країни, для яких надано необхідну інформацію. Показники ВВП на душу населення та відсоток ВВП на душу населення направлений на державне фінансування вищої освіти за своїми числовими характеристиками не суттєво відрізняються від основної маси даних. Також задля більшої достовірності оцінки було обрано країни з різним рівнем економічного розвитку, розподілених відповідно до чотирьох груп доходів за класифікацією Світового банку, що відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Показники кореляційно-регресійної моделі оцінки впливу державного фінансування вищої освіти на економічне зростання європейських країн

Групи доходів	Країна	ВВП на душу населення в 2019 р.	ВВП на душу населення направлений на державне фінансування вищої освіти в 2019 р.
		дол. США	%
Вище середнього	Албанія	5352,857	14,65
Високий	Австрія	50277,28	36,24
Високий	Бельгія	46116,7	32,21
Вище середнього	Беларусь	6663,295	17,04
Високий	Швейцарія	81993,73	37,41
Високий	Чехія	23101,78	20,34
Високий	Німеччина	46258,88	33,58
Високий	Іспанія	29613,67	21,82
Високий	Фінляндія	48685,85	33,93
Високий	Франція	40493,93	31,62
Високий	Великобританія	42300,27	37,99
Високий	Угорщина	16475,74	25,41
Високий	Ірландія	78660,96	15,54
Високий	Італія	33189,57	24,33
Високий	Латвія	17836,36	17,73
Нижче середнього	Молдова	4498,521	31,48
Високий	Норвегія	75419,63	39,82
Високий	Польща	15595,23	25,41
Вище середнього	Росія	11585	19,82
Високий	Швеція	51610,07	43,25
Нижче середнього	Україна	3659,031	38,54

Джерело: складено за [8]

Для побудови кореляційно-регресійної моделі (рівняння регресії) доцільно використовувати вбудовані інструменти ПП MicrosoftExcel. Отриманий результат наведений на рис.1

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
28	*Регрессионная статистика*								
29	Множественный R	0,43449							
30	R-квадрат	0,188782							
31	Нормированный R-к	0,146086							
32	Стандартная ошибк	8,248163							
33	Наблюдения	21							
34									
35	Дисперсионный анализ								
36		*df*	*SS*	*MS*	*F*	*Значимость F*			
37	Регрессия	1	300,8087659	300,8087659	4,42156542	0,049046293			
38	Остаток	19	1292,611555	68,03218711					
39	Итого	20	1593,420321						
40									
41		*Коэффициен*	*андартная ошиб*	*t-статистика*	*P-Значение*	*Нижние 95%*	*ерхние 95%*	*жние 95,0*	*рхние 95,0%*
42	Y-пересечение	23,00883	3,165087678	7,269572424	6,7402E-07	16,38422946	29,63344	16,38423	29,63344
43	Переменная X 1	0,000158	7,49577E-05	2,102751868	0,04904629	7,29174E-07	0,000315	7,29E-07	0,000315

Рис. 1. Результат реалізації кореляційно-регресійної моделі оцінки впливу державного фінансування вищої освіти на економічне зростання європейських країн

Джерело: авторські розрахунки.

Для встановлення ступеня кореляційної залежності між державним фінансуванням вищої освіти та її економічним зростанням користуються такими показниками як коефіцієнт детермінації, коефіцієнт Фішера, стандартна похибка, коефіцієнти Стьюдента.

Відповідно до коефіцієнту детермінації можна зробити висновок, що у середньомуна 43% зміна ВВП на 1 людину обумовлена зміною державного фінансування вищої освіти, що за шкалою Чедока означає, що тіснота зв'язку між фінансуванням вищої освіти та її економічним зростанням є помірною.

Відповідно до коефіцієнту Фішера модель є адекватною, адже значимість F-критерію дорівнює 0,04, що менше ніж 0,05.

Стандартна похибка дорівнює 0,00007, що значно менше ніж 1, тобто факторна ознака відсоток ВВП на душу населення, що направлений на державне фінансування вищої освіти,є значимою.

Також цей показник є статистично значимим, оскільки отримане значення має бути меншим за розрахункове (отримане р-значення 0,04 менше ніж 0,05).

Отримане рівняння регресії має такий вид:

$$y = 23+0,00016x, \quad (2)$$

та дозволяє зробити висновок, що збільшення державного фінансування вищої освіти на 1% від ВВП на душу супроводжується приростом ВВП на душу населення на 0,00016 дол. США.

Отже, відповідно до отриманих показників ступеня кореляційної залежності між державним фінансуванням вищої освіти та її економічним зростанням можна зробити висновок, що запропонована модель є адекватною та статистично достовірною. В той же час, тіснота зв'язку між фінансуванням вищої освіти та її економічним зростанням свідчить про те, що збільшення державних видатків на вищу освіту майже не сприяє економічному зростанню країни, як і навпаки. Звідси можна побачити, що в жодній європейській країні, як саме і в Україні, збільшення державних видатків на вищу освіту не сприяє досягненню суспільно важливих результатів, а фінансує процеси, які не мають формальних показників ефективності. Це пов'язано з тим, що на державному рівні витрати на вищу освіту розглядаються як інструмент соціальної політики, а не як інвестиції у людський капітал.

Виявлені закономірності та тенденції, що склалися в сфері державного фінансування вищої освіти, свідчить про те, що в сучасних умовах на перший план виходить фінансова автономія університетів. Головним принципом сучасного університету стає принцип комерціалізації, який полягає в тому, що основними джерелами прибутку має бути випускник та наукові результати. Комерціалізація забезпечує покращення матеріального стану університетів, дає можливість самостійного розвитку[1].

В Україні для вирішення проблеми скорочення бюджетних видатків на вищу освіту згідно з реформою системи вищої освіти було запропоновано розширювати фінансову автономію вищих навчальних закладів. Вищі навчальні заклади мають право засновувати сталий фонд або ендавмент та розпоряджатися доходами від його використання відповідно до умов функціонування сталого фонду (згідно зі статтею 32 чинного закону «Про вищу освіту») [9].

Ендавмент-фонди працюють за принципом цільового капіталу, що є недоторканим і інвестується в акції, нерухомість, пайові фонди або розміщується на банківських депозитах з метою отримання регулярного довгострокового доходу. Наприклад, обсяг ендавмент-фонду Гарвардського університету складає приблизно 35 млрд. дол. США [1].

В Україні на практиці запропоновані напрямки забезпечення фінансової автономії ВНЗ не підкріплені фінансово-економічними механізмами і не враховані в Бюджетному кодексі. Тому лише декілька українських ВНЗ скористалися можливістю довгострокового планування діяльності та підвищення фінансової стабільності в результаті збільшення частки гарантованого доходу: на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка створений ендавмент-фонд ІМВ – Благодійної організації «Фонд розвитку Інституту міжнародних відносин», на базі Львівського інституту Університету банківської справи наприкінці створений ендаумент-фонд «Фонд розвитку банківської освіти та науки», тощо [3].

На сьогоднішній день головна проблема, яку намагається вирішити український уряд за рахунок проведення реформ, є підвищення якості освіти через зміну державного фінансування, щоб на відміну від попереднього підходу до фінансування, коли головним завданням вищого навчального закладу було збереження кількості студентів, стимулювати сучасні університети підвищувати свої досягненнями. Крім того, пропонується підвищення ціни контрактного навчання. Вочевидь, що питання чи підуть абітурієнти, які не отримали можливість навчатися в вищому навчальному

закладі безкоштовно на контрактне навчання, не вивчалося. При низькому рівні життя в Україні, відсутності нових робочих місць завдяки економічному розвитку та державних програм з працевлаштування молоді, абітурієнт, який не отримав бюджетне місце, з високою вірогідністю прийме рішення працювати за кордоном. Якщо ж батьки абітурієнта є платоспроможними, то при агресивній політики урядів східноєвропейських та балтійських країн, спрямованих на залучення української молоді до своїх університетів, абітурієнт, який не отримав бюджетне місце, вважатиме за краще вступити до іноземного вищого навчального закладу, після закінчення якого отримає європейське громадянство.

Висновки. В умовах, коли збільшення державних видатків на вищу освіту не сприяє економічному зростанню країни, єдиним рішенням для розвитку університетів є їх фінансова автономія, впровадження якої сприяє не лише адаптації університетів до мінливого зовнішнього середовища, але й підвищенню якості освіти.

Список використаних джерел

1. Дебич М.А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід: монографія. Ніжин: ПП Лисенко, 2019. 408 с.
2. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/(дата звернення: 15.10.2020)
3. Підгорний А.З.Проблеми управління фінансами вищих навчальних закладів: монографія. Одеса: ФОП Гуляєва В.М, 2017. 152 с.
4. HollandD., LiadzeI., Rienzo C., Wilkinson D.The relationship between graduates and economic growth across countries UK.*National Institute of Economic and Social Research, BIS Research Paper*. 2013. № 110. 71 p.
5. Cohen D. Growth and human capital: good data, good results / D. Cohen, S. Marcelo.*Journal ofEconomic Growth*. 2007. № 1.P. 51-76.
6. Macroeconomic Benefits of Vocational Education and Training/ MasonG. and al. *Report to European Centrefor the Development of Vocational Training (CEDEFOP).* London : National Institute of Economic and Social Research, 2012. 87 p.
7. ГайдышевИ. АнализобработкаданныхСпециальныйсправочник. СПб.: Питер, 2001. 750 с.
8. World Development Indicators. URL: https://databank.worldbank.org/home.aspx (дата звернення: 01.11.2020)

9. Закон України від 01.07.2014 «Про вищу освіту». *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38.

References

1. Deby`ch M.A. Teorety`chni zasady` internacionalizaciyi vy`shhoyi osvity`: mizhnarodny`jdosvid: monografiya. Nizhy`n: PP Ly`senko, 2019. 408 s.

2. Oficijny`j sajt derzhavnoyi sluzhby` staty`sty`ky` Ukrayiny`. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

3. Pidgorny`j A.Z. Problemy` upravlinnya finansamy `vy`shhy`x navchal`ny`x zakladiv: monografiya. Odesa: FOP Gulyayeva V.M, 2017. 152 s.

4. HollandD., LiadzeI., Rienzo C., Wilkinson D. The relationship between graduates and economic growth across countries UK. National Institute of Economic and Social Research, BIS Research Paper. 2013. № 110. 71 p.

5. Cohen D. Growth and human capital: good data, good results / D. Cohen, S. Marcelo.Journal of Economic Growth. 2007. № 1.P. 51-76.

6. Macroeconomic Benefits of Vocational Education and Training/ MasonG. and al. Report to European Centre for the Development of Vocational Training (CEDEFOP). London: National Institute of Economic and Social Research, 2012. 87 p.

7. Gajdыshev Y`. Analy`z y` obrabotka dannыx Specy`al`nыj spravochny`k. SPb.: Py`ter, 2001. 750 s.

8. World Development Indicators. URL: https://databank.worldbank.org /home.aspx

9. Zakon Ukrayiny` vid 01.07.2014 «Pro vy`shhu osvitu». Vidomosti Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`. 2014. # 37-38.

Біленко Дар'я Вікторівна (ORCID ID 0000-0002-6220-8101) – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів імені Л. Л. Тарангул Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

УДК 658:616-036.21

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.49-63

Гордей О.Д., Безносko К.О., Мерва А.О.

ВПЛИВ COVID-19 НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ

Розглянуто вплив пандемії COVID-19 на світову та національну економіку. Здійснено аналіз макроекономічних показників (вивчено динаміку зміни: ВВП, промислової продукції, безробіття, кількості ФОП, кредитної діяльності банків, показників державного бюджету), на які найбільш негативно вплинула пандемія. Встановлено основні напрями державного регулювання виходу господарюючих суб'єктів із фінансово-економічної кризи внаслідок впливу пандемії.

Ключові слова: *пандемія, COVID-19, економічне зростання, ВВП, безробіття, кредитна діяльність банків, державний бюджет.*

Гордей О.Д., Безносko К.О., Мерва А.О.

ВЛИЯНИЕ COVID-19 НА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ В УКРАИНЕ

Рассмотрено влияние пандемии COVID-19 на мировую и национальную экономику. Осуществлен анализ макроэкономических показателей (изучена динамика изменения: ВВП, промышленной продукции, безработицы, количества ЧП, кредитной деятельности банков, показателей государственного бюджета), на которые наиболее повлияла пандемия. Установлены основные направления государственного управления выхода хозяйствующих субъектов из финансово-экономического кризиса вследствие воздействия пандемии.

Ключевые слова: *пандемия, COVID-19, экономический рост, ВВП, безработица, кредитная деятельность банков, государственный бюджет.*

Hordei O., Beznosko K., Merva A.

IMPACT OF COVID-19 ON ECONOMIC GROWTH ACTIVITIES IN UKRAINE

The impact of the COVID-19 pandemic on the global and national economy was considered. The analysis of macroeconomic indicators (the dynamics of changes: GDP, industrial production, unemployment, the number of private enterprises, lending activities of banks, indicators of the state budget), which were most affected by the pandemic, was carried out. The main directions of state management of the exit of economic entities from the financial and economic crisis due to the impact of the pandemic have been established.

Keywords: *pandemic, COVID-19, economic growth, GDP, unemployment, credit activity of banks, state budget.*

Постановка проблеми. Карантинні заходи, що були введені практично в усіх державах світу через пандемію вірусу COVID-19, спричинили суттєві зміни в глобальній економіці. Це зумовлено закриттям державних кордонів, зупинкою транспортних шляхів, призупиненням діяльності значної кількості підприємницьких структур, використанням численних обмежень для здійснення підприємницької діяльності. Також спостерігається скорочення обсягів реалізації товарів і послуг у деяких економічних галузях і кардинальний перерозподіл трудових ресурсів між ними. Вірогідно, що для відновлення економіки потрібно перерозподілити ресурси між тими галузями, які збільшили свою потужність та які можуть здійснити найбільший внесок в реальне виробництво.

Підприємницькі структури найбільше постали перед проблемами збереження ділової активності, фінансової стійкості і робочих місць. Саме тому, важливим питанням на сучасному етапі є аналіз економічного зростання в процесі подолання рецесії, яка спричинена пандемією вірусу COVID-19, і можливостей господарюючих суб'єктів у забезпеченні безперервної роботи і збереження бренду власної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Жваве обговорення проблеми впливу COVID-19 на економічне зростання в нашій державі відбувається в ЗМІ, де власні погляди висловлюють міністри, представники організацій, економічні

експерти, соціологи і політологи, інші провідні фахівці з цього питання. Зокрема, це А. Амелін, А. Блінов, А. Гурріа, В. Горбулін, Л. Грень, Д. Долбнєва, І. Каценельсон, Я. Лаврик, А. Пустова, І. Сторонянська та інші.

Мета статті. Метою статті є дослідження стану і тенденцій впливу COVID-19 на економічне зростання в Україні, а саме визначення соціально-економічних втрат, яких зазнала наша держава від пандемії.

Виклад основного матеріалу. Всесвітня організація охорони здоров'я офіційно визнала коронавірусну хворобу пандемією у березні 2020 року. Хоча дане захворювання почало розповсюджуватись з грудня 2019 року у місті Ухань в центральному КНР. Протягом даного періоду пандемія суттєво вплинула на тренди розвитку світового економічного зростання, не залишивши осторонь жодної держави. В першу чергу, це пов'язано із жорсткими карантинними заходами, що ввели уряди багатьох держав: закриття торговельних центрів, заборона відвідання усіх розважально-масових заходів, обмеження під час пересування як в межах держави, так поза її межами, скорочення виробництва тощо.

Розвитку фінансово-кризових явищ на фоні пандемії COVID-19 стали як чинники зі сторони пропозиції (виробництво товарів та послуг), так і чинники зі сторони (інвестиції і споживання) (рис. 1).

Рис. 1. Вплив пандемії COVID-19 на світове економічне зростання

Джерело: складено авторами.

Внаслідок пандемії, окремі підприємницькі структури перевели своїх працюючих на режим роботи «на дому», інші ж змушені відправляти їх у відпустку за власний рахунок. При цьому є випадки зловживань та порушень деякими роботодавцями умов трудової угоди, які вимагають від робітників писати заяви на звільнення за власним бажанням. Все це вкрай негативно позначається на добробуті населення, їх фінансовому стані і в майбутньому призведе до скорочення їх споживчого попиту на цілу низку товарів та послуг [1].

Варто відзначити, що сучасні негативні тренди розвитку функціонування національної економіки не можна пов'язувати виключно із введенням пандемією COVID-19. Про загальну тенденцію до зниження рівня економічної активності в державі засвідчує зниження номінального ВВП протягом другого кварталу 2020 року в порівнянні із II кварталом 2019 року (рис 2).

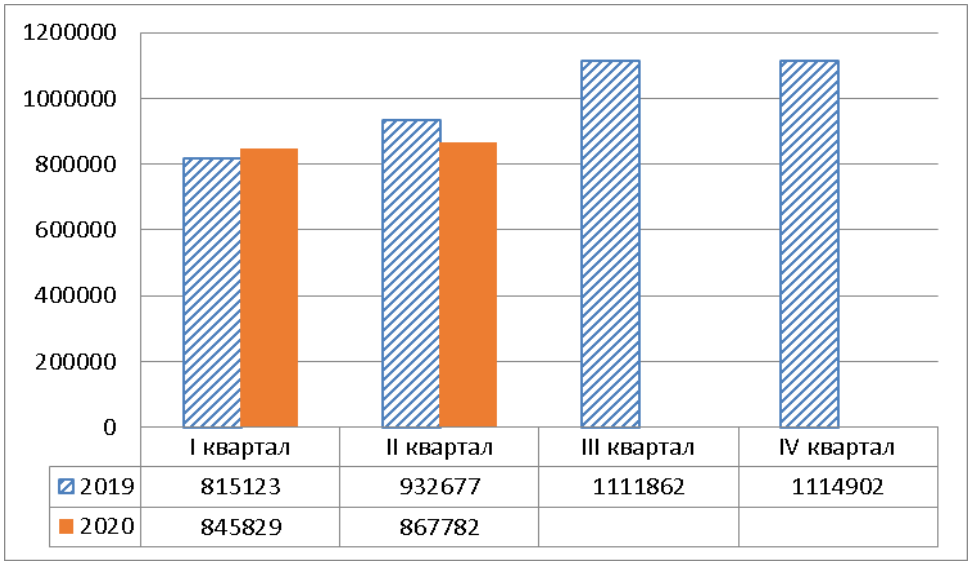

Рис. 2. Динаміка ВВП України у 2019 – 2020 роках (млн грн)

Джерело: складено авторами на основі [2].

З рис 2 бачимо, що динаміка ВВП України протягом за II квартал 2020 року зменшилась за порівняно із II кварталом 2020 року на 64895 млн. грн або на 7%. НБУ очікує падіння в 3 кварталі на 7,4%, в 4 кварталі – на 3,8%. Відповідно до прогнозу, зниження ВВП за 2020 рік складатиме 6% [2].

Фактично заходи із обмеження мобільності населення та зупинки функціонування господарюючих суб'єктів разом із обмеженнями в експортно-імпортній діяльності (спричиненими впливом пандемії COVID-19 на функціонування світового ринку товарів і послуг) тільки поглибили проблеми національної економіки. Результатом дії даних факторів стало падіння виробничих обсягів в нашій держав, зокрема: в промисловості – на 8,7% (січень-травень 2020 р. порівняно із аналогічним періодом 2019 року), у сільському господарстві – на 2%.

У регіональному розподілі найбільшого падіння зазнала промисловість у Дніпропетровській області, та у західних областях (окрім Львівщини) (рис. 3). Загальні обсяги реалізації промислової продукції у Львівській області не тільки не зазнали падіння, але і збільшились на 3,3% в порівнянні із аналогічним періодом 2019 року (завдяки збільшенню виробництва харчової і хімічної промисловості).

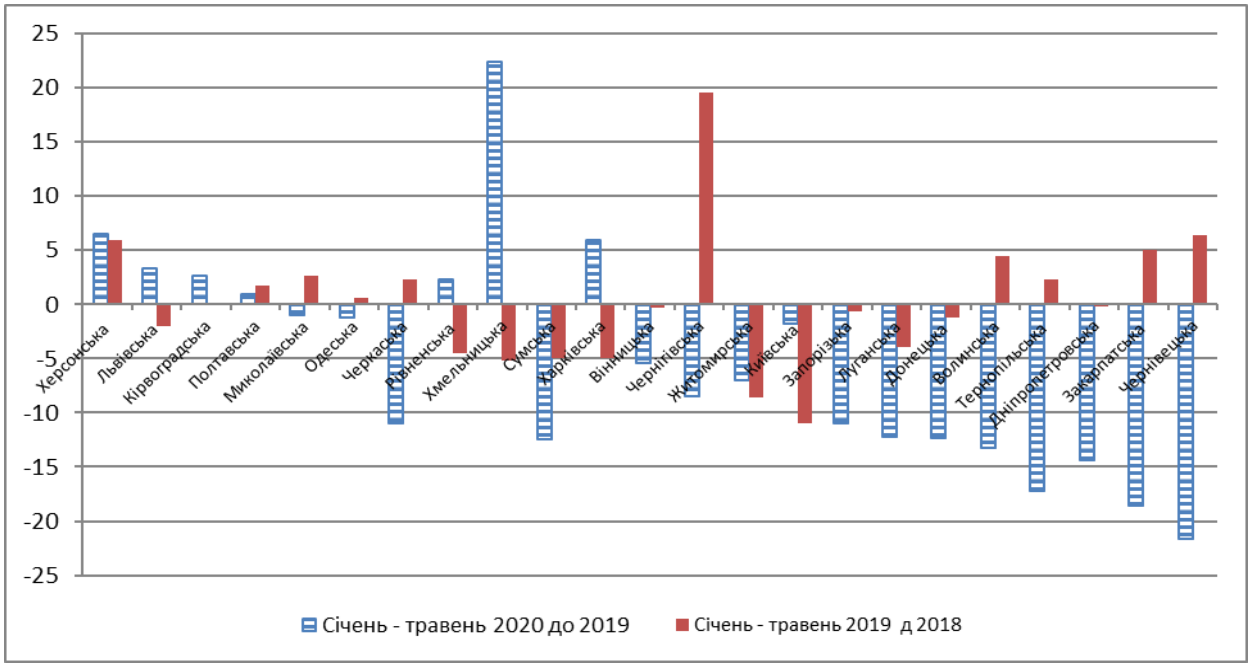

Рис. 3. Темпи приросту обсягів промислової продукції в регіональному розрізі України, %

Джерело: складено авторами на основі [3].

Найменше в умовах пандемії постраждали підприємницькі структури, котрі забезпечують життєдіяльність адміністративно-територіальних одиниць

– постачання електроенергії і газу (-1,9% порівняно із 2019 роком.), виробництво споживчої товарної продукції короткострокового споживання (-7%). Позитивним є виробництво фармацевтичної (+6,7%) і хімічної (+9,3%) товарної продукції. Натомість зменшилось виробництво споживчої товарної продукції тривалого використання (-32%) і інвестиційних товарів (- 27%) [3].

Відповідно це все призвело до скорочення рівня безробіття. У першому кварталі 2020 року. кількість зареєстрованих безробітних становила понад 373 тисячі осіб. Серед 38% шукачів роботи – громадяни із професійно-технічною освітою. Серед роботодавців незмінним залишається високий попит на кваліфікованих працівників. Середній рівень заробітної плати у вакансіях протягом даного періоду становив 6 724 грн. Водночас є пропозиції роботи із рівнем зарплати понад 20 тисяч грн. [4]. Розмір заробітної плати деяких професій становить 22 669 - 29 500 грн. (табл.1).

Таблиця 1

Статистичні дані рівня безробіття протягом І кварталу 2020 року

Кількість зареєстрованих безробітних	Особи які шукають роботу			
	громадяни із вищою освітою	громадяни з професійно - технічною освітою	громадяни із загальною середньою освітою	
373 000 осіб	43%	38%	19%	
Відповідно до видів економічної діяльності найбільша кількість пропозицій роботи (68 000 вакансій)				
переробна промис-ловість (18,5%)	торгівля та ремонт транспортних засобів (15,7%)	транспорт (11, 3%)	державне управління (8,0%)	освіта (7,8%)
Попит серед роботодавців на кваліфікованих працівників				
Працівники з інструментом (22,4%)	Працівники із обслуговування, експлуатації устаткування та машин (16,3%)	працівники сфери торгівлі й послуг (15,7%)		
Професії, за якими розмір заробітної плати найбільший				
технік-оператор електронного устаткування – 29 500 грн	помічник керівника виробничого підрозділу – 25 000 грн	забійник на відбійних молотках - 24 723 грн	Інженер з управління повітряним рухом - 23 480 грн	зварник - 22 669 грн

Джерело: складено авторами на основі [3].

У значній мірі високі показники рівня безробіття пов’язані із зменшенням кількості фізичних осіб підприємців (далі – ФОП.) Через

карантинні заходи станом на 27.04.2020 р. призупинило діяльність 277 тис. ФОП [5]. В секторальному розрізі: 211,3 тис. ФОП, які працюють на ринках, 14,7 тис. ФОП в плановій медицині і стоматології, 8,4 тис. ФОП в туристичній сфері (рис. 4).

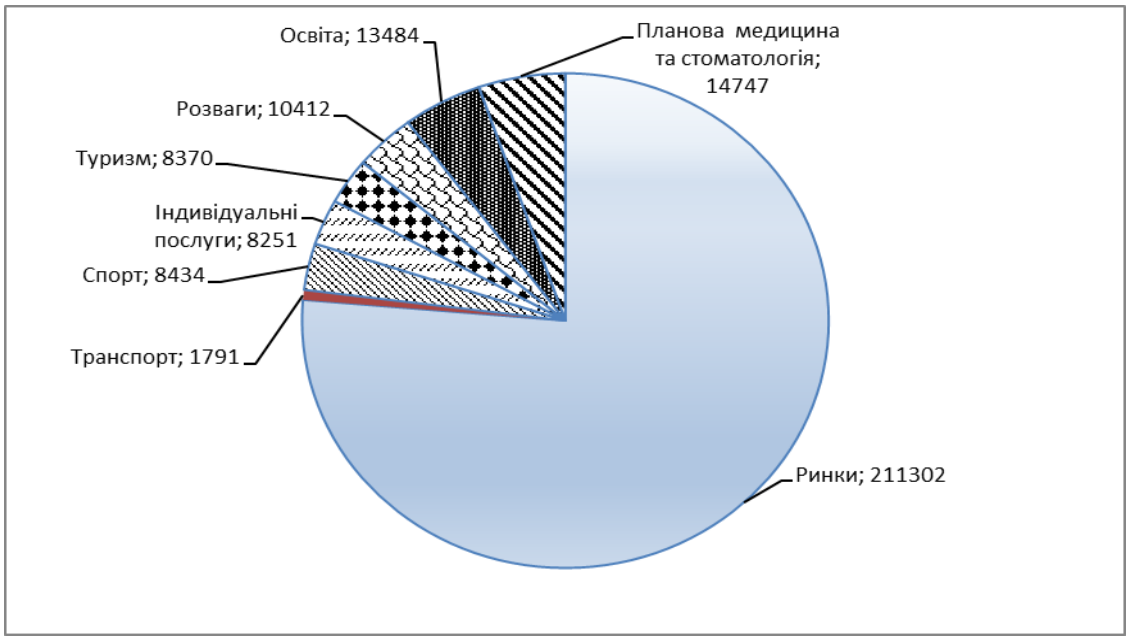

Рис. 4. Секторальна структура ФОП, які вимушені припинити роботу зв'язку із пандемією COVID-19 (березень-квітень 2020 р.), осіб

Джерело: складено автором на основі [5].

Майже в три рази знизилась кількість новозареєстрованих ФОП (якщо протягом 2019 року їх кількість становила близько 5 тис. осіб щотижня, то під час карантину вона не перевищувала 1,5 тис. ФОП). Зменшення рівня доходів господарюючих суб'єктів під час пандемії COVID-19 зменшило їх кредитоспроможність, що відповідно обмежило готовність банківських установ здійснювати кредитування.

Відповідно до даних НБУ [2], з'ясуємо як вплинула пандемія COVID-19 на кредитну діяльність банківських установ. Важливим інструментом кредитної діяльності банківської системи як загалом, так і кожної банківської установи окремо, виступає кредитний портфель (рис. 5). З рис 5 бачимо, що на при кінці 2019 року кредитний портфель банківської системи нашої держави суттєво знизився порівняно із попередніми роками (на 85079 млн.

грн., чи на 7,6%). Відзначимо, що саме в листопаді-грудні почалися перші захворювання.

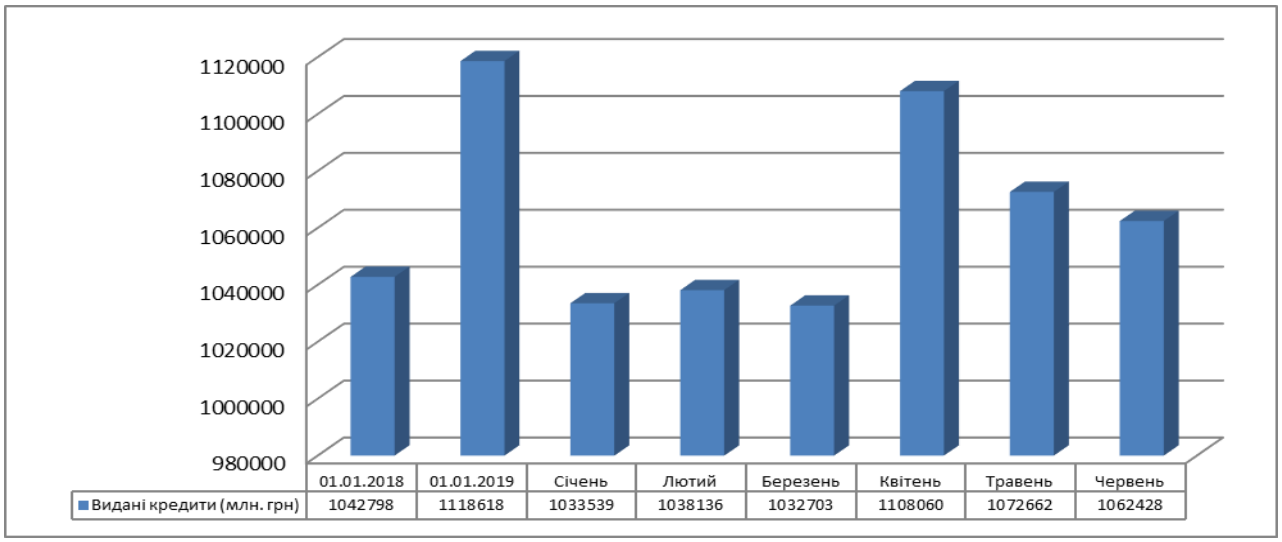

Рис. 5. Динаміка кредитного портфелю банківських установ України протягом 2017–2019 років, 5 міс. 2020 р., млн грн

Джерело: складено автором на основі [2].

Далі протягом 3-х місяців динаміка мала хаотичний характер: у січні і березні 2020 р. збільшувався, відповідно на 4597 млн. грн. (чи на 0,4%) і 75357 млн. грн. (на 7,3%). Протягом лютого і квітня 2020 р. невелике (на 0,5% та 1%) зниження. Найбільший рівень скорочення простежується в квітні 2020 р., що, вірогідно, пов'язано із оголошенням карантину. Інакше кажучи, сума наданих банківських кредитів номінально знижувалась.

Масштаби кредитної діяльності банківських установ України доцільніше оцінити завдяки коефіцієнту кредитної активності. На протязі 2017-2018 років банківські установи України здійснювали досить агресивну кредитну політику (рівень кредитної активності, відповідно, становив 78% і 82,2%), що є більшим а рекомендовану межу 65-75%. Протягом 2019 року порівняно із 2018 роком коефіцієнт кредитної активності банківських установ України зменшився із до 69,2%. Протягом 5-ти місяців 2020 р. банківські установи України здійснювали більш поміркована і виважену кредитну політику (середній рівень кредитної активності становив понад 68%).

Враховуючи те, що пандемія COVID-19 створила ряд загроз для розвитку національної економіки, з квітня 2020 року були ухвалені зміни до ЗУ про Державний бюджет на 2020 рік, котрі передбачають значне розширення дефіциту – 7,5% з 2,1% ВВП. Доходи знижено на 11% порівняно із попереднім законом, видатки збільшено на 7%, зокрема через необхідність вжиття заходів для протидії поширення пандемії COVID-19, підтримки підприємницьких структур та вразливих верств населення. Такі дії призведуть до дуже значного збільшення дефіциту бюджету (табл.2).

Таблиця 2

Головні параметри державного бюджету, млрд. грн.

	2020		Відхилення від Закону I		% річна зміна		% ВВП (за прогнозом НБУ)	
	Закон I	Закон II	млрд . грн	%	Закон I*	Закон II**	Закон I	Закон II
Доходи	1095,6	975,8	-119,7	-10,9	9,7	-2,3	25,5	24,6
Податкові надходження, у	926,5	781,1	-145,4	-15,7	15,9	-2,3	21,6	19,7
ПДФО	129,4	110,8	-18,5	-14,3	17,7	0,8	3,0	2,8
ППП	118,9	98,2	-20,7	-17,4	11,0	-8,3	2,8	2,5
Рентна плата	55,3	32,5	-22,8	-41,2	18,4	-30,4	1,3	0,8
Акцизний податок	141,0	128,5	-12,4	-8,8	14,3	4,2	3,3	3,2
Акцизний податок з вироблених товарів	87,8	75,2	-12,7	-14,4	24,7	7,5	2,0	1,9
Податок на додану	446,3	379,2	-67,1	-15,0	17,9	0,1	10,4	9,6
ПДВ з вироблених товарів з урахуванням	96,8	75,4	-21,4	-22,1	8,8	-15,2	2,3	1,9
ПДВ з ввезених товарів	349,5	303,8	-45,7	-13,1	20,6	4,8	8,1	7,7
Неподаткові надходження та інші доходи	169,0	194,7	25,7	15,2	-14,9	-1,9	3,9	4,9
Видатки (включно кредитування)	1191,9	1274,2	82,4	6,9	10,4	18,1	27,8	32,1
Сальдо (- дефіцит)	-96,3	-298,4	-202,1	-	-	-	-2,2	-7,5

* Закон I – Закон України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», редакція від 03.04.2020 р.

** Закон II – Закон України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», від 13.04.2020 р.

Джерело: складено авторами на основі [6].

Параметри бюджету на 2020 рік приведено в відповідність до нових макроекономічних умов. Доходи державної казни затверджені у 2020 році у розмірі 975,83 млрд. грн.. (зокрема 855,4 млрд. Грн.. за загальним фондом), видатки – 1,27 трлн. грн. (за загальним фондом – 1,14 трлн. грн.) [7].

Зазначимо, що і розвинені країни, які містять так звану «фінансову подушку» також постраждали від пандемії COVID-19 (рис 6).

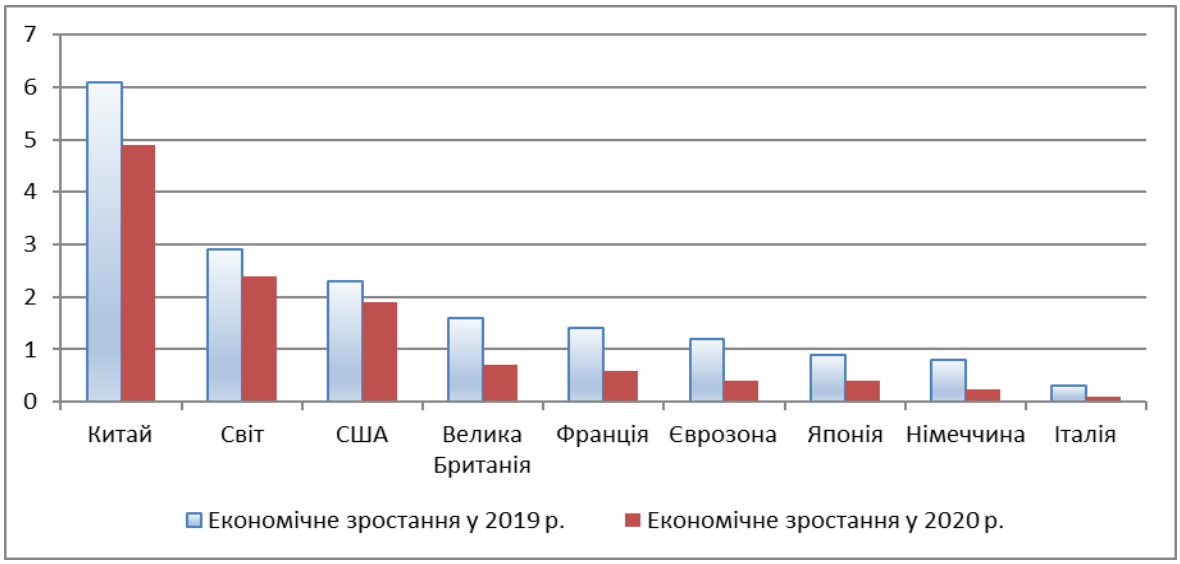

Рис. 6. Економічне зростання країн світу протягом 2019–2020 років

Джерело: складено авторами на основі [8].

Із рис. 6 спостерігаємо падіння темпів економічного зростання провідних країн світу (рис. 6), зокрема, протягом першого кварталу 2020 року економічне зростання КНР зменшилось до 4,5 % в порівнянні із 6 % у четвертому кварталі 2019 році, США а 0,4%, та загалом в усьому світі та єврозоні зменшився рівень економічного зростання.

Експерти Українського інституту майбутнього здійснили свої розрахунки втрат вітчизняної економіки від карантину в умовах перебігу 2-х сценаріїв (табл. 2). До цього всього додається і необхідність погашення зовнішньої заборгованості. Якщо взяти до уваги Державну казну, то практично 450 млрд. грн. із трильйонного бюджету йде на обслуговування заборгованості. При цьому суттєвих втрат зазнає корпоративний сектор: це буде чи значне зниження економічного потенціалу підприємницьких структур, в першу чергу людського, через звільнення робітників або їх відправлення у неоплачувану відпустку, чи ж «вимирання» підприємницьких структур.

Досвід європейських держав із подолання наслідків кризових явищ, спричиненої пандемією COVID-19, засвідчує що в першу чергу уряди намагаються підтримати працюючих, котрі втратили роботу, та частково компенсувати виплати зарплат при вимушеному карантині. Для цього започатковують різноманітні програми для ведення підприємницької діяльності із забезпечення компаній достатніми грошовими потоками в першу чергу для оплати праці найманих робітників і послуг постачальників. При цьому державну допомогу спрямовують насамперед туди, де позитивний ефект від неї для економіки буде найбільшим [10, 11].

Таблиця 3

Прогнози експертів Українського інституту майбутнього щодо втрат української економіки в умовах перебігу двох сценаріїв карантину

Прогноз	Сценарій 1 «базовий»	Сценарій 2 «помірно-песимістичний»
Падіння офіційної зайнятості	860 тисяч людей - усього;14 тисяч людей - за день карантину (в перерахунку, виходячи з тривалості карантину 60 днів)	У третьому кварталі 2020 року: 845 тисяч людей - усього за квартал; 14 тисяч людей - за день карантину. За два квартали 2020 року 1,7 млн людей залишаться без джерела доходу. Для порівняння: у кризовий 2008 рік роботу втратили 1,1 млн українців
Падіння реального ВВП	6,4 % - за підсумками 2020 року	23,5 % - за третій квартал 2020 року;10,3 % - за підсумками 2020 року
Втрати економіки під час карантину в другому кварталі 2020 року	2,5 млрд грн на день (недоотримана додана вартість)	4,7 млрд. грн на день у третьому кварталі 2020 року
Бюджетні втрати, виходячи із падіння зайнятості	1,5-2 млрд грн (замість 23-24 млрд грн на місяць збори ЄСВ- ПДФО передбачаються на рівні 21,522 млрд. грн. Втрати в травні при подовженні карантину становитимуть уже 3-4 млрд. грн	на липень-серпень на рівні 5-7 млрд грн на місяць
Середньорічний курс гривні щодо долара	30 грн	32 грн

Джерело: складено авторами на основі [9].

Для збільшення рівня економічного зростання та розвитку бізнесу зокрема, потрібна державна підтримка, економічний зміст котрої полягає в створенні і впровадженні державних програм розвитку господарюючих суб'єктів за такими напрямками, як науково-технічний прогрес, фінансове, кадрове, ресурсне забезпечення, тощо.

В умовах пандемії державна підтримка господарюючих суб'єктів має здійснюватися за такими напрямами: удосконалення законодавчої бази розвитку підприємницької діяльності; удосконалення спрощеної системи оподаткування, обліку і звітності; фінансово-кредитна підтримка; фінансова підтримка інноваційних проектів; удосконалення системи підготовки і перепідготовки кадрів; створення належних умов для залучення до ведення бізнесу [12].

Також враховуючи затяжний характер пандемії COVID-19, варто акцентувати увагу на прискореному ендогенному зростанню економіки регіонів, залучення в економічний оборот ресурсів, котрі не були задіяні раніше, і перетворення їх на активи розвитку. Переорієнтація бізнесу на місцевому рівні в умовах «нової реальності» повинна відбуватись з врахуванням:

– нових споживчих потреб населення в умовах пандемії COVID-19: зниження рівня споживання, в першу чергу товарної продукції промислової групи, виникнення і збільшення потреби в товарах першої необхідності (харчові та продукти побутової хімії, дезінфектори, предмети захисту тощо);

– зростання зовнішнього попиту на сільськогосподарську і харчову товарну продукцію потребує диверсифікації аграрного виробництва, збільшення рівня переробки виробленої товарної продукції, сприяння розбудові логістичних потужностей;

– перегляду можливостей налагодження дистанційної роботи як у нинішніх умовах, так і в майбутньому. Зміни підходів до налагодження виробничого процесу, враховуючи вимоги пандемічної ситуації (соціальне дистанціювання, забезпечення засобами захисту, дезінфекція приміщень, підвіз працівників до місця праці тощо).

Також напрямами державної підтримки розвитку територіальних громад в умовах пандемії COVID-19 повинні стати: завершення формування нового адміністративно – територіального устрою і продовження реформи децентралізації та секторальних реформ; оптимізація бюджетних затрат і

орієнтація витрат розвитку на процеси, котрі мають мультиплікаційний ефект для економічного зростання; першочергова підтримка секторів, які найбільше постраждали від запровадження карантину (туристична галузь, готельно-ресторанний бізнес, транспорт); створення належних умов для здійснення реалізації бізнес-проєктів територіальних громад, які спрямовані на використання ресурсів громади на засадах інклюзивності і «розумної» спеціалізації. Це дозволить не тільки подолати ризики, спричинені COVID-19 для економічного зростання регіонів, але й використати можливості, котрі надає криза для стимулювання перспективних видів економічної діяльності і реструктуризації економіки регіонів [13].

Висновки. Результати здійсненого дослідження дають можливість стверджувати, що пандемія COVID-19 суттєво пригальмувала глобальну та національну економіку, хоча зазначимо, що і без пандемії економічне зростання в Україні знаходилось на низькому рівні. Тому, не маючи фінансових резервів для подолання негативних наслідків протягом 2020 року в вітчизняній економіці спостерігається зменшення: рівня ВВП, темпів росту промислової продукції; закриття суб'єктів малого бізнесу, зокрема ФОП; зниження рівня надходжень консолідованого бюджету тощо. Запропоновані нами напрями економічного зростання в період пандемії COVID-19 не вирішують проблеми економічного зростання одразу, але саме вони є тим фундаментом розвитку національної економіки на сучасному етапі.

Список використаних джерел

1. Долбнєва Д. В. Вплив COVID-19 на економіку країн світу. Проблеми економіки. 2020. №1. С. 20–26. https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-1-20-26

2. Інфляційний звіт. Національний банк України: сайт. 2020. URL: https://bank.gov.ua/ admin_ uploads/article/ IR_2020-Q2.pdf?v= 4&fbclid=IwAR1ZziNjvI3eg4v2fgX5tliVukIUJ4-H_Pfd_FRx F6Y w U F U X D 3 8vumoZxI

3. Офіційні дані Державної служби статистики України:. URL: http://www.ukrstat.gov.ua

4. Грень Л.М. Специфіка державного управління розвитком системи професійно-технічної освіти на державному та регіональному рівнях. Публічне управління і адміністрування в Україні. Серія «Механізми державного управління». 2019. Вип. 12. С. 26-33.

5. Вплив карантину на економіку України. Опендатабот: сайт. 2020. URL: https://opendatabot.ua/businessquarantine

6. Інфляційний звіт. Національний банк України. Квітень. 2020 р. с.25. URL: https://bank.gov.ua/admin_ uploads/article/IR_2020-Q2.pdf?v=4 (дата звернення: 02.05.2020).

7. Доходи держбюджету у квітні-2020 недовиконані на 11,6%. URL: https://ua.interfax.com.ua/news/economic/659737.html (дата звернення: 02.05.2020).

8. Коронавірус в цифрах: як змінилася світова економіка. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-51994936

9. Амелін А., Лаврик Я., Монін Д. Прогноз збитків. Якими будуть економічні збитки України через пандемію корона вірусу. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/prognoz-zbitkivyakimi-budut-ekonomichni-zbitki-ukrayini-cherez-pandemiyukoronavirusa-342951_.html

10. Вплив COVID-19 та карантинних обмежень на економіку України. Кабінетне дослідження [Електронний ресурс]. – ГО «Центр прикладних досліджень», 2020. URL: https://www.kas.de/documents/270026/8703904/+2020.pdf/b7398098-a602-524d-7f88- 6189058f69d3

11. Горбулін В.П. Національна безпека України: фокус пріоритетів в умовах пандемії / В.П. Горбулін, Ю.Г. Даник // Наука і суспільство. – Вісн. НАН України, 2020, № 5.

12. Onyshchenko S. The Impact of External Threats to the Economic Security of the Business / S. Onyshchenko, O. Maslii, B. Ivanyuk // Development and Strategic Management of Economic System: Collection of scientific articles. – Atlantis Press, Paris, France, 2019.

13. Сторонянська І. З., Беновська Л. Я. Економіка регіонів України під дією викликів пандемії COVID-19. Регіональна економіка. 2020. №2(96). С. 5-16. DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-2-1. Літер.: 16

References

1. Dolbneva DV The impact of COVID-19 on the economy of the world. Problems of the economy. 2020. №1. С. 20–26. https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-1-20-26

2. Inflation report. National Bank of Ukraine: website. 2020. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/ IR_2020-Q2.pdf? V = 4 & fbclid = IwAR1ZziNjvI3eg4v2fgX5tliVukIUJ4-H_Pfd_FRxF6YwUFUXD38vumoZxI

3. Official data of the State Statistics Service of Ukraine URL: http://www.ukrstat.gov.ua

4. Gren LM Specifics of state management of the development of the system of vocational education at the state and regional levels. Public administration in Ukraine. Series "Mechanisms of public administration". 2019. Vip. 12. pp. 26-33.

5. The impact of quarantine on the economy of Ukraine. Opendatabot: site. 2020. URL: https://opendatabot.ua/businessquarantine

6. Inflation report. National Bank of Ukraine. April. 2020 p.25. URL: https://bank.gov.ua/admin_ uploads / article / IR_2020-Q2.pdf? V = 4 (access date: 02.05.2020).

7. State budget revenues in April 2020 are underfulfilled by 11.6%. URL: https://ua.interfax.com.ua/news/economic/659737.html (access date: 02.05.2020).

8. Coronavirus in numbers: how the world economy has changed. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-51994936

9. Amelin A., Lavrik J., Monin D. Forecast of losses. What will be the economic losses of Ukraine due to the Crown virus pandemic? URL: https://dt.ua/ECONOMICS/prognoz-zbitkivyakimi-budut-ekonomichni-zbitki-ukrayini-cherez-pandemiyukoronavirusa-342951_.html

10. Impact of COVID-19 and quarantine restrictions on the economy of Ukraine. Cabinet research [Electronic resource]. - NGO "Center for Applied Research", 2020. - Access mode: https://www.kas.de/documents/270026/8703904/+2020.pdf/b7398098-a602-524d-7f88- 6189058f69d3

11. Gorbulin VP National security of Ukraine: focus of priorities in the conditions of a pandemic / V.P. Gorbulin, Yu.G. Danyk // Science and Society. - Visn. NAS of Ukraine, 2020, № 5.

12. Onyshchenko S. The Impact of External Threats to the Economic Security of Business / S. Onyshchenko, O. Maslii, B. Ivanyuk // Development and Strategic Management of Economic System: Collection of scientific articles. - Atlantis Press, Paris, France, 2019.

13. Storonyanska IZ, Benovska L. Ya. Economy of the regions of Ukraine under the influence of the challenges of the COVID-19 pandemic. Regional economy. 2020. №2 (96). Pp. 5-16. DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-2-1. Letters: 16

Гордей Оксана Дмитрівна (ORCID ID 0000-0001-6938-0548) – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів імені Л.Л. Тарангул Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь);

Безноско Карина Олександрівна – здобувач вищої освіти ІІ (магістерського) рівня Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь);

Мерва Анастасія Олегівна – здобувач вищої освіти ІІ (магістерського) рівня Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

УДК: 338.48-44

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.64-75

Гуменюк А.І.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

В статті проведено дослідження особливостей формування і реалізації державної політики розвитку зеленого туризму в Україні. Встановлено, що рівень стимулювання і підтримки розвитку зеленого туризму інтерпретує масштаби туристичних потоків на рівні регіонів України та глобальному рівні. Отримані результати засвідчили, що розвиток зеленого туризму перебуває під постійним динамічним впливом інституційних змін, а саме неофіційних обмежень, правил, специфіки характеру й дотримання таких правил всіма учасниками економічного процесу на засадах обміну інтелектуальними, фінансовими, цифровими й іншими ресурсами. Представлені ключові положення інституційно-організаційної моделі розвитку зеленого туризму в Україні, яка передбачає досягнення своєчасного консенсусу інтересів основних груп суб'єктів досліджуваної сфери, а саме: 1) стейкхолдери (туристичний бізнес, держава та суспільство); 2) підсистеми державної політики розвитку зеленого туризму (функціональна, фінансово-економічна, споживацька, інноваційна, інтелектуальна). Розроблено напрями і системно-структурні ефективні інструменти та засоби щодо стимулювання розвитку зеленого туризму, які передбачають своєчасне забезпечення становлення сприятливого середовища для покращення результативності функціонування бізнесу у сфері зеленого туризму та дозволяють врегульовувати такі процеси безпосередньо на рівні держави.

Ключові слова: *зелений туризм, державна політика, державне регулювання, розвиток, бізнес*.

Гуменюк А.И.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА РАЗВИТИЯ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

В статье проведено исследование особенностей формирования и реализации государственной политики развития зеленого туризма в Украине. Установлено, что уровень стимулирования и поддержки развития зеленого туризма интерпретирует масштабы туристических потоков на уровне регионов Украины и глобальном уровне. Полученные результаты показали, что развитие зеленого туризма находится под постоянным динамическим воздействием институциональных изменений, а именно неофициальных ограничений, правил, специфики характера и соблюдения таких правил всеми участниками экономического процесса на основе обмена интеллектуальными, финансовыми, цифровыми и другими ресурсами. Представленные ключевые положения институционально-организационной модели развития зеленого туризма в Украине, предусматривает достижение своевременного баланса интересов основных групп субъектов исследуемой сферы, а именно: 1) стейкхолдеры (туристический бизнес, государство и общество) 2) подсистемы государственной политики развития зеленого туризма (функциональная, финансово-экономическая, потребительская, инновационная, интеллектуальная). Разработаны направления и системно-структурные эффективные инструменты и средства по стимулированию развития зеленого туризма, которые предусматривают своевременное обеспечение становления благоприятной среды для улучшения результативности функционирования бизнеса в сфере зеленого туризма и позволяют регулировать такие процессы непосредственно на уровне государства.

Ключевые слова: *зеленый туризм, государственная политика, государственное регулирование, развитие, бізнес.*

Gumenyuk A.I.

STATE POLICY OF GREEN TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article examines the peculiarities of the formation and implementation of state policy for the development of green tourism in Ukraine. It is established that the level of stimulation and support of green tourism development interprets the scale of tourist flows at the level of regions of Ukraine and globally. The results show that the development of green tourism is under the constant dynamic influence of institutional changes, namely informal restrictions, rules, specifics and compliance with such rules by all participants in the economic process on the basis of exchange of intellectual, financial, digital and other resources. The key provisions of the institutional and organizational model of green tourism development in Ukraine are presented, which provides for the achievement of timely consensus of interests of the main groups of subjects of the studied area, namely: 1) stakeholders (tourism business, state and society); 2) subsystems of the state policy of green tourism development (functional, financial and economic, consumer, innovative, intellectual). Directions and system-structural effective tools and means to stimulate the development of green tourism have been developed, which provide timely provision of a favorable environment for improving the performance of business in the field of green tourism and allow to regulate such processes directly at the state level.

Keywords: *green tourism, state policy, state regulation, development, business*

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси у соціально-економічній системі, які відбуваються в Україні, зумовлюють пошук абсолютно нових більш нетрадиційних правових й інституційних форм господарювання, які повинні орієнтуватись на стале забезпечення зростання економіки. Серед пріоритетних напрямів подолання кризи, яка сформувалась у сільській місцевості, є активізація її населення до розвитку підприємницької діяльності, однак у невиробничій сфері, тобто зеленого

туризму. Становлення та розвиток зеленого туризму сприяють системному врегулюванню ряду організаційно-економічних проблем, які насамперед пов'язані із відтворенням трудового потенціалу, підтримкою розвитку нових напрямів процесу виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, зростанням рівня зайнятості серед сільського населення, доходів і покращенням рівня якості його життя [1].

Імплементація засад організаційно-інституційного забезпечення державної політики розвитку зеленого туризму є ключовим завданням для розбудови туристичної галузі України, тобто її державне позиціонування в якості головного інструменту соціально-економічного поступу та підвищення інвестиційної привабливості на світовому рівні. Таким чином, без своєчасної підтримки, недосконалості діючої нормативно-правової бази, відсутності оптимального інституційного забезпечення державної політики, такий вид туристичної діяльності функціонує лише за рахунок особистих ініціатив та адаптивного ресурсу населення, впливаючи цим самим на стан сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вагомий внесок у дослідження проблем щодо розвитку зеленого туризму здійснили вітчизняні й зарубіжні науковці: В. Биркович, А. Гоцелюк, М. Гудзь, В. Іванова, Т. Лужанська, Л. Матвійчук, І. Тищук, Т. Ткаченко, О. Череп та інші.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування особливостей й перспективних напрямів функціонування державної політики розвитку зеленого туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу. Дієва інституційна інфраструктура щодо підтримки розвитку зеленого туризму формується комплексом галузей і сфер діяльності, які здійснюють макроекономічне регулювання національної економіки, забезпечують підтримку досить виважених макроекономічних пропорцій у сфері розвитку зеленого туризму у відповідних регіонах України. Ключові засади для сприяння розвитку

зеленого туризму, а також побудови співпраці між органами влади всіх рівнів, приватним сектором і громадськістю представляються сукупністю нормативно-правових актів. До основних форм взаємодії держави й бізнесу, які певним чином розвинуті в сучасних умовах у сфері зеленого туризму України, є насамперед: налагодження виваженої співпраці щодо розвитку туристичних кластерів; форми державно-приватного партнерства; взаємодія державних та органів місцевої влади із певними саморегулюючими організаціями; налагоджене співробітництво на місцевому рівні щодо підтримки ініціатив відповідних сільських громад у напрямку розбудови дієвої соціальної інфраструктури сіл та організації діяльності у напрямку зеленого туризму. Щодо ведення бізнесу орієнтованого на надання послуг зеленого туризму для господарюючих суб'єктів певних сільських територій насамперед обумовлено вирішенням сукупності проблем щодо зниження безробіття, відкриття нових робочих місць, додатковий прибуток і значне поліпшення стану життєдіяльності сільського населення. У світовій практиці саме зелений туризм вже тривалий час слугує альтернативою для сучасного сільського господарювання. Таким чином, розвиток інфраструктури зеленого туризму насамперед не вимагає значних капіталовкладень, як, наприклад, різні інші види туризму та може проводитись за рахунок ресурсів самих селян, не використовуючи додаткові інвестиції [2-3].

Проте, на розвиток зеленого туризму суттєвий вплив мають інструменти державної політики, адже вони визначають необхідні умови функціонування ринку туристичних послуг, проводиться фінансування або ж сприяння залученню інвестицій з метою реалізації відповідних бізнес-проєктів у зеленому туризмі, сприяє розвиткові суб'єктів туристичного бізнесу і захисту їх економічних інтересів, впливаючи цим самим на рівень доходів, умови функціонування бізнесу та ін. Таким чином, саме держава опосередковано здійснює вплив на те, яка безпосередньо кількість людей, які комфортні умови і у якому саме місці варто задовольняти свої потреби щодо поступу зеленого туризму. Отже, рівень державного стимулювання і

підтримки розвитку зеленого туризму та підтримки визначає масштаби всіх туристичних потоків України.

Головною метою державної підтримки щодо розвитку зеленого туризму повинно бути насамперед формування сприятливих умов, за яких своєчасне і якісне задоволення потреб певних споживачів туристичних послуг передбачає не тільки реалізацією відповідних туристичних продуктів, а й суттєвим покращенням соціально-економічної ситуації в Україні. На сьогодні процес підтримки діяльності у сфері розвитку зеленого туризму України є неповноцінним, незважаючи на притаманні перспективні напрями стимулювання. На думку автора, такими причинами є досить декларативний характер представлених напрямів щодо економічного стимулювання діяльності у сфері зеленого туризму в Україні [4-5].

Проведене дослідження спонукало до розробки основних положень інституційно-організаційної моделі розвитку зеленого туризму в Україні, що передбачає досягнення консенсусу основних учасників у досліджуваній сфері, а саме: 1) стейкхолдери (туристичний бізнес, держава та суспільство); 2) підсистеми державної політики розвитку зеленого туризму (функціональна, фінансово-економічна, споживацька, інноваційна, інтелектуальна) (рис.1).

Результативність реалізації представленої системи є неможливою без об’єктивної участі держави, яка насамперед передбачає: оптимізація нормативно-правової бази щодо регулювання зеленого туризму; бенчмаркінг зеленого туризму; розвиток туристичного бренду; формування сприятливого бізнес-середовища зеленій туристичній діяльності.

Доведено, що в Україні відсутні дієві державні інституції, функціонування яких орієнтовано на вирішення проблем щодо розвитку зеленого туризм, відповідно на сьогодні такі функції виконують певні громадські організації. Серед основних та найбільш ініціативних є діюча всеукраїнська неприбуткова громадська організація із назвою Спілка сприяння розвитку зеленого туризму в Україні.

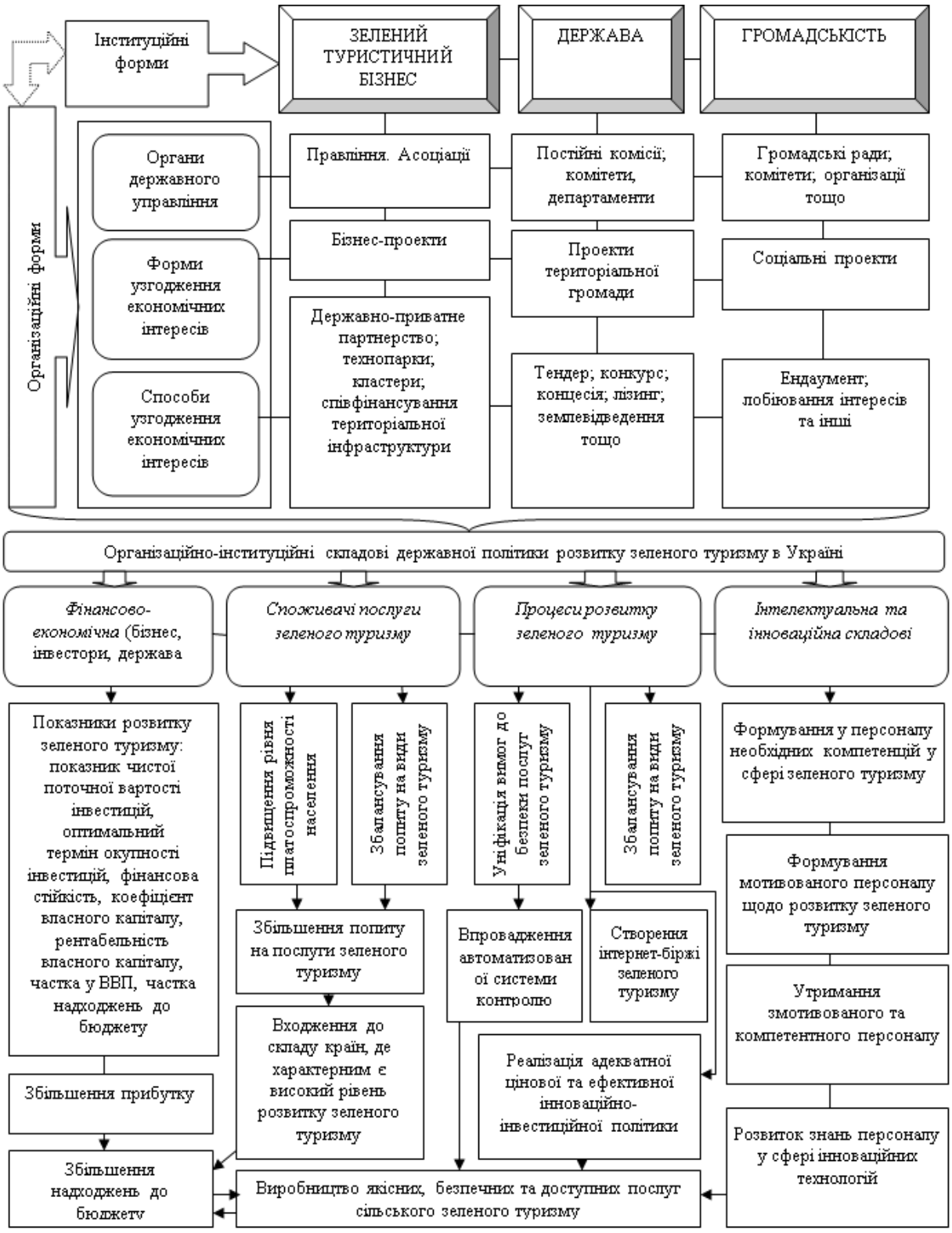

Рис. 1 Наукова концептуалізація системи забезпечення державної політики розвитку зеленого туризму в Україні*

**Джерело: розроблено автором*

Насамперед, актуальною проблемою сьогодення є і суттєвий дефіцит бюджетних ресурсів, які орієнтовані безпосередньо на стимулювання

підприємницької діяльності щодо розвитку зеленого туризму. У свою чергу, фінансові ресурси, які виділяються з бюджетів України різних рівнів, мають безпосередньо цільовий характер та пов'язані як правило із реалізацією регіональних, місцевих та загальнодержавних програм, проте сучасний стан функціонування зеленого туризму ще раз наголошує на тому, що таких ресурсів виділяється дуже мало, а тому, недостатньою мірою здійснюється підтримка всієї підприємницької діяльності в сфері зеленого туризму.

Заходами фінансової підтримки забезпечення розвитку зеленого туризму є: перерахування коштів, які витрачаються безпосередньо на охорону природно-ресурсного потенціалу шляхом сплати екологічних зборів до місцевих фондів; зменшення відсотку перерахування різних екологічних зборів до Державного фонду на користь відповідних місцевих; мінімізація ставок екологічних платежів, які сплачують суб'єкти господарювання, що за певний період оптимально використовують свій природно-ресурсний потенціал [6].

З метою організації надійного контролю за цільовим використанням наданих коштів, які субсидуються конкретними суб'єктам туристичного господарювання на засадах реалізації запропонованих заходів необхідним є використання системи обліку суб'єктів зеленого туризму, які проводять чи планують проводити охоронні заходи. Облік доцільно проводити на рівні місцевих громад із поетапних їх зведенням на рівні певних регіонів у обласний реєстр ведення екологічно орієнтованих господарюючих суб'єктів зеленого туризму. Для одержання своєчасної фінансової допомоги суб'єкти туристичної діяльності повинні подати чітке еколого-економічне обґрунтування щодо потреби в її отриманні. Важливо також представити охоронні заходи щодо збереження природно-ресурсного потенціалу конкретного регіону, а також обсяги фінансових ресурсів, які будуть використані для запровадження визначених заходів ґрунтуючись на основі використання економічних розрахунків. Доцільно представити інформацію щодо дотримання суб'єктом господарювання діючого законодавства у сфері

охорони існуючого природно-ресурсного потенціалу, відповідних нарахованих та сплачених сум збору за певне нераціональне його використання, розмір штрафів й компенсації шкоди, яка заподіяна шляхом порушення відповідного законодавства у попередніх роках [7].

З метою стимулювання сталого розвитку зеленого туризму використовують різні інструменти пільгового оподаткування й диференціації відповідних податкових ставок. Таким чином використання податкових пільг певним чином сприяє розвитку зеленого туризму. На думку автора, існуючу систему діючих податкових пільг доцільно доповнити інструментами, які насамперед передбачають часткове або ж повне звільнення від сплати податків суб'єктів, які використовують у своїй діяльності охоронні технології та відтворення відповідного природно-ресурсного потенціалу. Таким чином надання податкових кредитів здійснюється на засадах тих же принципів і полягають у відтермінуванні сплати таких податкових сум. Податкові пільги й податкові кредити доцільно надавати суб'єктам діяльності для стимулювання інвестування в різні охоронні заходи. Враховуючи представлену проблему та постійне зростання відповідних туристичних потоків, зауважимо, що досить широке впровадження представленого інструментарію слугуватиме потужним стимулом для вирішення питань щодо розвитку зеленого туризму, саме тому вважаємо, що одним із ключових напрямків для розвитку представленого виду туризму є поступова імплементація сукупності дієвих інструментів й засобів щодо стимулювання розвитку зеленого туризму в Україні (рис. 2).

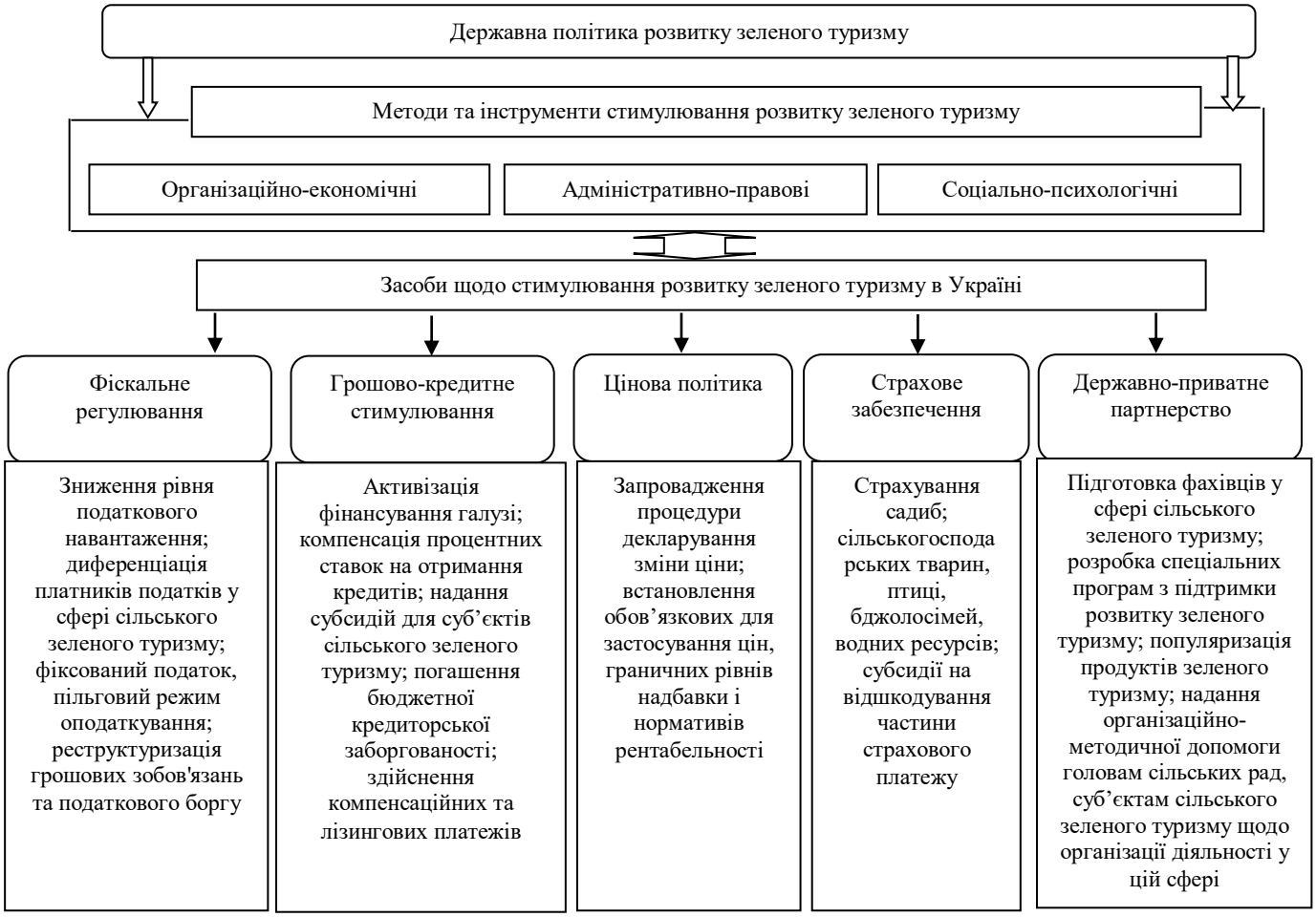

Рис. 2. Інструменти і засоби для стимулювання розвитку зеленого туризму в Україні

**Джерело: розроблено автором.*

Висновки. У результаті проведеного дослідження, запропоновано концептуальний підхід до ідентифікації стратегічних напрямів комплексної підтримки розвитку зеленого туризму у напрямі формування ефективних інструментів й засобів інституційного забезпечення. Такий підхід передбачає використання організаційних та економічних методів освітньої і просвітницької діяльності суб'єктів господарювання у сфері зеленого туризму, сприяючи цим самим формування необхідних передумов становлення ефективної їх діяльності та підвищення рівня конкурентоспроможності країни загалом і її територій. Представлений науково-концептуальний підхід, певним чином забезпечить процес підтримки і стимулювання розвитку всієї підприємницької діяльності у

напрямку розвитку зеленого туризму на певних рівнях, значно підвищить рівень результативності управління туристичною інфраструктурою та сприятиме забезпеченню розвитку сільських територій в країні. До результатів підтримки розвитку виваженої діяльності в сфері організації зеленого туризму є дієве інституційне забезпечення щодо солідарності різних соціально-економічних інтересів безпосередньо туристів, приватного сектору, держави і громадськості у напрямку підвищення рівня життя сільського населення відповідної туристичної території та рівня їх розвитку. Представлені в статті напрями і системно-структурні інструменти та засоби щодо стимулювання розвитку зеленого туризму в Україні, насамперед передбачають забезпечення досить сприятливого середовища у напрямку підвищення результативності діяльності суб'єктів господарювання у сфері зеленого туризму та дають змогу врегульовувати визначені процеси на макро-, мезо- й мікрорівнях.

Список використаних джерел

1. Науково-методичні засади управління розвитком економіки курортнорекреаційних підприємств, ринків, територій: монографія; за ред. проф. М. В. Гудзь. Бердянськ: БДПУ, 2014. С. 200-201.

2. Гоцелюк А. Ю. Сільський зелений туризм – пріоритетний напрям диверсифікації економіки сільських територій Миколаївської області. Економічні науки. *Вісник Хмельницького національного університету*, 2014. №2. Т. 2. С. 174-177.

3. Тищенко С.В. Сільський зелений туризм у контексті розвитку нетрадиційної форми господарювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 8 . С. 293-301.

4. Биркович В. І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України. *Стратегічні пріоритети. Науково-аналітичний щоквартальний збірник*. 2011. №1(6). С. 138-143.

5. Тищук І., Лужанська Т., Гобрей М. Організаційно-економічний механізм використання ресурсного потенціалу сільського зеленого туризму в регіоні. Економічний форум: науковий ж-л. Луцьк: РВВ Луцький НТУ, 2017. №3. 293 с. С. 117-122.

6. Матвійчук Л. Ю., Тищук І. В. Сільський зелений туризм як фактор регіонального розвитку: методологічний аспект та практичний досвід: монографія. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2017. 260 с.

7. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. 537 с. С. 203-205.

References

1. Gudz M. V. (2014). Naukovo-metodychni zasady upravlinnya rozvytkom ekonomiky kurortnorekreacijnyx pidpryyemstv, rynkiv, terytorij: monografiya; Berdyansk: BDPU, 200-201.

2. Gocelyuk A. Yu. (2014). Silskyj zelenyj turyzm – priorytetny`j napryam dyversyfikaciyi ekonomiky silskyx terytorij Mykolayivskoyi oblasti. Ekonomichni nauky. *Visnyk Xmelnyczkogo nacionalnogo universytetu,* 2 (2), 174-177.

3. Tyshhenko S. V. (2018). Silskyj zelenyj turyzm u konteksti rozvytku netradycijnoyi formy gospodaryuvannya. *Naukovyj visnyk Xersonskogo derzhavnogo universytetu,* 8, 293-301.

4. Byrkovych V. I. (2011). Silskyj zelenyj turyzm – priorytet rozvytku turystychnoyi galuzi Ukrayiny. *Strategichni priorytety. Naukovo-analitychnyj shhokvartalnyj zbirnyk*, 1(6), 138-143.

5. Tyshhuk I., Luzhanska T., Gobrej M. (2017). Organizacijno-ekonomichnyj mexanizm vykorystannya resursnogo potencialu silskogo zelenogo turyzmu v regioni. *Ekonomichnyj forum: naukovyj zh-l. Luczk: RVV Luczkyj NTU*, 3, 293.

6. Matvijchuk L. Yu., Ty`shhuk I. V. (2017). Silskyj zelenyj turyzm yak faktor regionalnogo rozvytku: metodologichnyj aspekt ta praktychnyj dosvid: monografiya. Luczk: RVV Luczkogo NTU, 260 s.

7. Tkachenko T. I. (2006). Stalyj rozvytok turyzmu: teoriya, metodologiya, realiyi biznesu: monografiya. K.: Kyyiv. nacz. torg.ekon. un-t, 537.

Гуменюк Андрій Ігорович (ORCID ID 0000-0001-8055-1037) – директор ТОВ «Роландс компані»

УДК 330.141.1

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.76-86

Діденко Л.В., Тітор В.С.

СУЧАСНИЙ СТАН СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто питання реалізації недержавного пенсійного забезпечення в Україні через вживання фінансового посередництва, створено належні умови для розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення, як складової системи фінансового посередництва в державі.

Ключові слова: *недержавні пенсійні фонди, пенсійні активи, недержавне пенсійне забезпечення.*

Диденко Л.В., Титор В.С.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ СИСТЕМЫ НЕГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В УКРАИНЕ

В статье исследованы вопросы реализации негосударственного пенсионного обеспечения в Украине через применение финансового посредничества, создание условий для развития системы негосударственного пенсионного обеспечения, как составляющей системы финансового посредничества в стране.

Ключевые слова: *негосударственное пенсионное обеспечение, негосударственные пенсионные фонды, пенсионные активы.*

Didenko L.V., Titor V.S.

THE CURRENT STATE OF THE PRIVATE PENSION SYSTEM IN UKRAINE

The article examined the implementation of private pensions in Ukraine though the use of financial intermediation, creating appropriate conditions for private pensions as part of financial intermediation in the country.

Keywords*: non-state pension system, non-state pension fund, pension assets.*

Постановка проблеми. Найвагомішим питанням, яке пояснює проблеми забезпечення громадян належним рівнем доходів з настанням пенсійного віку з метою уникнення бідності та ризиків, пов'язаних зі зниженням якості життя, є розбудова системи недержавного пенсійного забезпечення. Щоб досягти цієї мети, варто найближчим часом створити умови для результативної роботи багаторівневої системи пенсійного забезпечення, а саме недержавних пенсійних фондів, що виступають підсилюючою частиною солідарної системи пенсійного забезпечення фізичних осіб в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання недержавного пенсійного забезпечення досліджувались багатьма науковцями, серед яких: С. Онишко, Т. Паєнтко, Ю. Коваленко, Л. Діденко, В. Толуб'як, Т. Хлибова, К. Черненок, Л. Павловська, Н. Ткаченко, а також зарубіжних вчених: Е. Девіс, П. Гусєва, Е. Бронштейн, В. Бончік, М. Баздаріч, М. Амманн та інші. Однак, становлення та розвиток недержавного пенсійного забезпечення, що є складовою пенсійної системи України, активно продовжується, саме тому дослідження проблем і перспектив його розвитку не втрачає сенсу та є актуальним у сучасних умовах.

Мета статті. Розкриття сучасного стану і перспектив розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Система недержавного пенсійного забезпечення є третім рівнем пенсійної системи держави. Розбудову та розвиток НПЗ розпочато з 2004 року, з того моменту, як набрав чинності Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Базою цієї системи є недержавні пенсійні фонди [1].

Діяльність недержавного пенсійного фонду включає наступні складові: визначення і впровадження політики недержавного пенсійного фонду і контроль за її дотриманням; адміністративне управління пенсійним фондом;

інвестування пенсійних активів; забезпечення надійного зберігання пенсійних активів тощо [4, ст. 32].

Мета вкладання пенсійних активів в інвестиції – це одержання учасниками НПЗ пенсійних виплат, що є додатковими до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; забезпечення рівня дохідності пенсійних активів, що перевищуватиме рівень інфляції, а також знаходження довгострокових інвестиційних ресурсів, що необхідні для модернізації економіки [2].

Станом на 31.03.2020 року Державний реєстр фінансових установ мав інформацію про 63 зареєстрованих НПФ та 22 адміністраторів НПФ [2].

Згідно з даними, відображеними у Державному реєстрі фінансових установ, недержавні пенсійні фонди на сьогодні зареєстровані у 10 регіонах України (рис.1). Найбільше, а саме 45 недержавних пенсійних фондів розташовано у м. Києві, що складає 71,4% від загальної кількості зареєстрованих НПФ [2].

Показники діяльності НПФ, відповідно до поданих звітних даних, показані в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Показник	31.03.2018	31.03.2019	31.03.2020	Темпи приросту, %	
				31.03.2019/ 31.03.2018	31.03.2020/ 31.03.2019
Кількість пенсійних контрактів, що укладені (тис. шт.)	61,0	70,4	79,6	15,4	13,1
Кількість учасників НПФ (тис. осіб)	843,2	858,4	878,3	1,8	2,3
Вартість активів НПФ (млн. грн.)	2 485,2	2 829,8	3 106,5	13,9	9,8
Всього пенсійних внесків (млн. грн.)	1 910,4	2 036,4	2 219,1	6,6	9,0
у тому числі:					

Продовження табл. 1

- фізичних осіб	134,4	183,9	239,0	36,8	30,0
- фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0	0,0
- юридичних осіб	1 775,3	1 851,7	1 979,3	4,3	6,9
Суми пенсійних виплат (млн. грн.)	723,2	842,0	986,7	16,4	17,2
Кількість учасників, що отримали пенсійні виплати (тис. осіб)	79,4	81,9	84,9	3,1	3,7
Суми інвестиційних доходів (млн. грн.)	1 468,5	1 865,9	2 165,1	27,1	16,0
Прибутки від інвестування активів НПФ (млн. грн.)	1 185,1	1 522,3	1 758,8	28,5	15,5
Витрати, відшкодовані з пенсійних активів (млн. грн.)	283,4	343,6	406,3	21,2	18,2

Джерело: складено авторами на основі [2].

Станом на 31.03.2020 року загальна кількість учасників НПФ складала 878,3 тис. осіб, порівняно з 858,4 тис. осіб станом на 31.03.2019 року. З них отримали/отримують пенсійні виплати 84,9 тис. осіб, що становить 9,7% від загальної кількості учасників [2].

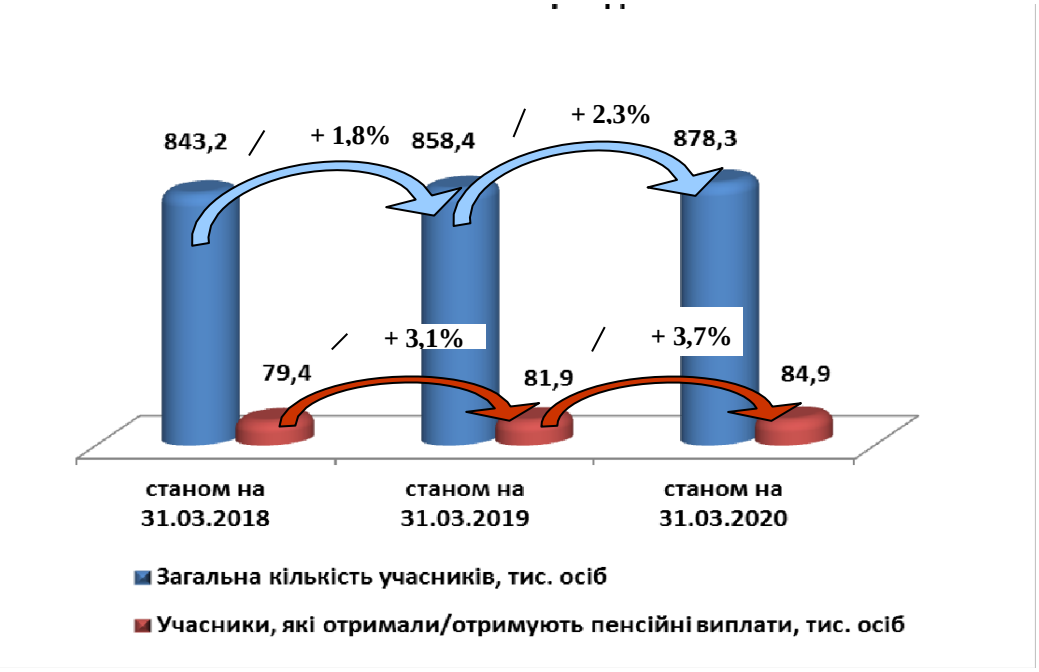
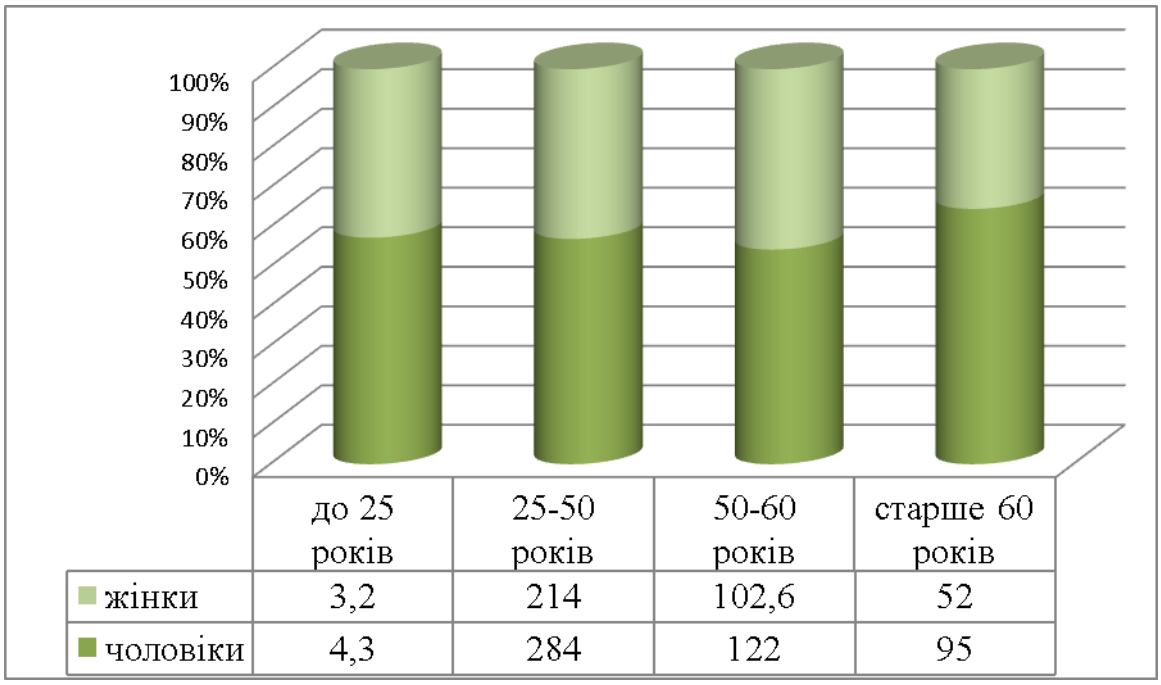

Рис. 1 Динаміка кількості учасників недержавних пенсійних фондів

Джерело: складено авторами на основі [2].

Станом на 31.03.2020 року більшість учасників НПФ складали особи віком від 25 до 50 років, що становить 56,7%, а також особи від 50 до 60 років, що складає 25,7%. Учасники НПФ старше 60 років складала 16,8%, а вікової групи до 25 років – 0,8 % [2].

	до 25 років	25-50 років	50-60 років	старше 60 років
жінки	3,2	214	102,6	52
чоловіки	4,3	284	122	95

Рис. 2 Учасники НПФ за статевою ознакою в перерізі вікових груп на 31.03.2020 року

Джерело: складено авторами на основі [2].

Проаналізувавши рис. 2, можемо дійти висновку, що кожна вікова група містить переважну більшість чоловіків, частка яких складає 57,7% від загальної чисельності осіб, що є учасниками НПФ. До того ж, у віковій групі старше 60 років кількість чоловіків перевищує кількість жінок у 1,8 рази.

Пенсійні виплати станом на 31.03.2020 року складають 986,7 млн. грн., а це на 17,2% більше порівняно з аналогічним періодом 2019 року. Також бачимо, що одноразові виплати зросли на 9,3%, а пенсійні виплати на визначений строк – на 32,6% [2].

Протягом 2019 року кількість учасників недержавних пенсійних фондів склала лише 5% від офіційно працюючого населення. Громадяни не розміщують кошти у недержавні пенсійні фонди через низьку дохідність.

Максимальний рівень витрат, встановлений регулятором на рівні 7%, виявився занадто високим, а дійсний рівень дохідності системи протягом останніх п’яти років була нижчою за інфляцію. Дана ситуація не дає змогу сподіватися на отримання інвестиційного доходу від інвестування у пенсійні активи. Також під сумнівом опинилось питання щодо зберігання вартості коштів, що були вкладені на довгострокову перспективу.

На початок 2019 року в Україні було зареєстровано 62 пенсійні фонди та 22 їх адміністратори. Накопичені пенсійні активи в сумі складали 2 754,2 млн. грн., але це є незначними коштами з розрахунку на одного учасника НПФ – 3 210 грн. [2].

Відповідно до даних регулятора 2018 року вартість активів НПФ збільшилась на 11,3% до 2,75 млрд. грн., що становить відсотково 11,3%. Основними напрямами інвестування пенсійних активів на 31.12.2018 року є залучення коштів від: цінних паперів, доходи по яких гарантує Кабінет міністрів України (46%), депозитів у банках (35,9%), облігацій підприємств, що є резидентами України (10,9%), об’єктів нерухомості (1,7%) [5].

Серед недержавних пенсійних фондів на кінець 2019 року найбільший обсяг активів був у корпоративного НПФ НБУ та становив 1,33 млрд. грн. [5].

Таблиця 2

ТОП 5 НПФ за активами на 31.12.2019 р.

№	Назва	Активи (тис. грн.)	Вартість чистих активів (тис. грн.)	Кількість учасників (осіб)
1	Корпоративний недержавний пенсійний фонд НБУ	1 327 547	1 325 025	12 449
2	Недержавний корпоративний пенсійний фонд «Укрсімбанк»	237 985	237 072	5 729
3	Відкритий НПФ «Емирит-Україна»	162 305	161 817	70 984
4	Відкритий НПФ «Приват-фонд»	143 712	143 465	48 778
5	Відкритий НПФ «ОТП-пенсія»	132 640	132 023	41 735

Джерело: складено авторами на основі [2].

У розпорядженні Корпоративного НПФ НБУ на кінець 2019 року налічувалась майже половина всіх коштів третього рівня (1 326 млрд. грн.). У той же час, стан абсолютних показників економічного розвитку України та динаміки розвитку недержавних пенсійних фондів залишається на досить невисокому рівні, що у свою чергу заважає у нарощуванні фінансового ринку та у поширенні функціонування інституцій такого роду (табл. 3).

Таблиця 3

Фінансові показники діяльності сектору НПФТ

Роки	Показники		
	Валовий внутрішній продукт, млн. грн.	Активи недержавних пенсійних фондів, млн. грн.	Частина пенсійних активів у ВВП, %
2015	1586915	2469,2	0,156
2016	1988544	1980,0	0,099
2017	2383182	2198,7	0,089
2018	2982920	2465,6	0,083
2019	3558706	2745,2	0,077

Джерело: складено авторами на основі [2].

Проблемою, яка сприяє повільним темпам збільшення недержавного пенсійного забезпечення, є недовіра громадян до фінансового сектору України в цілому. Дійсні доходи пенсійних фондів України у останні роки є нижчими ніж інфляція. За таких умов є неможливим залучення громадян до інвестування активів до фінансових установ.

Значна роль у прискоренні розвитку недержавних пенсійних фондів належить державним стимулам. У недержавному пенсійному забезпеченні в Україні використовується податковий режим, за якого від оподаткування звільняється обмежена сума внесків та інвестиційного доходу, а також оподаткування пенсійних виплат у момент їх здійснення. То ж, учасники недержавних пенсійних фондів можуть отримати податкові знижки, що сплачуються з сум, які не перевищують місячного прожиткового мінімуму для працездатної особи станом на 1 січня звітного податкового року (1 921 грн. у 2019 р.), що множиться на коефіцієнт 1,4 з округленням до 10

гривень, а саме – 2 690 гривень на місяць. За рік така сума складатиме 5 810,40 гривень [3, ст. 145-146].

Відповідно до ст. 164.2.16 Податкового кодексу України, звільнені від оподаткування внески роботодавців до недержавних пенсійних фондів не повинні перевищувати 15% сум заробітних плат, що нараховуються роботодавцями кожен звітний податковий місяць, за який повинні сплачуватись пенсійні внески до НПФ. Однак вони не повинні перевищувати 250 % від суми мінімальної заробітної плати, що встановлюється законом про Державний бюджет України відповідного року [1].

Згідно ст. 170.8.2 Податкового кодексу України, адміністраторами НПФ, як податковими агентами, утримуються податки по пенсійним виплатам та перераховуються в бюджет.

Таблиця 4

Оподаткування пенсійних виплат учасників третього рівня НПЗ

№ п/п	Вид пенсійної виплати	База оподаткування	Ставка податку
1	Пенсійні виплати на визначені строки (але не менш ніж на 10 років) або довічний ануїтет	60 % суми Періоди-чної виплати	19,5 % : 18 % (податок на доходи фізичних осіб) + 1,5% (військовий збір)
2	Одноразові виплати, у тому числі у зв'язку з достроковим припиненням контракту з НПФ про недержавне пенсійне забезпечення у визначених законом випадках	100 % суми Одноразової виплати	
3	Одноразові виплати спадкоємцям	100 % суми Одноразової виплати	За правилами оподаткування спадщини

Джерело: складено авторами на основі [2].

Участь у НПФ дає змогу отримання громадянами трьох видів пенсійних виплат: довічного ануїтету; пенсійних виплат не менш ніж на 10 років; одноразових виплат при настанні інвалідності чи смерті.

На сьогоднішній день існують багато негативних чинників, які можуть здійснювати суттєвий вплив на наслідки функціонування недержавних пенсійних фондів. Недостатній розвиток ринку капіталів є основним фактором такого впливу. Він відслідковується як обмеженість інструментів для інвестування активів до пенсійних фондів. У наш час інвестиції вкладаються у більшій мірі в депозити чи облігації.

Функціонування недержавних пенсійних фондів зазнає значного впливу через досить низький рівень довіри населення, недостатність рівня доходів громадян, нерозвиненість фінансового ринку.

З метою знаходження напрямів покращення ситуації, що склалась, потрібно звернути увагу на досвід зарубіжних країн, де надзвичайною популярністю користуються пенсійні плани через автоматичне зарахування до накопичувальної пенсійної системи та можливість виходу з неї. Ними передбачено автоматичне зарахування громадян до такого пенсійного фонду, а також надається право добровільного виходу з нього протягом визначеного часу. У таких країнах пенсійні внески сплачуються роботодавцями або працівниками, або і роботодавцями і працівниками. Обов'язкові внески зростають до розмірів, що мають забезпечувати формування достатнього обсягу пенсійних активів перед виходом на пенсію [3, ст. 146-147].

Згідно проаналізованого досвіду більша частина громадян на практиці не виходить з системи автоматичного зарахування і надалі сплачує внески. Обгрунтуванням щодо виходу з пенсійного плану є наявність не у всіх достатнього доходу, з метою заощаджень для пенсії. А виходячи з пенсійного плану, такі особи зможуть уникати додаткового боргу.

На сучасному етапі економічного розвитку суспільства, значна частина населення України не відкладає кошти та не має змоги заощадити на пенсію, мало хто знає про недержавні пенсійні фонди, не орієнтується у фінансових питаннях, немає довіри до фінансових установ. Для трансформації ситуації на краще необхідно використовувати наступні заходи:

- підвищувати довіру населення до таких інституцій та збільшити його обізнаність через засоби масової інформації, а також надавати роз'яснення на підприємствах і у навчальних закладах;

- сформувати безпечні фінансові інструменти фінансування у пенсійні активи та фінансові ринки з метою зростання інвестицій;

- підготувати розумні фінансові стимули для розміщення заощаджень.

Якщо говорити на більш довгострокову перспективу, то уряд України має дослідити можливість впровадження автоматичного зарахування до накопичувальної пенсійної системи другого рівня.

Висновки. Системі недержавного пенсійного забезпечення України відводиться досить суттєва роль і для громадян, і для фінансової системи, і для держави в цілому. Завдяки її запровадженню кожен учасник зможе накопичувати грошові кошти на рахунках недержавних пенсійних фондів. Якщо дотримуватись певних кроків, то це дасть можливість підвищити якість життя громадянам пенсійного віку, обійти бідність і допоможе наблизити зміцнення фінансового ринку через акумуляцію грошових коштів у довгострокових періодах.

Провівши дослідження, ми бачимо, що саме дозволяє виявити ряд причин, які уповільнюють розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення, а саме: недовіра населення, низька фінансова грамотність та обізнаність, недостатній рівень доходів громадян. Однією із найвагоміших причин є інфляція, що призводить до знецінення пенсійних активів і не дозволяє отримання додаткового інвестиційного доходу від інвестицій. Усі ці наслідки роблять систему недержавного пенсійного забезпечення непривабливою. То ж для вирішення існуючих проблем потрібно створювати фінансові стимули, виробляти надійні інструменти для інвестування та згодом впроваджувати систему автоматичного зарахування до накопичувальної пенсійної системи.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon1.rada.gov.ua.

2. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nfp.gov.ua.

3. Гайдук І.С. Стан недержавного пенсійного забезпечення в Україні [Текст] / І.С. Гайдук // Наукові праці НДФІ. – 2017. – № 2. – С. 145-155.

4. Діденко Л.В. Система недержавного пенсійного забезпечення в Україні / Л.В. Діденко, І.П. Головенко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2016р. – № 1. – С. 30-44.

5. Павловська Л.Д. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні / Л.Д. Павловська, Н.К. Мрачковська // Ефективна економіка. – 2019. – № 10. – С. 48-52.

References

1. The Law of Ukraine About Compulsory State Pension Insurance of July 9, 2003 № 1058-IV. *zakon.rada.gov.ua*. Retrived from: www.zakon1.rada.gov.ua [in Ukrainian].

2. The official website of the National Commission for State Regulation of Financial Services Markets. *npf.gov.ua.* Retrived from: https://nfp.gov.ua [in Ukrainian].

3. Gaiduk I.S. (2017). The state of non-state pension provision in Ukraine. *Scientific works of NDFI*, 2, 145-155 [in Ukrainian].

4. Didenko L.V., Golovenko I.P. (2016). System of non-state pension provision in Ukraine. *Collection of scientific works of the National University of the State Tax Service of Ukraine*, 1, 30-44.

5. Pavlovskaya L.D., Mrachkovskaya N.K. (2019). Non-state pension provision in Ukraine. *Scientific professional publication Effective Economy*, 10, 48-52.

Діденко Людмила Вікторівна (ORCID ID 0000-0003-3535-4266) – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансових ринків Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь);

Тітор Віктор Сергійович – здобувач вищої освіти ННІ фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

УДК 336

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.87-99

Житар М.О., Бежевець І.В.

ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті виконується аналіз різних підходів до розкриття поняття «фінансовий стан» та здійснення діагностики фінансового стану для забезпечення економічної безпеки підприємства. Доведено, що актуально є дослідження рівня фінансового стану, щоб упродовж усього етапу діяльності забезпечити економічну безпеку і стабільну діяльність підприємства.

Ключові слова: *фінансовий стан, фінансова діагностика, платоспроможність, фінансова стійкість, ліквідність, фінансова безпека.*

Житарь М.О., Бежевец И.В.

ДИАГНОСТИКА ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ В КАЧЕСТВЕ ОСНОВЫ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЕГО ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В статье проводится анализ различных подходов к раскрытию понятия «финансовое состояние» и осуществления диагностики финансового состояния для обеспечения экономической безопасности предприятия. Доказано, что актуально является исследование уровня финансового состояния, чтобы на протяжении всего этапа деятельности обеспечить экономическую безопасность и стабильную деятельность предприятия.

Ключевые слова: *финансовое положение, финансовая диагностика, платежеспособность, финансовая стабильность, ликвидность, финансовая безопасность.*

Zhytar M.O., Bezhevets I.V.

DIAGNOSIS OF THE FINANCIAL CONDITION OF THE ENTERPRISE AS THE BASIS OF ITS ECONOMIC SECURITY

The article analyzes various approaches to the disclosure of the concept of "financial condition" and the implementation of diagnostics of the financial condition to ensure the economic security of the enterprise. It has been proved that it is important to study the level of the financial condition in order to ensure the economic security and stable operation of the enterprise throughout the entire stage of activity.

Keywords: *financial position, financial diagnostics, solvency, financial stability, liquidity, financial security.*

Постановка проблеми. Нестабільність розвитку вітчизняної економіки зумовлює необхідність якісно та своєчасно здійснювати оцінку і діагностику фінансового стану суб'єкта господарювання, що допоможе визначити конкурентні переваги та виробничий потенціал та сприятиме формуванню дієвого комплексу заходів, направлених на закріплення лідируючих позицій суб'єкта господарювання на ринку і забезпечення його фінансової стабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Досить вагоме значення у вирішенні питань, які стосуються теоретико-методичних питань фінансового стану та проведення діагностики, а також роль фінансової безпеки відіграють зарубіжні та вітчизняні вчені-економісти серед яких можна виділити М. Бедринець, Н. Волощук, Л. Довгань, В. Євдокимова, М.Кравченко, І. Ладунка, І. Лукьяненко, А.Матвійчук, В. Мельника, Т.Обущак, О. Сосновську, та інших.

Метою статті є дослідження економічної сутності та теоретичних основ фінансового стану суб'єктів господарювання, здійснення діагностики і аналізу, формування основних напрямків поліпшення на прикладі ПАТ «Житомирський маслозавод».

Виклад основного матеріалу. Конкурентоспроможність підприємства, його потенціал у діловому співробітництві, оцінює, наскільки гарантовані

економічні інтереси самого підприємства та його партнерів з фінансових, виробничих та інших відносин. Однією з основних задач фінансової діагностики є необхідність показати реальний фінансовий стан підприємства для зовнішніх партнерів, інвесторів, органів влади тощо [1]. В сучасних умовах кожне підприємство повинно чітко орієнтуватися у складному лабіринті ринкових відносин, правильно оцінювати виробничий та економічний потенціал, стратегію подальшого розвитку, фінансовий стан як свого підприємства так і підприємств – партнерів.

Метою оцінки фінансового стану підприємства є розробка і реалізація заходів, спрямованих на його зміцнення, нарощення потенціалу та розширення можливостей підприємства здійснення господарської діяльності на основі підвищення рівня прибутковості.

Оцінка фінансового стану дозволяє встановити й охарактеризувати певні категорії, які відображено на рис.1.

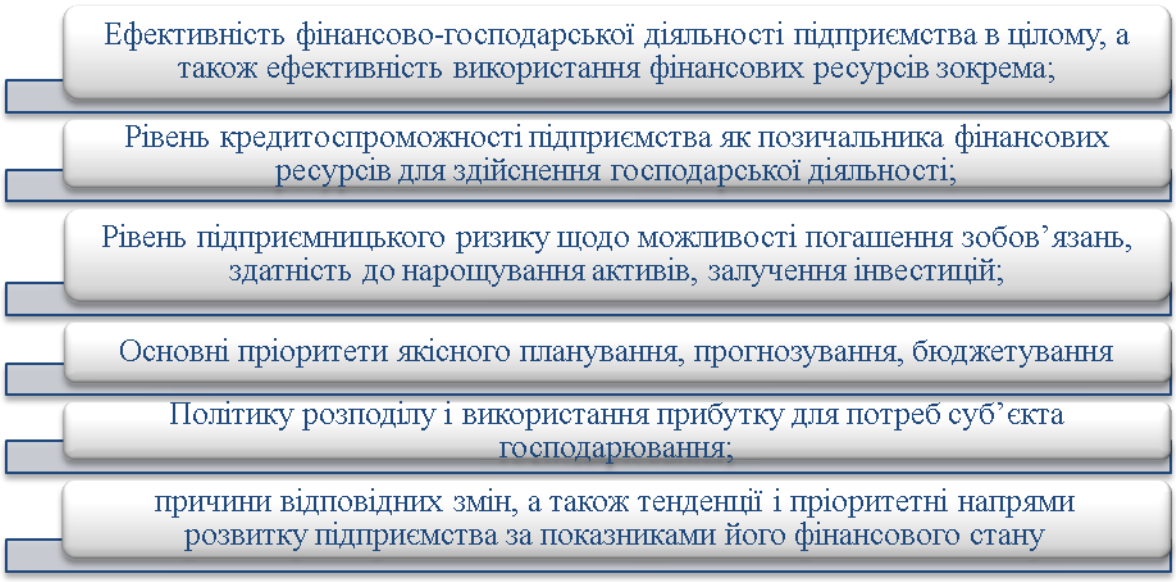

Рис. 1. Категорії відображення оцінки фінансового стану

Джерело: побудовано авторами за даними [1].

Жодний суб'єкт господарювання не повинен зневажати потенційними можливостями збільшення доходу господарства, які можна виявити тільки завдяки своєчасному й об'єктивному аналізу фінансового стану підприємств, оцінці його платоспроможності, ліквідності та фінансової стійкості [2].

В цілому порядок оцінки фінансового стану підприємства може бути представлений на рис.2.

Класифікація груп, їх склад та методика розрахунку показників, які закріплені у нормативних документах різних міністерств і відомств, а також представлені у роботах науковців, істотно різняться, що обумовлює відсутність єдиного підходу до оцінки фінансового стану.

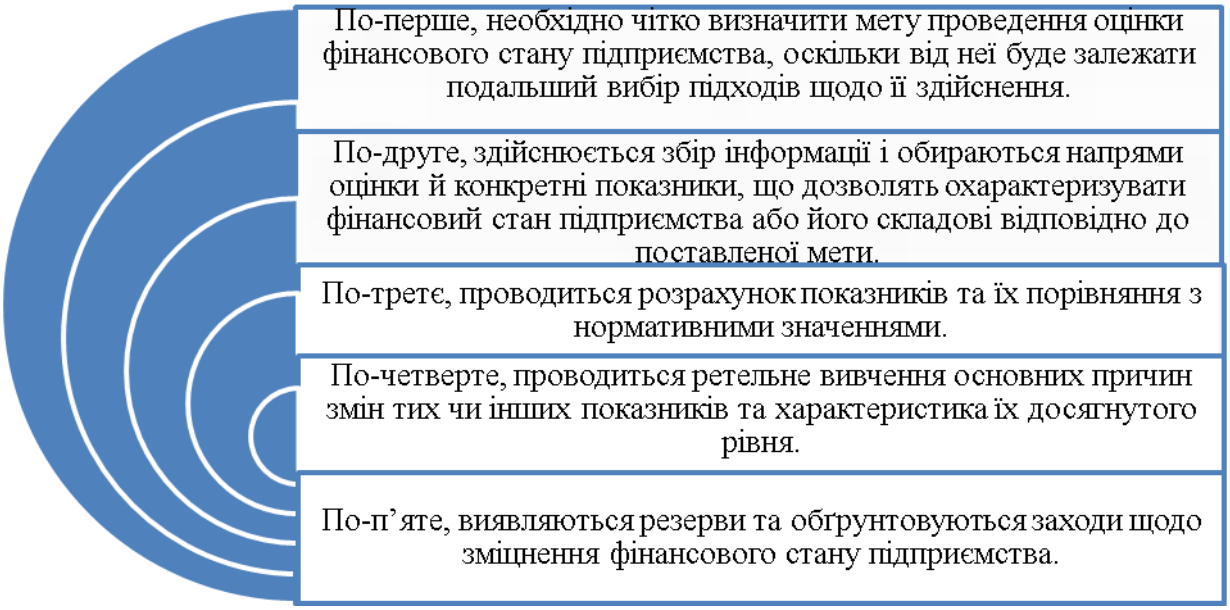

Рис. 2. Порядок оцінки фінансового стану підприємства

Джерело: побудовано авторами за даними [3].

Аналізуючи вітчизняну і зарубіжну літературу можна зробити висновок, що існують різноманітні підходи щодо побудови системи показників здійснення оцінки фінансового стану підприємств, які передбачають виділення від 3 до 10 підсистем. На нашу думку, оцінку фінансового стану доцільно проводити на основі використання п'яти груп коефіцієнтів представлених на рис 3, кожен з яких характеризує окремий аспект діяльності суб'єктів господарювання.

Аналіз основних фондів підприємства дозволяє визначити стан, структуру та динаміку основних і оборотних активів підприємства, основні групи основних та оборотних активів підприємства, необхідних для

забезпечення технологічного процесу, основні методи планування потужності підприємства та потреби в основних і оборотних активах.

Рис. 3. Група показників діагностики фінансового стану підприємств

Джерело: побудовано авторами за даними [3].

Для підтвердження даних тез проведемо аналіз на прикладі одного з провідних підприємств - ПАТ «Житомирський маслозавод», який є найбільшим виробником морозива в Україні та займає близько 30% всього ринку морозива.

В таблиці 1. представлено аналіз основних фондів ПАТ «Житомирський маслозавод».

Таблиця 1

Показники основних фондів ПАТ «Житомирський маслозавод»

Показники	2015	2016	2017	2018	2019
Виручка від реалізації продукції, тис. грн.	485452	598859	683359	919806	1344984
Середньооблікова чисельність персоналу, осіб	1248	1248	1095	986	856
Залишкова вартість основних засобів, тис. грн.	296264	300187	371055	426317	671689
Первісна вартість ОЗ на початок року, тис. грн.	373343	444926	498040	633794	746589
Первісна вартість ОЗ на кінець року, тис. грн.	444926	498040	633794	746589	1076440
Вартість ОЗ, що вибули за рік, тис. грн.	10128	11012	12343	34996	36482
Знос основних засобів, тис. грн.	148662	197853	262739	320272	404751

Джерело: побудовано авторами на основі даних [4]

Вся майнова вартість, яке має підприємство у розпорядженні у 2019 р. порівняно з 2015 р. збільшилася на 859532 тис. грн, і це свідчить про зростання майнового потенціалу підприємства. У 2019 р. порівняно з 2015 р. відбулося збільшення вартості власних коштів на 229551 тис.грн. або на 19,6%, що є позитивною тенденцією майнового стану підприємства.

Коефіцієнт зносу основних засобів у 2015 р. складає 0,38 що не перевищує теоретично достатнє значення 0,5 і є позитивним, а також відображає частку зношених основних засобів у загальній їх вартості. У 2017р. цей показник виріс на 0,01 (2,5%), а у 2018 році цей показник зріс на 0,03(7,5%) порівняно з 2016 роком, що говорить про ріст зносу основних засобів.

Для характеристики фінансової стійкості підприємства використовують систему абсолютних та відносних показників. Найбільш узагальнюючими абсолютними показниками фінансової стійкості є надлишок або нестача джерел коштів для формування запасів і витрат, тобто різниця між сумою джерел коштів і сумою запасів та витрат. Визначення типу фінансової стійкості розпочнемо з характеристики наявності загальних коштів підприємства які відображено на рис 4.

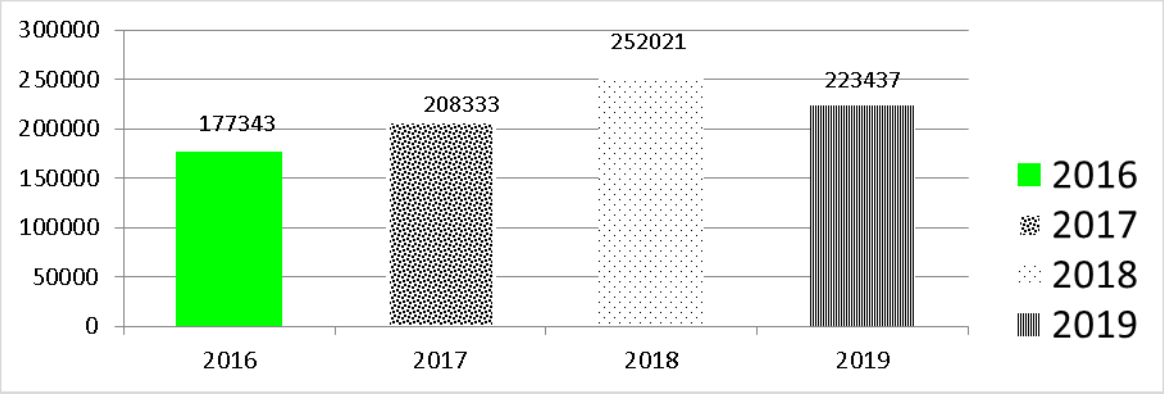

Рис. 4. Обсяг загальних коштів ПАТ «Житомирський маслозавод» за 2016-2019 роки

Джерело: розраховано авторами за даними [4].

Зі статистичних даних бачимо, що сума обсягу загальних коштів збільшилася на 46094 тис. грн. Це є досить результативний показник для

діяльності підприємства, але зважаючи на те, що у 2018 році цей показник був кращим ніж у 2019 на 18584 тис.грн то можна сказати що за один останній рік у розпорядженні підприємства загальних коштів стало менше, але не суттєво.

З рис. 5 бачимо, що за рівнем покриття різних видів джерел, запасів і витрат дане підприємство відноситься до такого типу фінансової стійкості.

Спостерігаємо ситуацію яка у 2016 році мала нестійке фінансове становище, однак вже у 2018 році прослідковується результат покращення і настає другий тип, який називається нормальна стійкість – це коли сума запасів і втрат покриваються сумою власних джерел формування оборотних активів і довгостроковими позиченими джерелами.

На розмір відносних значень фінансової стійкості впливає багато факторів таких, як галузева належність підприємства, принципи кредитування, структура пасиву, репутація підприємства.

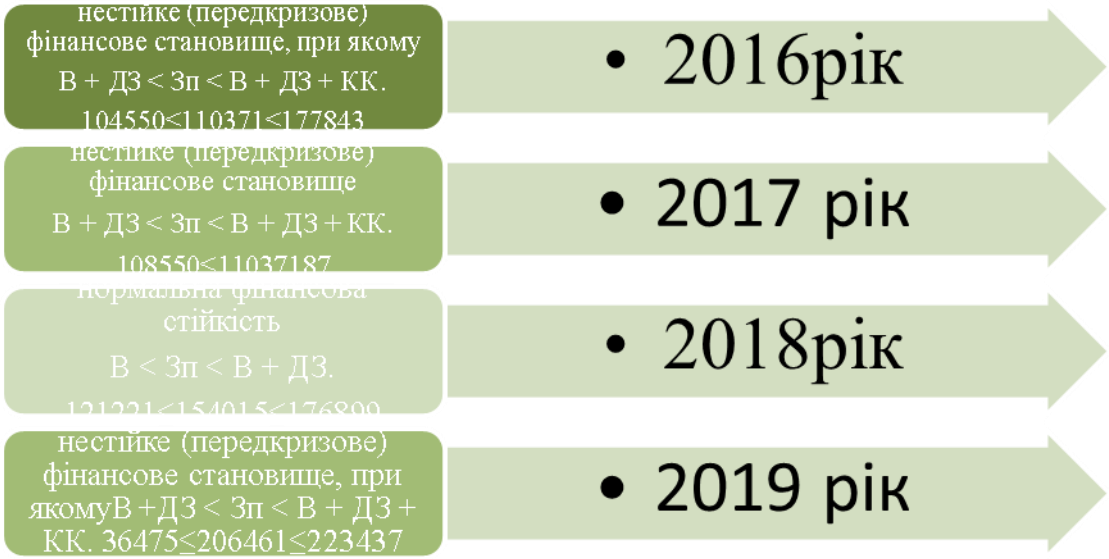

Рис. 5 Типи фінансової стійкості ПАТ «Житомирський маслозавод»

Джерело: розраховано авторами за даними [4].

На рис. 6. представлено аналіз коефіцієнта автономії, який дає змогу показувати відношення власних коштів до балансу.

Аналіз показав, що за 2017 рік порівняно з попередніми і наступними роками частка власних коштів становила найбільше 83%, а позичених тільки

17%. Це є позитивними тенденціями розвитку підприємства, тому, що воно має вагому частку свої власних фінансувань, а не повністю залежить від позичених коштів.

Рис. 6. Коефіцієнт автономії ПАТ « Житомирський маслозавод» за 2015–2019 роки

Джерело: розраховано авторами за даними [4].

Одними з досить важливих показників оцінки економічного потенціалу підприємства є показники платоспроможності та ліквідності. Підприємство вважається ліквідним, якщо його поточні активи перевищують короткострокові зобов'язання [5].

Аналіз коефіцієнту абсолютної ліквідності представлено на рис. 7

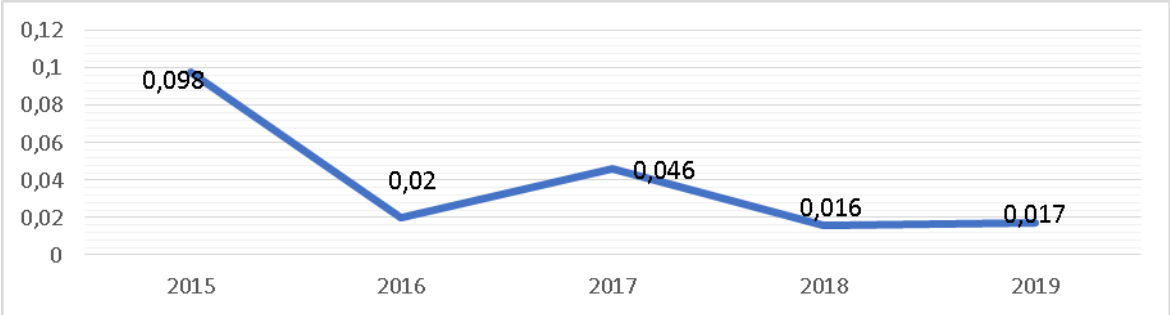

Рис. 7. Показник абсолютної ліквідності ПАТ «Житомирський маслозавод» за 2015–2019 р.

Джерело: розраховано автором за даними [4].

Значення розрахованого коефіцієнта абсолютної ліквідності за 2015-2019 є негативним, і становить (від 0,098 у 2015 р, а у 2016 становив 0,02 і

вже наступного 2017 р. цей показник був 0,046, а у двох наступних роках знизився до 0,016 і 0,017), хоча його значення повинно становити більше 0,2. Отримані значення даного коефіцієнта свідчать про недостатню спроможність підприємства, та необхідність негайно погасити свою короткотермінову кредиторську заборгованість.

Доцільно також провести аналіз показника рентабельності підприємства, який рахується одною із головніших складових аналізу фінансового стану підприємства, оскільки розрахунок рентабельності дає змогу визначити ефективність проведення підприємством господарської діяльності щодо отримання прибутку (рис. 8) [4].

Хоча показник рентабельності і демонструє тенденцію до збільшення, але показники не відповідають теоретично достатньому значенню в 20%. Із кожним роком спостерігається тенденція до збільшення рентабельності продажів. З однієї гривні продажу продукції підприємство буде мати у 2015 році 8,0 копійки а у 2019 - 10,13 копійок. Можна сказати, що для України цей показник є досить не поганим результатом, тримається середнього рівня, тому що дуже рідко яке підприємство в Україні має офіційну рентабельність більше 20%.

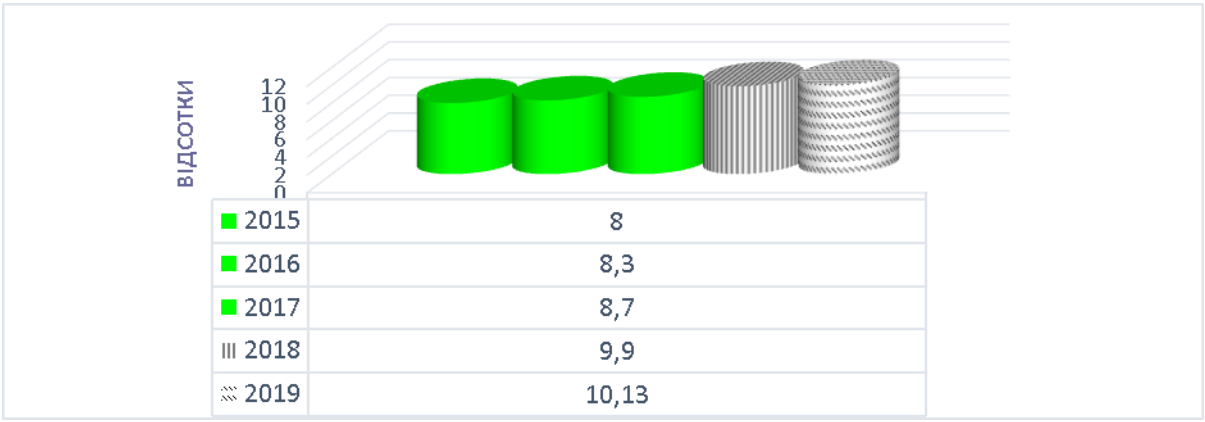

Рис. 8. Рентабельність продаж ПАТ «Житомирський маслозавод»

Джерело: розраховано авторами за даними [4].

Ще одним важливим моментом в аналізі є оцінка загального показника ліквідності для того, щоб розкрити ще одну сторону підприємства (табл. 2).

Таблиця 2

Частка відповідних груп активів і пасивів у їх загальному підсумку і загальний показник ліквідності ПАТ «Житомирський маслозавод»

Умовне позначення	2017 рік	2018 рік	2019 рік
ПВА1	0,004	0,0076	0,003
ПВА2	0,19	0,18	0,21
ПВА3	0,186	0,19	0,17
ПВП1	0,09	0,1	0,096
ПВП2	0,12	0,07	0,082
ПВП3	-	0,00076	0,06
Загальний показник ліквідності (достатнє значення більше 2)	3,1	4,34	3,71

Джерело: розраховано авторами за даними [4].

З таблиці 2. бачимо, що загальний коефіцієнт ліквідності за аналізований період є більший теоретичного достатнього значення, це є досить позитивним. Відсутній показник ПВП3 був у 2017 році – це можна обґрунтувати тим, що відсутня ця довгострокова група пасивів до якої входять відстрочені податкові зобов'язання, довгострокові забезпечення і цільове фінансування, а дані цих показників у балансі нулі.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можемо зазначити, що структура капіталу підприємства, перевірена на дотримання правил фінансування, не є зовсім оптимальною. З точки зору фінансової рівноваги найкраща структура капіталу ПАТ «Житомирський маслозавод» спостерігалась у 2018 році і потребує удосконалення.

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що для вдосконалення фінансового стану діяльності ПАТ «Житомирський маслозавод» необхідно провести наступні заходи, які представлено на рис. 9.

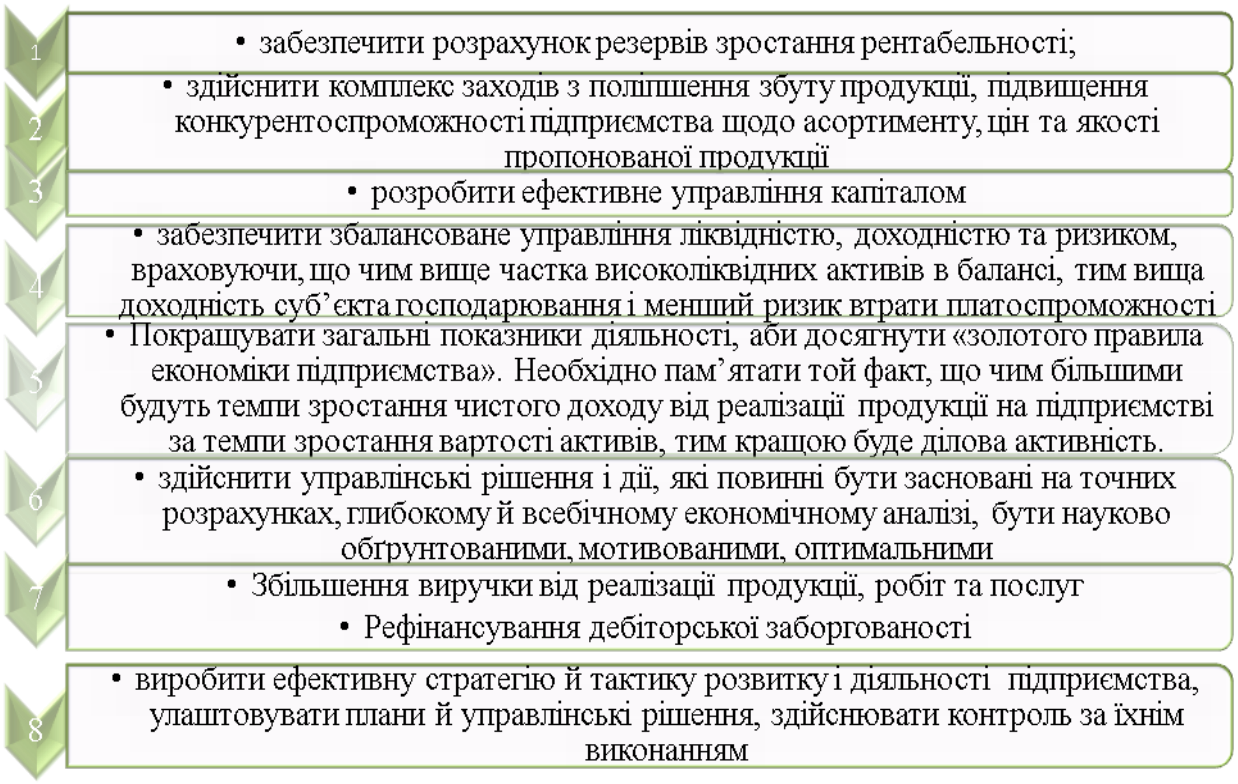

Рис. 9. Заходи для підвищення фінансової діяльності ПАТ «Житомирський маслозавод»

Джерело: побудовано авторами за даними [6–8].

Висновки. Таким чином, основними заходами, на наш погляд, є дії щодо збільшення вхідних грошових потоків, а саме сприяння зростанню виручки від реалізації продукції. Проте, щоб досягти збільшення виручки потрібно звернути увагу на обсяги виробництва або постачання, обсяги реалізації та ціну одиниці продукції, що реалізується. Для збільшення обсягів реалізації, треба максимально вдосконалити та активізувати збутову політику підприємства.

Список використаних джерел

1. Обущак Т.А. Сутність фінансового стану підприємства. Матеріали наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми економіки». 2018. №9. 92 с.

2. Марцин В.С. Надійність, платоспроможність та фінансова стійкість – основні складові оцінки фінансового стану підприємства. *Економіка, фінанси, право.* 2015. №7. С.26-29.

3. Волощук Н. Формування комплексного фінансового аналізу та діагностики діяльності підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка».* 2017. Випуск 1(49). Т. 2. С. 242–248.

4. Офіційний сайт ПАТ «Житомирський маслозавод» [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://smida.gov.ua/db/participant/00182863

5. Samorodov B.V., Sosnovska O.O., Zhytar M.O., Ananieva J.V. Methodical approach to the Quantification of Enterprise Financial Security Level. *Financial and credit activity: problems of theory and practice,* 2020. № 32.

6. Житар М. О., Сосновська О.О. Аналіз методів оцінки рівня економічної безпеки підприємств / *Бізнес Інформ.* 2019. №1. С. 21–26.

7. Sosnovska O., Zhytar M. Financial architecture as the base of the financial safety of the enterprise. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 4. 2018. No. 4, Riga 2018. P. 334-340.

8. Сосновська О.О., Житар М.О. Економічна безпека підприємства: сутність та ознаки забезпечення. *Облік і фінанси*. № 3 (81). 2018. С. 124-132.

References

1. Obushchak T.A. Sutnist′ finansovoho stanu pidpryyemstva. Materialy nauk.-prakt. konf. «Aktual′ni problemy ekonomiky». 2018. №9. 92 s.

2. Martsyn V.S. Nadiynist′, Platospromozhnist′ ta finansova stiykist′ - osnovni skladovi otsinky finansovoho stanu pidpryyemstva. Ekonomika, finansy, pravo. 2015. №7. S.26-29.

3. Voloshchuk N. Formuvannya kompleksnoho finansovoho analizu ta diahnostyky diyal′nosti pidpryyemstva. Naukovyy visnyk Uzhhorods′koho universytetu. Seriya «Ekonomika». 2017. Vypusk 1 (49). T. 2. S. 242-248.

4. Ofitsiynyy sayt PAT «Zhytomyrs′kyy maslozavod» [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: https://smida.gov.ua/db/participant/00182863

5. Samorodov B.V., Sosnovska O.O., Zhytar M.O., Ananieva J.V. Methodical approach to the Quantification of Enterprise Financial Security Level. *Financial and credit activity: problems of theory and practice,* 2020. № 32.

6. Zhytar M. O., Sosnovs′ka O.O. Analiz metodiv otsinky urovnya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstv / Biznes Inform. 2019. №1. C. 21-26.

7. Sosnovska O., Zhytar M. Financial architecture as the base of the financial safety of the enterprise. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 4. 2018. No. 4, Riga 2018. P. 334-340.

8. Sosnovs′ka O.O., Zhytar M.O. Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: sutnist′ ta oznaka zabezpechennya. Oblik i finansy. № 3 (81). 2018. S. 124-132.

Житар Максим Олегович (ORCID ID 0000-0003-3614-0788) – кандидат економічних наук, доцент, заступник директора Навчально-

наукового інституту фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

Бежевець Ірина Володимирівна – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

УДК 368.2(477)

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.100-113

Жукова Ю.М. Демченко І.О.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті здійснюється аналіз показників, які характеризують сучасний стан розвитку транспортного страхування в Україні, зокрема проаналізовано динаміку страхових премій та виплат за відповідними видами страхування за останні 4 роки. Досліджено основні складові даного виду страхування: автомобільне (автотранспортне), морське, авіаційне та страхування вантажів і багажу. Кожна з розглянутих складових має специфічні особливості, які вирізняють її серед інших видів майнового страхування. Виділено основні проблеми, які справляють негативний та дестабілізуючий вплив на розвиток транспортного страхування та запропоновано шляхи їх подолання.

Ключові слова: *страховий ринок, майнове страхування, транспортне страхування, автомобільне страхування, морське страхування, авіаційне страхування, страхування вантажів та багажу, проблеми транспортного страхування.*

Жукова Ю.М. Демченко И.О.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ТРАНСПОРТНОГО СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье проводится анализ показателей, характеризующих современное состояние транспортного страхования в Украине, в частности проанализирована динамика страховых премий и выплат по соответствующим видам страхования за последние 4 года. Исследованы основные составляющие данного вида страхования: автомобильное (автотранспортное), морское, авиационное и страхование грузов и багажа. Каждая из рассмотренных составляющих имеет специфические

особенности, которые выделяют ее среди других видов имущественного страхования. Выделены основные проблемы, которые оказывают негативное и дестабилизирующее влияние на развитие транспортного страхования и предложены пути их преодоления.

Ключевые слова: *страховой рынок, имущественное страхование, транспортное страхование, автомобильное страхование, морское страхование, авиационное страхование, страхование грузов и багажа, проблемы транспортного страхования.*

Zhukova Y.M. Demchenko I.O.

CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF TRANSPORT INSURANCE IN UKRAINE

The article analyzes the indicators that characterize the current state of development of transport insurance in Ukraine, in particular, analyzes the dynamics of insurance premiums and payments for the relevant types of insurance over the past 4 years. The main components of this type of insurance are studied: automobile (motor), sea, aviation and cargo and luggage insurance. Each of the considered components has specific features that distinguish it from other types of property insurance. The main problems that have a negative and destabilizing impact on the development of transport insurance are identified and ways to overcome them are proposed.

Keywords: *insurance market, property insurance, transport insurance, car insurance, marine insurance, aviation insurance, cargo and luggage insurance, problems of transport insurance.*

Постановка проблеми. Розвиток глобалізаційних процесів зумовлює посилення та урізноманітнення зв’язків між людьми, суб’єктами господарювання та країнами. Через це в сучасних умовах розгалужена транспортна мережа виступає важливим та ефективним інструментом взаємодії для світу. Завдяки існуванню налагоджених транспортних

сполучень відбувається розвиток імпорту, експорту, туризму, міграції трудових ресурсів. Використання транспортних засобів вирішує низку нагальних проблем людства, проте разом з цим породжує нові ризики для фізичних та юридичних осіб. Тому захист майнових інтересів від втрат, що пов'язані з володінням, користуванням та розпорядженням транспортними засобами є необхідністю сьогодення. Аналіз сучасного стану транспортного страхування в Україні та виділення проблем його розвитку є актуальним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вивченню аспектів автомобільного, морського, авіаційного й страхування вантажів та багажу приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема Базилевич В. Д., Брежнєва-Єрмоленко О. В., Вовчак О. Д., Віленчук О. М., Временко Л. В., Говорушко Т. А., Золотарьова О. В., Дема Д. І., Дем'янюк І. В., Короп Є. О., Стецюк В. М., Шаталов О. В. Розгляд даної теми переліченими авторами проводився фрагментарно, тому зростає необхідність системного аналізу сучасного стану транспортного страхування в Україні та виділення проблем, що гальмують його розвиток.

Мета статті. Метою статті є аналіз сучасного стану та тенденцій ринку транспортного страхування в Україні, дослідження особливостей автомобільного, морського, авіаційного та страхування вантажів і багажу, а також виділення проблем, які гальмують ефективний розвиток даної сфери.

Виклад основного матеріалу. Транспорт є незамінним атрибутом сучасного життя, який пришвидшує вирішення низки питань. Проте використання транспортних засобів супроводжується ризиками, що формує природну необхідність мінімізувати чи уникнути їх. Одним із видів майнового страхування є транспортне, яке передбачає убезпечення наземного, авіаційного та морського транспорту від різного роду небезпек, що можуть виникнути при його експлуатації. Структура транспортного страхування представлена на рис. 1.

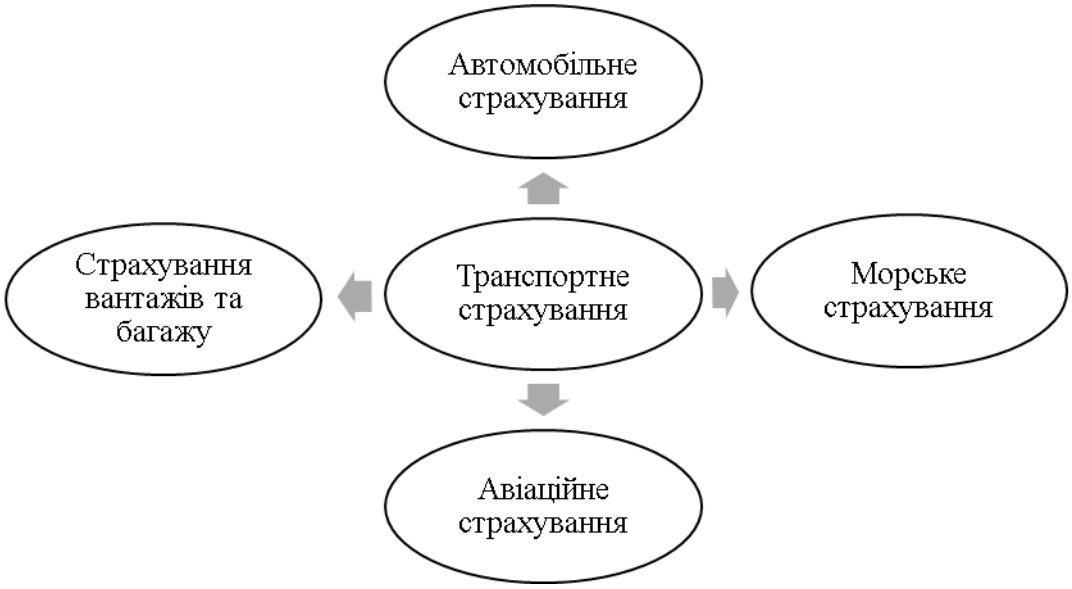

Рис. 1 Структура транспортного страхування

Джерело: побудовано автором на основі [1, с. 234].

Розглянемо рис. 1 більш детально. Розпочнемо з автомобільного (автотранспортного) страхування, яке займає провідне місце серед майнових видів страхування. Автотранспортне страхування передбачає захист майнових інтересів фізичних та юридичних осіб, пов'язаних з експлуатацією автотранспортних засобів у разі їх повної або часткової втрати, а також здоров'я, життя, працездатності водія та пасажирів при настанні страхового випадку. Таким чином, даний вид страхування передбачає убезпечення не лише транспортного засобу (страхування каско), а і вантажів (страхування карго), а також одночасне страхування (страхування каско-карго). Страховими випадками, що пов’язані з володінням, користуванням та розпорядження автомобілем є: нещасні випадки (дорожньо-транспортна пригода (ДТП), напад тварин, падіння дерев, пожежа, вибух), стихійні явища (буревій, град, повінь, землетрус, гроза та ін.), протиправні дії третіх осіб (викрадення). Автомобільне страхування є широким видом страхування (див. табл. 1), що об’єднує в собі усі галузі страхування (особисте, майнове та відповідальності) [4, с. 127-129].

Таблиця 1

Структура автомобільного страхування

Галузь страхування	Види страхування	Об'єкти страхування
Особисте	Страхування від нещасних випадків на транспорті.	Життя та здоров'я водія та пасажирів.
Майнове	КАСКО, КАРГО.	Транспортні засоби, додаткове обладнання, інші матеріальні цінності.
Страхування відповідальності	Страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів.	Цивільно-правова відповідальність власників наземних транспортних засобів.

Джерело: опрацьовано автором на основі [3].

Розглянемо детальніше страхування каско, яке передбачає страховий захист транспортного засобу від ризиків, що можуть виникнути в результаті пошкодження, повної чи часткової загибелі автомобіля або окремих його частин при настанні зазначених у страховому полісі подій. Даний вид страхування може бути повним або частковим. Головною відмінністю є кількість обставин, які передбачає договір страхування. Повне каско враховує більший перелік страхових подій, на випадок яких проводиться страхування транспортного засобу, у зв'язку з чим його вартість є вищою. Часткове каско також враховує значний перелік страхових випадків, але водій обирає їх на власний розсуд, тому даний вид страхування є більш поширеним серед власників автотранспортних засобів, а також він має більш доступну ціну. Більшість страхових компаній пропонують калькулятор каско онлайн, що дає можливість водію визначити вартість страховки заздалегідь.

Проаналізуємо дані, які характеризують сучасний стан страхування каско на прикладі ПАТ «Страхова компанія «ARX» (див. рис. 2). Компанія є невід'ємною складовою міжнародної канадської страхової групи Fairfax Financial Holdings та вже 25 років успішно провадить свою діяльність на українському страховому ринку.

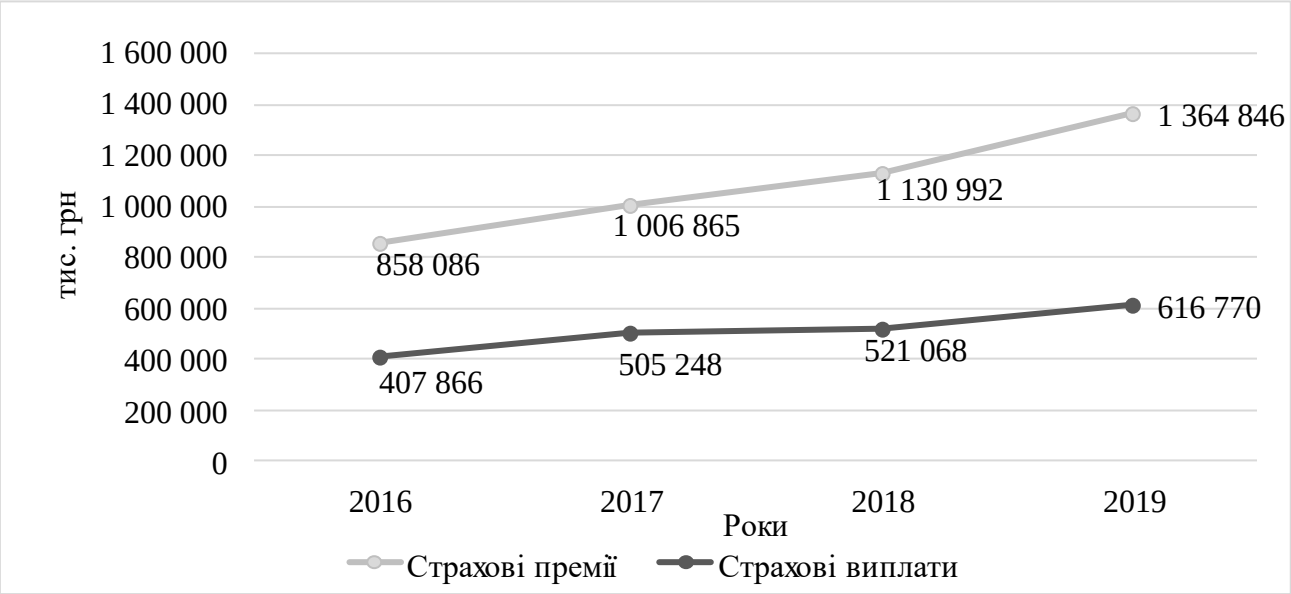

Рис. 2 Відношення страхових премій до виплат за договором КАСКО ПАТ «Страхова компанія «ARX» за період 2016 – 2019 років, тис. грн.

Джерело: побудовано автором на основі [6, 9].

Аналізуючи рис. 2, простежується стійке зростання страхових премій і відповідно страхових виплат за період 2016 – 2019 років. Така тенденція свідчить про підвищення свідомості власників автотранспортних засобів та високу довіру клієнтів до страхової компанії ARX, що є лідером на ринку за даним видом страхування за досліджуваний період за виданням популярного журналу про страхування в Україні «Фориншурер». Адже обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ) убезпечує лише відповідальність власника автомобіля перед третіми особами, а договір КАСКО – безпосередньо сам транспортний засіб [6].

Морське страхування є одним з найбільш ризикованих видів господарської діяльності. Навіть існує думка, що саме з нього починало розвиватись страхування як нова галузь економіки. Потреба у страховому захисті морських суден та вантажів обумовлювалася високою небезпекою мореплавства та морської торгівлі (негода на морі, піратські грабунки,

хвороби, епідемії). Пошук дієвих механізмів захисту майнових інтересів пов’язаний з високою вартістю суден та вантажів, адже їх пошкодження чи загибель можуть завдати істотних збитків власнику [5].

Об'єктом морського страхування витупає майновий інтерес, що пов'язаний з торговим мореплавством, а саме: судно (каско), вантаж (карго), фрахт, прибуток очікуваний від вантажу. Страхувальниками можуть бути юридичні або фізичні особи, професійною діяльністю яких є морські перевезення. Основні види морського страхування представлені на рис. 3.

Рис. 3 Основні види морського страхування

Джерело: побудовано автором на основі [1, с.239-243].

Для розуміння сучасного стану морського страхування в Україні проаналізуємо динаміку зібраних страхових премій провідними компаніями: Мегаполіс, Уніка, Теком, ІНГО Україна, Країна за період 2016 - 2019 років використовуючи дані «Фориншурер» (див. табл. 2).

Аналізуючи дані табл. 2, зазначимо, що динаміка розвитку морського страхування в Україні є нестабільною. Кожна з розглянутих компаній демонструвала або різке зростання, або таке ж різке падіння обсягу страхових премій, за винятком СК «Країна». Беззаперечним лідером є

компанія «Мегаполіс», яка за досліджуваний період збільшила обсяг зібраних премій у 4 рази, гарну позицію займає і «Теком», яка зібрала страхових премій втричі більше у 2019 році, порівняно з 2016 роком. Страхова компанія «Країна» демонструє нестабільну динаміку, проте за період 2016 – 2019 років її страхові премії зросли на 14,5 %. Становище «Уніка» та «ІНГО Україна» відрізняється негативною тенденцією спаду на 76,7 % та 52,3 % відповідно. Загалом морське страхування проходить період оздоровлення галузі після занепаду вітчизняної морської індустрії в 90-тих роках.

Таблиця 2

Динаміка страхових премій провідних компаній по добровільному страхуванню водного транспорту (морське каско) за 2016 - 2019 роки, тис. грн.

Страхова компанія	**Роки**				**Темпи приросту (%)**
	2016	2017	2018	2019	
Страхові премії					
Мегаполіс	1 889	2 426	6 193	7 638	304,3
Уніка	7 304	849	1 753	1 700	- 76,7
Теком	589	1 367	1 541	1 637	178,0
ІНГО Україна	3 417	3 489	1 845	1 631	- 52,3
Країна	220	160	355	252	14,5

Джерело: складено автором на основі [6].

Важливою складовою транспортного страхування є авіаційне, яке об’єднує в собі усі галузі (майнове, особисте, страхування відповідальності) та пов’язане з експлуатацією повітряного транспорту. Воно передбачає захист майнових інтересів фізичних та юридичних осіб при настанні подій, передбачених договором страхування чи законодавством.

Авіаційне страхування існує у двох формах: обов’язковій та добровільній. Обов’язковість переліку авіаційних видів страхування зумовлена міжнародними конвенціями з цивільної авіації, а також

внутрішніми нормативно-правовими актами. Уповноваженим органом з питань цивільної авіації, що реалізує державну політику та здійснює контроль у галузі авіації, є Державна авіаційна служба України (ДАСУ). ДАСУ видає ліцензії на обов'язкове авіаційне страхування цивільної авіації. Перелік компаній, які мають ліцензію, розміщений на її офіційному сайті [8].

Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «БУСІН» є лідером українського ринку страхування авіаційних ризиків та має ліцензію на обов'язкове авіаційне страхування цивільної авіації. Компанія пропонує повний перелік послуг з добровільного страхування цивільної авіації. Кожного року вона страхує майже двісті повітряних суден, серед постійних клієнтів провідні вітчизняні та зарубіжні авіаперевізники. На прикладі компанії «БУСІН» проаналізуємо розвиток обов'язкового авіаційного страхування цивільної авіації в Україні (див. рис. 4) [10].

Рис. 4 Динаміка страхових премій та виплат з обов'язкового авіаційного страхування страхової компанії «БУСІН» за 2016 – 2019 роки, тис. грн.

Джерело: побудовано автором на основі [6, 10].

На основі аналізу рис. 4 зазначимо, що обсяг зібраних страхових премій упродовж досліджуваного періоду зазнавав незначних коливань, що пов’язано з кон'юнктурою ринку, проте страхова компанія «БУСІН» залишалася лідером рейтингу за даним показником, що свідчить про надійність та довіру авіаперевізників. У порівнянні зі страховими преміями, виплати з обов'язкового авіаційного страхування цивільної авіації були невисокими, що пов’язано з безпекою повітряного транспорту, на відміну від наземного.

Необхідність розвитку добровільної форми авіаційного страхування пов’язана зі зростаючим попитом щодо покриття авіаційних ризиків. Добровільна форма представлена в основному страхуванням майна та відповідальності підприємств та організацій, які беруть участь у функціонуванні цивільної авіації. При укладанні добровільного договору обсяг відповідальності страховика може передбачати повну загибель або пошкодження повітряного судна.

Порядок та умови страхування авіаційних ризиків мають специфічні особливості. Авіаційне страхування пов’язане з особливими ризиками, відмінними від інших видів майна; значні розміри страхових виплат передбачають розвиток перестрахувальної діяльності; авіаційне страхування перебуває у тісному зв’язку з міжнародним страховим ринком, тому регулюється не лише національним, а і міжнародним правом; необхідність розвиненої спеціалізованої інфраструктури для проведення операцій з авіаційного страхування; висока професійна підготовка фахівців, які здійснюють страхування авіаційних ризиків. Таким чином, авіаційне страхування є досить складним за своїм змістом, і його реалізація потребує від страховика зусиль та особливого підходу [5].

Останнім кроком аналізу рис. 1 є розгляд страхування вантажів та багажу:

– страхування вантажів (карго) – вид майнового страхування, що передбачає захист від збитків, пов'язаних з транспортуванням вантажу.

Даний вид страхування зумовлює захист під час перевезення (переміщення) вантажу з одного пункту до іншого на всіх етапах перевізного процесу.

– страхування багажу – вид майнового страхування, що проводиться окремо або у поєднанні зі страхуванням інших об'єктів за одним договором, зазвичай додається до договору транспортного страхування [2].

Страхування вантажів здійснюється на весь період транспортування від пункту відправлення до пункту призначення наземним, повітряним чи морським (річковим) транспортом. Об'єктом страхування виступає майновий інтерес особи, що пов'язаний з частковим пошкодженням, повною загибеллю або втратою вантажу в процесі переміщення. Страхувальником може бути вантажовідправник, вантажоодержувач, власник вантажу, вантажоперевізник тощо. Страховими ризиками є знищення, пошкодження або втрата товарного виду внаслідок стихійних лих (гроза, град, повінь), нещасних випадків (вибух. пожежа, аварія) та протиправних дій третіх осіб. Проаналізуємо сучасний стан даного виду страхування на прикладі страхової компанії «ARX» (див. рис. 5).

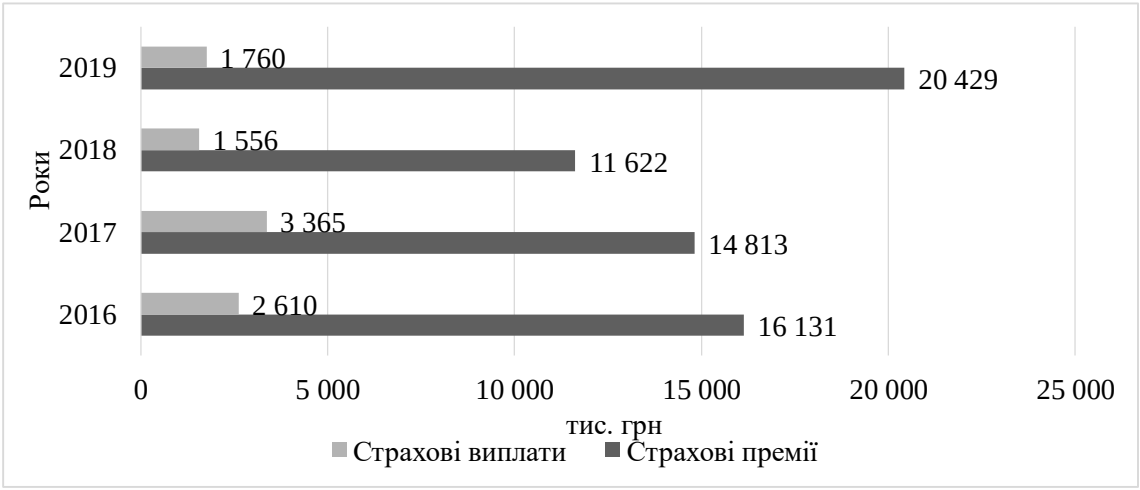

Рис. 5 Аналіз страхових премій та виплат зі страхування вантажів та багажу «Страхової компанії «ARX» за період 2016 – 2019 років, тис. грн.

Джерело: побудовано автором на основі [6, 9].

Дані, наведені на рис. 5, свідчать, що зібрані премії зі страхування вантажів та багажу за період 2016 -2019 зросли більше, ніж на 4 тис. грн, що свідчить про довіру до страхової компанії «ARX» та відповідальність вантажоперевізників. Зазначимо, що страхові виплати за досліджуваний період мали нестабільну динаміку, що пов’язано з особливостями даної галузі.

Підсумовуючи аналіз стану та тенденцій розвитку складових транспортного страхування, можна виділити, поряд з рядом позитивних, такі негативні фактори:

– економічна криза і, як наслідок, низька платоспроможність громадян;

– недосконаліть законодавчого регулювання з боку держави;

– низький рівень розвитку національної страхової інфраструктури;

– низький рівень культури та освіченості населення у сфері страхування [7].

Висновки. Транспортне страхування є широким видом майнового страхування, що поєднує в собі автомобільне, морське, авіаційне та страхування вантажів і багажу. Воно виступає важливим інструментом захисту від ризиків, пов'язаних із використанням наземного, водного та повітряного транспорту. У результаті дослідження виділені фактори, що стримують розвиток даної сфери. Тому першочерговим завданням для держави та страхових компаній є їх усунення, оскільки транспортне страхування має достатній потенціал для подальшого розвитку. Для вдосконалення діючої системи страхового захисту необхідно враховувати тенденції розвитку міжнародної страхової арени, переглянути вектори подальшого розвитку, адаптовуватися до змін економіко-політичного становища України, запроваджувати міжнародний досвід, розвивати сучасні технології.

Список використаних джерел

1. Базилевич В. Д. Страхування : підручник / відп. ред. В. Д. Базилевича, Київ : Знання, 2008. 1019 с.

2. Вовчак О. Д. Страхова справа : підручник. Київ : Знання, 2011. 390 с.

3. Временко Л. В., Шаталов О. В. Сучасний стан ринку автотранспортного страхування в Україні. 2017. № 3 (43), 4 с.

4. Говорушко Т. А., Стецюк В. М. Страхування: навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2014. 328 с.

5. Дема Д. І., Віленчук О. М., Дем'янюк І. В. Страхові послуги: навч. посібник / за заг. ред. Д. І. Деми, 3-тє вид. Київ : Алерта, 2017. 526 с.

6. Журнал про страхування в Україні «Фориншурер» URL: https://forinsurer.com (дата звернення: 20.10.2020)

7. Золотарьова О. В., Брежнєва-Єрмоленко О. В., Короп Є. О. Транспортне страхування: реалії та пріоритети розвитку в Україні. 2018. № 18, 13 с.

8. Офіційний сайт Державної авіаційної служби України URL: https://avia.gov.ua (дата звернення: 22.10.2020)

9. Офіційний сайт Приватного акціонерного товариства «Страхова компанія «ARX» URL: https://arx.com.ua (дата звернення: 20.10.2020)

10. Офіційний сайт Приватного акціонерного товариства «Страхова компанія «БУСІН» URL: https://www.busin.com.ua/uk/ (дата звернення: 22.10.2020)

References

1. Bazylevych V. D. Insurance: a textbook / resp. ed. V. D. Bazylevych, Kyiv: Knowledge, 2008. 1019 p.

2. Vovchak O. D. Insurance business: a textbook. Kyiv: Znannia, 2011. 390 p.

3. Vremenko L. V., Shatalov O. V. The current state of the motor insurance market in Ukraine. 2017. № 3 (43), 4 p.

4. Govorushko T. A., Stetsyuk V. M. Insurance: textbook. way. Lviv: Magnolia 2006, 2014. 328 p.

5. Dema D. I., Vilenchuk O. M., Demyanyuk I. V. Insurance services: textbook. manual / for general ed. D. I. Demi, 3rd ed. Kyiv: Alerta, 2017. 526 p.

6. Magazine about insurance in Ukraine "Forinshurer" URL: https://forinsurer.com (access date: 20.10.2020)

7. Zolotareva O. V., Brezhneva-Yermolenko O. V., Korop E. A. Transport insurance: realities and priorities of development in Ukraine. 2018. № 18, 13 p.

8. Official website of the State Aviation Service of Ukraine URL: https://avia.gov.ua (access date: 22.10.2020)

9. Official site of the Private Joint-Stock Company "Insurance Company" ARX "URL: https://arx.com.ua (access date: 20.10.2020)

10. Official website of BUSIN Insurance Company Private Joint-Stock Company URL: https://www.busin.com.ua/uk/ (access date: 22.10.2020)

Жукова Юлія Миколаївна (ORCID ID 0000-0001-6312-9600) – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та економіки Київського університету імені Бориса Грінченка (м.Київ);

Демченко Ірина Олегівна (ORCID ID 0000-0001-5808-7442)– здобувач вищої освіти Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ).

УДК 339.97

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.114-126

Канцур І.Г., Нізельська М.А.

РЕФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

Проведено аналіз особливостей трансформації ринку управління бізнесом та запропоновано практичні рекомендації щодо підвищення операційної ефективності на макро-, мезо- та мікрорівнях. Визначено роль знань та інформації як джерела підвищення ефективності корпоративного управління на різних функціональних рівнях міжнародного бізнесу. Запропоновано теоретичні методи, спрямовані на характеристику трансформації ринку управління бізнесом, які можуть бути використані як основа практичних пропозицій щодо встановлення його ефективних функцій. Доведено, що підвищення ефективності управління міжнародними комерційними підприємствами та спосіб позбавлення від економічних системних криз залежать від раціональних відносин між підприємствами, країнами та міжнародною спільнотою. Запропоновані в роботі теоретичні методи вирішення особливостей реформи управління міжнародними комерційними підприємствами можуть бути покладені в основу практичних пропозицій щодо встановлення ефективних функцій на макро- та мікрорівнях.

Ключові слова: *менеджмент підприємства, міжнародний менеджмент, інверсійний тип, міжнародний бізнес, макро- мезо- і мікрорівень.*

Канцур І.Г., Нізельська М.А.

РЕФОРМИРОВАНИЯ КОРПОРАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТА В КОНТЕКСТЕ МЕЖДУНАРОДНОГО БИЗНЕСА

Проведен анализ особенностей трансформации рынка управления бизнесом и предложено практические рекомендации по повышению

операционной эффективности на макро-, мезо- и микроуровнях. Определена роль знаний и информации как источника повышения эффективности корпоративного управления на разных функциональных уровнях международного бизнеса. Предложены теоретические методы, направленные на характеристику трансформации рынка управления бизнесом, которые могут быть использованы в качестве основы практических предложений по установлению его эффективных функций. Доказано, что повышение эффективности управления международными коммерческими предприятиями и способ избавления от экономических системных кризисов зависят от рациональных отношений между предприятиями, странами и международным сообществом. Предложенные в работе теоретические методы решения особенностей реформы управления международными коммерческими предприятиями могут быть положены в основу практических предложений по установлению эффективных функций на макро- и микроуровне.

Ключевые слова: *менеджмент предприятия, международный менеджмент, инверсионный тип, международный бизнес, макро- мезо- и микроуровень.*

Kantsur I.G., Nizelska M.A.

REFORM OF CORPORATE MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL BUSINESS

The analysis of the features of the transformation of the business management of the market and to propose practical recommendations to improve operational efficiency at the macro-, meso- and micro-levels. The role of knowledge and information as sources of growth of efficiency of enterprise management at all levels of functioning in international business is defined. The proposed theoretical approaches to the peculiarities of the market transformation of enterprise management can form the basis of practical recommendations for establishing their effective functioning. It is proved that the increase in the efficiency of management of enterprises of international business, the way out of

the systemic crisis of the economy, as a whole, depends on the rational relations between enterprises, the state and the world community. In an economy of inversion type, where recombined property is dominant, this principle is not realized. Today, the state can not establish full control over the enterprise, and the enterprise has no real economic autonomy. The theoretical approaches to the peculiarities of the transformation of management of international business enterprises proposed in the work can form the basis of practical recommendations for establishing their effective functioning at the macro- meso- and micro-levels.

Keywords: *enterprise management, international management, inversion type, international business, macro-meso- and micro-level.*

Постановка проблеми. У теоретичній концепції, згідно з якою економічний розвиток постіндустріального суспільства базується на широкому використанні наукових знань, роль інноваційної особистості та інтелектуальних ресурсів в управлінні бізнесом набуває все більшого значення. Це підтверджується масштабними змінами у розвитку науки і техніки, які зробили революційний вплив на управління та всю економічну систему; виникненням нових галузей матеріального виробництва та послуг, які проявляються в зміні їх пропорцій у міжнародному бізнесі, структурі зайнятості, технологічних процесах та формах організації виробництва. Слід звернути увагу, що для створення соціального багатства, знання та інформація стають важливішими за матеріальні фактори. Використання цих факторів покращує ефективність управління виробництвом та збільшує суспільні продукти в міжнародному бізнесі. У структурі суспільного виробництва збільшилася частка високотехнологічного сектору. Разом із процесом дематеріалізації виробництва головним фактором є технічний рівень, а основним ресурсом – креативність та інтелектуальний потенціал працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Такі відомі науковці як Квачук Я. О.

[1], Комшук О. І. [2], Антоненко К. В. [3], Маляр Д. В. [4], Печенка О.І. [5], Косенко В.І. [5], Димченко Н. С. [6], Лук'яненко Д. Г. [7] та інші присвятили велику кількість теоретичних, методологічних, методичних та практичних розробок у сфері менеджемннту підприємства міжнародного бізнесу в умовах транформації ринків.

Досягнення вчених у вивченні цих питань дуже важливі. У той же час, незважаючи на важливість цієї проблеми та зростаючу увагу багатьох провідних дослідників, вона не була повністю вивчена в деяких аспектах. Тому необхідно дослідити особливості трансформації менеджменту для тих компаній, що працюють у глобальному просторі. Все це призвело до вибору та актуальності теми дослідження.

Мета статті. Основна мета дослідження - з’ясувати напрямок транформації менеджменту компаній, визначити принципи функціонування всередині та за межами підприємства; систематизувати зміст основних напрямків пристосування підприємства до глобального простору та його взаємодії з іншими учасниками в умовах економічних перетворень.

Теоретичною та методологічною основою цього дослідження є вивчення економічних питань, основних нормативних актів управління бізнесом, міжнародного бізнесу, систематизованих методів досліджень та розробок провідними вченими в країні і за кордоном.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах глобалізації неухильно зростає роль кожної країни в міжнародних економічних відносинах, що потребує розроблення нової концептуальної моделі управління міжнародним бізнесом з урахуванням сучасних міжнародних потреб. У міжнародних економічних відносинах міжнародний бізнес – це форма взаємодії суб’єктів міжнародної економічної діяльності, що спрямована на отримання вигоди від транскордонного співробітництва. Суб’єктами міжнародного бізнесу можуть бути як окремі особи, так і складні соціально-економічні системи, яким притаманні внутрішні мотиви, цілі й здатність до їх реалізації в міжнародній економічній діяльності [8].

Динамічна трансформація структури суспільних потреб передбачає зміну традиційних ринків сучасними, інтенсивний розвиток науково-технічного прогресу впливає на процеси інтернаціоналізації, зміна суспільної свідомості формує цілком нове бачення економічної діяльності та нових соціальних стереотипів, форм і зв'язків у бізнес-процесах. Глобалізація економічних відносин різних рівнів суттєво змінює характер функціонування національних економік, об'єднань, компаній, надаючи їм нові можливості й генеруючи нові ризики [9].

Трансформаційні зміни економічного і соціального характеру формують нове розуміння міжнародного бізнесу, який характеризується такими факторами:

1) глобалізація – універсалізація, об'єднання, становлення єдиних світових структур, зв'язків і відносин між соціально-економічними системами;

2) інтернаціоналізація господарського життя – підвищення взаємозалежності економік країн шляхом збільшення руху капіталів, товарів, робочої сили;

3) вплив НТП – глобалізація нових технологій, вплив інформатизації на економічні процеси, інтернаціоналізація науково-дослідних розробок;

4) формування нового бачення товару, зростаюча тенденція до вирівнювання умов попиту і стилю споживання в різних країнах, вплив соціокультурних параметрів на споживання;

5) вплив конкурентної боротьби на світових ринках, що відображає стан ресурсно-технологічної, просторової, інституційної, соціально-когнітивної й інформаційної складових системи міжнародної економічної діяльності соціально-економічних систем [10].

Таким чином, управління міжнародним бізнесом потребує значно більших масштабів якісної інформації про економічний, політичний, демографічний, соціальний та культурний розвиток країн світу. Саме тому, для системного підходу вирішення цієї проблеми застосовується

міжнародний менеджмент як механізм спеціальної системи управління, що робить вплив на розвиток міжнародного бізнесу і забезпечує його безперебійне функціонування.

Враховуючи зазначене, міжнародний менеджмент характеризує необхідність прийняття рішень у глобальному масштабі з урахуванням локальних економічних інтересів, саме тому він спрямовується на формування балансу бізнесу різного рівня з урахуванням обмежень інтернаціонального і національного характеру. Функції управління розширюються, ускладнюються і диференціюються, що пов’язано з глобалізацією й інтернаціоналізацією. Дослідження функцій міжнародного менеджменту й формування відповідного організаційного апарату міжнародної компанії є актуальним завданням, одночасно трудомістким і суперечливим.

Взаємозв'язок між факторами, що формують систему управління підприємством, особливо її внутрішнім середовищем та ринковою структурою, взаємозв'язок між зовнішнім середовищем підприємства, втілюється в організаційній формі підприємства. Коли традиційна форма підприємства знищена, сучасний рівень продуктивності праці, особливо рівень комп'ютеризації, утворює унікальне явище.

У деяких сферах попит на постійну робочу силу зникає, оскільки окремі компанії не мають працівників, і тому їм доводиться відновлювати роботу «вдома», саме тому на перший план виходять компетенції підприємства та його організаційний капітал.

На основі сучасної моделі розвитку, що вирішує проблему між масштабами виробництва та контролем витрат, розробляються нові корпоративні організаційні форми. Слід зазначити, що ця модель виражається як «децентралізація» підприємства в процесі функціональної екстерналізації, що перешкоджає розвитку основних можливостей підприємства.

За рахунок розвитку системних факторів економічної трансформації сучасні організаційні форми на підприємствах (підприємства «в часі», підприємства світового класу, мережеві підприємства, альянси, «віртуальні» підприємства, горизонтальні підприємства) стають все більш поширеними в економіці.

Зрозуміло, що зростання ефективності управління підприємством та вихід із системної кризи економіки, загалом, залежить від раціональних взаємовідносин між підприємствами, державою та світовим співтовариством. Їх передумовою є визначені права, пов’язані з повною відповідальністю майном за взяті зобов'язання. В інвертованій економіці, де домінуючим є конверсійне право власності, цей принцип не може бути реалізований. Держава не може встановити ефективний контроль над підприємствами, а підприємства не мають реальної економічної незалежності.

У той же час відомо, що перехід до ринкової економіки означає принципову зміну характеру відносин між підприємствами. Фактором, що протистоїть встановленню нових відносин між ними, є нерозвиненість ринкової інфраструктури (виробничої, інформаційної тощо), недостатнє засвоєння методів маркетингової політики, повільне прийняття арбітражних рішень щодо економічних суперечок, низька ефективність виконання, фінансові труднощі для багатьох компаній і, загалом, кризовий характер перехідної економіки.

Слід зазначити, що при початковому переході через інертність, перевагу довіри в умовах економічної невизначеності, відсутність необхідної інформації, сувору опору на минулий технологічний «ланцюг» та недостатню кількість коштів для зміни корпоративного іміджу, співпраці, існуючі економічні відносини між партнерами відіграють важливу роль. Надалі головним критерієм вибору партнерів є розумна оцінка ринку. Водночас економічна нестабільність та нерозвиненість ринкової інфраструктури призвели до хаотичного встановлення економічних відносин та частих змін контрактів.

Існує два шляхи пристосування підприємств до існуючих умов. Пасивна продуктивність - це зменшення потужності та зменшення діапазону виробничої продукції. Активні форми включають пошук нових постачальників, організацію виробництва сировини на власному підприємстві та вкладення коштів у розвиток постачальників. Сучасні тенденції та реальні перспективи розвитку бізнесу пов’язані з прийняттям активних заходів.

На перехідному етапі економіки регіональні фактори розвитку підприємств стають особливо важливими. Їх використання може бути здійснено за допомогою різних теоретичних моделей.

В сучасних умовах найефективнішим їх розвитком є кластерна модель, яка визначає конкретні взаємозв'язки, що існують на підприємствах регіону, доповнюючи одне одного, використовує конкурентні переваги регіону та забезпечує їх вищу конкурентоспроможність. Економіка регіону повинна розвиватися на основі теорії кластерів, з акцентом на регіони та галузі з успішними компаніями, оскільки сучасна конкуренція залежить від ефективності, а не від наявності ресурсів або розміру окремих компаній. Ефективність залежить від того, як конкурують компанії, а не від галузей, в яких вони конкурують. Для реалізації кластерної моделі необхідні об’єктивні та суб’єктивні передумови. В Україні в багатьох сферах та регіонах вони досить часто практикуються.

Кластери за багатьма критеріями є кращими, ніж галузі. Вони охоплюють зв’язки між підприємствами, їх взаємодоповнюють, забезпечуючи більш швидкими технологіями, навичками, інформацією та ринковими комунікаціями, допомагаючи краще зрозуміти потреби клієнтів. Поєднання компанії та організації як кластера може знайти сприятливі можливості для координації та вдосконалення одна одної у сферах, що становлять спільний інтерес, не завдаючи шкоди та не обмежуючи жорсткої конкуренції.

Державні та приватні інвестиції, спрямовані на поліпшення умов роботи кластерів, приносять користь багатьом компаніям і не дозволяють лобіювати на користь галузі чи групи компаній. Цей метод може забезпечити наукову основу для формування національної промислової політики.

Узагальнюючи вищезазначене, слід надати декілька пропозицій щодо встановлення корпоративного управління на макро-, мезо- та мікрорівнях.

Перш за все, на макрорівні це принципова зміна виробничої системи, під час якої слід змінити структуру та форму підприємства. Варто зауважити, що потрібно спрямовувати діяльність підприємств у короткостроковій перспективі, щоб зменшити витрати та змінити організаційну структуру. Створити нове незалежне підприємство, яке може залучати інвестиції. Мова йдеться не про модернізацію існуючих підприємств, а про перетворення їх на нові, які відповідають вимогам ринку та можливостям фінансування. Трансформацію українських великих підприємств у новітніх галузях економіки необхідно здійснювати, виходячи з теорії стратегічної трансформації, яка передбачає реінжиніринг виробничих процесів, застосування інформаційних технологій, нові методи вимірювання результатів. На цій основі має бути сформована інформаційна компанія, головною перевагою якої є професійні здібності працівників, та чітко визначений напрямок розвитку компанії. Вибір між внутрішнім та зовнішнім зростанням залежить від типу бізнесу, деталей ділової діяльності та стратегій. Малі та середні підприємства повинні надавати пріоритет внутрішньому зростанню та стратегіям, пов’язаним із горизонтальним розширенням, економією від масштабів виробництва та збільшенням частки ринку. Великі підприємства та групи підприємств повинні базуватися на зовнішньому зростанні та стратегіях, пов’язаних із вертикальним розширенням, інтеграцією поставок, збуту та контролем галузі. Наприкінці реструктуризації економіки зовнішнє зростання має поступитися місцем внутрішньому, оскільки внутрішнє дозволяє компанії зберегти власну ідентичність, уникнути труднощів інтеграції придбань, а головне,

підтримувати та вдосконалювати досвід та знання, які є полюсами корпоративних можливостей.

Встановивши розумні відносини між державою та підприємствами, варто суттєво прискорити реорганізацію підприємств та запровадити нові організаційні форми, які повинні формуватися на основі чітко визначених майнових прав. У той же час необхідно зменшити трансакційні витрати. У ринковій економіці трансакційні витрати несуть суб'єкти господарювання. Це призводить до того, що в процесі трансформації державних активів в акціонерні активи не можливо виявити ефективних власників.

Щоб змінити цю ситуацію, слід: створити інформаційний ринок, скасувати монополію на ринку нерухомості та усунути структурні дисбаланси; сформувати культуру укладання та дотримання угод. Значне зниження податкових ставок у країні та велика дерегуляція повинні забезпечити підтримку новостворених компаній країни. Застарілі компанії слід реформувати, змінивши ділове середовище. Також підприємства повинні бути звільнені від витрат на утримання соціального сектору.

Компанії повинні бути розміщені таким чином, щоб зробити їх вигідними для прийняття ефективних рішень щодо використання суспільних благ.

По-друге, на мезорівні конкурентоспроможність регіону можна забезпечити використовуючи кластерну модель розвитку підприємств. Кластерна модель базується на об'єктивних та реальних зв’язках підприємств регіону.

По-третє, на мікрорівні визначена можливість прийняття нових організаційних форм та сучасних організаційних структур українських підприємств. Деякі з цих трансформацій можуть знайти своє застосування.

Наприклад, в текстильній промисловості, що має значні конкурентні переваги (відносно великі основні фонди, наближені до західноєвропейського ринку, з вищими кваліфікаціями та нижчою заробітною платою), може бути використана прогресивна форма

підприємства «точно в строк». Цьому сприяє і зовнішнє середовище текстильних підприємств. У хімічній промисловості, оскільки немає замкнутого циклу, що призводить до високих транспортних та трансакційних витрат та знижує конкурентоспроможність, слід створити відкриту структуру («віртуальне» підприємство) або союз, особливо з компаніями, що постачають сировину та напівфабрикати. Для адаптації до ринкових умов підприємства вугільної промисловості повинні створювати справді незалежні підприємства. Інвестиційні кошти слід розподіляти на рівні холдингової компанії, її завдання полягає також у розвитку альтернативних видів економічної діяльності (захист оточуючого середовища, перекваліфікація працівників, переробка відходів, створення підприємств для надання соціальних послуг тощо) невід'ємним елементом якого є підприємство, теорія та практика його функціонування.

Висновки. Запропоновані в роботі підходи до управління міжнародними комерційними підприємствами, можуть бути використані як основа для вироблення практичних рекомендацій щодо ефективного функціонування на макро-, мезо- та мікрорівнях. Подальші дослідження в цьому напрямку повинні зосередитись, головним чином, на визначенні інституційних передумов відновлення принципів економічної ефективності та соціальної справедливості.

Список використаних джерел

1. Квачук Я.О. Корпоративні стратегії розвитку транснаціональних корпорацій. *Ефективна економіка.* № 8, 2013. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=22832. (дата звернення: 20.10.2020)

2. Комшук О. І. Трансформація системи управління ТНК в умовах глобальної конкуренції та посилення ролі науково-технічного прогресу: *Формування ринкової економіки.* ч. 1. 2012. URL: http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/4465/1/Komshuk.pdf (дата звернення: 20.10.2020)

3. Антоненко К. В. Сучасні інвестиційні стратегії транснаціональних корпорацій. *Ефективна економіка.* №10, 2014. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3451 (дата звернення: 20.10.2020)

4. Маляр Д. В. Глобалізація та її вплив на розвиток корпоративного управління. *Вісник Академії митної служби України. Сер. : Економіка.* № 2, 2013 URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vamsue_2013_2_13 (дата звернення: 20.10.2020)

5. Печенка О.І., Косенко В.І. Аналіз стратегій діяльності американських ТНК на ринку України. *Економіка. Управління. Інновації. Серія : Економічні науки.* № 5, 2014. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exeI21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=eui_2014_1_84 (дата звернення: 20.10.2020)

6. Димченко Н. С. Інноваційна поведінка менеджера та її роль в управлінській діяльності. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту.* 2014. Випуск 1(16). 80-87 с.

7. Лук'яненко Д. Г. Імперативи глобального корпоративного менеджменту. *Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право)*. 2011. No 1. 44-47 с.

8. Дурицька Г.В. Сучасні підходи до ризик-менеджменту міжнародних інвестиційних проектів. *Регіональна економіка*. 2016. № 2. 129-138 с.

9. Вихор М.В. Міжнародний менеджмент. Навчальний посібник, 2011. 487 с.

10. Ревенко Д.С. Формування стратегій міжнародної конкурентоспроможності машинобудівних підприємств. *Причорноморські економічні студії*. 2016. № 5. 35-38 с.

References

1. Kvachuk Y. O.(2013) Korporatyvni strateghiji rozvytku transnacionaljnykh korporacij [Corporate strategies of development of transnational corporations.] *Electronic scientific professional edition "Effective economy"*. № 8. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=22832 (accessed 20 October 2020).

2. Komshuk O.I.(2012) Transformacija systemy upravlinnja TNK v umovakh ghlobaljnoji konkurenciji ta posylennja roli naukovo-tekhnichnogho proghresu [Transformation of the management system of TNCs in the conditions of global competition and strengthening of the role of scientific and technical progress.] *Formation of a market economy.* Available at: http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/ 2010/4465/1/Komshuk.pdf (accessed 20 October 2020).

3. Antonenko K.V.(2014) Suchasni investycijni strateghiji transnacionaljnykh korporacij [Modern investment strategies of transnational corporations.] *Electronic scientific professional publication "Effective Economy"*. № 10. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3451 (accessed 20 October 2020).

4. Malyar D.V.(2013) Ghlobalizacija ta jiji vplyv na rozvytok korporatyvnogho upravlinnja [Globalization and its impact on the development of corporate governance] *Journal of the Academy of Customs Service of Ukraine. Series: Economics.* № 2. Available at: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=AS (accessed 20 October 2020).

5. Pechenko O.I., Kosenko V.I.(2014) Analiz strateghij dijaljnosti amerykansjkykh TNK na rynku Ukrajiny [Analysis of strategies of American TNCs in the Ukrainian market] *Economy. Management. Innovations. Series: Economic Sciences* .№ 5. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe I21DBN = LINK & P21DBN = UJRN & Z21ID = & S21REF = 10 & S21CNR = 20 & S21STF = 1 & S21STN = 1 & S21STN = C & S & 2_S21P03 = FILA = & 2_S21STR = eui_2014_1_84 (accessed 20 October 2020).

6. Dymchenko N.S.(2014) Innovacijna povedinka menedzhera ta jiji rolj v upravlinsjkij dijaljnosti [Innovative managerial behavior and its role in management] Bulletin of the Eastern European University of Economics and Management. № 1 (16). 80-87 p.

7. Lukyanenko D.G.(2011) Imperatyvy ghlobaljnogho korporatyvnogho menedzhmentu [Imperatives of global corporate management] Development strategy of Ukraine (economics, sociology, law). № 1. 44-47 p.

8. Duritskaya G.V.(2016) Suchasni pidkhody do ryzyk-menedzhmentu mizhnarodnykh investycijnykh proektiv. [Modern approaches to risk management of international investment projects.] Regional Economy. № 2. 129–138 p.

9. Wyhor M.V. (2011) Mizhnarodnyj menedzhment: Navchaljnyj posibnyk. [International management. Textbook]. 487 p.

10. Revenco D.S.(2016) Formuvannja strateghiji mizhnarodnoji konkurentospromozhnosti mashynobudivnykh pidpryjemstv. [Formation of the strategy of international competitiveness of machine-building enterprises.] Black Sea Economic Studies. № 5. 35–38 p.

Канцур Інна Григорівна (ORCID ID 0000-0002-3642-1670) – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

Нізельська Марія Анатоліївна – здобувач ІІ (магістерського) рівня вищої освіти Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

УДК 338.2

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.127-140

Капленко Г.В.

ПИТАННЯ ПРО СУВЕРЕНІТЕТ СПОЖИВАЧА В ЛІБЕРТАРІАНСЬКИХ КОНЦЕПЦІЯХ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Актуальність статті зумовлена злободенністю питання про можливості використання лібертаріанських концепцій публічного управління на сучасному етапі українського державотворення. Завданням статті є сприяти поглибленню аналізу уявлень про суверенітет споживача, наявних у лібертаріанських концепціях публічного управління. Розкрито погляди на суверенітет споживача, яких додержувався один із фундаторів сучасного лібертаріанства Л. фон Мізес. Висвітлено оцінки доктрини суверенітету споживача, зроблені М.Н. Роттбардом і А. Ренд – визначними прихильниками лібертаріанства, що виступили в ролі опонентів цієї доктрини. Зроблено висновок, що в процесі прийняття рішень щодо державного втручання в економіку, зокрема регулювання ринку споживчих благ, необхідно брати до уваги насамперед такі аспекти суверенітету споживача: 1) сьогодні правомірно говорити про існування лише обмеженого суверенітету споживача; 2) ураховуючи сучасну тенденцію в споживанні, за якою споживач або шукає блага з індивідуальними рисами, або вдається до дій, спрямованих на виробництво благ відповідно до особливостей його потреб, можна припустити, що із часом вплив споживачів на виробництво буде посилюватися.

Ключові слова: *суверенітет споживача, доктрина, лібертаріанство, концепція.*

Капленко Г.В.

ВОПРОС О СУВЕРЕНИТЕТЕ ПОТРЕБИТЕЛЯ В ЛИБЕРТАРИАНСКИХ КОНЦЕПЦИЯХ ПУБЛИЧНОГО УПРАВЛЕНИЯ

Актуальность статьи предопределена злободневностью вопроса о возможностях использования либертарианских концепций публичного управления на современном этапе украинского создания государства. Заданием статье является способствовать углублению анализа представлений о суверенитете потребителя, имеющихся в либертарианских концепциях публичного управления. Раскрыты взгляды на суверенитет потребителя, которых сдерживался один из основателей современного либертарианства Л. фон Мизес. Отражены оценки доктрины суверенитета потребителя, сделанные М.Н. Роттбардом и А. Ренд – выдающимися сторонниками либертарианства, что выступили в роли оппонентов этой доктрины. Сделан вывод, что в процессе принятия решений относительно государственного вмешательства в экономику, в частности регуляция рынка потребительских благ, необходимо принимать во внимание в первую очередь такие аспекты суверенитета потребителя: 1) сегодня правомерно говорить о существовании лишь ограниченного суверенитета потребителя; 2) учитывая современную тенденцию в потреблении, за которой потребитель или ищет блага с индивидуальными чертами, или прибегает к действиям, направленным на производство благ в соответствии с особенностями его потребностей, можно допустить, что из временами влияние потребителей на производство будет усиливаться.

Ключевые слова: *суверенитет потребителя, доктрина, либертарианство, концепция.*

Kaplenko H. V.

THE ISSUE OF CONSUMER SOVEREIGNTY IN LIBERTARIAN CONCEPTS OF PUBLIC GOVERNANCE

The relevance of the article is due to the topicality of the issue of the possibility of using libertarian concepts of public administration at the present stage of Ukrainian statehood. The article is aimed to promote in-depth analysis of the consumer sovereignty notions present in libertarian concepts of public

administration. The views on consumer sovereignty, which were held by one of the founders of modern libertarianism, Ludwig von Mises, are revealed. The assessments of the consumer sovereignty doctrine made by Murray Newton Rothbard and A. Rand – prominent supporters of libertarianism, who were opponents of this doctrine, are highlighted. It is concluded that in the decision-making process on state intervention in the economy, in particular the regulation of the consumer goods market, it is necessary to take into account the following aspects of consumer sovereignty: 1) it is legitimate to talk about the existence of only limited consumer sovereignty today; 2) taking into consideration the current trend in consumption, in which the consumer is either looking for goods with individual traits or resorting to actions aimed at producing goods following the characteristics of his needs, we can assume that over time consumer influence on production will increase.

Keywords: *consumer sovereignty, doctrine, libertarianism, concept. On the possibility of using the concept of motivation to serve the society in regulating the labour behaviour of civil servants in Ukraine.*

Постановка проблеми. Розкриваючи зміст доктрини суверенітету споживача, чи не найбільш наполегливий її критик Дж.К. Гелбрейт писав: «Майже в усіх економічних дослідженнях і підручниках з економіки припускається, що ініціатива виходить від споживача. Під впливом своїх власних потреб або потреб, спричинених навколишнім середовищем, він купує на ринку товари й послуги. Ринок у свою чергу передає виробничим підприємствам інформацію щодо можливостей одержання більшого або меншого прибутку. Реакція на цю інформацію ринку означає в кінцевому підсумку реакцію на бажання споживачів. Потік указівок передається в одному напрямку: від індивідуума до ринку й від нього до виробництва. <…> Такий стан речей називається суверенітетом споживача» [1, с. 259]. Потік указівок, який іде від споживача до ринку й далі до виробника, Дж.К. Гелбрейт назвав загальноприйнятою послідовністю [1, с. 259– 260].

У літературі наявний і погляд, що суверенітет споживача – це «…вільний вибір споживачами видів і кількості товарів та послуг, які продукуються з рідкісних ресурсів» [2, с. С-32]. Проте, на нашу думку, із цим поглядом погодитися не можна. Адже він ігнорує ту обставину, що свободу споживчого вибору не можна вважати гарантією суверенітету споживача. До цієї обставини приверталася увага вже незабаром після появи поняття «суверенітет споживача» [1]. Так, у праці О. Ланге, опублікованій у першій половині 1940-х років, читаємо: «…існуююча в радянській економіці свобода вибору споживання не означає суверенності споживача. Радянським виробництвом керує не ринковий попит споживачів, а план уряду, що спирається на основні політичні цілі радянської економіки» [4, с. 852]. Не менш показовим є те, що в наведеному в цій праці О. Ланге переліку завдань цін в американській економіці фігурують позиції, які свідчать про розуміння необхідності розмежовувати поняття свободи вибору споживача та суверенітету останнього [4, с. 849–850].

Доктрина суверенітету споживача склалася в середовищі науковців, що стояли на позиціях класичного лібералізму. Чи не вирішальний внесок в її апологію та пропаганду зробив Л. фон Мізес – один із фундаторів сучасного лібертаріанства, а найвизначніший його послідовник Ф. фон Гайєк одним із перших використав поняття «суверенітет споживача» [3, с. 66]. З огляду на те що в українському суспільстві спостерігається вкрай неоднозначне ставлення до лібертаріанства, навряд чи можна заперечувати актуальність теми цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З-поміж останніх досліджень і публікацій, дотичних до обраної нами теми, ми б насамперед виділили праці [5; 6; 7].

[1] За В.Г. Хаттом, якого вважають тим, хто запровадив це поняття, його почали широко використовувати починаючи від 1935 року [3, с. 66]. Принагідно зазначимо, що сам В.Г. Хатт не був упевнений, що саме він першим почав користуватися виразом «суверенітет споживача» [3, с. 66].

Авторка праці [5], намагаючись продемонструвати соціальну спрямованість суверенітету споживача, зазначає: 1) часто споживання має сумісний характер; 2) навіть за індивідуального споживання людина майже неодмінно співвідносить свої дії з діями представників певних соціальних груп і локальних спільнот, а крім того, стає об'єктом пильної уваги й соціального контролю з боку груп і спільнот, які регулюють і масштаб, і форми споживання тих чи інших благ; 3) людина не просто "переварює" цінові сигнали й рекламні слогани всередині себе, а активно обговорює їх із друзями й родичами, з іншими покупцями, причому інформація, що надходить по мережах соціальних зв'язків, виявляється не менш важливою, ніж формальні ринкові сигнали; 4) у кожному культурному середовищі існують особливі цінності, що впливають на споживчий вибір [5, с. 30]. Як бачимо, у праці [5] свобода вибору споживача та його суверенітет фактично не розмежовуються, із чим, як ми бачили, погодитися не можна.

У статті [6] розглядається один із тих феноменів сфери споживання, який сприяє зростанню суверенітету споживача. Ідеться про виникнення нової тенденції у споживанні, яка полягає в тому, що споживачі або шукають блага, які мають індивідуальні риси, або вдаються до дій, які мають на меті виробництво благ відповідно до особливостей потреб споживачів. Зокрема, реакцією на виникнення цієї тенденції стала концепція *Mass Customization* (масового налаштування), яка передбачає взаємодію між клієнтом і виробником у процесі виробництва певного блага, наприклад на етапі його проектування [6, с. 50].

У статті [7] обговорюється вплив на суверенітет споживача використання сторонами ринкових відносин великих масивів інформації, що створюються на основі фіксування цифрових слідів, які залишають споживачі й фірми. Автор статті схиляється до слушної, на наш погляд, думки, що внаслідок зазначеного впливу поле суверенітету споживача звужується, хоча при цьому він отримує можливість ліпше орієнтуватися в океані товарів і послуг [7, с. 130].

На наш погляд, у розвідках, дотичних до теми даної статті, недостатньою мірою реалізовано потенціал історико-порівняльного підходу. Особливо це стосується вітчизняної наукової літератури.

Мета статті. Метою статті є сприяти поглиблення аналізу уявлень про суверенітет споживача, наявних у лібертаріанських концепціях публічного управління. У процесі реалізації цього завдання використовуються системний та історико-порівняльний підходи, методи аналізу і синтезу, експертні оцінки.

Виклад основного матеріалу. Ураховуючи сказане вище про внесок Л. фон Мізеса в обґрунтування та поширення доктрини, якій присвячено цю статтю, розпочнемо із презентації поглядів саме цього науковця на суверенітет споживача. Вихідним пунктом їх викладення Л. фон Мізес обрав порівняння ринкової економіки з кораблем, за штурвалом якого стоять підприємці. При цьому ним було застережено: «Поверховий спостерігач може вирішити, що саме вони (підприємці. – *Г. К.*) усім заправляють. Але це не так. Вони зобов'язані коритися безумовним наказам капітана. Капітан це споживач. <…> Якщо комерсант не виконує в точності всіх команд публіки, що повідомляються йому у вигляді структури ринкових цін, то він зазнає збитків, розоряється і, таким чином, втрачає свою вигідну позицію біля керма. Його замінюють інші, ті, хто краще задовольнив попит споживачів» [8]. Отже, він фактично повторив думку А. Сміта, що «…інтереси виробника заслуговують на увагу лише остільки, оскільки вони можуть служити інтересам споживача»[2] [9, с. 407].

Деталізуючи своє бачення ролі споживача в ринковому суспільстві, Л. фон Мізес, зокрема, зазначив:

1) споживачі визначають, що повинно бути вироблено, якої якості і в якій кількості. Вони безжальні боси, примхливі, мінливі й непередбачувані. Для них не має значення нічого, крім власного задоволення. Якщо їм

[2] Саме це мав на гадці Л. фон Мізес, коли в іншому місці цитованої праці зазначив: «У своїй ролі комерсанта людина є слугою споживачів, зобов'язаним підкорятися їх бажанням» [8]. Можна припустити, що це висловлювання навіяне такими словами А. Сміта: «…ремісник є слугою своїх споживачів, від яких одержує засоби до існування…» [9, с. 235].

пропонується те, що їм подобається більше або є більш дешевим, вони відмовляються від своїх колишніх постачальників;

2) лише продавці товарів і послуг першого порядку мають безпосередній контакт із споживачами та безпосередньо залежать від їх замовлень. А вони вже повідомляють отримані замовлення всім тим, хто виробляє товари й послуги вищих порядків, і тому виробники споживчих товарів, роздрібні торговці й представники сфери обслуговування змушені купувати все, що їм необхідно для підприємницької діяльності, за мінімальними цінами. Якщо вони не будуть робити закупівлі за мінімальними ринковими цінами й організовувати технологічний процес у такий спосіб, щоб виконати вимоги споживачів найкращим чином і за мінімальною ціною, вони будуть змушені піти з ринку;

3) у кінцевому підсумку споживачі визначають не тільки ціни споживчих товарів, але й ціни на всі чинники виробництва. Вони визначають доходи всіх суб'єктів ринкової економіки. Витрачання споживачем кожного цента визначає напрямок усього виробничого процесу й деталі організації всієї ділової активності. Тому можна було б сказати, що демократична конституція являє собою программу, що дає громадянам таку ж перевагу в управлінні державою, яку дає їм ринок у їх ролі споживачів. Проте це порівняння є не цілком вдалим, бо, якщо в политичній демократії курс формують лише ті голоси, які подано за кандидата або програму, що отримали більшість голосів, то на ринку не пропадає жодного голосу. Пекарні печуть хліб не тільки для здорових людей, але й для хворих, які дотримуються спеціальної дієти;

4) на ринку не всі споживачі мають рівне право голосу. Багаті мають у своєму розпорядженні більшу кількість голосів, ніж їх бідніші співгромадяни. Проте ця нерівність сама є результатом попереднього процесу голосування, бо за чистої ринкової економіки багатство є наслідком успіху в задоволенні вимог споживачів [8].

Виходячи із цих міркувань, Л. фон Мізес стверджував, що «…капіталісти й підприємці фактично є уповноваженими споживачів, довірчими власниками, котрі призначаються із правом відкликання шляхом щодня повторюваного голосування» [8]. Утім, водночас він визнавав: «Порушенням влади споживачів є монопольні ціни» [8]. Вони «…з'являються тільки як результат відкритого виклику верховенству споживачів і підміни інтересів публіки приватними інтересами монополістів» [8].

Отож, Л. фон Мізес не абсолютизував суверенітету споживача. Він прямо візнавав, що існують межі дії демократичних процесів ринку й що антагонізм між інтересами власників факторів виробництва та інтересами інших людей має місце. Однак він був упевнений, що такі антагонізми виникають лише у виняткових і рідкісних випадках, а їх наявність жодною мірою не шкодить узгодженню інтересів усіх людей з погляду збереження ринкової економіки.

Цікаво, що не всі ідеологи лібертаріанства підтримали доктрину суверенітету споживача. Зокрема, з її критикою виступив один із найавторитетніших лібертаріанців М.Н. Роттбард. На його думку, термін «суверенітет споживача» ілюструє небезпеку, яка пов'язана з використанням в економіці понять з інших галузей науки. Річ у тому, що суверенітет – це стан повної політичної влади, а тимчасом споживачі не мають влади примушувати виробників виконувати конкретну роботу, а отже, не є їхніми «суверенами»: щоб отримати дохід, виробник повинен задовольнити попит з боку споживача, але в якій мірі він підпорядкує свої дії готовності заробляти гроші і в якій він буде жертвувати досягненням негрошових цілей повністю є питанням його вільного вибору. Тому, замість того щоб говорити про суверенітет споживача, ліпше було б указувати на існування на вільному ринку суверенітету індивіда (самосуверенітету): людина – суверен щодо власної особи, своїх дій та власності [10, с. 630].

Атакуючи дотрину суверенітету споживача, М.Н. Ротбард зосередив вогонь своєї критики на запропонованому В.Г. Хаттом обґрунтуванні зазначеної доктрини, пославшись на те, що саме В.Г. Хатт є автором останньої. Указавши на намагання В.Г. Хатта позиціонувати суверенітет споживача як етичний ідеал, стосовно якого належить оцінювати дії на вільному ринку, М.Н. Ротбард привернув увагу до проблем, пов'язаних із виявленням ситуацій, в яких має місце відхилення від цього ідеалу. При цьому він дав зрозуміти, що дуже скептично оцінює спроби В.Г. Хатта встановити критерії, які дозволяли б з'ясувати, чи не порушено суверенітету споживача. Ось один із прикладів, розглянутих М.Н. Ротбардом у цьому контексті: «…він (В.Г. Хатт. – *Г. К.*) стверджує, що коли виробник зберігає… майно через бажання використовувати його *як споживче благо*, то це легітимний вчинок, що відповідає владі споживача. З другого боку, коли виробник притримує своє майно, щоб одержати більше грошового доходу, ніж в іншому випадку (імовірно, хоча Хатт не стверджує цього, скориставшись нееластичною кривою попиту на свій товар), то йдеться про жахливе порушення волі споживача» [10, с. 632–633]. Отож, у розглядуваному випадку постає необхідність дати відповідь на таке питання: чи виробник обмежує виробництво з огляду на те, що сам намірений безпосередньо спожити наявні в нього засоби, чи через те, що хоче в такий спосіб збільшити ціну, за якою зможе продати решту продукції своїм клієнтам? Питання такого гатунку складні. Тому дослідник із США Р.П. Мерфі зазначив, що слабиною доктрини суверенітету споживача, більш важливою за неточність її назви, є необхідність заглиблюватися в наміри виробників [11].

Скептичне ставлення до доктрини суверенітету споживача продемонструвала А. Ренд, вплив якої на лібертаріанство годі переоцінити. Ось що читаємо в її праці «Апологія капіталізму»: «Епігони, що паразитують на чужому розумі, – наслідувачі, які намагаються в міру свого розуміння задовольнити вже відомі смаки споживачів, – постійно відстають від

новаторів, чия продукція підносить пізнання і смаки споживачів на ще більш високий рівень. У цьому сенсі можна сказати, що вільним ринком керує не споживач, а виробник. Найбільшого успіху добиваються першовідкривачі нових галузей виробництва, галузей, про які ніхто й не думав» [12].

Якщо погляди М.Н. Ротбарда й Р.П. Мерфі на доктрину суверенітету споживача видаються надто категоричними, то те уявлення про роль споживача і виробника на вільному ринку, яке подибуємо в «Апології капіталізму» А. Ренд, є досить переконливим. І ось що цікаво. Воно цілковито вписується в позицію щодо цієї доктрини згаданого вище Дж.К. Гелбрейта, чиї політичні й наукові погляди були дуже далекими від лібертаріанських ідей. Головне в цій позиції полягає в такому:

1) в сучасній великій корпорації, яку Дж.К. Гелбрейт називає зрілою, реальна влада належить техноструктурі, яку утворюють учасники прийняття групових рішень. Її цілі поділяються на захисні та позитивні. Захисними цілями зрілої корпорації є: а) забезпечити достатній і стійкий рівень прибутку [13]; б) звести до мінімуму небезпеку зовнішнього втручання в ухвалювані нею рішення, зокрема з боку споживачів [13]. Основною позитивною ціллю техноструктури є зростання фирми [13], яке насамперед спрямоване на досягнення захисних цілей техноструктури [13]. Як бачимо, цілі техноструктури передбачають прагнення корпорації регулювати вибір, здійснюваний приватним споживачем [13]. Отже, в економіці, в якій домінують зрілі корпорації, кінцева рівновага відображає владу не споживача, а виробника [13]. Саме влада виробника визначає, як функціонує економіка, і виробництво досягає більших розмірів не обов'язково там, де існує велика потреба в товарі. Воно може бути велике там, де є велика можливість управляти поведінкою окремого споживача або брати участь в контролі над державними закупівлями товарів і послуг [13];

2) тривалий період часу, протягом якого відбувається процес виробництва, великі капіталовкладення, які потрібні для нього, їх цільовий характер обумовлюють необхідність планування [1, с. 55], а «промислове

планування вимагає... контролю над цінами й управління поведінкою споживача» [1, с. 373];

3) «…жоден виробник не стане виробляти новий продукт, не створивши попередньо попиту на нього. Жоден виробник не відмовиться від заходів із формування попиту на існуючий товар і не припинить цей попит підтримувати – настав вік реклами, мистецтва продаж, телебачення і управління споживачами, а отже, незалежність споживача й ринку здає свої позиції» [14, с. 23];

4) структура споживання перебуває під впливом державної політики. Зокрема, жителі США добираються до місця роботи на автомобілі, безумовно, частково через те що їм подобається такий спосіб, але частково й тому, що відсутній вибір, оскільки витрачання державних коштів для створення інших видів транспорту наштовхнулось на дуже енергійну протидію з боку автомобільних фірм [13].

Слід зазначити, що Дж.К. Гелбрейт не заперечував існування суверенітету споживача поза межами корпоративної системи. Він писав: «У ринковій системі влада виробника стає мінімальною або зникає зовсім» [13]. Крім того, він визнавав, що й у рамках корпоративної системи споживачі за допомогою ринку можуть змусити виробника пристосовуватися [1, с. 261]. Тому цілком органічною виглядає примутність в його позиції щодо суверенітету споживача такого положення: «Загальноприйнята і зворотна послідовності існують поруч подібно оборотній хімічній реакції» [1, с. 261]. Отож, не буде помилкою охарактеризувати уявлення Дж.К. Гелбрейта про роль споживача в економіці як доктрину обмеженого суверенітету споживача.

Не зайвим буде сказати про те, що Дж.К. Гелбрейт стежив за реакцією своїх колег на його намагання розвінчати класичну доктрину суверенітету споживача. Про це, зокрема, свідчить такий фрагмент ювілейного перевидання його праці «Суспільство добробуту»:

«Десятиліття, які минули після виходу цієї книги у світ… не дали особливої втіхи тим, хто додержувався усталених поглядів і виступав за споживчий суверенітет. Вони чинили опір і навіть завзято відбивались від моїх ідей. <…>

Та із плином часу опозиція пом'якшилася; із тим, що споживач насправді все-таки не абсолютний суверен, я вважаю, сьогодні прийнято… погоджуватися. Вплив реклами, маркетингу… сьогодні загальновизнано» [15].

Утім, в останній своїй книжці Дж.К. Гелбрейт був змушений констатувати, що віра в ринкову економіку, в якій покупець незалежний, залишається поширеною [14, с. 30].

Висновки. Сьогодні правомірно говорити про існування лише обмеженого суверенітету споживача. Проте, ураховуючи згадану вище тенденцію в споживанні, за якою споживач або шукає блага з індивідуальними рисами, або вдається до дій, спрямованих на виробництво споживчих благ відповідно до особливостей його потреб, можна припустити, що із часом вплив споживачів на виробництво буде посилюватися. Ці моменти належить брати до уваги в процесі прийняття рішень щодо державного втручання в економіку, зокрема державного регулювання ринку споживчих благ.

Список використаних джерел

1. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество : пер. с англ. М. : Прогресс, 1969. 479, [1] с.

2. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика : пер. с 14-го англ. изд. М. : ИНФРА-М, 2003. XXXVI, 905, О-27, С-39, [1] с.

3. Hutt W.H. The Concept of Consumers' Sovereignty // The Economic Journal. 1940.Vol. 50, No. 197. P. 66–77. URL: https://www.jstor.org/stable/2225739 (дата звернення: 4.08.2020).

4. Lange O. Dzieła. T. 3. Ekonomia polityczna. Warszawa : PWN, 1975. 982, [2] s.

5. Алейнікова О.В. Концепція раціональної поведінки споживача та мотиви ірраціональності // Економіка та держава. 2014. № 3. С. 27–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2014_3_7 (дата звернення: 4.08.2020).

6. Bylok F. Prosumpcja jako forma innowacji na współczesnym rynku // Konsumpcja i innowacje / red. nauk. A. Olejniczuk-Merta. Warszawa, 2015. S. 49–61. URL: https://docplayer.pl/2286565-Konsumpcja-i-innowacje.html (дата звернення: 4.08.2020).

7. Iwasiński Ł. Przyczynek do rozważań nad suwerennością konsumenta w epoce danetyzacji i Big Data // Kultura–Historia–Globalizacja. 2017. Nr 21. S. 119–133. URL: https://www.researchgate.net/publication/31768996 (дата звернення: 4.08.2020).

8. Мизес Л. Человеческая деятельность: Трактат по экономической теории. 2-е испр. изд. Челябинск : Социум, 2005. URL: https://www.koob.ru/mizes_lyudvig/ (дата звернення: 5.08.2020).

9. Сміт А. Добробут націй: Дослідження про природу та причини добробуту націй : пер. з англ. Київ : Port-Royal, 2001. 593, [1] с.

10. Rothbard M.N. Man, Economy, and State: A Treatise on Economic Principles ; Power and Market: Government and the Economy. Second Ed. Auburn : Ludwig von Mises Institute, 2009. LXI, 1438, [1] p. URL: https://mises.org/library/man-economy-and-state-power-and-market (дата звернення: 5.08.2020).

11. Murphy R.P. Mises i Rothbard o suwerenności konsumenta : tłum. z ang. / Instytut Edukacji Ekonomicznej im. Ludwiga von Misesa. URL: https://mises.pl/blog/2004/06/10/128/ (дата звернення: 4.08.2020).

12. Рэнд, А. Апология капитализма : пер. с англ. М. : Новое литературное обозрение, 2003. URL: http://www.urantia-s.com/library/rand/apologiya_kapitalizma/full (дата звернення: 4.08.2020).

13. Гэлбрейт Дж. Экономические теории и цели общества ; пер. с англ. М. : Прогресс, 1976. URL: http://www.library.fa.ru/files/galbraith.pdf (дата звернення: 4.08.2020).

14. Гэлбрейт Дж.К. Экономика невинного обмана: правда нашего времени : пер. с англ. М. : Европа, 2009. 86, [2] с.

15. Гэлбрейт Дж.К. Общество изобилия : пер. с англ. М. : Олимп-Бизнес, 1998. URL: https://www.litres.ru/dzhon-gelbreyt/obschestvo-izobiliya/chitat-onlayn/ (дата звернення: 4.08.2020).

References

1. Gelbreyt, Dzh. (1969). *New industrial society:* transl. from English. Moscow: Progress. 479, [1] s. [in Russian]

2. McConnell, C.R., Brue, S.L. (2003). *Economics. Principles, problems, and policies:* 14rd transl. Moscow. XXXVI, 905, O-27, C-39, [1] c. [in Russian]

3. Hutt, W.H. (1940). *The Concept of Consumers' Sovereignty*. The Economic Journal. Vol. 50, No. 197. P. 66–77. Retrieved from: https://www.jstor.org/stable/2225739.

4. Lange O. Dzieła. T. (1975). 3. *Ekonomia polityczna. Warszawa* : Poland. 982, [2] s. [in Polish]

5. Aleinikova, O.V. (2014). *The concept of rational consumer behavior and motives of irrationality*. Ekonomika ta derzhava. 2014. № 3. С. 27–30. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2014_3_7.

6. Bylok, F. (2015). *Prosumpcja jako forma innowacji na współczesnym rynku*. Konsumpcja i innowacje. Retrieved from: https://docplayer.pl/2286565-Konsumpcja-i-innowacje.html.

7. Iwasiński, Ł. (2017). *Przyczynek do rozważań nad suwerennością konsumenta w epoce danetyzacji i Big Data*. Kultura–Historia–Globalizacja. Nr 21. S. 119–133. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/31768996.

8. Mizes, L. (2005). *Human Action: A Treatise of Economics*. 2nd ed. Cheljabinsk : Socium. Retrieved from: https://www.koob.ru/mizes_lyudvig/.

9. Smith, A. *Welfare of Nations: Research on the Nature and Causes of the Welfare of Nations*. transl. from English. Kyiv : Port-Royal, 2001. 593, [1] c. [in Ukrainian].

10. Rothbard, M.N. (2009). *Man, Economy, and State: A Treatise on Economic Principles ; Power and Market: Government and the Economy*. 2nd ed. Auburn : Ludwig von Mises Institute, LXI, 1438, [1] p. Retrieved from: https://mises.org/library/man-economy-and-state-power-and-market.

11. Murphy, R.P. (2004). *Mises i Rothbard o suwerenności konsumenta :* transl. from English. Instytut Edukacji Ekonomicznej im. Ludwiga von Misesa. Retrieved from: https://mises.pl/blog/2004/06/10/128/.

12. Rand, A. (2003). *Apology of capitalism.* transl. from English. Moscow. Novoe literaturnoe obozrenie. Retrieved from: http://www.urantia-s.com/library/rand/apologiya_kapitalizma/full.

13. Galbraith, J.K. (1976). *Economics and the Public Purpose*. transl. from English. Moscow: Progress. Retrieved from: http://www.library.fa.ru/files/galbraith.pdf.

14. Galbraith, J.K. (2009). *The Economics of Innocent Fraud: Truth for Our Time*. transl. from English. Moscow: Evropa. 86, [2] c. [in Russian]

15. Galbraith, J.K. (1998) *The Affluent Society* transl. from English. Moscow: Olimp-Biznes, 1998. Retrieved from: https://www.litres.ru/dzhon-gelbreyt/obschestvo-izobiliya/chitat-onlayn/.

Капленко Галина Вікторівна (ORCID ID 0000-0003-1651-7904) – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та менеджменту Львівського національного університету імені І.Франка (м. Львів).

УДК: 378.014.543 (477)

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.141-153

Коваленко Ю.М., Вітренко Л.О.

ФІНАНСУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ПОШУК АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ

У статті проаналізовано механізм фінансування закладів вищої освіти в Україні. Визначено основні проблеми у фінансуванні вищої освіти. Розглянуто альтернативні джерела фінансування вищої освіти. Охарактеризовано модель освітнього кредитування, яка враховує найкращий світовий досвід та забезпечує доступ до платної вищої освіти різних верств населення. Окреслено перспективи впровадження ендаумент-фондів. Наголошено на необхідності формування освітньо-наукових кластерів із відповідним фінансуванням, що сприятиме активізації освітньо-наукової діяльності.

Ключові слова: *вища освіта, фінансування, заклади вищої освіти, кредитування, освітньо-наукові кластери, ендаумент-фонди.*

Коваленко Ю.М., Витренко Л.А.

ФИНАНСИРОВАНИЕ УЧРЕЖДЕНИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ И ПОИСК АЛЬТЕРНАТИВНЫХ ИСТОЧНИКОВ

В статье проанализирован механизм финансирования высших учебных заведений в Украине. Определены основные проблемы в финансировании высшего образования. Рассмотрены альтернативные источники финансирования высшего образования. Охарактеризовано модель образовательного кредитования, которая учитывает лучший мировой опыт и обеспечивает доступ к платному высшему образованию различное населения. Определены перспективы внедрения эндаумент-фондов. Отмечена необходимость формирования образовательно-научных кластеров с финансированием, что будет способствовать активизации образовательно-научной деятельности.

Ключевые слова: *высшее образование, финансирование, высшие учебные заведения, кредитование, образовательно-научные кластеры, эндаумент-фонды.*

Kovalenko Yu. M., Vitrenko L.O.

FINANCING OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UKRAINE AND SEARCHING ALTERNATIVE SOURCES

The article analyzes the mechanism of financing higher education institutions in Ukraine. The main problems in financing higher education have been identified. Alternative sources of funding for higher education are considered. The model of educational crediting is characterized, which takes into account the best world experience and provides access to paid higher education of different segments of the population. Prospects for the introduction of endowment funds are outlined. Emphasis is placed on the need to form educational and scientific clusters with appropriate funding, which will promote the intensification of educational and scientific activities.

Keywords: *higher education, financing, higher education institutions, crediting, educational and scientific clusters, endowment funds.*

Постановка проблеми. В умовах сьогодення гостро посилюється значення освіти, яка є безпосередньою продуктивною силою суспільства і перетворилася на один з основних факторів, що визначає економічний потенціал країни. При цьому «закономірним є зростання інтересу до довгострокових соціально-економічних проблем і перспектив розвитку» [1] і варто визнати, що розвиток нації, її процвітання та безпека залежать від прогресу в освіті та науці. Так, на думку К. Ясперса, «прогрес можливий тільки у розумовому значенні і є можливим рухом поглиблення й удосконалення людської природи» [2]. Саме освіта, як зазначає Т. Боголіб, є «безальтернативним засобом національного самоутвердження та перетворює країну на самостійну та сильну державу» [3].

Сьогодні функціонування закладів вищої освіти (далі – ЗВО) в Україні не можливе без ефективного та своєчасного фінансування. Українські заклади вищої освіти з кожним роком опиняються у все більш важких умовах у зв'язку зі скороченням державних видатків. Найперше такі видатки стосуються поточних витрат, а саме виплат заробітної плати, енергоносіїв, технічного оснащення процесу навчання та утримання майнових комплексів. Саме тому одним з найбільш актуальних завдань у сфері фінансування навчальних закладів є пошук нових більш дієвих інструментів ефективного їх фінансування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Різні аспекти механізму фінансування закладів вищої освіти стали предметом досліджень В. Базилевича, Т. Боголіб, З. Варналія, Ю. Вітренка, В. Ворони, О. Гонти, С. Григанської, Д. Загірняка, І. Каленюк, В. Ковтунця, О. Красільника, В. Кременя, М. Кужелєва, С. Онишко, Н. Холявко та ін. Наукові праці вказаних вчених є вагомим внеском у розвиток теорії та практики фінансування навчальних закладів, але новітні процеси та явища у провадженні освітньої діяльності формують запит на наукове переосмислення наявних концептуальних підходів до розбудови механізму їх фінансового забезпечення. Особливо це стосується пошуку альтернативних джерел фінансування закладів вищої освіти в Україні.

Мета статті. Метою статті є ідентифікація основних проблем у процесі фінансування вищої освіти в Україні, а також пошук альтернативних джерел фінансування закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Необхідною умовою ефективного функціонування ЗВО є порядок і умови формування їх фінансових ресурсів. У цілому, відповідно до Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII, джерелами фінансування суб'єктів освітньої діяльності можуть бути:

- державний бюджет;
- місцеві бюджети;

- плата за надання освітніх та інших послуг відповідно до укладених договорів;

- плата за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані на замовлення підприємств, установ, організацій, інших юридичних та фізичних осіб;

- доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання;

- гранти вітчизняних і міжнародних організацій;

- дивіденди від цінних паперів, відсотки від депозитів і розміщення коштів спеціального фонду на поточних рахунках банків державного сектору;

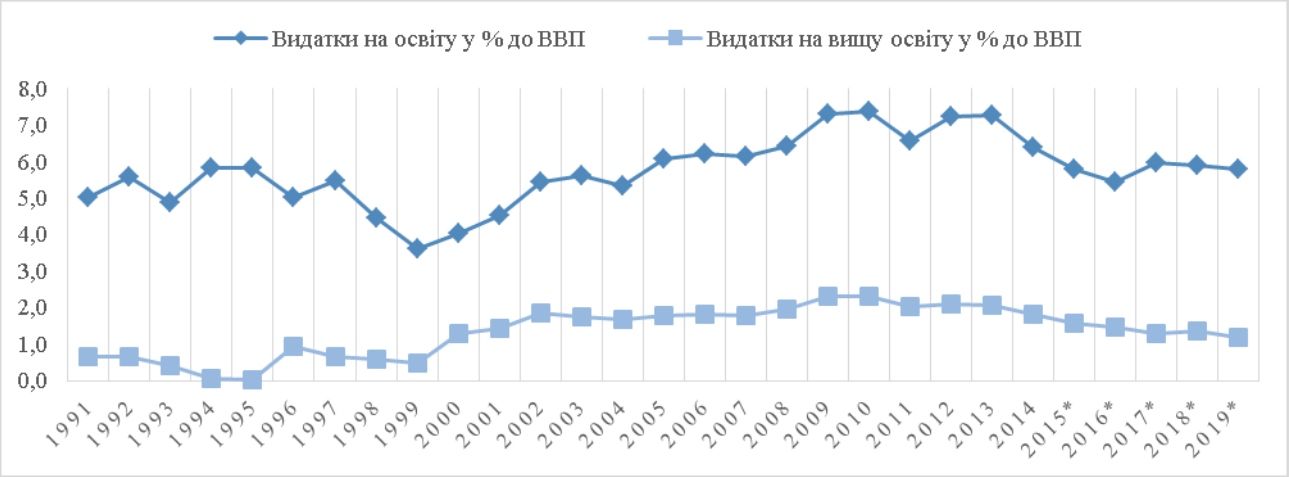
- добровільні внески у вигляді коштів, матеріальних цінностей, нематеріальних активів, одержаних від підприємств, установ, організацій, фізичних осіб;

- інші джерела, не заборонені законодавством [4].

Задля реалізації ефективної освітньої діяльності сучасні ЗВО потребують відповідного фінансування. Наразі простежується зростаюча динаміка фінансування освіти, що має радше номінальний характер через об'єднання Державною казначейською службою потоків державних коштів і надходжень коштів від приватних осіб, а також інфляційних процесів. У процентному співвідношенні до загальних сум видатків обсяги фінансування коливаються несуттєво, це саме стосується і обсягів бюджетного забезпечення вищої освіти у відсотках до ВВП [5] (рис. 1).

Відповідно до чинного законодавства держава зобов'язується забезпечити асигнування на освіту в розмірі не менше ніж 7 % ВВП за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством. Натомість у 1991 р. цей показник становив 5 %, а 2018 р. – 5,9%, при цьому найнижчий показник був 2000 р. (3,6 %), а найвищий – 2010 р. (7,4 %), що призводить до суттєвого

зниження конкурентних переваг українських ЗВО, гальмування розвитку освітньо-наукової діяльності.

* Без урахування видатків бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя

Рис. 1 Динаміка видатків на освіту та вищу освіту в Україні у 1991-2019 рр., % до ВВП

Джерело: побудовано за даними Державної казначейської служби України [6].

Обсяг фінансування вищої освіти у видатках зведеного бюджету за 2015 – 2018 рр. зменшився з 4,6 % до 3,5 %, а у ВВП – з 1,6 % до 1,3 % відповідно (у 2019 р. 1,2 %). При цьому частка державних видатків на вищу освіту у державних видатках на освіту в цілому складає 25 %, що відповідає рівню розвинутих країн з високим рівнем доходів: у Німеччині – 26 %, Польщі – 23 %, Великій Британії – 26 %, Російській Федерації– 22 % [7].

Показовий індикатор – витрати на одного студента ЗВО. У номінальному виразі за 2015 – 2019 рр. вони зросли більше ніж у 1,5 рази – з 19,3 до 30,4 тис. грн. Однак з урахуванням девальвації гривні вони не зросли, а суттєво зменшилися. Державні витрати на 1 студента у відсотках від ВВП на 1 особу у 2016– 2017 рр., за даними Світового банку, в Україні були порівняно високими – 34,5 %. Для прикладу: у Німеччині ці видатки складають 33,6 %, Польщі – 25,4 %, Великій Британії – 38 %, Російській Федерації – 19,8 %. Порівняно з іншими країнами світу видатки на 1 студента в Україні найнижчі, у 2016 р. вони склали 0,86 тис. дол. США, у Великій

Британії – 16,9 тис. дол., Німеччині – 14,25 тис. дол., Польщі – 3,1 тис. дол. [7]

За 2010 – 2018 рр. обсяг державного замовлення на підготовку кадрів у ЗВО зменшився на 159,7 тис., або 41,8 %. З 2015 р. поступово знижується кількість студентів ЗВО, які навчаються за кошти державного бюджету. Так, у 2015 р. їх питома вага серед усіх студентів складала 52,7 %, а у 2018 р. – 46,3%.

З 2020 року було запроваджено новий механізм розподілу видатків державного бюджету між закладами вищої освіти, проте він не позбавив систему фінансування діяльності ЗВО низки недоліків. Дискусійним є перелік показників освітньої, наукової та міжнародної діяльності ЗВО, конкретні значення індикаторів (коефіцієнтів), що використовуються для коригування обсягів їх фінансування.

Скорочення державного замовлення на підготовку фахівців призводить до негативних наслідків для регіональних ЗВО, які не можуть забезпечити значний приплив абітурієнтів, які навчатимуться за власні кошти, через нижчій рівень доходів населення. Через це відбуватиметься відтік студентів до потужних обласних і столичних ЗВО. Підсумок – загострення проблем внутрішньої міграції та спустошення територій.

Зі зниженням кількості здобувачів, які навчались за кошти державного бюджету, збільшилась кількість тих, навчання яких фінансували фізичні особи: за 2015 – 2018 рр. з 47,0 % до 53,6 %, або на 6,6 %. Натомість дуже низькою є частка здобувачів, які навчались за рахунок юридичних осіб (у 2008 р. – 0,4 % від загальної кількості, а у 2018 р. – 0,1 %) [7]. Суттєвий розрив між вимогами роботодавців і рівнем вищої освіти не зацікавлює бізнес фінансувати навчання своїх майбутніх фахівців. Отже, тягар оплати за навчання все більше перекладається на фізичних осіб.

В умовах падіння реальних доходів населення, значної диференціації населення за рівнем доходів, нерозвиненості ринку кредитування навчання такий підхід порушує принцип доступності вищої освіти.

У 2019 р. обсяг фінансування на одну особу розрахункового контингенту здобувачів із урахуванням індексів спеціальностей, рівнів вищої освіти та форм її здобуття суттєво відрізнявся: його мінімальний рівень становив 16,3 тис. грн, а максимальний – 85,6 тис. грн, тобто більше у 5,2 рази. Частково цю проблему має вирішити новий механізм розподілу видатків державного бюджету, за яким плановий розрив у 2020 р. складатиме 4,5 рази [8].

Для забезпечення можливості для ЗВО привести плату за навчання на окремих спеціальностях у відповідність до фактичних витрат і підвищити оплату праці викладачів запроваджено індикативну собівартість здобуття вищої освіти. Але ці нововведення викликали критику з боку значної частини ЗВО як такі, що не відповідають реальному стану платоспроможності населення.

Одним із способів вирішення даної проблеми ми пропонуємо розширити можливості освітнього кредитування.

За аналізу кращих практик США щодо фінансування освітньої сфери можна відмітити, що важлива роль тут відводиться саме освітнім кредитам. В системі фінансування ЗВО освітнє кредитування передбачає, що сам студент, який здобуває освіту, повинен самостійно покривати витрати на надання освітніх послуг [9;10]. Це надає можливість абітурієнтам та здобувачам вищої освіти заздалегідь вкладати грошові засоби для отримання вищої освіти (тобто самостійно інвестувати у своє майбутнє). В основі освітнього кредиту закладається концепція забезпечення рівного доступу різним верствам населення до здобуття вищої освіти незалежно від їх статків та соціально-економічного статусу. Досвід США в сфері застосування освітніх кредитів переконливо свідчить про ефективність такого фінансування.

Модель фінансування ЗВО у Великобританії передбачає, що переважна більшість студентів здійснює самофінансування через систему студентського кредиту. Поряд із цим існує й державне фінансування для напрямів, що вимагають значних ресурсів (наприклад, медицина, ветеринарія,

машинобудування). У країні прослідковується зростання кількісних приватних постачальників послуг, які повністю самофінансуються. Основним регулюючим органом з питань здійснення фінансування вищої освіти є Рада з питань фінансування вищої освіти в Англії (HEFCE), (Шотландія, Уельс і Північна Ірландія мають свої інституції). Більшу частину фінансування для навчання і науково-дослідної інфраструктури в Англії забезпечує Департамент у справах бізнесу, інновацій та навичок (BIS) через Раду з фінансування вищої освіти Англії (HEFCE) [11].

Впровадження освітніх кредитів забезпечуватиме доступ до платної вищої освіти різних верств населення. Практична реалізація такої моделі сприятиме диверсифікації банківської діяльності, підвищенню якості освітніх послуг ЗВО в Україні, а також створенню умов для здорової конкуренції між ними. На жаль, в Україні така практика не набула популярності та не використовується, хоча законодавчо врегульована. Механізм надання кредиту на здобуття професійно-технічної чи вищої освіти визначено Порядком пільгового кредитування для здобуття професійно-технічної та вищої освіти, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2018 року № 673 [12]. Зазначено, що пільгове кредитування надається особам, які навчаються на денній або заочній формі на підставі угод, укладених між закладом вищої освіти та фізичною або юридичною особою. Договір про надання пільгового кредиту укладається між здобувачем та ЗВО. Сума кредиту повертається із сплатою 3 % річних суми заборгованості за кредитом протягом 15 років починаючи з дванадцятого місяця після здобуття одержувачем кредиту в установленому порядку відповідного освітнього (освітньо-кваліфікаційного) рівня до державного бюджету або до місцевих бюджетів з виплатою щороку однієї п’ятнадцятої частини загальної суми одержаного кредиту та відсотків за користування ним. Одержувач кредиту, який після закінчення навчального закладу працював безперервно за фахом не менше ніж п’ять років за основним місцем роботи у державному або комунальному закладі чи установі, що

розташовані у сільській місцевості, кредит та відсотки за користування ним не повертає, що підтверджується щороку на момент оплати довідкою з місця роботи [12; 13].

Проте, на нашу думку, існують такі проблеми у процесі запровадження освітнього кредитування:

1) для позичальників: відсутність державного фінансування програми здобуття освіти за рахунок кредитів; високі відсоткові ставки за банківськими кредитами; труднощі із забезпеченням кредиту заставою; відсутність відстрочки або кредитних канікул щодо погашення відсотків по кредиту протягом навчання; спрямування кредитів на оплату освітніх послуг ЗВО, що не передбачає витрат на харчування та проживання здобувача освіти; короткостроковий характер банківських кредитів; недовіра населення до банківських інституцій; неприйнятні умови освітнього кредитування банками; низька поінформованість щодо освітнього кредитування; невпевненість у завтрашньому дні;

2) для держави: відсутність достатнього обсягу фінансування; високий рівень інфляції; недостатність бюджетних коштів, що призводить до відсутності фінансування програми освітнього кредитування; ймовірність неповернення кредитів;

3) для банків: відсутність стабільної правової бази; високий ризик, що пов’язаний із банківським кредитуванням здобуття освіти; високий рівень інфляції в країні; низький платоспроможний попит населення; кризовий стан банківської системи та української економіки загалом [14; 9, с. 38].

Проте запровадження українськими ЗВО ефективної моделі освітнього кредитування сприятиме залученню додаткових грошових засобів на їх розвиток та визначенню й прогнозуванню потреб молоді на ті чи інші спеціалізації.

Вбачаємо також за необхідне формування освітньо-наукового кластеру як механізму взаємодії закладів вищої освіти з бізнес-структурами в рамках державно-приватного партнерства із відповідним фінансовим забезпеченням.

Це сприятиме реалізації ефективного механізму провадження освітньо-наукової діяльності, належної оплати праці науково-педагогічних працівників, диверсифікації джерел фінансування освітніх програм і наукових досліджень. Слід зазначити, що освітньо-наукові кластери – система навчання, взаємонавчання та інструментів самонавчання в інноваційному ланцюгу «освіта – наука – технології» [15], що заснована переважно на горизонтальних зв'язках всередині ланцюга (побудова цілісної системи багаторівневої підготовки фахівців для підприємств та організацій на основі інтеграції закладів освіти та підприємств-роботодавців, які забезпечують підвищення якості, скорочення термінів підготовки, закріплення здобувачів освіти у підприємствах та організаціях, створення гнучкої системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів з урахуванням поточних і прогнозних вимог регіону, економіки та суспільства).

Сьогодні у світовій практиці широко використовуються у здійсненні фінансування закладів вищої освіти ендаумент-фонди (фонди цільового капіталу), які являють собою цільові фонди, що призначені для використання у некомерційних цілях [16]. Ендаумент відрізняється від благодійного фінансування цільовим характером діяльності та спрямованості на отримання доходів за рахунок інвестування коштів. Ендаумент-фонд, як свідчить практика країн, що використовують у практиці такий вид фінансування у освітній сфері, є дієвим інструментом фінансової підтримки інтелектуальної діяльності. Щодо розміру ендаументу, то це залежить від здатності ЗВО ефективно займатись фандрайзингом, тобто створювати певні проекти, спрямовані на залучення фінансових ресурсів для некомерційних цілей. У вітчизняній практиці ЗВО були спроби запровадження перших ендаумент-фондів. Однак вони розвиваються повільно, що спричинене нестабільною ситуацією у державі. Створюючи та розвиваючи такий напрям фінансування як ендаумент в Україні необхідно досліджувати та керуватись провідним досвідом передових країн світу. Лише таким чином можна досягти успіху у

запровадженні та ефективному функціонуванні ендаумент-фондів в Україні, що сприятиме забезпеченню необхідного рівня фінансування вітчизняних ЗВО та сприятиме активізації розробки міжнародних програм, участі науковців в міжнародних програмах.

Висновки. У статті розглянуто процес фінансування закладів вищої освіти в Україні, а також визначено основі проблеми у цій сфері. Визначено, що необхідно залучати альтернативні джерела фінансування ЗВО. Реалізацію реформ у сфері фінансування вищої освіти необхідно проводити спираючись на потреби України, але враховуючи світові тенденції, вектор розвитку економіки країни, суспільства та конкурентоздатності не лише на вітчизняному але й на світових ринках. Необхідно орієнтуватись на потреби нарощення модернізаційного, інноваційного потенціалу в країні, підвищення життєвих стандартів населення. Це можливо реалізувати лише за державної підтримки запровадження та стимулювання використання зваженого зарубіжного досвіду в сфері фінансування ЗВО, створення належних умов розвитку вищої школи. Створення належних умов для розвитку освітньої сфери, збільшення фінансування у освіту та науку є запорукою ефективного розвитку держави в цілому.

Список використаних джерел

1. Коваленко Ю. М. Формування інституційних передумов розвитку фінансового сектору економіки України. *Економіка України.* 2011. № 7. С. 49-60.

2. Тимошенко О. В., Федорова В. А Фінансові аспекти конкурентоспроможності вищої освіти в Україні: монографія. Дніпропетровськ : Пороги, 2008. 390 с.

3. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в Україні : автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.04.01. Київ, 2006. 38 с.

4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145 – VIII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.

5. Вітренко Л. О. Механізм фінансування закладів вищої освіти державної форми власності в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08.Чернігівський нац. технологічний ун-т. Чернігів, 2019. 21 с. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/handle/doc/4439.

6. Державна Казначейська служба України. URL: https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richna-zvitnist.

7. Проєкт Стратегії розвитку вищої освіти України на 2021-2031 роки. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf.

8. Порядок формування мінімального розміру плати за навчання для здобуття вищої освіти на основі індикативної собівартості: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2020 № 191. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/191-2020-%D0%BF#Text.

9. Білінець М. Ю. Освітні кредити як джерело фінансування вищої освіти: світова практика та українські реалії. *Інвестиції: практика та досвід*. № 15. 2016. С. 34 – 38.

10. Грищенко А. І. Освітнє кредитування: світовий досвід та перспективи впровадження в Україні. *Економіка та держава.* № 3. 2015. С. 38–42.

11. Higher education in England 2018. URL: www.hefce.ac.uk.

12. Poriadok pilhovoho kredytuvannia dlia zdobuttia profesiino-tekhnichnoi ta vyshchoi osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.08.2018 № 673. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2018-%D0%BF#TextПільговий кредит на освіту. URL: https://minjust.gov.ua/m/pilgoviy-kredit-na-osvitu.

13. Kovalenko Yu., Popovych L. Financing of higher education institutions: problems and directions of improvement in Ukraine. *Проблеми і перспективи економіки та управління.* Чернігів: ЧНТУ, 2018. № 1 (13). С. 150–160. URL: https://ppeu.stu.cn.ua/articles/1534244809577.pdf#page=150.

14. Коваленко Ю. М., Вітренко Л. О. Фінансування закладів вищої освіти в Україні: монографія. Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. 238 с. URL:http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5637/1/5008_IR.pdf.

15. Бабій П. Створення, розвиток та функціонування ендаумент-фондів як джерело фінансування інтелектуальної діяльності суб'єктів господарювання. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2017. Вип. 22. С. 149.

References

1. Kovalenko Yu. M. Formuvannia instytutsiinykh peredumov rozvytku finansovoho sektoru ekonomiky Ukrainy. Ekonomika Ukrainy. 2011. № 7. S. 49-60.

2. Tymoshenko O. V., Fedorova V. A Finansovi aspekty konkurentospromozhnosti vyshchoi osvity v Ukraini: monohrafiia. Dnipropetrovsk: Porohy, 2008. 390 s.

3. Boholib T. M. Finansove zabezpechennia rozvytku vyshchoi osvity i nauky v Ukraini: avtoref. dys... d-ra ekon. nauk: 08.04.01. Kyiv, 2006. 38 s.

4. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.

5. Vitrenko L. O. Mekhanizm finansuvannia zakladiv vyshchoi osvity derzhavnoi formy vlasnosti v Ukraini : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.08. Chernihivskyi nats. tekhnolohichnyi un-t. Chernihiv, 2019. 21 s. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/handle/doc/4439.

6. Derzhavna Kaznacheiska sluzhba Ukrainy. URL: https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richna-zvitnist.

7. Proiekt Stratehii rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy na 2021-2031. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf.

8. Poriadok formuvannia minimalnoho rozmiru platy za navchannia dlia zdobuttia vyshchoi osvity na osnovi indykatyvnoi sobivartosti: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.03.2020 № 191. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/191-2020-%D0%BF#Text.

9. Bilinets M. Yu. Osvitni kredyty yak dzherelo finansuvannia vyshchoi osvity: svitova praktyka ta ukrainski realii. Investytsii: praktyka ta dosvid. № 15. 2016. S. 34-38.

10. Hryshchenko A. I. Osvitnie kredytuvannia: svitovyi dosvid ta perspektyvy vprovadzhennia v Ukraini. Ekonomika ta derzhava. № 3. 2015. S. 38-42.

11. Higher education in England 2018. URL: www.hefce.ac.uk.

12. Poriadok pilhovoho kredytuvannia dlia zdobuttia profesiino-tekhnichnoi ta vyshchoi osvity: postanova vid 29 serpnia 2018 № 673. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2018-%D0%BF#Text

13. Pilhovyi kredyt na osvitu. URL: https://minjust.gov.ua/m/pilgoviy-kredit-na-osvitu.

14. Kovalenko Yu., Popovych L. Financing of higher education institutions: problems and directions of improvement in Ukraine. Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia. Chernihiv: ChNTU, 2018. № 1 (13). S. 150–160. URL: https://ppeu.stu.cn.ua/articles/1534244809577.pdf#page=150.

15. Kovalenko Yu.M., Vitrenko L.O. Finansuvannia zakladiv vyshchoi osvity v Ukraini: monohrafiia. Irpin: Universytet DFS Ukrainy, 2020. 238 s. URL:http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5637/1/5008_IR.pdf.

16. Babii P. Stvorennia, rozvytok ta funktsionuvannia endaument-fondiv yak dzherelo finansuvannia intelektualnoi diialnosti subiektiv hospodariuvannia. Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy. 2017. Vyp. 22. S. 149.

Коваленко Юлія Михайлівна (ORCID ID 0000-0002-5678-3185) – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансових ринків Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

Вітренко Людмила Олексіївна (ORCID ID 0000-0002-2719-2642) – кандидат економічних наук.

УДК: 327.4

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.154-165

Кодіс Є.І.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ «СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО» ЄС У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті представлено результати реалізації програми «Східне партнерство» ЄС у сфері державного управління. Доведено, що розроблені Європейським Союзом програми в рамках співпраці з країнами Східного партнерства, є документами, які формують різні місцеві формати співробітництва між країнами Східного партнерства стимулюючи цим самим їх до провадження реформ. Кількість питань та сфер, у яких ЄС співпрацює із країнами Східного партнерства, постійно розширюється. Сфери реалізації завдань Східного партнерства представлено у трьох наскрізних напрямах (громадянське суспільство; гендерна рівність; стратегічні комунікації) та сімнадцяти згрупованих у межах чотирьох пріоритетів (економічний розвиток та ринкові можливості; розвиток інституцій й належного урядування; енергоефективність, взаємопов'язаність, довкілля і зміна клімату; контакти між людьми, мобільність. До позитивних результатів реалізації програми «Східне партнерство» ЄС у сфері державного управління запропоновано віднести: проведення економічних та структурних реформ, переформатування пострадянського простору, безпека держав-учасниць, посилення політичного діалогу, дія Повної та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, можливість безпосередньо брати участь у ряді програм ЄС та інші.

Ключові слова: *Європейський Союз, європейська інтеграція, Східне партнерство, регіональна співпраця, угода про асоціацію, державне управління.*

Кодис Е.И.

ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОГРАММЫ «ВОСТОЧНОГО

ПАРТНЕРСТВА» ЕС В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

В статье представлены результаты реализации программы «Восточное партнерство» ЕС в сфере государственного управления. Доказано, что разработанные Европейским Союзом программы в рамках сотрудничества со странами Восточного партнерства, являются документами, которые формируют различные местные форматы сотрудничества между странами Восточного партнерства стимулируя тем самым их в производство реформ. Количество вопросов и сфер, в которых ЕС сотрудничает со странами Восточного партнерства, постоянно расширяется. Сферы реализации задач Восточного партнерства представлены в трех сквозных направлениях (гражданское общество; гендерное равенство; стратегические коммуникации) и семнадцати сгруппированных в рамках четырех приоритетов (экономическое развитие и рыночные возможности, развитие институтов и надлежащего управления; энергоэффективность, взаимосвязанность, окружающей среды и изменение климата ; контакты между людьми, мобильность. К положительным результатам реализации программы «Восточное партнерство» ЕС в сфере государственного управления предложено отнести: проведение экономических и структурных реформ, переформатирования постсоветского пространства, безопасность государств-участников, усиление политического диалога, действие Полной и всеобъемлющей зоны свободной торговли , возможность непосредственно участвовать в ряде программ ЕС и другие.

Ключевые слова: *Европейский Союз, европейская интеграция, Восточное партнерство, региональное сотрудничество, соглашение об ассоциации, государственное управление.*

Kodis E.I.

FEATURES OF IMPLEMENTATION OF THE EU EASTERN

PARTNERSHIP PROGRAM IN THE FIELD OF PUBLIC GOVERNANCE

The article presents the results of the implementation of the EU's Eastern Partnership program in the field of public administration. It is proved that the programs developed by the European Union in the framework of cooperation with the Eastern Partnership countries are documents that form various local formats of cooperation between the Eastern Partnership countries, thus stimulating them to carry out reforms. The number of issues and areas in which the EU cooperates with the Eastern Partnership countries is constantly expanding. The areas of implementation of the Eastern Partnership tasks are represented in three cross-cutting areas (civil society; gender equality; strategic communications) and seventeen grouped within four priorities (economic development and market opportunities; institution building and good governance; energy efficiency, interconnectedness, environment and contacts between people, mobility The positive results of the EU's Eastern Partnership program in the field of public administration include: economic and structural reforms, reformatting of the post-Soviet space, security of the member states, strengthening political dialogue, full and comprehensive free trade area , the opportunity to directly participate in a number of EU programs and others.

Keywords: *European Union, European integration, Eastern Partnership, regional cooperation, association agreement, public administration.*

Постановка проблеми. В останні роки почали стрімко розвиватись міжнародні відносини, нарощуватись інтеграційні процеси та різновекторне співробітництво. Зазвичай двосторонні відносини формуються у межах багатовекторної взаємодії, і розглядати їх окремо вже не є доцільним, адже порушується принцип комплексності та всеосяжності. 7 травня 2009 року стартувала програма Європейського союзу «Східне партнерство», учасниками якої є 6 країн: Україна, Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія та Молдова. Дана співпраця орієнтована на розвиток політичної, економічної, енергетичної сфер, а також налагодження контактів між

людьми. Тобто Східне партнерство визначило перспективні відносини Євросоюзу з Україною на довгострокову перспективу, що й зумовило важливість їх розгляду. Східне партнерство має не лише теоретичне, але й практичне значення для країн, які залучені у цю програму або ж знаходяться по сусідству із цим країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідженням «Східного партнерства» як системі налагодження регіональної співпраці у Європі присвячено достатню кількість публікацій у сучасній науці з державного управління. Значна кількість матеріалів представлена в контексті концептуалізації змісту та природи «Східного партнерства» яке визначено, як один із напрямів Європейської політики сусідства. У працях Т. Сидорук [1] питання про «Східне партнерство» представлене як модель поступової і часткової інтеграції із ЄС. У посібнику «Європейська інтеграція» [2] науковцями визначено перспективні напрями розвитку «Східного партнерства». А. Гончарук у своєму науковому доробку «Україна підтримує “Східне партнерство” як інструмент досягнення членства в ЄС» піднімає питання перспективності співпраці України із ЄС в рамках саме програми «Східного партнерства» із метою розгляду перспектив її членства [3]. Перелік інструментів «Східного партнерства» та фінансування його ЄС представлено у праці Н. Гнидюк [4]. Однак, незважаючи на досить вагомий науковий внесок у досліджувану сферу, детальнішого дослідження потребують питання про результати реалізації програми «Східного партнерства» ЄС саме для України.

Мета статті. Стаття покликана структурувати результати реалізації програми «Східне партнерство» ЄС у сфері державного управління України.

Виклад основного матеріалу. Східне партнерство є одним із регіональних вимірів Європейської політики сусідства (ЄПС), яке створено після масштабного розширення, тобто коли десять держав увійшло до складу ЄС. Для того, щоб не створювати нових територіальних векторів в Європі

Європейським Союзом було акцентовано увагу на ЄПС, яке діє й сьогодні. До пріоритетних завдань належать зближення Європи зі своїми сусідами на основі сприяння їх суспільно-політичним та економічним реформам забезпечуючи цим самим стабільність та зміцнення миру. Сформовані відносини в межах реалізації проєкту Східного партнерства формуються на двосторонній та багатосторонній основі. Так, двостороннє співробітництво передбачає проведення переговорів й укладення Угоди про Асоціацію з ЄС, також Угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі й безвізового режиму. У свою чергу, Угода про Асоціацію також має бути підписана разом із Угодою про поглиблену й всеосяжну зону вільної торгівлі. Так, у політичній науці теорія щодо взаємозалежності визначає подібного роду залежність держав в політичній та економічній сферах, а тому їх співпраця у даних питаннях стане альтернативою для забезпечення стратегічного розвитку. У даному аспекті передбачаються злагоджені відносини в рамках Східного партнерства, де після проведення реформ проводиться укладання Угод про Асоціацію та про всеосяжні зони вільної торгівлі, для досягнення миру й безпеки в державах. У свою чергу, це єдина нерозривна Угода, яка комплексно включає політичну та економічну частини.

Таким чином, багатовекторні відносини передбачають у своєму складі тематичні комплексні платформи, флагманські ініціативи та участь в самітах Східного партнерства. Тобто, така багатовекторна взаємодія відрізняє Східне партнерство від Європейської політики сусідства. Таке багатовекторне співробітництво побудовано на засадах чотирьох комплексних тематичних платформ:

- демократія, ефективна система управління та суспільна стабільність (антикорупційні заходи, адміністративні реформи, навчання управлінського апарату, активний розвиток інститутів громадянського суспільства, ЗМІ та ін.);

- економічна інтеграція та конвергенція з політикою ЄС, враховуючи формування зон вільної торгівлі (забезпечення сталого розвитку торгово-економічних зв'язків й гармонізації вітчизняного законодавства із законодавчою базою ЄС);

- енергетична безпека (забезпечення надійного енергопостачання як країн-партнерів, так й ЄС, та розвитку джерел відновлюваної енергії);

- налагодження контактів між людьми (співробітництво в сфері освіти, культури і науки; лібералізація візового режиму, припинення незаконної інтелектуальної міграції).

Програма ЄС «Східне партнерство» більш конкретний вияв отримав в таких флагманських ініціативах: інтегроване управління кордонами; сприяння розвитку малого і середнього бізнесу; енергетичні ринки, енергетична ефективність та відновлювальні джерела енергії; екологічний менеджмент; система боротьби із наслідками стихійних лих та техногенних катастроф.

Для ефективності реалізації таких реформ необхідні підготовлені інститути державного управління. Для цього в рамках Східного партнерства була розроблена Програма комплексного інституційного розвитку (Comprehensive Institution Building), якої, відповідно, не було в Європейській політиці сусідства. Програма ЄС «Східне партнерство» досить часто піддається критиці, однак певні позитивні результати у його реалізації безсумнівно є. До ключових позитивних моментів автором запропоновано віднести. По-перше, незважаючи на кризу в світовій економіці, значна частина учасників Східного партнерства (крім Білорусі) провели дієві економічні та структурні реформи, які насамперед орієнтовані на зближення господарського законодавства та технічних стандартів таких країн із європейськими.

По-друге, завдяки створенню Східного партнерства відбулося абсолютне переформатування пострадянського простору, у результаті чого Російська Федерація втратила монополію щодо впливу на пострадянські

країни, однак і до сьогодні зберігає домінуючий вплив на деякі країни Східного партнерства.

По-третє, доцільно зауважити про ключову роль Східного партнерства у безпековому вимірі – як для всього ЄС, так й для країн Східного партнерства.

По-четверте, значно підвищилась політична увага до України, а країни Східного партнерства отримали можливість значно посилити політичний діалог, а також прийняти участь у формуванні спільного порядку денного (шляхом участі у самітах Східного партнерства, міністерських зустрічах та інших форматах політичного залучення). Таким чином, з'явився ще один потужний майданчик для проведення зустрічей з лідерами держав-членів ЄС на найвищому рівні, на відміну від проведених двосторонніх самітів, де присутні тільки провідні лідери інституцій ЄС.

По-п'яте, починаючи із 2016 року почала діяти Повна й всеохоплююча зона вільної торгівлі саме між Україною та ЄС. В умовах сьогодення Європейський Союз є ключовим торговельним партнером, саме до якого експорт товарів з України з кожним роком стрімко зростає. Так, за результатами 2018 року експорт товарів із України до ЄС значно перевищив експорт 2013 року практично на 3,4 млрд. дол. до 20,16 млрд. дол. і склав 42,6% безпосередньо від загального експорту України (таблиця 1).

Таблиця 1

Динамка експортно-імпортних операцій між Україною та ЄС, млрд. дол. США

Показники	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Динаміка експерту товарів з України до ЄС	9,5	13,05	17,97	17,08	16,76	17	13,02	13,5	17,53	20,16
Динаміка імпорту товарів з ЄС до України	15,39	19,1	25,75	26,16	27,05	21,07	15,33	17,14	20,8	23,18

**Джерело: офіційні дані Державної служби статистики України*

У свою чергу зростання експорту відбувається у воєнний період (тимчасова окупованість територій АР Криму й частини територій у Донецькій й Луганській областях.

Також значно зросли обсяги торгівлі із країнами Східного партнерства. Так, у 2017 році експорт товарів до п'яти країн Східного партнерства збільшився аж на 29%, відповідно імпорт – на 30%5 .

По-шосте, позитивний результат був досягнутий у контексті проведення діалогу ЄС з країнами Східного партнерства в питанні укладення Угод про асоціацію та їх частини. 27 червня 2014 року Грузія, Молдова та Україна підписали такі документи, у свою чергу перші дві країни навіть випередили заплановані терміни, що було викликано значним впливом суспільно-політичних подій в Україні. Ті країни Східного партнерства, які підписали угоду про спрощення візового режиму, прийняли спеціальні «плани дій» для підготовки умов щодо подальшого введення безвізового режиму з ЄС. Першою безвізовий режим отримала Молдова (квітень 2014 року), потім Грузія (березень 2017 року) і невдовзі – 12 червня 2017 року Україна.

По-сьоме, завдяки прийняття участі у Східному партнерстві країни-учасники мають можливість безпосередньо брати участь у ряді програм, які діють на засадах Європейської політики сусідства або ж безпосередньо в межах ініціативи Східного партнерства. Такі програми орієнтовані на розвиток конкретних сфер (освіта, культура, наука, малий й середній бізнес, інновації, академічна мобільність, розвиток інфраструктури міст та інші). Перелік таких програм враховує такі ініціативи як EU4Energy, EU4Business, EU4Youth, «Культура і креативність», «Креативна Європа», «Мери за економічне зростання», «Erasmus+», «Горизонт 2020», «Угода мерів – демонстраційні проєкти», «Інтегроване управління кордонами» й інші [5].

На засадах інституційної структури Східного партнерства також сформовано Бізнес-форум для налагодження дієвої співпраці між бізнес-середовищами країн-партнерів та ЄС. Також, в структурі Східного

партнерства функціонує Конференція місцевих й регіональних рад (CORLEAP), що включає 36 представників (18 з яких це представники Комітету регіонів ЄС і 18 місцевих й регіональних влад країн Східного партнерства, та по 3 представника від кожної із 6 країн-учасниць).

У свою чергу, не значних результатів було досягнуто у процесі проведення демократичних реформ та становлення суспільно-політичних інститутів, враховуючи те, що дана сфера визначалася як першочергова серед тематичних платформ Східного партнерства. Проведення трансформацій у даній сфері здійснювалось у контексті реалізації Програми комплексного інституційного розвитку (Comprehensive Institution Building). Проте, за офіційними документами ЄС, визнано, що незначного прогресу вдалося досягти Молдові й Грузії, та з деякими застереженнями Україні й Вірменії [6].

У свою чергу, Білорусь в програмі не бере участь, Азербайджан хоч й приступив до реалізації деяких проєктів, (реформа судової системи) однак без особливих результатів. До позитивних досягнень проведення демократичних реформ також належить формування Парламентської асамблеї Східного партнерства, щорічної Конференції місцевої влади Східного партнерства під керівництвом Комітету регіонів ЄС і Форуму громадянського суспільства Східного партнерства. Естонський центр Східного партнерства та Академія державного управління Східного партнерства у Варшаві займаються перепідготовкою кадрів адміністративних працівників із країн-учасниць Східного партнерства. Деякі результати також були отримані в сфері молодіжного та культурно-освітнього співробітництва [7].

Починаючи із травня 2016 року в Україні набрав чинності новий Закон «Про державну службу», який розроблений за активної участі провідних експертів SIGMA й українського громадського та експертного середовища. Через рік, у квітні 2017 року ухвалено новий закон про службу саме в органах місцевого самоврядування. Представлені закони, за суб'єктивною

оцінкою експертів, загалом відповідають Принципам державного управління. Тобто реформа державного управління у відповідності до вимог й потреб програми Східного партнерства розпочалася, однак темп її впровадження є досить незадовільним.

Серед головних позитивних досягнень Закону України «Про державну службу» варто відзначити те, що практично чітко розмежовано політичні й адміністративні посади, введено посади державних секретарів в всіх міністерствах, займання посади державної служби проходить виключно на конкурсних засадах. У свою чергу, державним службовцям безпосередньо вищого корпусу державної служби забороняється бути членами політичної партії, відповідно іншим державним службовцям не дозволяється обіймати посади у керівних органах певних політичних партій. Саме такі обмеження повинні забезпечити реалізацію принципу політичної неупередженості для державної служби. Також стабільність досягнутого буде підтверджена у період формування вже наступного уряду за відповідними результатами парламентських виборів.

Актуальним викликом для сучасної України є спроможність розробити національну стратегію досліджень й інновацій у відповідності до кращих зразків ЄС. В Україні до сьогодні відсутнє комплексне системне бачення щодо розвитку науково-технічної й інноваційної діяльності, а проведення діалогу з представниками громадянського суспільства й експертного середовища є певною мірою формальністю. Плани та пропозиції представлені Міністерством освіти і науки та Міністерства розвитку економіки, торгівлі і сільського господарства потребують належного узгодження між собою. Адже така неузгодженість дій урядових структур відображається також на якості і термінах прийняття ефективного законодавства у Верховній Раді, у якій варто значно покращити співпрацю насамперед між трьома комітетами, тобто: Комітетом з питань освіти і науки, Комітетом з питань інформатизації та зв’язку і Комітетом з питань промислової політики і підприємництва.

Висновки. Завдяки забезпеченню розвитку співпраці Європейського Союзу із шістьма країнами-учасницями Східного партнерства, їх залученню до участі у різновекторних програмах ЄС і Східного партнерства, а також на засадах участі в різного роду дієвих інституційних майданчиках значно посилилась поінформованість громадян таких країн про Європейський Союз і позитивні можливості в межах Східного партнерства. Сприяння активізації співпраці й інтеграції з Європейським Союзом дозволяє адаптувати європейські цінності, підвищувати обізнаність громадян відповідних країн-партнерів про досвід та перспективи країн ЄС, значно посилює їх сприйняття себе європейцями. Зауважимо важливу роль саме Східного партнерства у питаннях безпеки для ЄС, так і учасниць Східного партнерства. Суттєво підвищилась суспільно-політична увага до України, а країни Східного партнерства мають тепер можливість активізувати політичний діалог, певним чином долучатися до формування спільного плану дій (приймаючи участь у самітах Східного партнерства, міністерських зустрічах й інших форматах суспільно-політичного залучення). Таким чином, з'явився ще одна платформа для проведення зустрічей із лідерами держав-членів ЄС на високому рівні.

Список використаних джерел

1. Сидорук Т. В. Політика сусідства Європейського Союзу у Східній Європі: модель інтеграції без членства: монографія / Сидорук Т.В. – Львів: ПАІС, 2012. 444 с.

2. Європейська інтеграція: навч. посіб. / за заг. ред. проф. І. А. Грицяка та Д. І. Дзвінчука. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 464 с.

3. Гончарук А. Україна підтримує «Східне партнерство» як інструмент досягнення членства в ЄС. URL: http://www.president. gov.ua/news/13265.html

4. Гнидюк Н. А. Інструмент європейського сусідства і партнерства та фінансова допомога Європейського Союзу / Н. А. Гнидюк; за заг. ред. В. Ю. Стрельцова. К.: Книга плюс, 2010. 192 с.

5. Joint Staff Working Document "Eastern Partnership – 20 Deliverables for 2020. Focusing on key priorities and tangible results", URL: http://eap-csf.org.ua/onovleno-dokument-shhodo-klyuchovih-prioritetiv-ta-ochikuvanih-dosyagnenshidnogo-partnerstva-do-2020-r/

6. Neighbourhood at the Crossroads: Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2013. Joint Communication to the European Parliament, the Council. Th e European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, 27.3.2014. JOIN (2014) 12 final. URL: http://www. eeas.europa.eu/enp/pdf/2014/joint_communication_en.pdf

7. Eastern Partnership Civil Society Facility, URL: http://eapcivilsociety.eu/

References

1. Sidoruk T.V. (2012) Politics of the European Union's neighborhood in Eastern Europe: a model of integration without membership: a monograph. Lviv: PAIS, 444.

2. Hrytsiak I.A. and Dzvinchuk D.I. (2013) European integration: textbook. way. Ivano-Frankivsk: City of NV, 464.

3. Goncharuk A. (2018) Ukraine supports the Eastern Partnership as a tool to achieve EU membership. Available at: http://www.president. gov.ua/news/13265.html

4. Gnydyuk N.A. (2010) Instrument of the European Neighborhood and Partnership and financial assistance of the European Union. K .: Kniga plyus, 192.

5. Joint Staff Working Document “Eastern Partnership – 20 Deliverables for 2020. Focusing on key priorities and tangible results”, Available at: http://eap-csf.org.ua/onovleno-dokument-shhodo-klyuchovih-prioritetiv-ta-ochikuvanih-dosyagnenshidnogo-partnerstva-do-2020-r/

6. Neighbourhood at the Crossroads: Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2013. (2014). Joint Communication to the European Parliament, the Council. Th e European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, Available at: http://www. eeas.europa.eu/enp/pdf/2014/joint_communication_en.pdf

7. Eastern Partnership Civil Society Facility, Available at: http://eapcivilsociety.eu/

Кодіс Євгеній Іванович (ORCID ID 0000-0002-2751-4963) – здобувач Національного університету «Чернігівська політехніка»

УДК 339.1.658

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.166-177

Кузьменко Л.А.

ДЕТЕРМІНАНТИ УПРАВЛІННЯ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

У статті предствлено сучасні тренди діяльності підприємств в Україні. Виявлено особливості формування системи управління розвитком телекомунікаційних підприємств. Обґрунтовано основні пріоритетні напрями формування стратегії управління телекомунікаційними підприємствами.

Ключові слова: *управління, телекомунікаційні підприємства, фінансові ресурси, диверсифікація, інформаційно-комунікаційні технології, науково-технічний прогрес, конкурентоспроможність.*

Кузьменко Л.А.

ДЕТЕРМИНАНТЫ УПРАВЛЕНИЯ ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

В статье представлены современные тренды деятельности предприятий в Украине. Выявлены особенности формирования системы управления развитием телекоммуникационных компаний. Обоснованы основные приоритетные направления формирования стратегии управления телекоммуникационными предприятиями.

Ключевые слова: *управление, телекоммуникационные предприятия, финансовые ресурсы, диверсификация, информационно-коммуникационные технологии, научно-технический прогресс, конкурентоспособность.*

Kuzmenko L. A.

DETERMINANTS OF TELECOMMUNICATIONS ENTERPRISES MANAGEMENT

The article presents the current trends in the activities of enterprises in Ukraine. The features of the formation of a management system for the development of telecommunications companies are revealed. The main priority directions of the formation of the management strategy of telecommunication enterprises have been substantiated.

***Keywords**: management, telecommunication enterprises, financial resources, diversification, information and communication technologies, scientific and technical progress, competitiveness.*

Постановка проблеми. Розвиток телекомунікаційних підприємств за умов турбулентного сьогодення, супроводжується глобалізацією світової економіки, складними соціально-економічними умовами функціонування національної економіки та конкуренцією, що постійно загострюється. Український ринок телекомунікаційних послуг є достатньо розвиненим та динамічним. Проте його трансформації потребують постійного корегування методів управління підприємствами та прийняття швидких стратегічних рішень.

Головною стратегічною метою соціально-економічного розвитку України є формування високотехнологічного потенціалу для підвищення конкурентоздатних позицій держави на світовому ринку та ефективності ведення бізнесу. Це обумовлено динамікою процесів глобалізації світогосподарських зв’язків, відсутністю інформаційних кордонів між державами та стрімким розвитком інформаційного суспільства, що супроводжується розвитком науково-технічного прогресу та інтенсивним впровадженням останніх досягнень науки і техніки.

В контексті сучасних економічних реалій, функціонування вітчизняних телекомунікаційних підприємств здійснюється в умовах глобальних структурних трансформацій, діджиталізації економіки та негативних проявів циклічного розвитку економіки, що супроводжується наявністю кризових процесів, виникненням непрогнозованих фінансових та економічних явищ,

порушенням цільових векторів функціонування підприємств. Таким чином, важливого значення набуває формування системи управління, яка відповідає сучасним глобальним викликам, шляхом розробки та імплементації складної сукупності принципів, форм, методів та інструментів, що забезпечують сталий розвиток підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження теоретико-методологічних та прикладних положень функціонування підприємства в умовах транформацій бізнес-середовища представлені у наукових працях таких вчених, як Б. М. Андрушків, М.О. Житар, О. М. Ляшенко, Є. І. Овчаренко, В. М. Пономарьов, О. А. Сороківська, В. І. Франчук, І. Б. Хома, С. М. Шкарлет та інших. Значний внесок у вдосконалення управлінських процесів телекомунікаційних підприємств внесли такі науковці, як О. Є. Гудзь, І. М. Зеліско, О. А. Князєва, В. М. Орлов, Н. С. Прокопенко, О.О. Сосновська , П. А. Стецюк, та інші.

Незважаючи на ґрунтовні наукові розробки щодо формування системи управління вітчизняних підприємств та забезпечення їх стійкого функціонування, значна кількість напрямів цієї проблематики є дискусійними, недостатньо опрацьованими та потребують подальшого наукового пошуку. Проте сучасний динамічний економічний та фінансовий простір змінює умови функціонування та розвитку телекомунікаційних підприємств. Тому актуальними залишаються питання формування стратегії управління телекомунікаційними підприємствами через призму фінансового забезпечення та диверсифікації їх діяльності.

Метою статті є виявлення сучасних векторів розвитку телекомунікаційних підприємств та обґрунтування пріоритетних напрямів формування стратегії управління телекомунікаційними підприємствами за умов диверсифікації іх діяльності.

Виклад основного матеріалу. Пізнання ролі та сутності підприємств, особливостей їх діяльності, виявлення основних тенденцій управління ними є

значним викликом для вчених з моменту зародження економічної науки. Теорія економічних процесів і практична складова функціонування підприємств розвивалися, взаємно доповнюючи і збагачуючи одне одного, що загалом, призвело до прискорення економічного поступу цивілізації, розбудови суспільства, формування глобального економічного простору. Аналіз літературних джерел свідчить про тривалу історію дефініції «підприємство» та формування її відмінних рис порпяд з іншими цілісними структурними утвореннями.

У контексті наукового осмислення сутності підприємства сучасною наукою існують різні напрями досліджень, що визначають сутність даного поняття крізь призму існуючих господарських відносин та видів діяльності підприємства, його класифікаційних ознак, функцій та цілей створення. Слід зазначити, що українські науковці зосереджують увагу переважно на вивчені прикладних аспектів функціонування підприємств, які включають інноваційних розвиток підприємств, розробку стратегій управління їх інвестиційною діяльністю, формування та розвиток сукупного економічного потенціалу, механізми забезпечення конкурентоспроможності підприємства на локальному та світовому рівні, питання антикризового менеджменту тощо.

Так, основні засади господарювання в Україні визначаються Господарським кодексом, який регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між підприємствами, як суб'єктами господарювання. Отже, «відповідно до ст. 62 Господарського кодексу України, підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торгівельної та іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому законодавством» [1].

Сутнісні ознаки підприємства формуються на основі вільного ринкового вибору та орієнтованістю на постійний та цілеспрямований пошук найефективніших способів отримання прибутку за рахунок вироблення та продажу суспільно необхідного продукту, підвищення власної ефективності та оптимізації бізнес-процесів шляхом раціонального використання наявних ресурсів, налагодження внутрішніх і зовнішніх комунікацій та розвитку адаптаційних можливостей. «Розвиток сучасних підприємств є безупинним процесом, який відбувається за штучно встановленою або природною програмою зміни станів підприємства, кожен з яких є якісно іншим за попередній, через що у підприємства, як у більш складної системи виникають, розвиваються та можуть бути реалізовані нові можливості, властивості, якості та характерні риси. Це сприяє здатності підприємства виконувати нові функції, вирішувати принципово інші завдання та прагнути до нових стратегічних цілей, що змінює позиціонування підприємства в зовнішньому середовищі та здатність до протидії його негативним впливам» [13].

Ефективність управління підприємством вимагає впорядкування елементів даного процесу для прийняття якісних управлінських рішень щодо можливості мінімізації впливу ризиків на діяльність підприємства та формування стійких функціональних підсистем. Отже, актуальним питанням є вивчення специфічних структурних елементів управління підприємством та визначення існуючих особливостей взаємозв’язку та взаємозалежності між ними [10].

Досвід функціонування підприємств у країнах з розвинутою ринковою економікою показує, що «диверсифікація повинна мати місце навіть тоді, коли підприємство займає далеко не останнє місце на ринку при сприятливому внутрішньому та зовнішньому середовищі» [5].

Виходячи з підходу неокласичної мікроекономічної теорії про симетрію й асиметрію, «між спеціалізацією й диверсифікованістю існує як діалектичне протиріччя, так і взаємодія між взаємообумовленими та

взаємопов'язаними один з одним протилежностями усередині єдиного об'єкта і його станів» [7].

Досліджуючи наукові розробки з питань диверсифікації Г. Мінцберг зробив висновок, що із часом «відбувалася зміна як цілей диверсифікації, так і критеріїв оцінки ефективності діяльності диверсифікованого підприємства» [13]. Еволюція стратегій диверсифікації наведено у таблиці 1.

Світова практика засвідчує, що саме ефективний розвиток інноваційної діяльності підприємства дає змогу пристосуватись до змін зовнішнього середовища, а диверсифікація є одним із надійних методів забезпечення конкурентоспроможності та стійкості фінансового стану в умовах ринкових трансформацій.

Таблиця 1

Еволюційні ознаки стратегії диверсифікації

Еволюційні ознаки	1960 – 1975 рр.	1975 – 2000 рр.	2000 р. – по т.ч.
Мета диверсифікації	Розширення підприємств, зниження ризику, перерозподіл капіталів збуту	Досягнення синергетичного ефекту, підвищення конкурентоспроможності	Досягнення балансу між економічною ефективністю та соціальним ефектом
Критерії оцінки диверсифікації	Орієнтація на фінансові показники	Домінуюча роль стратегічних критеріїв	Орієнтація на соціальну відповідальність бізнесу
Механізми диверсифікації	Розширення переліку товарів та послуг на національних ринках, вихід на міжнародні ринки	Розширення якісних показників товарів та послуг із застосуванням інструментів маркетингу	Конвергенція товарів та послуг, формування економічних об'єднань задля диверсифікації на глобалізованих ринках

Вибираючи стратегію диверсифікації, «підприємство орієнтується на досягнення успіху, яке неможливе без урахування та відповідного реагування на інноваційні вимоги ринку та відповідного ресурсного забезпечення управлінських рішень щодо диверсифікації. Досвід промислово розвинених країн підтверджує те, що підприємства, здійснюючи диверсифікацію діяльності та впроваджуючи інноваційну стратегію диверсифікації,

нарощують обсяги виробництва та реалізації, підвищують продуктивність праці і, як наслідок, збільшують прибутки» [7].

Фінансові можливості підприємств визначають різні стратегії – від виживання до формування іміджу фірми. При задоволенні економічних інтересів пріоритети зміщуються убік виділення коштів на соціальні цілі й благодійну діяльність.

Визначальним та забезпечувальним фінансовим базисом діяльності телекомунікаційних підприємств виступають фінансові ресурси, з урахуванням їх видів, функцій, особливостей та витоків формування. Термін «ресурси» походить від французького слова «ressource», яке означає засіб, що застосовується для досягнення результату. Ресурси застосовуються у багатьох сферах та галузях: від біології, математики, медицини, психології, соціології, до економіки, техніки, політології тощо. Термінологія багатьох наук пов'язана із словом ресурс, щодо економіки, виділяють наступні ресурси – природні, трудові, матеріальні, економічні та фінансові [8].

Західна економічна думка та фінансова теорія передбачають можливість різноаспектного підходу до розуміння сутності та ролі фінансових ресурсів. Дж. Ван Хорн розглядає сутність фінансових ресурсів та їх роль у формуванні системи фінансового управління [4]. Е. Брігхем та Дж. Хьюстон презентують фінансові ресурси з погляду їх значення у системі фінансового менеджменту [12], прроте Р. Брілій та С. Майерс [3] вважають їх основним ресурсом системи корпоративних фінансів.

Цікавим є розгляд та порівняння тлумачення фінансових ресурсів вітчизняними вченими. І. Бланк [2] розглядає фінансові ресурси з точки зору права власності, джерел формування та термінів використання, О. Гудзь [6] з позиції ліквідності активів та П. Стецюк [11] через призму управління процесами їх формування і використання, що є цілком правомірним з точки зору потреб та економічної мети функціонування економічних суб'єктів.

Так, І. Бланк зазначає про значення фінансової стратегії в якості виду функціональної стратегії підприємства, яка забезпечує основні напрями розвитку його фінансової діяльності та фінансових відносин шляхом формування довгострокових фінансових цілей, тобто вибору найефективніших шляхів їх досягнення, адекватного коригування джерел формування й напрямів використання фінансових ресурсів за умови змін у зовнішньому середовищі [2, с. 104].

О. Гудзь зазначає важливу роль фінансової стратегії в ефективній дії механізму забезпечення фінансовими ресурсами підприємств, що сприятиме постійному й стабільному підвищенню їх ефективності та прибутковості [4, с. 326].

І. Зеліско вважає за доцільне розглядати фінансові ресурси економічних суб'єктів як грошові та інші ліквідні оборотні засоби, що нагромаджені й авансовані з власних, позикових та залучених джерел у господарську діяльність економічних суб'єктів задля задоволення економічних потреб та інтересів його власників та інших зацікавлених осіб.

Управління фінансовими ресурсами телекомунікаційних підприємств націлене на фінансову забезпеченість їх діяльності, ефективне використання та досягнення позитивної фінансової результативності. Фінансове забезпечення діяльності телекомунікаційних підприємств розглядається через призму фінансових відносин, які відображають провідні траєкторії формування, генерування, нагромадження, трансформації та використання фінансових ресурсів для досягнення економічної мети їх функціонування [8].

Прорив інформаційних технологій наприкінці XX–на початку XXI століття викликав у світі «значні системні перетворення, що дали можливість формування та розвитку принципово нових та невід'ємних глобальних субстанцій – інформаційного простору та інформаційного суспільства» [9].

Так, характерними рисами сучасного інформаційного суспільства є

стрімке збільшення ролі інформації та знань у житті суспільства, використання інформаційно-комунікаційних технологій у господарських відносинах, формування інформаційної підприємницької культури, створення глобального інформаційного простору, вільний доступ до світових інформаційних ресурсів тощо. З одного боку, це забезпечує конкурентоспроможність економічних суб'єктів та їх інноваційний розвиток, а з іншого – супроводжується наявністю відповідних негативних інформаційних впливів та збільшує загрози діяльності підприємства.

Імплементація інноваційних проектів супроводжується використанням науково-технічної інформації щодо технологій виробництва, даних фінансового стану та фінансової діяльності підприємства, стратегії маркетингової діяльності, банківських операцій тощо. Визначальним на цьому етапі є процедура патентування винаходів та здійснення сертифікації інноваційної продукції. Для цього необхідним є інфокомунікаційне забезпечення телекомунікаційних підприємств, особливо для підприємств, що розробляють та знаходяться на етапі реалізації інноваційних проектів, повинен бути адекватний інформаційний простір та взаємний обмін інформаційними ресурсами між екзогенним та ендогенним середовищам и телекомунікаційних підприємств [9].

Необхідно зазначити, що динамічні перетворення сучасного бізнес простору потребують негайного пришвидшення інноваційної активності телекомунікаційних підприємств для забезпечення умов їх постійного інноваційного розвитку та забезпечення формування конкурентних переваг їх діяльності. За умови наявної циклічності економічних коливань та поглиблення динамічності бізнес-процесів в економічному середовищі, підвищення рівня інноваційної безпеки підприємства, визначається рівнем функціональності та надійності підсистем створеної системи економічної безпеки телекомунікаційних підприємств.

За визначених умов, запропонована стратегія управління телекомунікаційними підприємствами уможливлює формування інноваційної

моделі розвитку телекомунікаційних підприємств, що забезпечить сталий розвиток телекомунікаційної галузі.

Висновки. Здійснення управління діяльністю телекомунікаційними підприємствами передбачає необхідність своєчасності та дієвості прийняття управлінських рішень, які ґрунтуються на високій відповідальності та відповідному комплексі інструментарію, методів та форм впливів керівників на об'єкт управління. Сучасна система менеджменту повинна включати різноманітність підходів щодо забезпечення кінцевої мети функціонування підприємства, реалізації стратегії його діяльності, з метою покращення сукупності якістних ознак і властивостей продукції та послуг, створення умов для подальшого розвитку та зростання конкурентоспроможності.

Тобто система управління телекомунікаційним підприємством має ґрунтуватися на сформованій ефективній стратегії розвитку, що адаптована до турбулентного ринкового середовища та забезпечує стійкі вектори функціонування підприємства в умовах кризових економічних деформацій, викликів та загроз глобального економічного середовища та ринкових невизначеностей.

Сучасні телекомунікаційні підприємства функціонують у ринковому середовищі, де наявна значна глобальна конкуренція та існує певне галузеве регулювання з боку державних інституцій. В цьому сенсі важливого значення набуває диверсифікація бізнес-процесів з урахуванням фінансової спроможності та застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій підприємств.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436: офіц. текст зі змінами і доповненнями станом на 1 листопада 2008 р. Кодекси України. 2008. № 11. С. 3.
2. Бланк І. Фінансовий менеджмент: навч. посібник .К. Ельга. 2008. 724 с.
3. Брілей Р., Майерс С. Принципы корпоративных финансов. Москва: Олимп-бизнес. 1997. 1008с.

4. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами: Пер. с англ. Москва: Финансы и статистика. 2003. 800с.

5. Гранатуров В.М., Литовченко І.В Управління послугами зв'язку: Учб. посібник. Одеса, 2010. 281 с.

6. Гудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: монографія. К.: ННЦ ІАЕ.2007. 578 с.

7. Думікян М.М. Геопросторова та секторальна структуризація ринку телекомунікаційних послуг. Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 10. С. 12-17.

8. Зеліско І. М. Управління фінансовими ресурсами аграрно-промислових компаній: монографія. К.:Компринт . 2014. 420 с.

9. Сосновська О.О. Інформаційна безпека як стратегічна складова економічної безпеки підприємства. Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку в умовах інституційних перетворень глобального середовища: матеріали VIII Міжнародної наук. – прак. конференції (м. Одеса, 28-29 вересня 2018 р.). Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2018. С. 77-80.

10. Сосновська О. О., Житар М. О. Детермінанти побудови фінансової архітектоніки підприємств зв’язку. *Науковий журнал «Бізнес Інформ»*. 2019. Вип. 3. С. 192-198.

11. Стецюк П.А. Теорія і практика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: монографія. К.: ННЦ ІАЕ. 2008. 386 с.

12. Brigham E.F., Houston J.F. Fundamentals of financial management. Mason: Cengage Learning print Publ. 2009. 752 p.

13. Mintzberg H. The Rise and Fall of Strategic Planning. New York: Prentice Hall. 1994. 554p.

References

1. Hosbodarskyi kodeks Ukrainy (2008), vid 16.01.2003 № 436: ofitsiynyi tekst zi zm inamy i dopovneniamy stanom na 1 lyst opada 2008r. [Economic code of Ukraine dated 16.01.2003 № 436: official text with changes and additions dated 1st of November 2008 y], Kodeksy Ukraine. p. 3

2. Blank, I. (2008), Finansovyi menedzhment [Financial management], Elga, Kyiv, Ukraine.

3. Brealey, R. & Myers S. (1997), *Principles of corporate finance*, Moscow: Olimp-biznes (in Russ.).

4. Van Horn, J.K. (2003), *Osnovy upravleniya finansami* [Fundamentals of financial management]. Moscow: Finansy i statistika (in Russ.).

5. Ghranaturov, V.M., Litovchenko, I.V. (2010) Upravlinnia poslughamy zvyazku: [Uchboviy posibnyk]. Odesa: Osvita Ukrainy.

6. Gudz`, O.Ye. (2007), Finansovi resursy sil`s`kogospodars`kyh pidpryjemstv [Financial resources of agricultural enterprises]. Kyiv: NNC IAE. Ukraine.

7. Dumikian, M.M. (2016) Gheoprostorova ta sektoralna strukturyzaciya rynku telekomunikaciinykh poslugh [Geospatial sectoral structure of the market of telecoms services]. Prychornomorski ekonomichni studii, 10, 12-17.

8. Zelisko, I. (2014), Upravlinnia finansovymy resursamy agrarno-promyslovyh rompaniy [Management of financial resources of agrarian-industrial companies]. Comprint. Kyiv, Ukraine.

9. Sosnovska, O.O. (September 28-29, 2018). Informatsiina bezpeka yak strategichna skladova ekonomichnoi bezpeki pidpriemstva [Information security as a strategic component of the enterprise's economic security]. In Strategichni prioriteti sotsialno-ekonomichnogo rozvitku v umovah institutsiynih peretvoren globalnogo seredovischa (77-80). Odesa: ONU imeni I. I. Mechnikova.

10. Sosnovska, O.O., Zhytar, M.O. (2019), Determinanty pobudovy finansovoi arhitektoniky pidpriemst v zvyazku [Determinants of construction of financial architecture of communication enterprises]. Business Inform, 3,192-19

11. Stetsiuk, P.A. (2008), *Teoriia i praktyka upravlinnia finansovymy resursamy* [Theory and practice of financial resources management]. Kyiv: NNC IAE. Ukraine

12. Brigham, E.F., Houston, J.F. (2009), Fundamentals of financial management. Mason: Cengage Learning print Publ. 2009. 752 p.

13. Mintzberg, H. (1994), The Rise and Fall of Strategic Planning. New York: Prentice Hall. 554p.

Кузьменко Леся Анатоліївна (ORCID ID 0000-0003-3614-0788) – аспірант кафедри менеджменту Державного університету телекомунікацій (м. Київ).

УДК: 351.88:339.96

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.178-191

Куцевол А.А.

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОЇ ТЕХНІЧНОЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано стан та ідентифіковано проблеми публічного управління у сфері міжнародної технічної допомоги України (відсутність чіткості інституціональної структури, системи підзвітності і відповідальності міністерств й інших відомств; використання паперового документообігу; зниження горизонтальної взаємодії як у міністерствах, так й між ними щодо державної політики; низький рівень кваліфікації персоналу, консерватизм системи управління, протистояння можливим реформам; відсутність сучасних навичок для управління проєктами і процесами тощо; не достатня якість підготовки проєктів законодавчих актів, аргументація для прийняття рішень; неефективність використання виділених з бюджету коштів). Представлені перспективні напрями розвитку публічного управління у сфері міжнародної технічної допомоги: переглянути і ввести необхідні зміни до діючих нормативних актів України у напрямку їх узгодженості; вдосконалити організаційно-інституційне забезпечення; забезпечити результативну інформаційно-комунікаційну підтримку діючих процесів співробітництва на рівні регіонів України й міжнародних фінансових організацій; покращити національну систему проведення моніторингу і оцінки міжнародних проєктів для забезпечення регулярного, комплексного та доступного для всієї громадськості представлення результатів їх реалізації.

Ключові слова: *публічне управління, державна політика, міжнародна технічна допомога, Європейський Союз.*

Куцевол А.А.

ПУБЛИЧНОЕ УПРАВЛЕНИЕ В СФЕРЕ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТЕХНИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

В статье проанализированы состояние и идентифицированы проблемы публичного управления в сфере международной технической помощи Украине (отсутствие четкости институциональной структуры, системы подотчетности и ответственности министерств и других ведомств, использование бумажного документооборота, снижение горизонтального взаимодействия как в министерствах, так и между ними относительно государственной политики, низкий уровень квалификации персонала, консерватизм системы управления, противостояние возможным реформам, отсутствие современных навыков для управления проэктам и процессами и т.д.; не достаточное качество подготовки проектов законодательных актов, аргументация для принятия решений; неэффективность использования выделенных из бюджета средств). Представленные перспективные направления развития публичного управления в сфере международной технической помощи: пересмотреть и ввести необходимые изменения в действующих нормативных актов Украины в направлении их согласованности; усовершенствовать организационно-институциональное обеспечение; обеспечить результативную информационно-коммуникационную поддержку действующих процессов сотрудничества на уровне регионов Украины и международных финансовых организаций; улучшить национальную систему проведения мониторинга и оценки международных проектов для обеспечения регулярного, комплексного и доступного для всей общественности представления результатов их реализации.

***Ключевые слова**: публичное управление, государственная политика, международная техническая помощь, Европейский Союз.*

Kutsevol A.A.

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF INTERNATIONAL TECHNICAL ASSISTANCE OF UKRAINE: PROBLEMS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

The article analyzes the state and problems of public administration in the field of international technical assistance to Ukraine (lack of clarity of institutional structure, accountability and accountability of ministries and other agencies; use of paperwork; reduction of horizontal interaction in ministries and between them on public policy; low the level of staff qualifications, conservatism of the management system, opposition to possible reforms, lack of modern skills for project and process management, etc .; insufficient quality of draft legislation, reasoning for decision-making; inefficient use of budget funds). Promising directions of development of public administration in the field of international technical assistance are presented: to review and introduce necessary changes to the current normative acts of Ukraine in the direction of their coordination; to improve organizational and institutional support; to provide effective information and communication support of the current processes of cooperation at the level of the regions of Ukraine and international financial organizations; to improve the national system of monitoring and evaluation of international projects to ensure regular, comprehensive and accessible to the public results of their implementation.

Keywords: *public administration, public policy, international technical assistance, European Union.*

Постановка проблеми. Динамічний процес поглиблення інтернаціоналізації соціально-економічного життя, що генерує зростаючу взаємодію і координацію різних за рівнем розвитку держав до формування та реалізації міжнародної стратегії розвитку, суттєво підвищує пріоритетність зовнішніх фінансових ресурсів для економіки країни. Ключовим компонентом для зовнішнього фінансування країн з перехідною економікою,

певною мірою до яких належить також Україна, є саме міжнародна технічна допомога. Таким чином впровадження проєктів міжнародної технічної допомоги сприяє соціально-економічному розвитку, сприянню зменшення навантаження на бюджет держави, формуванню додаткових робочих місць та задоволенню інтересів держави на міжнародних ринках. Така допомога формує досить стійкий інфраструктурний базис щодо залучення в економіку країни-отримувача саме прямих іноземних інвестицій. Ефективна система публічного управління на всіх рівнях насамперед потребує дотримання принципу комплексності та своєчасності отримання інформації для об'єктивної оцінки процесів, які відбуваються у всьому суспільстві, й прийняття адекватних рішень щодо їх регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Досліджувана проблематика представлена у наукових доробках вітчизняних спеціалістів у сфері публічного управління, а саме: В. Авер'янова, Е. Афоніна, М. Баймуратова, В. Василенка, М. Васильєвої, А. Дєгтяра, В. Муравйова, Н. Нижник, В. Ребкала та інших.

Мета статті. Стаття покликана структурувати сучасні проблеми публічного управління у сфері міжнародної технічної допомоги України та перспективні напрями їх врегулювання.

Виклад основного матеріалу. В Україні інституціями міжнародного значення здійснюється фінансування сукупності програм у різних напрямах діяльності, а їх розмір та різноплановість стабільно збільшується. Однак, зауважимо, що методи, інструменти й принципи публічного управління у сфері міжнародного фінансування залишаються не змінними. Тому виникає ряд проблем на різних етапах публічного управління у сфері міжнародної технічної допомоги.

Виникаючі конфлікти зазвичай пов'язані із появою специфічних ризиків, за якими необхідно проводити постійний контроль, який зумовлює потребу щодо розробки дієвих механізмів для оцінки рівня ризиків та

механізмів їх попередження, нейтралізації або уникнення. Відсутність таких механізмів призводить насамперед до різних криз, соціальних конфліктів, які також є стимулом до розширенням негативного впливу суперечностей, можливих ризиків. При розгляді можливих причин виникнення проблем публічного управління у сфері міжнародної технічної допомоги, варто зауважити, що джерелом їх виникнення є екзогенні та ендогенні чинники. Важливим чинником недосконалості системи публічного управління є довготривала політична криза в Україні, насамперед, існуючі протиріччя виникають за відсутності збалансованої системи державної влади і рівнем розвитку політичної системи країни [1].

Зауважимо, що прояв таких негативних моментів, має згубний вплив на економіку держави. Отримання кредитів від Міжнародного валютного фонду, які використовуються не за призначенням, стримують реалізацію головних для України реформ, акцентування значної уваги тільки на знищення корупційної складової не сприяють вирішенню кризових питань на рівні державного й місцевих бюджетів. Потребує розгляду інноваційний погляд на ситуацію, яка сформувалась в останні десятиліття, насамперед, таким напрямом є децентралізація системи публічного управління.

Наступним, не менш актуальним чинником результативності впровадження системних реформ у різних сферах суспільної діяльності є виокремлені вимоги до використання можливих компетенцій працівників органів публічного управління. Також, система публічного управління загалом, враховуючи структурно-організаційні прогалини, має особистісно-функціональний дисбаланс, а саме, невідповідність або ж часткова відповідність працівника встановленим його професійним, культурно-моральним й іншим якостям.

Становлення та поступ інформаційно-комунікативних технологій має інший прояв, зростає ризик кіберзлочинності, загроза рівню національної безпеки, зниження рівня конфіденційності приватних й державних даних. Тобто, для людини, яка досить тривалий час працює із значним обсягом

професійної інформації, та перебуває під впливом зовнішнього середовища тощо, необхідно вміти вчасно зосереджуватися на головному і приймати виважені рішення. У свою чергу, інформаційні технології дають змогу проводити широкомасштабний аналіз даних, формуючі прогнози і моделі для прийняття рішень, які значно можуть покращувати роботу і реакцію відповідних органів публічної влади. Серед головних складних завдань для сучасного публічного управління є реалізація аналітичних заходів, тобто прийняття об'єктивних рішень на рівні держави, спроможність своєчасно реагувати на можливі виклики зі сторони зовнішнього середовища.

У таких умовах національний бізнес намагається ефективно проводити надання послуг, які з кожним роком становляться індивідуальними і більш непередбачуваними. Сучасна модель публічного управління, ґрунтується на передбачуваності і стабільності, з плином часу втрачає свою перспективність, не відображає реалії сучасності. Однією із вимог до сучасного публічного управління є внутрішня адаптивність, комплексне поєднання навичок й умінь, для досягнення цілей в умовах зміни завдань, впливати на продуктивність системи, яка включає значну частину учасників: всі рівні державного управління, агентства, приватний сектор [2].

Поетапний перехід на систему електронного врядування зближує людину із державою, полегшуються переміщення, керівництво і обробка інформації у будь-яких умовах. Саме це означає, що результати діяльності органів публічної влади і окремих державних службовців є прозорою і зрозумілою для доступу до кінцевого користувача відповідних державних послуг та рішень.

Так, як зовнішня допомога є складовою частиною міжнародних відносин і безпосереднім об'єктом публічного управління, тому представлені виклики насамперед впливають на механізми управління у досліджуваній сфері. Виходячи із вищевикладених проблем публічного управління у сфері міжнародної технічної допомоги ідентифіковані такі суперечності:

1. Відсутність чіткості інституціональної структури, системи

підзвітності і відповідальності міністерств й інших відомств. Саме так звані бюрократичні бар'єри, проблемність побудови процедур та погоджень, насамперед міжвідомчих.

2. Використання паперового документообігу, що зумовлює значну кількість адміністративних рівнів у діючій системі управління, недосконалі організаційні структури, які не відповідають основним завданням органів виконавчої влади, а саме – проведення аналізу і формуванню державної політики щодо налагодження системи відповідальності, наявність та перенавантаження функціональної складової.

3. Зниження горизонтальної взаємодії як у міністерствах, так й між ними щодо державної політики; не ефективний розподіл функцій між відповідними міністрами, заступниками, керівниками структурних підрозділів. Саме надмірна централізація ряду повноважень, не чіткість механізму понесення відповідальності, як результат, нерозуміння важливості певних міністерств, результатів їх роботи, корисності для суспільства.

4. Низький рівень кваліфікації персоналу, консерватизм системи управління, протистояння можливим реформам. Відсутність відповідальності за отриманий результат, переважання процесів над результатом.

5. Відсутність сучасних навичок для управління проєктами і процесами тощо. Не достатній рівень професійного навчання й підвищення кваліфікації державних службовців. Не сформованість якісної процедури для вироблення і прийняття рішень.

6. Не достатня якість підготовки проєктів законодавчих актів, аргументація для прийняття рішень.

7. Неефективність використання виділених з бюджету коштів. Відсутність дієвого стратегічного планування і середньострокового бюджетного планування, насамперед на засадах стратегій і бюджетних програм.

8. Заниження комунікації функцій, завдань та результатів роботи різних міністерств [3-4].

Притаманним також є складність й негнучкість системи національного

відбору проєктів налагодження співпраці для надання відповідної державної фінансової підтримки. Проведений аналіз свідчить, що передбачені діючим законодавством процедури перш за все призводять до затримування процесу розгляду проєктів та програм на строки не менше двох років, включають суперечності в критеріях щодо відбору й аргументації прийняття або відхилення проєктів. Це стримує розвиток співпраці, призводить до втрати актуальності й інтересу зі сторони зарубіжних партнерів-учасників.

Не досконалою також є система компетентностей учасників співробітництва України у сфері міжнародної технічної допомоги у процесі підготовки проєктної документації і поданні заявок на конкурс для отримання такої допомоги в рамках реалізації програм Європейського Союзу, Європейського інструменту сусідства та партнерства, фінансування із бюджету України [5].

Представлені суперечності в організації публічного управління впливають на обсяг залучення фінансових ресурсів та реалізацію програм міжнародної технічної допомоги в Україні, провокуючи виникнення проблем, які на сьогодні проявляються у досліджуваній сфері (табл.1). Такі суперечності можна класифікувати на такі три групи: нормативно-правового характеру, організаційно-інституційного та стратегічного характеру. Для їх нейтралізації та з метою залучення, використання міжнародної технічної допомоги доцільно було б органам публічної влади забезпечувати процес надання міжнародної технічної допомоги на досить високому політичному рівні; представити стратегічні пріоритети й цілі розвитку України, формувати тактичні плани; розробити ефективні механізми управління такою допомогою. На певних етапах процесу координації отриманих ресурсів від міжнародної допомоги в Україні виникає ряд питань, на які і варто спрямовувати зусилля.

Для покращення функціонування системи публічного управління у сфері міжнародної технічної допомоги в Україні варто посилити моніторинг за станом реалізації проєктів, напрямів використанням фінансових ресурсів.

Саме тому доцільно в системі публічного управління міжнародною технічною допомогою провести у короткостроковій й середньостроковій перспективі [6] такі процеси: сформувати єдину систему для звітності, відповідальності, яку ж несе одна установа, яка також передбачатиме можливість проводити порівняння та розуміти, які зміни безпосередньо відбулися після реалізації проєкту; ввести зміни до діючого Закону про державну таємницю для підвищення прозорості системи управління. За умови коли робоча група планує значно покращити ефективність використання міжнародної допомоги, то її керівник повинен передбачити залучення всіх можливих сторін, які мають достатній експертний потенціал та можуть допомогти [7]; сформувати план дій з нарощення існуючого потенціалу на різних рівнях інституційної структури; значно посилити роль парламенту в діючій структурі управління саме державним сектором економіки.

Таблиця 1

Основні проблеми щодо реалізації проєктів міжнародної технічної допомоги в Україні

№ з/п	Етапи управління міжнародною технічною допомогою	Проблеми, які виникають на певному етапі управління
1	Етап планування проектів і програм допомоги	Проблеми у напрямку узгодження стратегій розвитку і програм залучення. Суперечності у сфері кінцевих бенефіціарів проєктів міжнародної технічної допомоги.
2	Етап реалізації проєктів міжнародної технічної допомоги	Недостатня результативність інституційної спроможності для розробки програм, кваліфікація фахівців, повільна реєстрація проектів, неякісне координування донорів, відсутність прозорості і підзвітності процесу впровадження.
3	Етап моніторингу й оцінки проектів та програм міжнародної технічної допомоги	Практично відсутні процеси моніторингу й оцінки, насамперед попередньої оцінки проєктів, відсутні механізми для проведення оцінювання проєктів і їх результативності, відсутній вільний доступ громадськості до інформації щодо проєктів та їх реалізація. Відсутня система проведення моніторингу діяльності донорів.

Джерело: складено на основі [2-4]

Становлення незалежних рад директорів з метою реалізації функцій загального керівництва і контролю за програмами міжнародної технічної допомоги, функціонуванням державного сектору, значне підвищення прозорості і поліпшення звітності перед широкою громадськістю, державою повинні стати базисом стратегії реформ для організації публічного управління у сфері міжнародної технічної допомоги. Пріоритетні завдання України для стимулювання розвитку проєктів міжнародної технічної допомоги представлені на рис.1.

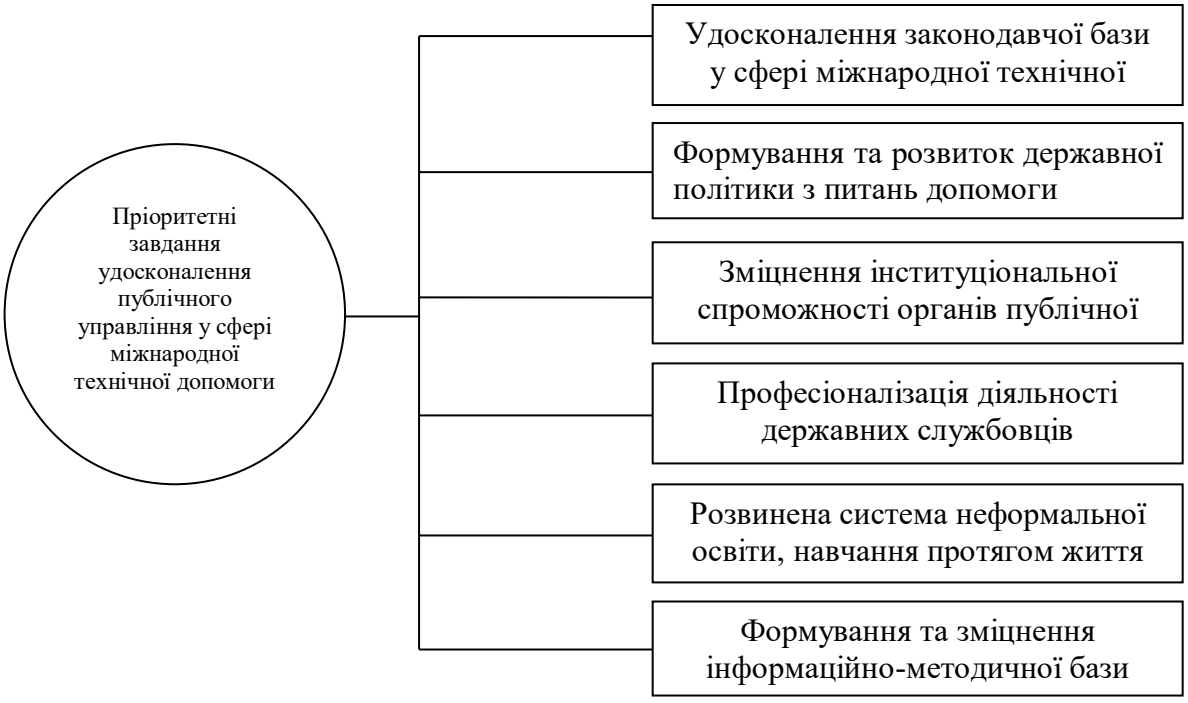

Рис. 1. Ключові завдання для стимулювання розвитку проєктів міжнародної технічної допомоги й нейтралізація суперечностей*

**Джерело: складено на основі [2-6].*

Таким чином, перехід на абсолютно новий рівень публічного управління процесами реалізації державних відносин у сфері міжнародної технічної допомоги, адаптація його до встановлених стандартів ЄС, в довгостроковій перспективі з умовами повноправного членства України в Євросоюзі також вимагає від законодавчої та виконавчої гілок влади на всіх управлінських рівнях наступне [8]: переглянути і ввести необхідні зміни до

діючих нормативних актів України у напрямку їх узгодженості із ратифікованими відповідними міжнародними нормативними актами, насамперед це стосується таких Законів України «Про місцеві державні адміністрації», «Про транскордонне співробітництво», «Про місцеве самоврядування», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про стимулювання розвитку регіонів»; вдосконалити організаційно-інституційне забезпечення насамперед співробітництва шляхом розмежування конкретних функцій і раціоналізації повноважень центральних і місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування для налагодження співробітництва у сфері міжнародної технічної допомоги; забезпечити результативну інформаційно-комунікаційну підтримку діючих процесів співробітництва на рівні регіонів України й міжнародних фінансових організацій; покращити національну систему проведення моніторингу і оцінки міжнародних проєктів для забезпечення регулярного, комплексного та доступного для всієї громадськості представлення результатів їх реалізації.

Таким чином, враховуючи недосконалість системи координації зовнішньої допомоги для України, варто розуміти реальні результати залучення і використання такої допомоги. Запозичення і нераціональне користування отриманих ресурсів від міжнародних фінансових організацій певним чином робить національну економіку все більш залежною від підтримки донорами. Контроль зі сторони влади дозволить вчасно ідентифікувати слабкі місця розвитку країни, орієнтувати таку допомогу саме тим, хто безпосередньо потребує, а не на розвитку корумпованих цілей політиків та міжнародні агентства у сфері розвитку. Походження будь-якої допомоги є такою, яка безпосередньо викликає залежність, а на прикладі країн-одержувачів є більш відомою як «політична залежність», стимулювати участь донорів у суспільно-політичних процесах, насамперед, прийняття актуальних для країни рішень. Варто звертати увагу на те, що донори, перш за все, відстоюють свої інтереси, їх задоволення, цінності і стимули своєї країни, надати своїм громадянам заплановані очікувані результати з метою

підтримки грошового потоку. Досить критичний підхід до системи публічного управління, насамперед, аналіз проблем та дієвих механізмів у сфері відповідальності за безпосереднє впровадження допомоги на всій території України певним чином сприятимуть зниженню рівня ризика суспільно-політичного або соціально-економічного тиску на користь відповідної країни-донора, що дозволить уникнути її нецільового використання зі сторони іноземних партнерів.

Висновки. За результатами проведеного аналізу встановлено, що головними проблемами публічного управління у сфері міжнародної технічної допомоги доцільно вважати: недосконаліть соціально-політичної системи, яка провокує недовіру громадськості і міжнародних фінансових організацій до діючої влади; інституційно-організаційна слабкість органів публічної влади; некомпетентність управлінців на місцях; нормотворчі суперечності системи публічного управління у сфері міжнародної технічної допомоги, які стримують його розвиток; відсутність достойного матеріально-технічного обладнання, системної співпраці донорів та органів публічної влади.

Отже, не сформовано досконалої ідеї, як зробити кошти іноземної допомоги стимулом для економічного зростання різних бідних країн світу або ж тих, які розвиваються, й представляють собою різноманіття в різних сферах життя. Однак, мета людей із досить високим рівнем доходу здійснювати передачу частини своїх матеріальних ресурсів більш уразливим, незважаючи на розчарування минулого досвіду. Однак така мета зовнішньої допомоги передбачає переміщення стільки ресурсів, скільки є політично можливим, або сприяти трансформації суспільства у заможне. У будь-якому випадку підвищення рівня якості допомоги має переважати перед збільшенням абсолютної кількості.

Список використаних джерел

1. Макота Г.З. Напрями вдосконалення державного управління міжнародним технічним співробітництвом України з ЄС. Mechanisms of public management. 2015. № 7-8 (21-22). С. 38-46.

2. Kaur N., Sitlhou L. Governance of Development Assistance: Issues and Challenges. URL: http://ic-sd.org/wp-content/uploads/sites/4/2016/06/Development_Assistance_-_Full_Paper.pdf.

3. Кулініч О.В. Грантрайтинг: метод. рек. для органів публічної влади щодо написання проектних заявок / Авт. кол.: О.С. Зінченко, О.В. Кулініч, П.Ю. Куліш ; 2-ге вид., доп. і перероб. Харків : Золоті сторінки, 2015. 80 с.

4. Гуменюк В. Міжнародна технічна допомога: ефективне управління чи контроль? URL: https://eu.prostir.ua/files/1327073026877/TA_edited_final_19.01.pdf.

5. Липова Т. В., Колосова В. П. Державне управління зовнішніми (передаксесаційними) ресурсами: досвід Польщі. Фінанси України. 2013. №2. С. 83-92.

6. Kharas H. Trends and Issues in Development Aid. Wolfensohn Centre for Development Working Papers. №1. URL: http://www.brookings.edu/~/media/research/files/papers/2007/11/development-aid-kharas/11_development_aid_kharas.pdf.

7. Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги: постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2002 р. №153. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/153-2002-%D0%BF.

8. Проблеми координації міжнародної технічної допомоги в Україні порівняно з польським досвідом. Звіт про дослідження. К.: МЦПД, 2001. 31 с. URL: http://old.icps.com.ua/files/articles/33/58/coordination_ta_ukr.pdf

References

1. Makota, H.Z. (2015), “Areas of public administration improvement in the sphere of international technical assistance cooperation between Ukraine and the EU”, *Mechanisms of public management*, no.7-8 (21-22), p. 38-46.

2. Kaur, N., Sitlhou, L. (2017), “Governance of Development Assistance: Issues and Challenges”, URL: http://ic-sd.org/wp-content/uploads/sites/4/2016/06/Development_Assistance_-_Full_Paper.pdf

3. Kulinich, O.V. (2015), *Hrantrajtynh: metod. rek. dlia orhaniv publichnoi vlady schodo napysannia proektnykh zaiavok* [Grantwriting: methodological recommendations for public authorities in terms of project applications], 2nd ed, Kharkiv : Zoloti storinky, 80 p.

4. Humeniuk, V. (2012), International Technical Assistance: effective management or control? URL: https://eu.prostir.ua/files/1327073026877/TA_edited_final_19.01.pdf

5. Lypova, T. V., Kolosova, V. P. (2013), “Public management of external resources: Poland’s experience”, *Finansy Ukrainy*, no.2, p. 83-92.

6. Kharas, H. (2007), “Trends and Issues in Development Aid”, (Wolfensohn Centre for Development Working Papers No. 1, URL: http://www.brookings.edu/~/media/research/files/papers/2007/11/development-aid-kharas/11_development_aid_kharas.pdf

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2002), “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Establishing the Unified System of the Use and Monitoring of International Technical Assistance"”, URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/153-2002-%D0%BF

8. International Center for Policy Studies (2001), "Problemy koordynatsii mizhnarodnoi tekhnichnoi dopomohy v Ukraini porivniano z pol's'kym dosvidom. Zvit pro doslidzhennia", [Problems of international technical assistance coordination in Ukraine compared to Poland’s experience], MTsPD, Kyiv, Ukraine, 31 p. URL: http://old.icps.com.ua/files/articles/33/58/coordination_ta_ukr.pdf

Куцевол Анатолій Анатолійович (ORCID ID 0000-0003-3704-8908) – здобувач Національного університету «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів).

УДК: 336.225.68 (100 +477)

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.192-207

Лисецька Н.М.

СВІТОВА ПРАКТИКА ВПРОВАДЖЕННЯ ПОДАТКОВИХ АМНІСТІЙ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано використання механізмів стимулювання добровільного розкриття не задекларованих активів у правовому полі, зокрема впровадження податкових амністій у практиці окремих країн з визначенням їхньої доцільності та обґрунтування на її основі пропозицій щодо доцільності впровадження відповідних механізмів в Україні. Визначено комплексні підходи для використання основних принципів удосконалення державного інструментарію, зокрема, впровадження податкової амністії, щодо боротьби з тінізацією економіки, а також приховуванням доходів, одержаних злочинним шляхом.

Ключові слова: *податкова амністія; амністія капіталів; платники податків; податкова система, приховування доходів; легалізація доходів.*

Лисецкая Н.Н.

МИРОВАЯ ПРАКТИКА ВНЕДРЕНИЯ НАЛОГОВЫХ АМНИСТИЙ: ОПЫТ ДЛЯ УКРАИНЫ

В статье проанализировано использование механизмов стимулирования добровольного раскрытия незадекларированных активов в правовом поле, в частности внедрение налоговых амнистий в практике отдельных стран с определением их целесообразности и обоснование на ее основе предложений о целесообразности внедрения соответствующих механизмов в Украине. Определены комплексные подходы для использования основных принципов совершенствования государственного инструментария, в частности, внедрение налоговой амнистии, по борьбе с тенизации экономики, а также сокрытием доходов, полученных преступным путем.

Ключевые слова: *налоговая амнистия; амнистия капиталов; налогоплательщики; налоговая система, сокрытие доходов; легализация доходов.*

Lysetska N.M.

THE GLOBAL PRACTICE OF INTRODUCING TAX AMNESTIES: EXPERIENCE FOR UKRAINE

The author analyzes the use of mechanisms to encourage voluntary disclosure of undeclared assets in the legal field, in particular, the introduction of tax amnesties in the practice of definite countries, with the definition of their appropriateness and the elaboration on its basis proposals on the feasibility of implementing appropriate mechanisms in Ukraine. Comprehensive approaches to the use of basic principles of improving public tools, in particular introduction of tax amnesty, to combat the shadowing of the economy, as well as concealment of proceeds of crime.

Keywords: *tax amnesty; capital amnesty; taxpayers; tax system, concealment of income; legalization of income*.

Постановка проблеми. Для успішного вирішення соціально-економічних і політичних завдань кожна країна повинна забезпечувати гідну якість життя своїх громадян, зокрема це гарантування високого рівня законодавчої системи та стійкого правопорядку. Відступ від даних засад правової держави завдає шкоди суспільству, державі і людині. Особливо небезпечні корупційні правопорушення, які проявляються в різних формах і в самих різних сферах суспільних відносин. Корупція постійно еволюціонує і як будь-яке складне соціальне явище існує у всіх державних інститутах незалежно від соціально-економічного і політичного розвитку та трансформується у все нові форми. У зв'язку з цим протидія корупції та боротьба з нею повинна мати системний і наступальний характер.

Антикорупційна стратегія сучасного законодавства держави повинна бути спрямована не тільки на невідворотність покарання за корупційні дії, а й на послідовну ліквідацію умов виникнення корупції та специфіку покарання осіб, вдосконалення державного інструментарію щодо боротьби з тінізацією економіки, зокрема з приховування доходів, одержаних злочинним шляхом. Тому впровадження амністії капіталу чи податкової амністії фактично означає реалізацію компромісної угоди, яка передбачає визнання факту вимушеного здійснення тіньової діяльності внаслідок недосконалого інституційного середовища. У цьому випадку завдяки ліберальному підходу до платників податку потенційно можливо знизити рівень тінізації економіки за рахунок репатріації частини національних капіталів з їх перетворенням у додатковий інвестиційний ресурс, розширення майбутньої бази оподаткування, отримання додаткових надходжень в держбюджет країни та грошових коштів у банківську систему.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження даної наукової проблеми показує, що поняття «податкова амністія» у теоретичній площині остаточно не сформовано і є предметом широкого обговорення та вивчення багатьма вченими, зокрема А.А. Александрової, С.Г. Верещагіна, Г.Н. Горбунова, М.П. Кучерявенка, Д.Г. Михайленка, О.Д. Нікітіна, М.С. Резніка,, І.В. Стороженка, О.М. Тимченко, О.О. Шарапової. До феномену «податкової амністії» застосовується різні терміни, що визначають дане явище, це і «економічна амністія», «фінансова амністія», «амністія капіталів». Деякі фахівці вважають, що поняття фінансова амністія є ширшим і включає всі інші поняття амністії, а інші зазначають, що «економічна амністія» включає всі інші, тому на наш погляд всі поняття тісно взаємопов’язані, але суть зостається не змінною, для виводу капіталу з тіні та легалізації доходів в розвинутих країнах впроваджують амністію, чи то податкову, чи фінансову, чи амністію капіталу. За визначенням МВФ «податкова амністія » – це пропозиція уряду окремій групі платників

податків за обмежений час, виплатити певну суму податків в обмін на прощення податкового зобов'язання (включаючи штрафи та відсотки), що відноситься до попередніх податкових періодів, а також звільнення від кримінального переслідування.

Амністія капіталу має певні властивості: акт прощення осіб, які створити певне податкове правопорушення; дія амністії проявляється у звільненні від відповідальності певної категорії осіб; прощення осіб відбувається, якщо особи добровільно декларують приховані активи та вносять в бюджет зазначені суми і т.д.

Метою статті є оцінка впровадження податкової амністії у практиці окремих краї з визначенням доцільності та обгрунтування на її основі пропозицій щодо доцільності впровадження відповідних механізмів в Україні.

Викладення основного матеріалу. Багато країн, зокрема країни з транзитивною економікою свого часу не спромоглася створити справедливі і зрозумілі всім правила гри, які дозволяли би набути капітал легально, без порушення законів та інтересів певних верств населення. Тому динаміка «тінізації» економіки свідчить, що на її рівень у період соціально-економічних перетворень впливає ціла низка чинників, а саме: нестабільність податкового законодавства; низький рівень податкової дисципліни; жорстке державне регулювання підприємницької діяльності; високий податковий тиск і нерівномірність податкового навантаження на суб'єкти господарювання; занадто низький рівень зарплати в державному секторі економіки; висока корупція в органах місцевого самоврядування та державних органах; правова незахищеність суб'єктів господарювання від зловживань з боку посадових органів місцевого самоврядування та осіб державних органів влади; недостатня «прозорість» процедури приватизації державного майна тощо [].

Як правило метою амністії капіталів не повинно бути одноразове поповнення бюджету, а залучення ресурсів до легального обігу та розширення бази оподаткування. При цьому така амністія супроводжується

повним або частковим звільненням від сплати податків, а також від відповідальності за несплату податків у попередні періоди []. Амністія капіталів за своїм визначенням має наступні цілі: забезпечення переходу капіталів із тіньового сектора економіки в легальний; поповнення державного бюджету за рахунок коштів, що надійдуть в результаті декларування прихованих або прострочених податкових платежів; загальне покращення стану економіки, інвестиційного клімату, фінансова стабілізація підприємств-боржників, можливості вкладення коштів у випадку, якщо амністія передбачає репатріацію закордонних капіталів, в реальні сектори економіки. Але більш важливим завдання є – побудова взаємовигідних відносин податкової служби з платниками податків і виведення з тіні їхнього майна і доходів.

Варто зазначити, що зазвичай амністію капіталів проводять країни, що розвиваються. Доведено, що чим більш авторитарним є політичний режим в країні, то менше бажання у громадян та бізнесу розкривати активи, і тим більше повертати їх на Батьківщину. В країнах з перехідною економікою жоден із підготовлених проєктів законів, який спрямований на легалізацію (амністію) не позбавлений недоліків. Головним недоліком є те, що ці закони не містять належних стимулів заохочення податкових резидентів до легалізації тіньових доходів, а також достатніх правових гарантій з боку держави про адміністративне, податкове або кримінальне переслідування.

Питання податкової амністії є достатньо актуальним через глобальні тенденції (зокрема, міжнародний обмін фінансовою інформацією, посилення контролю над фінансовими операціями бізнесу та приватних осіб), а не тільки через внутрішні процеси всередині держави. Амністія передбачає надання державою своїм громадянам права добровільно задекларувати всі належні їм активи та доходи, не показуючи джерел їх отримання. При цьому такі платники податків звільняються від відповідальності за правопорушення, які могли бути пов'язані з одержанням таких активів чи доходів (можливо, за винятком отримання доходів шляхом здійснення

злочинів проти особи та вчинення тяжких економічних злочинів). Інакше кажучи, завдяки наданому, таким чином, можливостям, які носять законний характер, особа може одноразово задекларувати всі свої статки, після чого звільняється від пояснювання походження доходів та юридичної відповідальності. Після даного декларування особа має документальне підтвердження своїх статків та отримує змогу, на свій розсуд, ними розпоряджатися [4].

При процесі проведення амністії капіталів виникає більш важлива й складна, — це знайти тонку грань між амністією і легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом. Вивести доходи з тіні – це, по суті, і є легалізація, й авторам податкової амністії належить добре продумати, як розділити капітали, які можна легалізувати, а які — ні. Повинні бути чіткі, зрозумілі і справедливі правила, за якими закон розділить ці доходи. Якщо таких механізмів не створено і вони не будуть чіткими, то фахівці радять не починати амністію. В іншому випадку можна отримати пряму легалізацію всіх доходів, у тому числі – одержаних злочинним шляхом. В такому випадку, в закон повинна бути внесена правова норма, яка дозволить в подальшому притягнути до відповідальності за злочинну діяльність, з якої були отримані задекларовані доходи. Це створює певні ризики, якими можуть скористатися органи влади на власний розсуд. З точки зору податкової амністії, в любому випадку повинен дотримуватися принцип справедливості. [5]. Якщо впроваджувати результативну амністію капіталів, то необхідно продумати механізм, що дозволяє зробити все грамотно й логічно. Підхід повинен бути усвідомлений, бо якщо перегнути — це може викликати серйозну зворотну реакцію. І головне, це не одноразове наповнення бюджету, а побудова здорової прозорої системи взаємовідносин держави і платника податків.

Кожна країна, впроваджуючи проведення амністії капіталу формує перед собою власну мету та завдання подібних заходів. Наприклад, проведення податкової амністії у Казахстані можна назвати скоріше

«амністією капіталів». Основною метою у цьому випадку було репатріація капіталів із-за кордону, проте воно не зовсім було виконане. Протягом місяця всі громадяни могли повністю легалізувати отримані раніше доходи, однак ці кошти потрібно було перевести на рахунки у визначених банках. Учасники податкової амністії не сплачували жодних податків, крім того, всі податкові декларації фізичних осіб, починаючи з 1995 року, були знищені, а також завдяки простоті процедури, наданим з боку держави, гарантіям непереслідування та відсутності податку на декларованe майно результатом амністії стало підйом рівня банківської системи країни на той час [6]. Боржникам, які не скористалися податковою амністією, загрожували заходи примусового стягнення. У відношенні юридичних осіб - це закриття розрахункових рахунків, опис майна, фізичних осіб - обмеження на виїзд з країни, опис майна і так далі. На наш погляд, після амністії логічно впроваджувати механізм посилення покарання за прострочений платіж.

Досвід Індії експерти вважають цінним прикладом проведення податкової амністії. Він справді досить великий та багатий на різноманітні виклики. Так, перша податкова амністія в цій країні була просто провальною. Друга, 1951 року, не дала результатів у зв'язку з відсутністю у платників податків впевненості у обіцянках, що надавалися. Амністія 1965 року була цілком провальною через занадто високі податкові ставки. І лише у 1997 році в Індії відбулася перша успішна податкова амністія: було зібрано більше 2 млрд доларів США. Ключовим фактором успіху стала знижена порівняно з попередніми амністіями ставка (30%) [7]. Проводилася активна інформаційна кампанія, яку запровадив уряд та держава гарантувала конфіденційність заявників. Сподівання виправдалися, розмір додаткових надходжень у 2 рази перевищив прогнозовану величину та в 3 рази податкові збори від п'яти попередніх економічних амністій. До того часу в Індії податок на доходи фізичних осіб сплачували лише 5 % населення.

Щодо Грузії, то податкова амністія, яка відбулася в 2005 році, вважається однією з найбільш невдалих в світі. Скористалися амністією

буквально одиниці. Потрібно було задекларувати будь-яке майно та кошти, при цьому сплатити в бюджет 1% від їхньої вартості, натомість податкові зобов'язання вважалися виконаними, а джерела їхнього походження не з'ясовувалися. Амністія не розповсюджувалася на осіб, щодо яких було порушено кримінальні справи про ухилення від сплати податків в особливо великих розмірах. За результатами цієї амністії лише 8 осіб задекларували свої доходи.. В результаті амністії до бюджету надійшло менше 1% від запланованої суми (35 тис. дол. США), замість очікуваних 4 млн. дол. На думку грузинського суспільства, провал амністії пояснювався не недосконалістю спеціального закону, а саме недовірою до держави, ця проблема існує і в Україні.

Неоднозначними за своїми наслідками були оцінки низки економічних амністій, проведених у Туреччині. Починаючи із 1963 року амністії капіталу здійснювалися фактично з періодичністю 4-5 років, в яких взяло участь близько чверті населення. Найбільш успішною була нефіскальна податкова амністія 1998 року, що відзначалася простотою та максимально ліберальними умовами проведення: всі кошти, які зараховувалися на окремі рахунки турецьких банків, звільнялися від будь-якого оподаткування, а їхнє походження не мало ніякого значення, для легалізації грошей в іноземній валюті необхідно було внести їх на термін в одну добу до турецького банку. У результаті цієї акції із тіньового обороту було виведено і легалізовано біля 20 млрд.дол., які сприяли суттєвому зростанню державної економіки. Специфічна особливість податкових амністій Туреччини – можливість легалізовувати тіньові капітали юридичними суб'єктами, яким було надано право здійснювати оплату податкових зобов'язань без врахування інфляційного чинника. Тим самим провокувалося нарощування податкових заборгованостей та подальше очікування чергових амністій. Тому наступні амністії не були такими вдалими внаслідок надмірної частоти їх проведення.

З метою повернення капіталу в країну в 2013 році Туреччина оголосила економічну амністію, за допомогою ЗМІ громадянам роз'яснювали порядок і

механізми легалізації. Відповідно до закону 2% від легалізованого майна підлягало оподаткуванню. За шість місяців акції було легалізовано в цілому 35 млрд. дол.. США, а загалом, державний бюджет поповнився на 700млн. дол. Дана програма легалізації капіталу передбачала три етапи і уряд вважає, що вона пройшла успішно. Фахівці упевнені, що в цьому випадку, легалізація майна була рівноцінна профілактиці тіньового бізнесу і працювала на оздоровлення економіки держави [8].

Досвід багатьох країн свідчить про те, що будь-яка спроба розв'язання проблем щодо відтоку капіталу з країни та зменшення неформальної економіки шляхом виключно подальшого кримінального переслідування та посилення податкового контролю, особливо в умовах низької довіри громадян до владних інститутів та підвищеного рівня корупції, є досить невдалою практикою. Кримінальне переслідування та покарання спіткає небагато громадян, а значна частина порушників платників податків відкупиться, генеруючи нову хвилю корупції, або втече, в обох випадках укриваючи кошти та активи. Тому розв'язання даної проблеми повинно носити законний характер.

Щодо України, то складається враження, що наразі влада відмовляється від масштабної податкової реформи, депутати вирішили обмежитися «поліпшенням адміністрування податків» і усуненням технічних неузгодженостей в законодавстві та наповнення бюджету будь яким засобом, на наш погляд, такий підхід не дасть позитивних результатів. В підтвердження даної тези нещодавно Президент підписав Закон №466 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо удосконалення адміністрування податків, усунення технічних і логічних неузгодженостей в податковому законодавстві» [9] щодо контрольованих іноземних компаній (далі КіК), він передбачає розкриття КіК українськими податковими резидентами та оподаткування в Україні скоригованого прибутку КіК пропорційно частці володіння. Правила КіК будуть поширюватися не на весь український бізнес, а переважно на тих, хто ухиляється від сплати

українських податків, оптимізаторів податкового навантаження на рівні України і бізнесменів, які не можуть довести законність походження своїх коштів. Але існує думка, що дія цього закону знищить український середній бізнес, а значна кількість бізнесменів почнуть змінювати податкове резидентство для ведення бізнесу в Україні, не потрапляючи під вимоги КіК. Маємо зазначити, що це відсутність культури сплати податків. Недоплачені податки деякими бізнесменами розглядаються як зароблені. Звідси таке небажання їх платити через механізм КіК. Ще одним моментом є відсутність довіри платників податків до державних інституцій, яка буде ще, як мінімум, стримувати успішність нульового декларування [10]. Виникає питання, якщо в Україні буде проведена податкова амністія, а вона на разі дуже потрібна, то ці іноземні компанії підпадуть під дію даного закону.

Маємо надію, що нарешті владі вистачить політичної волі провести результативну податкову амністію, тому що вбачаються позитивні кроки вирішення цього питання. З 2019 року по 2020 у Верховну Раду України було подано кілька законопроєктів щодо механізмів стимулювання добровільного розкриття активів та легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Один з них «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України (щодо особливостей декларування та оподаткування активів/доходів фізичних осіб в рамках Програми розкриття інформації)» [11]. Програми розкриття інформації (постійні й тимчасові), діють у 47 країнах світу, зокрема, у країнах зі стрімким розвитком економіки – Індонезії, Бразилії, Ірландії та Мексиці. Завдяки цим програмам у країнах збільшуються бюджетні доходи, витрати силових структур на переслідування і покарання порушників незначні, гроші легально були повернуті в національну економіку. Але законопроєкт не знайшов підтримки через відсутність фінансово-економічного обгрунтування (включаючи відповідні розрахунки), але можна відмітити, що позитивним моментом в даному законопроєкті є проведення просвітницької компанії та масово-роз'яснювальної роботи з популяризації особливостей декларування та

оподаткування активів (доходів) фізичних осіб, але на цю компанію потрібні додаткові видатки, які на даний момент відсутні.

Варто зауважити, що уряди й податкові адміністрації розвинутих країн сприяють добровільному розкриттю інформації про несплачені податки, пропонуючи програми добровільного дотримання правил оподаткування. Такі програми забезпечують можливість скорочення витрат у результаті зменшення числа податкових аудитів, судових і кримінальних справ, крім того, можуть збільшити короткострокові податкові надходження й покращити дотримання податкових правил у середньостроковій перспективі [12].

Нещодавно у Верховну Раду був поданий законопроєкт «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей застосування одноразового (спеціального) декларування фізичними особами активів». Первинною метою застосування одноразового (спеціального) декларування фізичними особами активів є встановлення того, що саме належить особі (які активи вона має), для того, щоб у подальшому можна було відслідковувати з яких джерел особа отримала доходи. Метою одноразового декларування є: легалізація активів, власниками яких є фізичні особи – резиденти України, незалежно від місця фактичного знаходження таких активів, легальність джерел походження яких такі фізичні особи не можуть документально підтвердити (не підлягають легалізації активи здобуті в результаті вчинення кримінальних злочинів, крім злочинів щодо ухилення від сплати податків); надання можливості фізичним особам – резидентам України вільно оперувати легалізованими активами без загрози бути притягнутими до кримінальної відповідальності за несплату податків з доходів, що стали джерелом походження таких активів.

Також на сучасному етапі у Верховній Раді розглядається законопроєкт про податкову амністію, який погоджено з Міжнародним валютним фондом. На наш погляд, основною метою даної податкової амністії є, насамперед, залучення фінансів в економіку. Також податкова амністія передбачає

добровільне нульове декларування (механізм легалізації доходів, які одержані до певної дати, який дозволяє сплатити з них певний податок), звільнення від відповідальності по ухиленню від оподаткування, адміністративних та фінансових правопорушень. Якщо буде запроваджений даний механізм, то уряд очікує повернення олігархами коштів в Україну та поповнення бюджету біля 50 млрд.дол, але якщо вийде вивести з тіні хоча б 10 млрд. дол., то це, як вважають фахівці, буде великою перемогою. Також налагодження інвестиційного клімату, але на наш погляд очікування мають бути не такі оптимістичні. Маємо зазначити, що суть амністії капіталів полягає у розкритті особою активів, законність походження яких не завжди можна пояснити. А тому, для правоохоронців такі активи завжди є гіпотетичними речовими доказами в існуючих або ймовірних майбутніх кримінальних провадженнях.

Крім того, якщо правоохоронці вважатимуть грошові кошти чи активи незаконно здобутими або мають певні питання щодо діяльності суб'єкта декларування, виявлення нових активів тільки створить більше підстав для реанімування старих кримінальних проваджень або порушення нових. Тому повинна бути якась гарантована відсутність подальшого кримінального переслідування, але кримінальний кодекс не передбачає звільнення від кримінальної відповідальності на підставі добровільного розкриття особою своїх активів.

В Україні вже був досвід проведення податкової амністії, наприклад в 2015 році, який закінчився повним провалом, також спроби ввести загальне декларування населенням своїх доходів і податковий контроль витрат приватних осіб непрямими методами, які теж не дали якісного результату, в силу того, що не було політичної волі діючої влади. Маємо зазначити, що податкове законодавство України є одним із самих складних в правовій системі. При цьому, спостерігається тенденція щодо його нестабільності. Але на сучасному етапі, склалася така ситуація, що впровадження податкової амністії та деяких вищезазначених законопроєктів повинно обов’язково

відбутися, цей процес дозволить повернути капітал в країну та наповнити бюджет в період кризи. Звісно дані законопроєкти мають багато недоліків, які необхідно усувати. По-перше, амністія може бути не зовсім успішною в легалізації доходів минулих періодів і може мати значні негативні наслідки для української економіки. Також для проведення успішної податкової амністії потрібна повна готовність податкової служби, щоб мати можливість якісно проадмініструвати даний процес, але і в цьому питанні, в зв'язку з частковим реформуванням податкової системи у нас проблеми. Також однією із умов проведення успішної амністії є розуміння населення і потенційних декларантів, що це повинна бути одноразова акція, для цього Україні необхідно приблизити підписання договорів щодо міжнародного обміну інформацією для викриття недобросовісних платників податків. Але, на жаль, імідж України на міжнародному просторі на сьогодні потребує більш позитивного прояву, тому що деякі країни, в силу різних обставин, відмовляються укладати з Україною міжнародні пакти. Вищезазначені недоліки призводять до проблем системного характеру, та потребують максимального вирішення. Це ще раз доводить, що в Україні потрібно проводити масштабну податкову реформу для побудови здорової прозорої системи взаємовідносин держави і платника податків.

Висновки. Таким чином, резюмуючи вищеозначене, можна констатувати, що успішна податкова амністія можлива при впровадженні логічного та гнучкого механізму стимулювання добровільного розкриття незадекларованих активів, враховуючи національні особливості країни. Отримання позитивних результатів від проведення фінансових амністії в країнах вимагає створення наступних умов:

– довіра громадян до влади;

– фінансова амністія повинна відзначатися простотою та максимально ліберальними умовами проведення, враховуючи особливості і менталітет країни;

– амністія повинна мати неконфіскаційний характер;

– надання державних гарантій щодо звільнення від переслідування й конфіденційності інформації про джерела походження задекларованих об'єктів;

– застосування невисоких ставок податків на капітали й майно, що легалізуються;

– спрямованість на репатріацію доходів, вивезених за кордон;

– наявність у країні розгалуженої та ефективної банківської системи;

– послідовна політика на внутрішньому і зовнішньому рівнях, забезпечення власних інтересів при укладенні міжнародних договорів під час амністії капіталів;

– легалізація незаконних доходів повинна відповідати Міжнародним стандартам щодо протидії відмиванню грошей, фінансуванню тероризму і фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, розробленим ФАТФ;

– посилення запобіжних та карних заходів за порушення податкового законодавства і розширення повноваження фіскальних органів і органів переслідування за правопорушення в цій сфері відразу після амністії;

– податкова амністія повинна проводитися в рамках реформування податкової системи в цілому.

Список використаних джерел

1. Сутність податкової амністіїі та її співвідношення з іншими поняттями: веб-сайт. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/nvuzhpr_2017_43(2)__18%20(1).pdf (дата звернення: 29.08.2020)

2. Теоретичні підходи до оцінки тіньової економіки України та способів її детінізації: веб-сайт. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Npchduec_2010__145_132_6.pdf (дата звернення: 03.09.2020)

3. Роль держави в запровадження фінансової амністії: світовий досвід та реалії України: веб-сайт. URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2010-3/doc/3/19.pdf (дата звернення: 17.09.2020)

4. Майбутнє податкової амністії капіталів: веб-сайт. URL: https://yur-gazeta.com /publications/practice/podatkova-praktika/maybutne-podatkovoyi-amnistiyi-kapitaliv.html (дата звернення:22.09.2020)

5. Амністія капіталів: чому ставка — не найважливіше: веб-сайт. URL: https://lexinform.com.ua/vukraini/amnistiyakapitalivchomustavkanenajvazhlyvish (дата звернення:13.09.2020)

6. Что нужно для успешного проведения налоговой амнистии: веб-сайт. URL: https://nalogikz.kz/docs/chto-nuzhno-dlya-uspeshnogo-provedeniya-nalogovoy-amnistii.html (дата звернення:25.09.2020)

7. Податкова амністія: досвід яких держав може бути корисним для України: веб-сайт. URL: http://finbalance.com.ua/news/podatkova-amnistiya-dosvid-yakikh-derzhav-mozhe-buti-korisnim-dlya-ukrani (дата звернення:23.09.2020)

8. Турецький досвід в амністії капіталу: веб-сайт. URL: http://www.vestiturkey.com/tureckij-opyt-v-amnistii-kapitala-2950h.htm (дата звернення:27.09.2020)

9. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо удосконалення адміністрування податків, усунення технічних і логічних неузгодженостей в податковому законодавстві: Закон України від 16.01.2020 № 466-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text (дата звернення:03.10.2020)

10. Закон №466 и правила КиК - действительно ли все так плохо?: веб-сайт. URL:https://jurliga.ligazakon.net/news/195634_zakon-466-i-pravila-kik---deystvitelno-li-vse-tak-plokho (дата звернення:03.10.2020)

11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України (щодо особливостей декларування та оподаткування активів/доходів фізичних осіб в рамках Програми розкриття інформації): Проект закона Украины от 11.09.2019 № 2128. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI00472A.html (дата звернення: 07.10.2020)

12. Тимченко О.М. Міжнародне інформаційне співробітництво як фактор протидії ухиленню від сплати податків. Фінанси України. 2011. № 12. С. 11-20. (дата звернення:09.10.2020)

References

1. Sutnist′ podatkovoyi amnistiyi ta yiyi spivvidnoshennya z inshymy ponyattyamy. Retrieved from file:///C:/Users/User/Downloads/nvuzhpr_2017_43(2)__18%20(1).pdf [in Ukrainian].

2. Teoretychni pidkhody do otsinky tin′ovoyi ekonomiky Ukrayiny ta sposobiv yiyi detinizatsiyi. Retrieved from file:///C:/Users/User/Downloads/Npchduec_2010_145_132_6.pdf [in Ukrainian].

3. Rol′ derzhavy v zaprovadzhennya finansovoyi amnistiyi: svitovyy dosvid ta realiyi Ukrayiny. Retrieved from http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2010-3/doc/3/19.pdf [in Ukrainian].

4. Maybutnye podatkovoyi amnistiyi kapitaliv. Retrieved from https://yur-gazeta.com/publications/practice/podatkova-praktika/maybutne-podatkovoyi-amnistiyi-kapitaliv.html [in Ukrainian].

5. Amnistiya kapitaliv: chomu stavka — ne nayvazhlyvishe. Retrieved from https://lexinform.com.ua/v-ukraini/amnistiya-kapitaliv-chomu-stavka-ne-najvazhlyvishe/. [in Ukrainian].

6. Chto nuzhno dlya uspeshnogo provedeniya nalogovoy amnistii. Retrieved from https://nalogikz.kz/docs/chto-nuzhno-dlya-uspeshnogo-provedeniya-nalogovoy-amnistii.html [in Ukrainian].

7. Podatkova amnistiya: dosvid yakykh derzhav mozhe buty korysnym dlya Ukrayiny. Retrieved from http://finbalance.com.ua/news/podatkova-amnistiya-dosvid-yakikh-derzhav-mozhe-buti-korisnim-dlya-ukrani [in Ukrainian].

8. Turets′kyy dosvid v amnistiyi kapitalu. Retrieved from http://www.vestiturkey.com/tureckij-opyt-v-amnistii-kapitala-2950h. [in Ukrainian].

9. Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny shchodo udoskonalennya administruvannya podatkiv, usunennya tekhnichnykh i lohichnykh neuz·hodzhenostey v podatkovomu zakonodavstvi: Zakon Ukrayiny vid 16.01.2020 № 466-IX. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text [in Ukrainian].

10. Zakon №466 i pravila KiK - deystvitel'no li vse tak plokho?: Retrieved from https://jurliga.ligazakon.net/news/195634_zakon-466-i-pravila-kik---deystvitelno-li-vse-tak-plokho [in Ukrainian].

11. Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrayiny ta deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny (shchodo osoblyvostey deklaruvannya ta opodatkuvannya aktyviv/dokhodiv fizychnykh osib v ramkakh Prohramy rozkryttya informatsiyi): Proekt zakona Ukrayny ot от 11.09.2019 № 2128. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI00472A.html [in Ukrainian].

12. Tymchenko O.M. Mizhnarodne informatsiyne spivrobitnytstvo yak faktor protydiyi ukhylennyu vid splaty podatkiv. Finansy Ukrayiny. 2011. № 12. C. 11-20. 2011. № 12. C. 11-20. [in Ukrainian].

Лисецька Неля Миколаївна (ORCID ID 0000-0001-7747-9521) – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник НДІ фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

УДК: 336.144

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.208-221

Ліснічук О.А., Березан М.В.

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ПОТОЧНОГО ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У статті визначено поняття фінансового планування, його сутність та значимість для підприємства. Розкриті основні теоретичні питання щодо сучасних підходів до процесу планування, функціонуючих методів планування та головних рис систематичного формування і складання планів для майбутньої діяльності підприємства. Проаналізовано систематизований зв'язок складових планування, його структурних елементів, що забезпечують високий рівень результативності фінансових показників. Виділили функціональні завдання фінансового планування та засоби їх реалізації. В статті узагальнено напрями удосконалення фінансового планування та їх фактори, які можуть позитивно позначитися на діяльності промислового підприємства.

Ключові слова: *фінансове планування, фінансовий план, діяльність підприємств, методи планування.*

Лисничук О.А., Березан М.В.

ОСНОВНЫЕ СОСТОВЛЯЮЩИЕ ТЕКУЩЕГО ФИНАНСОВОГО ПЛАНИРОВАНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИИ

В статье определено понятие финансового планирования, его сущность и значимость для предприятия. Раскрыты основные теоретические вопросы относительно современных подходов к процессу планирования, функционирующих методов планирования и главных черт систематического формирования и составления планов для будущей деятельности предприятия. Проанализирована систематизированная связь составляющих планирования, его структурных элементов, которые

обеспечивают высокий уровень результативности финансовых показателей. Выделили функциональные задачи финансового планирования и средства их реализации. В статье обобщены направления совершенствования финансового планирования и их факторы, которые которые могут положительно сказаться на деятельности промышленного предприятия.

Ключевые слова: *финансовое планирование, финансовый план, деятельность предприятий, методы планирования.*

Lisnichuk O.A., Berezan M.V.

THE MAIN COMPONENTS OF CURRENTLY FINANCIAL PLANNING AT ENTERPRISE

The article defines the concept of financial planning, its essence and significance for the enterprise. The main theoretical questions regarding modern approaches to the planning process, functioning planning methods and main features of systematic formation and preparation of plans for future activities of the enterprise are revealed. A systematic link between the components of planning and its structural element, which ensure a high level of financial performance, was analyzed. They allocated functional tacks of financial planning and means of their realization. The article summarizes the directions of improving financial planning and their factors that can positively affect the activities of an industrial enterprise.

Keywords*: financial planning, financial plan, enterprise's activity, planning methods.*

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин посприяло власному розвитку діяльності підприємств. Одним із головних допоміжних факторів для дієвого розвитку підприємств стало саме фінансове планування. Воно є не тільки детальним планом дій, але й допоміжним у знаходженні помилок, введення певних змін, розрахунок та порівняння фінансових показників та відслідковуванням за майбутнім динамічним функціонуванням підприємства. Планування є невід'ємною частиною управління та дає змогу

з'єднати всі структурні ланки підприємства в цілу виробничу систему та забезпечити її подальший розвиток згідно поставлених цілей. На даний момент саме планування постає важливою складовою в розвитку підприємства. Відповідно проводячи планування з'являється можливість знайти та визначити витрати виробництва, з'ясувати впливові фактори, які можуть спричиняти відповідні зміни стосовно зменшення всього обсягу витрат та подальшого його прогнозування, що відобразиться певним чином на фінансових результатах діяльності діючого підприємства. Поточне планування на підприємстві розкривається як цілеспрямована інтелектуальна діяльність, яка тримає на меті визначення та в подальшому досягнення цілей, завдань функціонуючого підприємства, а також шляхів і методів, які направлені на отримання позитивного результату. Таким чином, влив фінансових показників мають високий вплив на фінансову стійкість та рівновагу діяльності підприємства, а це залежить від дієвої системи фінансового планування, яка вимагає зосередження уваги на теоретичних аспектах та практичних проблемах для побудови ефективної системи у контексті сучасних тенденцій фінансового розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Значний вклад в розкриття поняття «фінансове планування», його функціонування та вплив на діяльність підприємства внесли такі вчені-науковці, як: Ставерська Т., Андрющенко І., Петров В., Єпіфанова І., Джеджула В. Їх роботи включають загальнотеоретичні аспекти дослідження, тому перш за все необхідно зробити систематизацію існуючих досліджень процесу планування, визначити його сутність, призначення, і як відповідно треба провести удосконалення процесів щодо підвищення ефективності роботи підприємств і як внаслідок зросту його результативності.

Мета статті. Метою дослідження є розкриття основних прогресивних тенденцій, які визначають повні процеси планування на сучасному підприємстві, що в свою чергу, формують рекомендаційні поради щодо

удосконалення процесу поточного планування на підприємстві, беруть за основу обґрунтовані теоретичні та практичні аспекти стосовно обраного підприємства.

Виклад основного матеріалу. Фінансове планування посідає одне з провідних місць у системі управління діяльністю будь-якого підприємства, адже саме воно може забезпечити його фінансовими ресурсами, що з часом підвищать прибутковість, спрогнозує стабільний розвиток та знизить ризик його існування.

Фінансове планування – це планування процесів формування, розподілу, перерозподілу і використання фінансових ресурсів. [1, с.26]. Фінансове планування виступає невід'ємною складовою внутрішніх управлінських процесів на підприємстві, що дає змогу визначити способи, які забезпечать ефективне функціонування підприємства в перспективі та адаптують до мінливих умов зовнішнього середовища.

Основними завданнями поточного фінансового планування на підприємстві є: забезпечення стабільної інвестиційної та виробничої діяльності необхідними ресурсами фінансового спрямування; установлення раціональності в процесі фінансових відносин із господарюючими суб’єктами; раціональне визначення шляхів та ефективний розподіл щодо вкладення капіталу, об’єктивна оцінка його використання; знаходження та мобілізація резервів щодо збільшення прибутку за рахунок планового використання матеріальних, грошових та трудових ресурсів.

Управлінський підхід, у рамках якого фінансове планування є головною частиною саме функціонуючого підрозділу в плануванні, не зовсім в повному обсязі розкриває всі завдання і функції того чи іншого підприємства. Пояснення цього можна знайти в сучасних умовах, що викликають необхідність у забезпеченні адаптивного процесу в ході дії фінансового планування щодо змін у навколишньому середовищі, це стосується: проведення моніторингу функціонуючих та адаптивних галузей і результативності діяльності підприємств, порівняння, коригування та зміна

планів, контроль за виконанням звітів. Тому на даний час фінансове планування в цілому має відображатися як одна з найважливіших складових частин у фінансовому аналізі підприємства.

Кожен розвиток спричиняє систематичне поширення нових понять, а саме щорічне удосконалення рівня розвитку, введення нових змін, які надають системі більш удосконалений рівень, що й стало підґрунтям сучасних підходів щодо процесів планування (рис. 1).

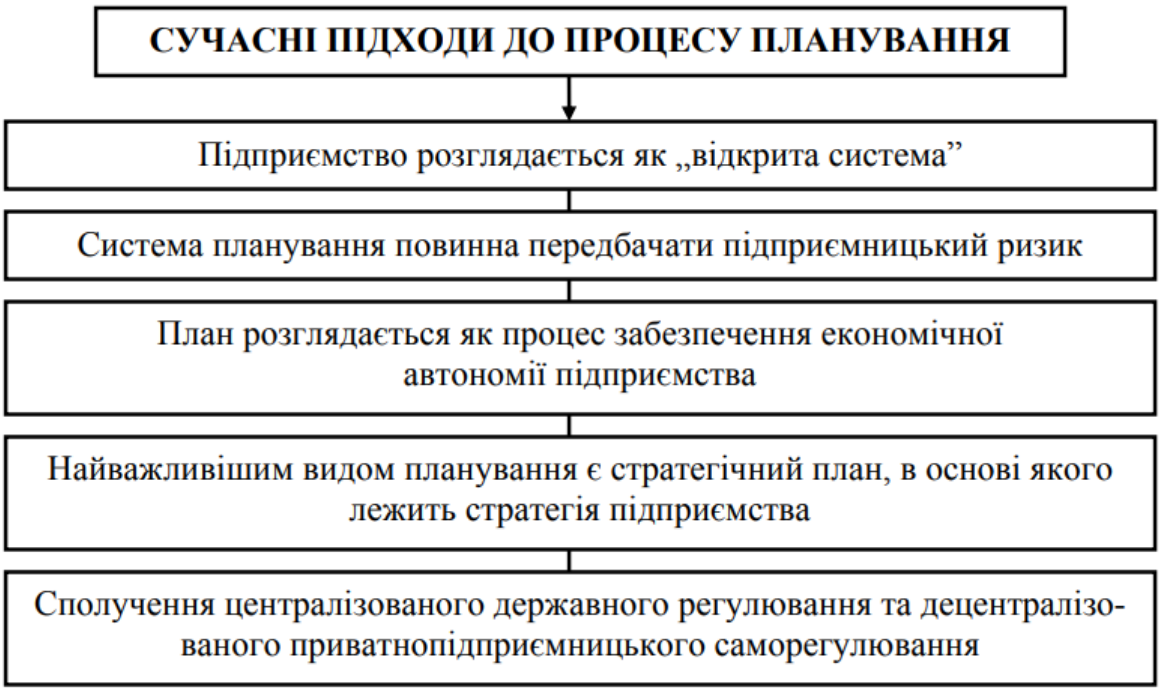

Рис. 1. Новітні підходи щодо процесу планування

Джерело: [2, с. 7].

На сьогодні планування постає важливою функцією для розвитку підприємства. Планування дає можливість пошуку зниження витрат на виробництво, а у подальшому з’ясування впливових факторів, які можуть спричинити зміни щодо зменшення всього обсягу витрат та прогнозування фінансового результату в діяльності підприємства.

А саме поточне планування на підприємстві є цілеспрямованою інтелектуальною діяльністю осіб, які тримають на меті допомогти визначити та в подальшому досягти цілі, завдання функціонуючого підприємства, а також знайти методи і шляхи, які направлені на допомогу отримання

потрібного результату. Також планування має особливу роль - передбачення завчасного ухвалення рішення про дії, що будуть спрямовані та проектовані задля досягнення бажаних майбутніх результатів. Планування є саме тією точкою опори підприємства, щоб можна було цілеспрямовано прагнути до більшої його результативності [2, с.7]. Реалізація поставленого плану заходів, дій та критеріїв, відносно яким буде виконуватися планування діяльності підприємства відбувається у процесі обґрунтування наукової діяльності організації виробництва.

До основних принципів фінансового планування належать [3, с. 13]:

– наукова обґрунтованість;

– комплексність;

– системність;

– соціальна орієнтованість;

– оптимальність;

– визначення провідних ланок і напрямів;

– взаємозв'язок поточних і перспективних планів;

– координація й узгодженість планів.

Практика господарювання свідчить, що фінансове планування створює для підприємств України важливі переваги:

1) з точки зору витрат:

– забезпечує економний підхід до використання всіх типів ресурсів;

– забезпечує контроль витрат залежно від конкретної цілі;

– дає змогу зменшити витрати за рахунок децентралізації рішень;

– орієнтує керівництво на організацію ефективної роботи фінансових і бухгалтерських підрозділів у напрямку пошуку й використання всіх видів резервів.

2) з точки зору управління фінансами:

– дає змогу прогнозувати надходження й використання грошей;

– дає змогу заздалегідь визначити забезпечення фінансування;

– підвищує імідж підприємства перед фінансовими організаціями.

3) з точки зору комерційної діяльності:

– зміст планування змушує підприємство вивчати та прогнозувати місце продукції підприємства на ринках;

– дає змогу формулювати й виконувати дії, які поліпшують стан підприємства загалом.

4) з точки зору планово-аналітичної діяльності:

– змушує детально аналізувати всі сторони діяльності підприємства;

– є засобом кількісної оцінки досягнення цілей підприємства;

– є засобом виявлення відхилень в діяльності, пов'язаній з виконанням планів.

5) з погляду загального керівництва:

– чітко визначає місце, важливість і вартість кожної структурної ланки;

– забезпечує координацію діяльності всіх підрозділів, спрямованої на досягнення кінцевих результатів;

– створює умови для децентралізації відповідальності;

– підвищує гнучкість за рахунок розподілу обов'язків.

6) з точки зору організації контролю:

– створює підстави для контролю за грошовими ресурсами та інвестиціями;

– дає змогу контролювати рентабельність (у широкому розумінні).

7) підвищує загальну ефективність діяльності підприємства. Варто зазначити, що позитивні риси фінансового планування

Планування – систематичне та послідовне формування майбутнього стану підприємства, що охоплює процес складання й прийняття планів. Його змістовність виявляється у зростанні ефективної діяльності підприємства на основі:

1) цільової орієнтації й координації всіх дій на підприємстві;

2) знаходження ризиків й зниження їх рівня на підприємстві;

3) спрощення процесів;

4) підвищення гнучкості системи й пристосованості до циклічних змін.

Процес планування та його технологія зв’язані із виконанням основних методами планування, які зазначені в рис. 2.

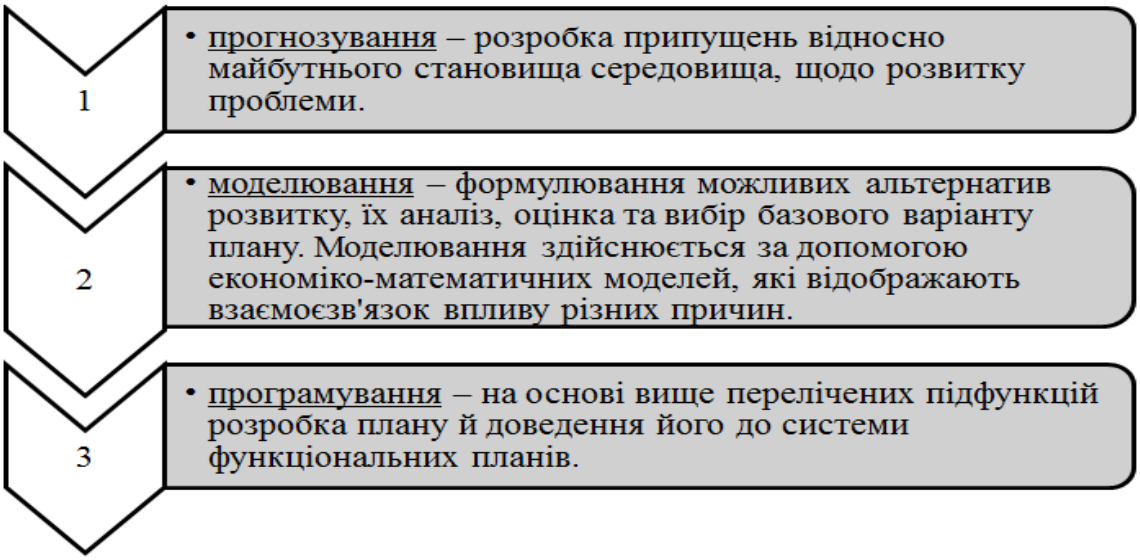

Рис. 2. Функціонуючі методи планування

Джерело:складено автором на основі [4, с. 9].

Фінансове планування впливає на стан підприємства в цілому. Це залежить від результатів його виробничої, комерційної та фінансово-господарської діяльності. Тому для досягнення стрімкого фінансового розвитку в майбутньому, порівнюють фінансові показники минулих років і, на основі отриманих даних розробляють фінансовий план подальших дій, де враховані та оброблені помилки минулого та налаштовані на зміну та вирішення старих негараздів. Тому важливим є ефективність системи проведення аналізу фінансового стану, яка можлива лише за наявності відповідного забезпечення. Під яким потрібно розуміти таку ресурсну базу, яка буде достатньою для реалізації мети проведення аналізу, а саме здійснюється застосування інформаційного, методичного, матеріального, технічного та кадрового забезпечення. Досить важливу роль відіграє саме інформаційне забезпечення, адже воно поєднує різні елементи управлінські елементи в загальну систему. Щодо інформаційного та методичного забезпечення існує взаємозв’язок внаслідок встановлення мети здійснення

аналізу – це надання управлінській сукупності інформації щодо фінансового стану підприємства та можливі пропозиції щодо його подальшого розвитку або усунення існуючих проблем [5, с.31].

Поняття фінансової стійкості є значно ширшим за традиційні фінансові категорії, такі як, «кредитоспроможність», «рентабельність», «платоспроможність» та інші, адже поєднує у собі всебічну оцінку фінансових результатів підприємства [6, с. 27].

Таким чином, під час визначення фінансової стійкості пропонується враховувати таке: – фінансову стійкість слід розглядати з погляду збалансованості активів і пасивів, тобто відповідності активів джерелами фінансування; – фінансова стійкість взаємопов'язана з платоспроможністю, що передбачає достатність грошових коштів для виконання зобов'язань організації не тільки за величиною, а й за термінами; – визначення фінансової стійкості повинно слугувати основою для розробки способів її оцінки та прогнозування.

В управлінні, за ринковою економікою, плануванню приділяється значна увага, так як план – це якісно оформлене та розроблене управлінське рішення. Планування забезпечує максимальну взаємодію різних видів ресурсів у межах обраного об`єкту управління, й встановлює оптимальні пропорції та темпи зростання.

Саме підсумковим результатом процесу поточного планування є план, він репрезентує собою взаємозалежну систему, яка об'єднана загальною метою чітких завдань, що забезпечують реалізацію цілей в системі виробництва. Якість та важливість планів підприємства залежить від багатьох характерних факторів, які, в свою чергу, доказують складність вибору найоптимальнішого напрямку у розвитку внутрішнього планування на підприємстві, особливо в умовах нестабільності факторів зовнішнього середовища. Для введення в експлуатацію модернізованих технологій планування на вітчизняних підприємствах необхідно створити деякі умови, а саме однією з головних умов стає зміна організаційної структури управління,

після неї йде підвищення кваліфікації працівників планового відділу й оснащення новими технологіями – комп'ютеризувати виробництво та управління задля полегшення роботи працівникам.

Фінансовий план підприємства містить інформацію щодо фактичних показників минулого року, планових і прогнозних показників поточного року, запланованих показників на плановий рік, а також інформацію згідно зі стратегічним планом розвитку підприємства. До проекту фінансового плану підприємства додається пояснювальна записка, що включає результати аналізу його фінансово-господарської діяльності за попередній рік, а також показники господарської діяльності та розвитку підприємства в поточному році та на плановий рік. До зведених основних фінансових показників виконання фінансових планів підприємств додаються перелік підприємств, що належать до сфери управління суб'єкта управління, пояснювальна записка та довідка щодо загальної кількості підприємств, кількості підприємств, яким було затверджено фінансові плани та які звітували про виконання фінансових планів, зокрема й щодо кількості прибуткових і збиткових підприємств.

Загальновідомо, що на початку переходу до ринку більшість вітчизняних підприємств не складала фінансові плани, адже в умовах нестабільності, невизначеності та неспівставності даних важко було досягнути достовірності розрахунків, особливо на тривалу перспективу. За сучасних умов значимість та необхідність складання бізнес-планів є актуальною. Практичний досвід бізнес-планування характеризується швидким переходом від довільної структури бізнес-плану до стандартизованої її форми, яка відповідає міжнародним стандартам та інтересам інвесторів [7, с. 297].

У широкому розумінні процес фінансового планування в максимальній мірі передбачає всебічне вивчення дійсності, тенденцій та закономірностей розвитку об'єкту планування та середовища його діяльності щодо формування, розподілу і використання фінансових ресурсів. «Найбільш

загальною науковою основою планування є середовище його діяльності та система об'єктивних економічних законів і, в першу чергу, закону попиту та пропонування. У фінансовому плані підприємства повинні бути реалізовані вимоги цих законів та враховані об'єктивні результати макро- та мікроекономічного аналізу стану та тенденції розвитку умов господарювання» [8, с. 55].

В мету планування входять такі складові як розробка і побудова системи планів для підприємства, які спрямовуються на задоволення та збільшення попиту споживачів та отримання стабільного і достатнього прибутку від результатів після його виробничо-господарської діяльності протягом певного тривалого часу.

Мета поточного фінансового планування формується на основі вибраних критеріїв, що реалізують фінансові рішення, які, в свою чергу, спрямовані на підвищення ефективності роботи підприємства, а саме це стосується максимізації продажів, збільшення прибутку, що належить до власності підприємства. Проводячи аналіз, по більшій мірі науковому діапазоні літератур, можна розкрити сутність мети планування та представити як це зображено на рис. 3.

Рис. 3. Критерії мети поточного планування

Джерело:складено автором на основі [9, с. 145].

Фінансове планування доцільно здійснюється з урахуванням порівняння минулих змін з сьогоднішніми, які цілеспрямовано будуть впливати на покращення діяльності підприємства. Виділяють такі основні впливові фактори, які позитивно позначаться на діяльності підприємства, а саме:

- розробка та проектування ефективних відновлювальних джерел енергії;
- запровадження нових технологій від закордонних акціонерів;
- зростання якості товарів;
- система відбору та зберігання вуглекислого газу;
- зміна стратегії щодо планування діяльності підприємства;
- чіткий контроль за виконанням планів;
- правдиве звітування щодо виконання планів.

Таким чином, плановий обсяг фінансових ресурсів пропонується коригувати на резервний обсяг ресурсів, необхідних для покриття існуючих збитків від кон'юнктурних і структурних змін та відновлення конкурентоспроможності [10, с.281].

Висновки. Багатогранність та неоднозначність наукових підходів щодо розуміння економічної сутності, завдань, принципів та методів фінансового планування засвідчує те, що ця економічна категорія потребує постійного переосмислення і доповнення на теоретичному та науково-методичному рівнях.

Фінансовий план поточної діяльності підприємства відображає загальні обсяги коштів, що надходять і спрямовуються у планованому році з метою забезпечити всі потреби, що стосуються загальної діяльності та розвитку підприємства, вчасне виконання його зобов'язань, також зобов'язання щодо податкової сплати та обов'язкових платежів.

Для успішного виконання фінансового плану на підприємстві потрібно ввести в процес роботи дієвий систематичний контроль, який буде безперервно наглядати за усіма доходами і видатками.

Якщо підприємство має незадовільні загальні результати та негативні показники, запроваджують коригування фінансових планів, його подальше удосконалення та аналізування на фоні вже пройдених фінансових етапів та наявних показників, що дасть змогу підприємству підсумувати пройдені етапи та вийти на шлях до фінансової стійкості.

Список використаних джерел

1. Біла О.Г. Фінансове планування і прогнозування. Львів : Компакт-ЛВ, 2005. 312 с.

2. Петров В. М. Організація виробництва та планування діяльності на підприємствах АПК: навч. посібник / В. М. Петров / Харк. нац. аграр. ун-т. – Х.: Майдан, 2016. – 362 с.

3. Ставерська Т.О., Андрющенко І.С. Фінансове планування та прогнозування в підприємствах і фінансових установах : навч. посіб. Харків, 2013. 146 с.

4. Грядунова О.В. Планування діяльності підприємства: Опорний конспект лекцій / Н.Г. Грядунова, О.В. Пахлова., І.В. Тісагдіо, А.В. Семенькова – Дніпропетровськ: НМетАУ, 2009. - 56 с.

5. Ліснічук О.А., Шпаковська О. Аналіз фінансового стану як ефективний інструмент управління подальшим розвитком підприємства. Економічний аналіз. Збірник наукових праць. Тернопіль 2019. Том 29 № 4. С 28-35

6. Поддєрьогін А. М. Фінансова стійкість підприємств в економіці України : [монографія] / А. М. Поддєрьогін, Л. Ю. Наумова. – К. : КНЕУ, 2011. – 184 с

7. Бедринець М.Д., Сурженко А.В. Фінансовий менеджмент у малому бізнесі: навч. посіб. Київ, 2016. 352 с

8. Мазур Д.В. Фінансове планування діяльності підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. 2014. № 6. Т. 1. С. 55–59.

9. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : [навч. посіб.] / О.О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2012.

10. Сердюков К.Г., Великий Ю.М. Роль фінансового планування та прогнозування у забезпеченні фінансової стійкості підприємства / К.Г.Сердюков, Ю.М.Великий // Економіка і суспільство. – 2017. - №11 – С.277-282

References

1. Bila O.G. (2005) *Finansove planuvannja i proghnozuvannja [Financial planning and forecasting]*. Lviv: Kompakt-LV. [in Ukrainian].

2. Petrov V.M. (2016). *Orhanizatsiya vyrobnytstva ta planuvannya diyal'nosti na pidpryyemstvakh APK [Organization of production and planning of activities at agricultural enterprises]*: navch. posib. Kharkiv. [in Ukrainian].

3. Staverska T.O., Andriushchenko I.S. (2013). *Finansove planuvannia ta prohnozuvannia v pidpryiemstvakh i finansovykh ustanovakh [Financial planning and forecasting in enterprises and financial institutions: curriculum]* : navch. posib. Kharkiv. [in Ukrainian].

4. Gryadunova O.V. (2009). *Planuvannya diyal'nosti pidpryyemstva [Enterprise activity planning]*: lecture notes. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].

5. Lisnichuk O.A., Shpakovs′ka O (2019). Analiz finansovoho stanu yak efektyvnyy instrument upravlinnya podal′shym rozvytkom pidpryyemstva [Analysis of the financial condition as an effective tool for managing the further development of the enterprise] - *Economic analysis*, 29, 28-35 [in Ukrainian].

6. Poddier'ohin, A. M. and Naumova, L. Yu. (2011), Finansova stijkist' pidpryiemstv v ekonomitsi Ukrainy [Financial stability of enterprises in the economy of Ukraine], KNEU, Kyiv, Ukraine.

7. Bedrynets M. D, Surzhenko A.V. (2016). Finansovyy menedzhment u malomu biznesi [Financial management in small business]: navch. posib. Kyiv.[in Ukrainian].

8. Mazur, D.V. (2014), "Financial planning of the enterprise activity", Bulletin of the Khmelnytsky National University, vol. 6, pp. 55-59.

9. Tereshchenko O.O. (2012). *Finansova diyal'nist' sub"yektiv hospodaryuvannya [Financial activities of economic entities]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

10. Serdyukov K.G., Veliky Yu.M.(2017). Rol′ finansovoho planuvannya ta prohnozuvannya u zabezpechenni finansovoyi stiykosti pidpryyemstva [The role of financial planning and forecasting in ensuring the financial stability of the enterprise]. *Ekonomika i suspil'stvo - Economy and society*,11, 277-288 [in Ukrainian].

Ліснічук Оксана Андріївна (ORCID ID 0000-0002-2563-0717) – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів імені Л.Л.Тарангул Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

Березан Марина Валеріївна – здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

УДК 351.88::341.11

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.222-238

Мирошниченко А.І.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ У ПРАКТИКУ СУЧАСНОГО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ

У статті досліджено актуальні питання сьогодення, а саме напрями імплементації європейського досвіду у вітчизняну систему публічного управління, так як в Україні постала необхідність переходу від мало дієвої системи управління, до ефективної, сучасної системи управління, яка відповідатиме світовому та європейському рівню. Відповідно постала необхідністю розкриття методами дослідження, аналізу та порівняння перспектив імплементації європейського досвіду у практику сучасного публічного управління. Розкрито основні п'ять напрямів: формування і координація державної політики, модернізація державної служби та управління людськими ресурсами, забезпечення підзвітності органів державного управління, надання адміністративних послуг, управління державними фінансами.

Ключові слова: *європейський досвід, публічне управління, впровадження, напрями, зарубіжний досвід.*

Мирошниченко А.И.

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ЕВРОПЕЙСКООГО ОПЫТА В ПРАКТИКУ СОВРЕМЕННОГО ПУБЛИЧНОГО УПРАВЛЕНИЕ УКРАИНЫ

В статье исследованы актуальные вопросы, а именно направления имплементации европейского опыта в отечественную систему публичного управления, так как в Украине возникла необходимость перехода от мало действенной системы управления, в эффективной, современной системы управления, которая будет отвечать мировом и европейском уровню. Согласно появилась необходимостью раскрытия методами исследования, анализа и сравнения перспектив имплементации европейского опыта в

практику современного публичного управления. Раскрыты основные пять направлений: формирование и координация государственной политики, модернизация государственной службы и управления человеческими ресурсами, обеспечения подотчетности органов государственного управления, предоставления административных услуг, управления государственными финансами.

Ключевые слова: *европейский опыт, публичное управление, внедрение, направления, зарубежный опыт.*

Myroshnychenko A.

IMPLEMENTATION OF EUROPEAN EXPERIENCE INTO THE PRACTICE OF MODERN PUBLIC GOVERNANCE OF UKRAINE

The article examines current issues, namely the implementation of European experience in the domestic system of public administration, as in Ukraine there is a need to move from an inefficient system of government to an effective, modern system of government that will meet global and European levels. Accordingly, it became necessary to disclose by methods of research, analysis and comparison of prospects for the implementation of European experience in the practice of modern public administration. The main five areas are revealed: formation and coordination of public policy, modernization of civil service and human resources management, accountability of public administration bodies, provision of administrative services, public finance management.

Keywords: *European experience, public administration, implementation, directions, foreign experience.*

Постановка проблеми. Система державного управління, що функціонує сьогодні перебуває в процесі реформування, однак залишається ряд невирішених завдань та проблемних питань, які потребують негайного вирішення або усунення.

Якщо ми візьмемо за основу досвід європейських країн, це дозволить нам швидше вдосконалити національну систему управління, оскільки досвід європейських країн впроваджувався вже не раз за часи незалежності, мета не завжди позитивна, але для України цей досвід вже близький. Національні спеціалісти активно впроваджують європейський досвід та залучають експертів з європейських країн до розробки програм, спрямованих на вдосконалення національної системи державного управління. Хоча сьогодні більш перспективним напрямком може бути покращення повноти державного управління, а також оболонки, тобто повноцінного переходу до державного управління. Сама державна адміністрація поглинає досвід європейських країн та пропонує перспективні можливості для подальшого розвитку. Тому залишається чітко визначити проблемні сфери та використовувати європейські підходи. Але ми не повинні забувати, що зарубіжний досвід, яким би подібним він не був до досвіду країни, повинен бути добре проаналізований та адаптований до національної системи державного управління, щоб наприкінці дня ми отримали ефективна система державного управління, як у європейських країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питанню імплементації досвіду європейських країн у вітчизняну систему публічного управління присвячені роботи багатьох вітчизняних науковців, що досліджують публічне управління, зокрема в роботі ми розглянемо ідеї В. Баштанника, Є. Бородіна, Н. Горчарук, Н. Липовської, І. Лозицької, Л. Придиус, та С. Серьогіна.

Мета статті. Дослідити та проаналізувати перспективні напрями та механізми імплементації європейського досвіду у практику сучасного публічного управління України.

Виклад основного матеріалу. Визначений у нормативно-правових документах Європейського Союзу та Ради Європи з питань місцевого самоврядування інтегрований підхід до публічного управління передбачає врахування наднаціонального (суб'єктного) підходу до принципів

територіального управління не лише в політико-правовому (юридичному) розумінні як зовнішніх форм прояву загальнообов'язкових правил і процедур у сфері виконавчої діяльності, прийняття нормотворчих актів. Інтегрований підхід, перш за все, детермінується в соціальному розумінні, як сукупності об'єктивно існуючих економічних, політичних, культурних, духовних та інших обставин суспільного розвитку, що зумовлюють зміст діяльності суб'єктів управління. При цьому теза щодо пріоритетності європейських принципів у системі місцевого самоврядування в Україні, їх адаптація та імплементація базуються на уніфікації правової природи європейських і національних принципів публічного управління.

У дослідженні підходів до аналізу особливостей системи публічного управління з точки зору механізмів формування та функціонування загалом системи публічного управління, варто пропонувати принципово нову структуру та методологію інтегративного аналізу стану інституціоналізації самоврядних структур з урахуванням особливостей та тенденцій розвитку феномену багаторівневого управління. Актуальність даної проблеми для України обумовлюється як її інтеграцією до європейських структур, так і необхідністю розбудови у процесі державотворення власної системи місцевої влади. При цьому в історичному контексті існує декілька наукових підходів до аналізу виникнення, становлення й розвитку самоврядування в Україні. Незважаючи на незначний досвід державного та самоврядного управління на рівні незалежної держави, Україна історично є певним прикладом для європейських країн як з точки зору впровадження інноваційних форм самоврядного управління, так і еволюційного розвитку інститутів самоврядування [3].

В результаті ми розглянемо шляхи впровадження найкращого європейського досвіду нормативно-правового забезпечення державного управління в сучасному стані України. Перш за все, слід розглянути питання вдосконалення законодавства про розвиток державного управління, яке повинно вдосконалюватися одночасно або за короткий проміжок часу, нові

закони та нормативні акти повинні бути прийняті протягом п'яти напрямки реформ. Це дасть можливість діяти синхронно та зменшить проблеми невідповідності нового та старого законодавства. Перший етап реформи децентралізації позаду, він тривав з 2014 по 2019 рік. За цей період вже сформована певна нормативна база та розпочато реалізацію пріоритетних законодавчих ініціатив. Успіх цього кроку свідчить про те, що Україна рухається в правильному напрямку. Другий етап децентралізації розпочався в 2020 році і триватиме в 2021 році, на цьому етапі ми також спостерігаємо низку позитивних змін, включаючи затвердження нової адміністративно-територіальної структури низового рівня, прийняття постанови «Про утворення та ліквідацію 490) також відбулися чергові місцеві вибори, які відбулись 25 жовтня 2020 року, і вже прийнято зміни до виборчого законодавства. Попереду багато важливих змін, і національна система управління та громадянське суспільство повинна швидко реагувати та адаптуватися до змін. Тому ми розглянемо питання вдосконалення юридичних документів у кожному з п’яти напрямків..

1. Формування і координація державної політики.

Перш за все, для формування ефективної системи державного управління в Україні необхідно розробити правовий документ, який чітко визначає такі терміни: державне управління, суб’єкт, об’єкт державного управління, система державне управління, механізми державного управління, державна політика, державні служби, органи державної влади та інші. Якщо ці поняття визначити на законодавчому рівні, це спочатку суттєво зменшить наукові дискусії навколо термінології та надасть можливість подальшого вивчення проблем сучасного державного управління.

Визначивши основні поняття на законодавчому рівні, необхідно перейти до наступного кроку, а саме систематизації з іншими нормативно-правовими документами, оскільки головною проблемою сьогодні є відмінності в правовому полі. У різних юридичних документах зазначаються різні терміни, які мають майже однакові значення або, навпаки, різні терміни,

але лише одна суть. Тому необхідно внести зміни до існуючих нормативних актів. Наприклад, Закон України «Про адміністративні послуги». Перш за все, у заголовку необхідно вказати “державні послуги” та чітко визначити, що ми маємо на увазі під державними послугами та їх основними компонентами. Таким чином, крім терміна "державні послуги" у національному законодавстві існують такі види послуг, як: адміністративні, соціальні, державні, недержавні, муніципальні, електронні та інші. Тому необхідно систематизувати їх за потребами та видами. Відповідно, якщо ви введете термін комунальні послуги, він буде включати всі перелічені вище види послуг, а потім формуватиме дешифрування спеціально наданих послуг. Цей підхід застосовується в європейських країнах, тому він є актуальним для України.

Важливу роль в публічному управлінні європейських країн відводиться місцевому рівню. Навіть публічне управління формується саме на місцях, тому і вітчизняним науковцям та законотворцям варто приділити значну увагу даному аспекту. За останні роки активно відбувається дослідження та запровадження децентралізації влади, було створено об’єднані територіальні громади, що на науковому рівні викликало бурхливе зацікавлення та порівняння досвідом інших країн, так як достатньо довгий час дані поняття досліджувалися лише теоретично та розглядали перспективи запровадження в Україні, зокрема зросла увага до місцевого рівня публічного управління. На сьогодні першими результатами децентралізації влади є створення об’єднаних територіальних громад та надання їм достатньо великих можливостей та самостійності. Однак, потрібна чітка регламентація, стосовно того, як держава буде регулювати та контролювати діяльність органів місцевого самоврядування, які механізми буде використовувати, щоб місцеве самоврядування залишалося достатньо самостійним. І можна зробити висновок, на основі досвіду європейських країн, що надання самостійності органам місцевого самоврядування є дуже позитивним досягненням у розвитку системи публічного управління. Але необхідно враховувати той

фактор, що в європейських країна місцеве самоврядування поступово впродовж довгого періоду формувалося та набувало сучасного стану самостійності і відповідно в цих країнах немає таких проблем з якими зіткнулося вітчизняне місцеве самоврядування та система управління, адже для України ці зміни пройшли достатньо швидко і можна сказати результат радикальний порівняно з тим, що було 25 років тому. Після довго періоду взагалі відсутності фактичного місцевого самоврядування, отримати велику кількість можливостей та повноважень не в усіх випадках викликало позитивні наслідки. Наприклад, деякі громадяни просто не вірять в такі можливості органів місцевого самоврядування, деякі не розуміють як їх використовувати, крім цього в органах місцевого самоврядування не всі фахівці можуть на достатньому рівні виконувати нові посадові обов’язки та зрозуміти їх місце в системі управління та збільшення відповідальності яка покладається на них Для того щоб подолати дані проблеми керівникам потрібно акцентувати увагу на роботі з посадовими особами, відборі кадрів, також необхідно розвивати напрямки інформування громадян, розміщувати більше інформаційних матеріалів в органах місцевого самоврядування, до цього процесу обов’язково необхідно залучити засоби масової інформації, до того ж на сьогодні в різних соціальних мережах можна розташовувати інформацію у вигляді фото, відео, рекламних матеріалів, навіть запускати флешмоби та різноманітні вікторини, що буде активізувати населення та дасть можливість зацікавити та інформувати в доступній формі про стан проведення реформ та зміни, що відбуваються на рівні переходу до публічного управління.

2. Модернізація державної служби та управління людськими ресурсами.

На думку Н. Гончарук та Л. Прудиус системний процес різноманітних змін та трансформацій на державній службі, який забезпечує перехід державної служби зі стабільного "традиційного" стану в динамічний поточний стан, що постійно розвивається в напрямку її оновлення,

вдосконалення безперервна якісна, що стосується різних правових, організаційних, інституційних, соціальних, економічних, політичних, етичних та інших аспектів державної служби; це поступовий процес всебічного реформування поточного інституту державної служби, що проводиться з метою зробити його окремі компоненти більш конкурентоспроможними та створити нові інститути, що супроводжуються структурними змінами та трансформацією функцій, форм, методів, технологій , інструменти та методи управління у сфері державної служби з метою реалізації нових цілей, завдань, пріоритетів, стратегій, набуття нової позитивної якості, наближення до максимально можливого рівня розвитку, адаптація державної служби до європейських стандартів та цінностей [1, с.42–51].

Тому існує необхідність прискорити процес реформування законодавчої та інституційної бази трансформації державної служби. Адже модернізація державної служби та управління людськими ресурсами покладено на самих державних службовців, від яких залежить робота всієї системи державного управління. Крім того, існує нагальна потреба вдосконалити систему набору на державну службу, поліпшити умови праці, забезпечити рівні можливості та забезпечити гідну оплату праці в усіх органах влади та встановити стандарти. розподіляється незалежно від уряду. Прийняття таких змін призведе до зниження рівня корупції, підвищення зацікавленості державних службовців у їх роботі та залучення нових висококваліфікованих спеціалістів.

Також необхідно звернути увагу на професійну підготовку державних службовців, наявність спеціальної освіти, підвищення кваліфікації. Це необхідні основні компоненти, але в сучасному світі він стає дедалі частіше недостатнім, тому виникає потреба розширити рамки. Як результат, необхідно проводити різні онлайн-курси, тренінги, семінари, які будуть зосереджені не тільки на суто професійній діяльності, а й, наприклад, на медіації (вирішенні конфліктів) та інших психологічних або мотиваційних

аспектах, які допоможе покращити міжособистісні стосунки в колективі. ; керівництво для менеджерів у пошуку нових методів та підходів у роботі з командою та у прийнятті рішень, вивченні новітніх технологій, різноманітних програм, які можуть бути використані у професійній діяльності.

Дослідники виділяють низку ключових сфер реформування нормативної бази професійної підготовки державних службовців. Зокрема, С.Серьогін, Є.Бородін та Н.Ліповська вважають, що наступними засобами можна подолати основні проблеми, пов'язані з реформою професійної підготовки державних службовців в Україні: вдосконалення законодавчої та нормативної бази професійного навчання; адаптація професійної підготовки українських державних службовців до стандартів Європейського Союзу; фундаменталізація навчального процесу та його подальші напрямки; ротація персоналу державної служби; кадрове забезпечення системи професійної підготовки державного службовця [6, 112 с.].

Ми ж в свою чергу додамо наступне – перспективними напрямами модернізації системи професійного навчання державних службовців в українському суспільстві є: визначення замовників; ревізія мережі навчальних закладів через процедуру акредитації; модернізація навчальних планів та програм відповідно до змісту попередньої освіти та потреб замовника; упровадження нових освітніх технологій із пріоритетом інтерактивних методів навчання, методів і технологій, що забезпечують безперервність освіти (від знань до умінь, від умінь до навиків); підготовка топ-менеджерів, аналітиків, радників через систему аспірантури та докторантури; самоосвіта державних службовців, перехід від оцінювання до моніторингу кар’єри.

Серед практичних рішень, що визначають конкретний зміст основних напрямків вдосконалення нормативної бази підготовки державних службовців шляхом реформування системи професійної підготовки

державних службовців в Україні та мають усунути відсутність професійної компетентності, колеги [6] правильно включено:

- орієнтація професійного навчання, орієнтована на особистість шляхом диференціації навчальних програм для різних категорій державних службовців;

- подальше вдосконалення переліку галузей освіти, бакалаврських та магістерських програм, потенційно призначених для державної служби у вищих навчальних закладах України, при одночасній оптимізації структури спеціальностей у цій галузі освіта "Державне управління" відповідно до сучасних потреб державного управління та державної служби;

- запровадження процедури сертифікації різних програм професійного навчання працівників, розробка та урізноманітнення форм та видів підвищення кваліфікації;

- забезпечити розробку спеціалізованого навчання працівників за єдиним освітнім стандартом в університетах, що спеціалізуються на роботі в органах державної влади, згідно з класифікатором видів економічної діяльності, шляхом оптимізації мережі навчальних закладів у системі шляхом їх уніфікації процедури затвердження та акредитації шляхом запровадження контролю якості їх освітньої та наукової діяльності, матеріально-технічного, особистого, освітнього та методичного потенціалу;

- удосконалення процедури підготовки та виконання державного замовлення на професійне навчання та післядипломну підготовку державних службовців із поступовим запровадженням децентралізованої системи фінансування освітніх послуг;

- запровадження системи професійної підготовки на декількох рівнях державних службовців та направлення молоді на державну службу шляхом створення гімназій, середніх шкіл, шкіл, класів, спеціалізованих коледжів та проведення широкої роботи з профорієнтації;

- оцінка професійної компетентності державних службовців незалежною кваліфікаційною комісією державної служби за участю

представників університетів, громадських організацій, компетентних органів тощо.

- зміцнення організаційних, правових, фінансових та економічних основ дворівневої системи вищої освіти на державній службі в Україні, системи післядипломної освіти, використання стажування як самостійного виду подальшого професійного навчання державних службовців, в рамках його професійної перепідготовки або підвищення кваліфікації. навчальні відпустки та форми звітів.

Крім цього, для ефективного управління людськими ресурсами необхідно створити єдину електронну систему в якій зможуть працювати всі державні службовці, що дозволить регулювати одночасно такі фактори як: штатний розпис, структуру органу влади, особові справи державних службовців, доступ до їх історії просування по державній службі, спростить систему нарахування оплати праці, відпусток, відрядження та інше. Це набагато спростить і роботу керівництва, і одночасно роботу державних службовців. Це й же принцип дозволить забезпечити прозорість та підзвітність органів влади, так як вся інформація буде знаходитися в єдиній системі.

3. Забезпечення підзвітності органів державного управління. Розвиток даного напрямку дозволить створити прозору та відкриту систему публічного управління, що відповідає європейським прикладам.

Необхідно на законодавчому рівні закріпити механізми підзвітності органів публічного управління, що відповідатиме всім сучасним вимогам, а також створити матеріально-технічну базу, за допомогою якої це буде відбуватися. Крім того, що на законодавчому рівні приймається Закон, необхідно створювати умови для його виконання та передбачити ризики, пов’язані з його невиконанням. Адже інколи немає можливості виконати певні операції, як наприклад електронний документообіг повноцінно не працює внаслідок відсутньої достатньо ефективної технічної бази. Важливим аспектом даної проблеми є людський фактор, тому після проведення

навчання державних службовців необхідно аудитувати застосування ними нових знань та навичок. У разі, якщо щойно пройшовши курси підвищення кваліфікації чи навчання службовець не справляються з поставленими задачами, його необхідно замінити на більш досвідченого.

Розроблення нової системи підзвітності також дасть можливість уникнути дублювання повноважень та компетентностей, а також розподілить відповідальність. Необхідно розробити чіткі, сучасні підходи делегування повноважень та збільшити відповідальність державних службовців за виконану чи навпаки не виконану роботу.

Щодо вільного доступу до публічної інформації, то крім того, щоб його надавати також необхідно сформувати дієвий механізм подачі даної інформації, в доступному вигляді, щоб була єдина форма, шаблони, стандарти.

Сьогодні більшість населення держави є активними користувачами соціальних мереж. Так, до прикладу, в соціальних мережах Instagram, Facebook часто інформація розміщується швидше та в більш доступній формі, ніж на офіційних веб-сайтах органів влади, де не завжди можливо вчасно знайти нову інформацію та і та, що є нерідко не має доступної цікавої форми. Найчастіше громадяни переходять на офіційні веб-сайти, щоб відшукати певну інформацію, тому потрібно зробити подачу новин, звітів, результатів роботи у доступній та зручній для пересічного читача формі, для цього потрібно залучати фахівців, що мають на цьому досвід та розуміють яким чином це зробити.

4. Надання адміністративних послуг. На сьогодні дуже активно розвиваються адміністративні послуги та ЦНАПи які їх надають, але, як уже зазначалася вище, перш за все необхідно закріпити на законодавчому рівні термін “публічні послуги”, який буде біль широким та краще відповідатиме потребам сучасного суспільства.

Введення єдиного визначення публічні послуги на законному рівні, яке об’єднає в собі всі види послуг, що надаються в Україні. Відповідно

реалізація механізму надання публічних послуг як громадянам так і суб'єктам господарювання-споживачам цих послуг, на нашу думку, є необхідним елементом розвитку якісної, ефективної та сучасної системи надання послуг.

На основі розглянутих підходів до властивостей, ознак та суб'єктів, що надають публічні послуги можемо запропонувати наступне визначення поняття "публічні послуги – це діяльність публічних органів влади, місцевого самоврядування, муніципальних, державних і недержавних установ, організацій у сфері надання фізичним та юридичним особам суспільних благ, які є соціально значимим, за рахунок публічних і приватних коштів".

Після застосування запропонованого нами визначення "публічних послуг" необхідно на законному рівні визначити основні аспекти їх надання та реалізації, тобто прийняття Закону "Про надання публічних послуг", оскільки внесення змін до Закону України "Про надання адміністративних послуг" буде не ефективним у зв'язку з значним розширенням переліку послуг та суб'єктів, які їх надають. Крім цього, механізми регулювання взаємовідносин між споживачами послуг та надавачами цих послуг потребує уточнень та вдосконалення, так як коло надавачів різноманітне і специфіка їх діяльності відрізняється, тому виникає необхідність створення нових механізмів які будуть ефективно функціонувати в запропонованих умовах.

Одним із найважливіших завдань щодо надання адміністративних послуг є прийняття Закону України "Про адміністративну процедуру" [5]. На сьогодні прийнятий лише проект даного закону, втім це вже великий крок до формування нової системи надання адміністративних послуг в Україні.

Так як світ залежить від новітніх технологій, громадяни все більше цінують свій час. В багатьох європейських країнах технології вже значно спростили життя населенню, однак нам потрібно наздоганяти прогрес і розширювати перелік послуг, які можна отримати через Інтернет, тобто електронну послугу. До того ж, чим більше громадян будуть отримувати послуги через свої електронні кабінети, тим простіше буде працювати

працівникам, які їх запити обробляють і це також економить їх час та збільшує продуктивність праці. Але щоб збільшити перелік електронних послуг необхідно забезпечити якість їх надання, збереження особистих даних, безпеку та швидкість, а для цього необхідно створити електронну систему, в якій це буде відбуватися. Чим швидше та якісніше будуть надаватися послуги громадянам, тим більший рівень довіри у громадян буде до держави.

Так як в Україні постійно створюються нові ЦНАП, відповідно до інформації розміщеної на офіційному веб-сайті Децентралізація, станом на 01 жовтня 2019 року утворено 806 ЦНАПів [2], то необхідно розробити систему оцінки якості їх роботи. Крім того необхідно створити стандарти, яким повинні відповідати всі ЦНАП, так як на сьогодні ми можемо спостерігати велику різницю в діяльності, кількості надання послуг, якості обслуговування, електронних послугах та інших характеристиках ЦНАПів по Україні. Всі громадяни незалежно від того, де вони проживають – в місті чи селі – повинні отримувати рівні за якістю послуги та в рівні терміни.

5. Управління державними фінансами – це досить важливий напрямок, від якого залежить вся система. Без належного фінансового забезпечення неможлива реалізація завдань та планів, якими б вони успішними не були.

На виконання останніх Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.02.17 р. № 142-р “Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки” закріплено такі завдання в контексті загального процесу модернізації СУДФ [4]:

– повне впровадження стратегічного та середньострокового бюджетного планування, яке забезпечить розподіл ресурсів відповідно до визначених державних пріоритетів та зміцнить загальну фіскальну дисципліну;

– запровадження ефективної системи планування та оцінки державного бюджету, підвищення ролі та відповідальності головних

розпорядників бюджетних коштів щодо визначення пріоритетів їх діяльності та ефективного використання цих коштів для їх досягнення ;

– підвищити ефективність державних видатків шляхом проведення всебічного аналізу доцільності та ефективності витрат та шляхом модифікації підходів до їх здійснення від утримання установ до надання якісних державних послуг;

– покращити якість та ефективність податкового адміністрування та рівень дотримання податкового законодавства;

– посилити контроль за бюджетними ризиками та вжити заходів щодо їх мінімізації, зокрема щодо державних підприємств, державних гарантій та інших можливих боргів;

– забезпечити стратегічне розподіл та моніторинг державних інвестицій;

– підтримувати процес бюджетної децентралізації шляхом забезпечення чіткого розподілу повноважень та відповідних ресурсів, а також забезпечення підзвітності місцевим бюджетам;

Тобто "підвищити рівень управлінської відповідальності та ефективність внутрішнього контролю та аудиту в центральних та місцевих адміністраціях", впровадження яких з точки зору компонентів та в загальному контексті процесу модернізації SUDF має сприяти à: зменшити дефіцит загального уряду та зменшити зростання державного боргу в середньостроковій перспективі та підтримувати його на прийнятному рівні; забезпечити послідовність і передбачуваність бюджетної та фіскальної політики; покращити якість державних послуг та ефективність державних інвестицій, забезпечуючи при цьому більш раціональне використання ресурсів.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших досліджень. Отже, можемо зробити висновок, що впровадження кращого європейського досвіду у практичну площину публічного управління в

Україні поширюється на всю систему публічного управління і відповідно потребує рішучих та швидких змін. Частина законодавства уже адаптована відповідно до європейських принципів, але дорожна карта впровадження реформ відповідно євроінтеграційного курсу України частина потребує перегляду. Це стосується не лише реформування державного управління, а також інших галузей, які достатньо тісно переплітаються з державним управлінням та потребують реформ (наприклад, адміністративна реформа).

Список використаних джерел

1. Гончарук Н. Т., Прудиус Л. В. Модернізація державної служби та управління людськими ресурсами Україні. *Аспекти публічного управління*. Т. 6. № 1. 2018. С. 42 – 51.
2. Децентралізація у сфері надання адміністративних послуг. Офіційний веб-сайт Децентралізація URL: https://decentralization.gov.ua/cnap/gallery#gallery-6
3. Лозицька І. Адаптація європейського досвіду як основа реформ у національній системі місцевого самоврядування URL: http://vjhr.sk/archive/2016_6/part_2/17.pdf
4. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки : Розпорядження КМУ : станом на 08 лютого 17 : № 142-р URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-р
5. Проект Закону про адміністративну процедуру : Офіційний веб-портал Верховної ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65307
6. Реформування професійного навчання державних службовців в Україні: проблеми та перспективи : монографія. К. НАДУ, 2013. 112 с.

References

1. Honcharuk N.T., Prudyus L.V. (2018). Modernization of civil service and human resources management in Ukraine. *Aspects of public administration.* 1 (vol. 6), 42 – 51 [in Ukrainian]
2. Decentralization in the provision of administrative services. Ofitsiinyi veb-sait Detsentralizatsiia. Retrieved from: https://decentralization.gov.ua/cnap/gallery#gallery-6
3. Lozytska I. (2016). Adaptation of the European experience as a basis for reforms in the national system of local self-government. *Visegrad Journal on Human Rights*, 6 (2). Retrieved from: http://vjhr.sk/archive/2016_6/part_2/17.pdf [in Ukrainian]
4. Order of the Cabinet of Ministers On approval of the Strategy for reforming the public financial management system for 2017–2020 № 142-р (2017

February 8). Ofitsiinyi veb-portal Verkhovnoi rady Ukrainy. Retrieved from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-p

5. Draft Law on Administrative Procedure: Ofitsiinyi veb-portal Verkhovnoi rady Ukrainy. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65307

6. Serohin S. (2013). *Reforming the professional training of civil servants in Ukraine: problems and prospects*. Kyiv National Academy of Public Administration [in Ukrainian]

Мирошниченко Аліна Іванівна (ORCID ID 0000-0002-1225-9891) – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління, адміністрування та права Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (м. Полтава).

УДК 351:311

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.239-254

Михайловська О.В.

УКРАЇНА В СИСТЕМАХ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВИМІРІВ

У статті проведено дослідження відносно позицій України у системах сучасних міжнародних вимірів, які дають можливість схарактеризувати ефективність сфери публічного управління.Наголошено на тому, що публічне управління є відносно новим напрямом досліджень у вітчизняній науці, тому нині не сформовано єдиного підходу щодо визначення критеріїв його оцінювання, які б враховували національні особливості. Визначено, що наявна кількість міжнародних рейтингів та індексів дозволяє описати ситуацію у країні в загальному вигляді та надати комплексну соціальну, економічну або політичну оцінку.

Ключові слова: *публічне управління, міжнародні виміри, рейтинг.*

Михайловская Е.В.

УКРАИНА В СИСТЕМАХ СОВРЕМЕННЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ИЗМЕРЕНИЙ

В статье проведено исследование относительно позиций Украины в системахсовременных международных измерений, которые позволяют охарактеризовать эффективность сферы публичного управления. Отмечено, что публичное управление является относительно новым направлением исследований в отечественной науке, поэтому сейчас не сформирован единый подход к определению критериев его оценки, которые бы учитывали национальные особенности. Определено, что имеющееся количество существующих рейтингов и индексов позволяет описать ситуацию в стране в общем виде и предоставить комплексную социальную, экономическую или политическую оценку.

Ключевые слова: *публичное управление, международные измерения, рейтинг.*

Mykhailovska O.V.

UKRAINE IN THE SYSTEMS OF MODERN INTERNATIONAL DIMENSIONS

The article examines the position of Ukraine in the systems of modern international measurements, which allow to characterize the efficiency of the public management sphere. It is noted that public management is a relatively new area of research in domestic science, therefore, a unified approach has not yet been formed to determine the criteria for its assessment, which would take into account national characteristics. It has been determined that the available number of existing ratings and indices make it possible to describe the situation in the country in general terms and provide a comprehensive social, economic or political assessment.

Keywords: *public management, international dimensions, rating.*

Постановка проблеми. Сьогодні велика кількість міжнародних рейтингів та індексів пропонує оцінити рівень соціальних, економічних та політичних трансформацій різних держав світу. Україна не є виключенням. Активізація євроінтеграційних процесів в нашій державі постійно спонукає до необхідності розвитку всіх сфер та напрямів за якими можна підвищити конкурентоспроможність держави та вибудовувати власну стратегію поведінки. Таким чином, дослідження різних рейтингів та індексів, які оцінюють і характеризують сферу публічного управління України, набуває актуальності, зважаючи також на необхідність підвищення довіриєвропейських партнерів до обраної стратегії у напрямку демократії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Останнім часом публікується велика кількість наукових досліджень, що стосуються формування шляхів у напрямі просування нашої держави в міжнародних рейтингах. Однак, переважна більшість з них стосується характеристики економічних, соціальних або політичних сфер. Різні аспекти функціонування держави (соціальні,

економічні, політичні), досліджено у численних роботах науковців: А.П. Дуки, К.І. Кириченко, Н.А. Кухарської, Н. А. Марченко, А. Н. Тищенкота ін. Багато сучасних науковців відзначають, що світові глобалізаційні процеси спонукають до зростання ваги нашої держави на міжнародній арені у соціальній, економічній та політичній сферах, забуваючи про актуальність більш детальногорозгляду питання щодо підвищення ефективності публічного управління в Україні, яке стосуються кожного з окреслених напрямів.

Відповідно до зазначеного статтю присвячено аналізу міжнародних рейтингів та індексів, що розробляються провідними міжнародними установами й організаціями з метою подальшого виявлення основних факторів, що впливають на систему публічного управління в нашій державі.

Мета статті. Дослідити нинішні позиції України в системах сучасних міжнародних вимірів, що дозволяють у загальному вигляді схарактеризувати сферу публічного управління нашої держави.

Виклад основного матеріалу.В управлінській науціосновнимпроявом оцінки ефективності публічного управління, на думку більшості науковців, може слугувати система соціально-економічних показників сталого розвитку, що включає окремі групи, які характеризують результати перебігу соціально-економічних процесів та рівень розвитку країни в цілому – макроекономічні (темпи приросту ВВП; рівень інфляції; розмір дефіциту державного бюджету; розмір державного боргу; обсяг золотовалютних резервів тощо), соціальні (рівень безробіття; рівень бідності; рівень якості життя тощо), інституційні (індекс якості розвитку інститутів; індекс якості і ефективності державного управління; готовність до введення і застосування електронного уряду тощо) та екологічні (рівень екологічної стійкості; рівень виробництва різних видів відходів; частка поновлюваних джерел енергії в енергетичному балансі; обсяг викидів в атмосферу вуглекислого газу тощо) [1].

Оскільки публічне управління є відносно новим напрямом досліджень у вітчизняній науці, нині не сформовано єдиного підходу щодо визначення

критеріїв його оцінювання. Зазначене пов’язано з тим, що розуміння ефективності публічного управління складне та багатоаспектне поняття, в основі оцінки якого лежать економічні, соціальні, політичні та інших фактори включно з причинно-наслідковими зв’язками між ними, що ускладнює використання кількісних методів для аналізу. Відомим фактом є те, що оцінка ефективності/результативності управління є складнішою, ніж оцінка ефективності, наприклад виробництва чи інвестицій. Тому у цьому випадку розумінняефективності використовується ширше та реалізується в розумінні: ефективно те, що приносить результат. Досліджуючи наявні методики рейтингування різних процесів і побудови індексів можна дійти висновку, що єдиних універсальних науково-методичних засад не існує. Кожна методика є індивідуальною, оскільки у вибірку включаються кількісні чи якісні показники [2].

Вибір критеріїв оцінки залежить від цілей її проведення й управлінських завдань, що вирішуються. До останніх можуть відноситися: 1) оцінка й моніторинг діяльності органів публічного управління за результатами; 2) рейтингування органів публічного управління за показниками ефективності/результативності; 3) бенчмаркинг й аналіз кращої практики в органах публічного управління; 4) рейтингування систем публічного управління за якістю управління.Серед управлінських завдань, які можуть вирішуватися за допомогою аналізу якості публічного управління особлива увага приділяється оцінці ефективності змін, що проводяться в органах публічної влади (впроваджуваних нових інструментів управління)[3].

Діяльність органів публічного управління в Україні має оцінюватися з позиції інтегральної ефективності, багатокритерійним способом. Спроби розробити систему показників для інтегральної оцінки якості публічного управління активно робляться в науковій сфері та в практичній діяльності. Водночас перелік показників якості діяльності органів публічної влади повинен розкривати принципи «GoodGovernance» (доброго врядування), що

були визначені в Програмі розвитку ООН та базується на взаємодії всіх зацікавлених сторін. Таке управління визначають як управління, що відповідає принципам демократії, вимогам ефективності, відповідальності, відкритості [3]. Отже, принципи «GoodGovernance», розширили розуміння якості публічного управління, що спричинило збільшення переліку індикаторів для його оцінки.

Наявна кількість сучасних рейтингів та індексів дозволяєописати ситуацію у країні в загальному вигляді та надати комплексну соціальну, економічну або політичну оцінку. Проте переважна більшість рейтингів та індексів зосереджена на характеристиці окремих векторів розвитку держави: соціальної сфери, економіки та політики. Далі пропонуємо розглянути найбільш актуальні у сфері оцінки якості публічного управління.

1. Оцінювання державного управління в цілому та окремих його складових також проводиться за допомогою програми SIGMA (SupportforImprovementinGovernanceandManagement– програма підтримки вдосконалення врядування та менеджменту). SIGMA розробила принципи державного управління, які визначають, що належне державне управління передбачає на практиціта окреслюють основні вимоги, яких повинні дотримуватися країни під час інтеграції до ЄС. Відповідно звіту [4] для України сформовані основні рекомендації у короткостроковій та середньостроковій перспективах, які акцентують увагу на покращенні якості надання адміністративних послуг громадянам та максимального їх залучення до цифрової системи управління.

2. Bloomberg'sMiseryIndex засвідчує, що станом на початок 2020 року Українавходить в десятку найбільш «нещасних» економік серед 62 країн світу. Наша країна поступається лише Венесуелі, Аргентині, ПАР, Туреччині та Греції та знаходиться на 6-му місці.Даний індекс раніше розраховувався на основі прогнозів щодо інфляції та безробіття, але вперше був складений на основі опитувань економістів. Відзначимо, що хоча показник демонструє

«нещасні» економіки, він також віддзеркалює рівень ефективності державного управління[5].

3. Водночас згідно з даними WorldHappinessReport за 2020 рік, Україна зайняла 123-тє місце серед 153 країн у рейтингу найщасливіших країн, піднявшись на 11 позицій. Цього року даний рейтинг враховував вплив соціального, міського та природного середовища на щастя людей в різних країнах. Останнє його значення у 2020 році становить 4,56 (середній світовий показник у 2020 становить 5,48 бала)[6].

4. Натомість світовий рейтинг добробуту (TheLegatumProsperityIndex), який складає британський аналітичний центр TheLegatumInstitute[7], свідчить, що Україна займає 96-е місце серед 166 у 2019 році, тавтратила десять позицій за десять років. Найвищу оцінку Україні присвоїли у сфері освіти, а найнижчу – у сферах безпеки і соціального капіталу.

5. У Доповіді щодо Індексу людського розвитку (HumanDevelopmentIndex), яку оприлюднено в грудні 2019 році, Україна посіла 88 позицію серед 189 країн. Даний індекс (раніше: Індекс розвитку людського потенціалу)в Україні визначений на рівні 0,750 (країнизсереднімрівнемІЛР (от 0.5 до 0.8)(Рисунок 1)[8]. ІЛР розраховується для порівняння і вимірювання рівня життя країн, грамотності і освіченості населення, а також довголіття.

Рис. 1 Динаміка Human Development Index в Україні

Джерело: [9]

6. Індекси глобального стану демократії (The Global State of Democracy Indices) показують глобальні, регіональні та національні тенденції демократичного розвитку з 1975 року та складаються з масиву кількісних

наборів даних, що вимірюють п’ять основоположних характеристик демократії: «представницький уряд», «фундаментальні права», «моніторинг дії влади», «незаангажоване адміністрування» та «залучення громадян до участі».Цього року досліджено впливу COVID-19 на демократію і права людини(Рисунок 2).Висновки звіту підтверджують високий потенціал громадянського суспільства України[10].

Рис. 2 Моніторинг впливу COVID-19 на демократію і права людини в Україні

Джерело: [10]

7. Індекс сталості розвитку організацій громадянського суспільства (Indexofsustainabilityofcivilsocietyorganizations) Агентства США з міжнародного розвитку аналогічно відзначав, що попри конфлікт на території України, за даними 2018 року громадянське суспільство є чи не найпотужнішим рушієм реформ в Україні й є доволі сильним у порівнянні із сусідами у регіоні[11]. Індекс сталості розвитку ОГС оцінюється за шкалою від 1 до 7, де 1 – найвищий показник (Рис. 3).

Рис. 3 Індекс сталості розвитку ОГС, 2018 рік

Джерело: [22]

8. РейтингDemocracyIndex 2019(«Індекс демократії»), який складає видання TheEconomist з 2006 року складається на основі 60 різних показників, згрупованих у 5 категоріях: вибори і плюралізм, громадянські свободи, діяльність уряду, політична ангажованість населення і політична культура. Залежно від наведених чинників країни розподіляють на чотири групи: повноцінна демократія, неповна демократія, країни з перехідним режимом і авторитарний режим. У 2019 році Україна посіла 78-ме місце зі 167 у рейтингу, лишивши за собою статус «гібридної демократії»(країни з регулярними фальсифікаціями на виборах; уряд чинить тиск на політичну опозицію, незалежні судові органи; широко поширена корупція, переслідування і тиск на ЗМІ тощо) [12].

9. Своєю чергою, результати глобального дослідження Social Progress Index(«Індекс соціального розвитку»)[13], розробленого американською неурядовою організацією Social Progress Imperative за підтримки компанії «Делойт» засвідчують, щоУкраїна займає позицію між Алжиром (79) і Киргизстаном (81) і залишилася в групі країн з рівнем соціального прогресу вище середнього. Індекс соціального прогресу – це перша цілісна оцінка соціальних показників країни, яка не залежить від економічних чинників. Індекс заснований на ряді соціальних і екологічних показників, які охоплюють три виміри соціального прогресу: основні людські потреби, основи благополуччя і можливості. Індекс включає дані зі 149 країн по 51

показнику та охоплює 98% населення світу. Зазначимо, що індекс дозволяє виміряти, в якому ступені технологічні, економічні та соціальні досягнення сприяють соціальному прогресу країни йяк вони сприймаються громадянами. Як політичний інструментвін допомагає визначати стратегію розвитку уряду і порівнювати результати з іншими країнами.Використання такого інструменту в Україні має підвищити рівень довіри між державою та суспільством.

10. Дещо послабила позиції Україна й у рейтингу «Індекс сприйняття корупції» (The Corruption Perceptions Index) у 2019 році. Згідно з аналізомTransparencyInternational, Україна набрала 30 балів зі 100 можливих (126 місце з 180 країн), повернувшись на рівень 2017 року[14].

11. Міжнародна неурядова організація World Justice Project повідомила, що Україна посіла 72 місце зі 126 країн світу в рейтингу верховенства права(WJP Ruleof Law Index) [15] у 2020 році, піднявши свої позиції, але все ще відставши від середнього показника.

12. Україна піднялася на шість позицій та посіла 96-те місце серед 180 країн світу в Індексі свободи преси (World Press Freedom Index) міжнародної правозахисної організації «Репортери без кордонів» [16].Відзначимо, що просування України в рейтингу відбулося завдяки гіршим показникам інших держав. Показники розраховуються на основі умов роботи журналістів та самоцензури, правового захисту та інституційної прозорості, різноманітності медіа та їхньої незалежності.

13. У 2020 році Україна посіла 76 місце зі 153 країн світу в рейтингу індексу «Доброї країни» (The Good Country Index), що оцінює внесок держав у розвиток світу. Найкращий результат Україна має у категорії «Наука і технології», найгірший – у категорії «Планета і клімат». Також у країни оцінюють за категоріями «Культура», «Міжнародний мир і безпека», «Світовий порядок», «Заможність та рівність» і «Здоров'я та благополуччя»[17].

14. Водночас український паспорт посів 13 місце в глобальному паспортному рейтингу (GlobalPassportPowerRank) [18]у 2020 році проти 25 місця у 2019 році. За офіційними даними, паспорт громадянина України гарантує безвізовий доступ до 74 країн.

15. Дослідження Numbeo[19] (найбільша у світі база даних призначених для користувача про міста і країни світу) оприлюднені британською компанією MoveHub у 2020 році засвідчують низький індекс вартості життя в Україні, а серед європейських країн наша країна визнана найбільш доступною. Показник враховує майже п’ятдесят факторів (вартість оренди житла, страв в недорогих ресторанах, абонементів у спортзал, проїзд в міському транспорті, вартість комунальних послуг, індекс купівельної спроможності тощо).

16. Індекс розвитку електронного уряду(E-Government Development Index)є складовою трьох важливих вимірів електронного уряду, а саме: надання онлайн-послуг, можливість підключення до електрозв'язку та людський потенціал. За даним показником Україна покращує свої позиції (Рисунок 4), що є позитивним моментом враховуючи зміни, які відбувають в даній сфері[20].

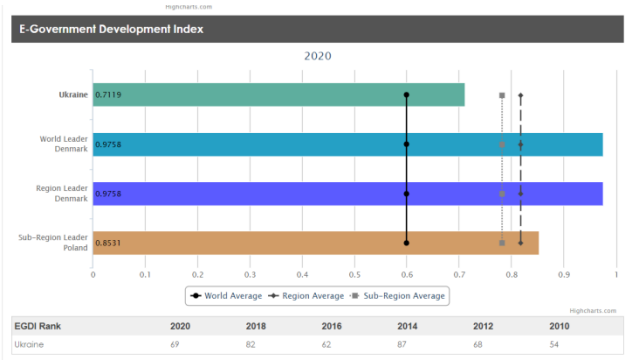

Рис. 4 Місце України в рейтингуE-GovernmentDevelopmentIndex

Джерело: [20]

17. Інститутом Всесвітнього банку було розроблено інтегрований показник державного управління Governance Research Indicator Country Snapshot, що застосовується з 1996 року. Показник складається з шести

індексів: 1) право голосу і підзвітність суспільству; 2) політична стабільність і відсутність насильства, злочинності і тероризму; 3) ефективність державного управління; 4) тягар адміністративного тиску і якість законодавства; 5) верховенство закону; 6) протидія корупції [21]. Водночас існує ще один підхід, розроблений за ініціативою Всесвітнього банку. Він заснований на кількісних показниках так званого «другого покоління публічного управління» (second – generationgovernanceindicators), призначених для виміру здатності органів виконавчої влади досягати своїх цілей.

В інтерактивному інструменті доступу до даних World wide Governance Indicators (WGI) можна дослідити показники України за напрямом якості й ефективності державного управління за період 1996 - 2019 роки (Рисунок 5) [22].

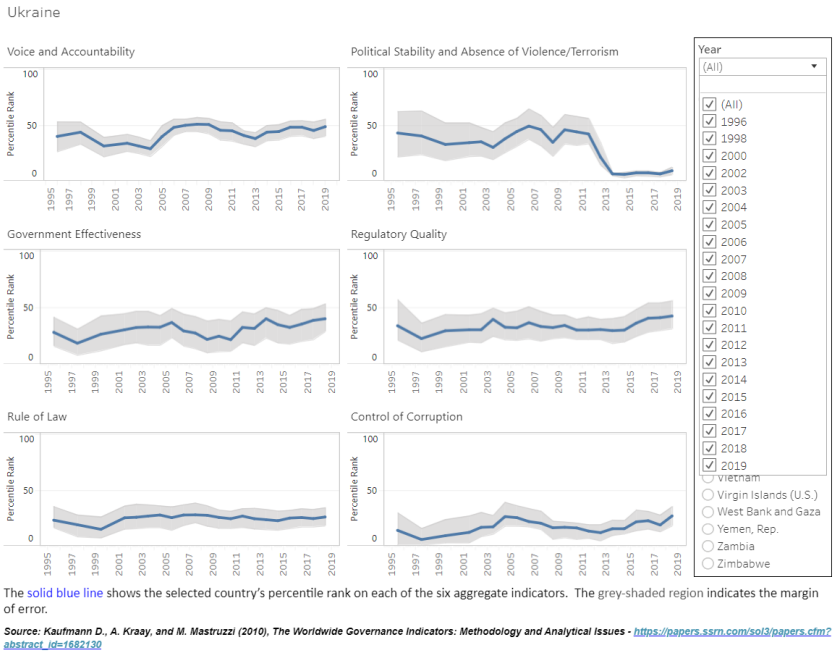

Рис. 5 Основні показники України у системі World wide Governance Indicator

Джерело: [22]

На жаль, за офіційними даними, що містяться у звітах WGI у 2019 році Україна поступається не лише розвинутим країнам, а й знаходиться на

одному рівні з країнами, що менш економічно розвинуті. На підтвердження зазначеного наведено Рисунок 6.

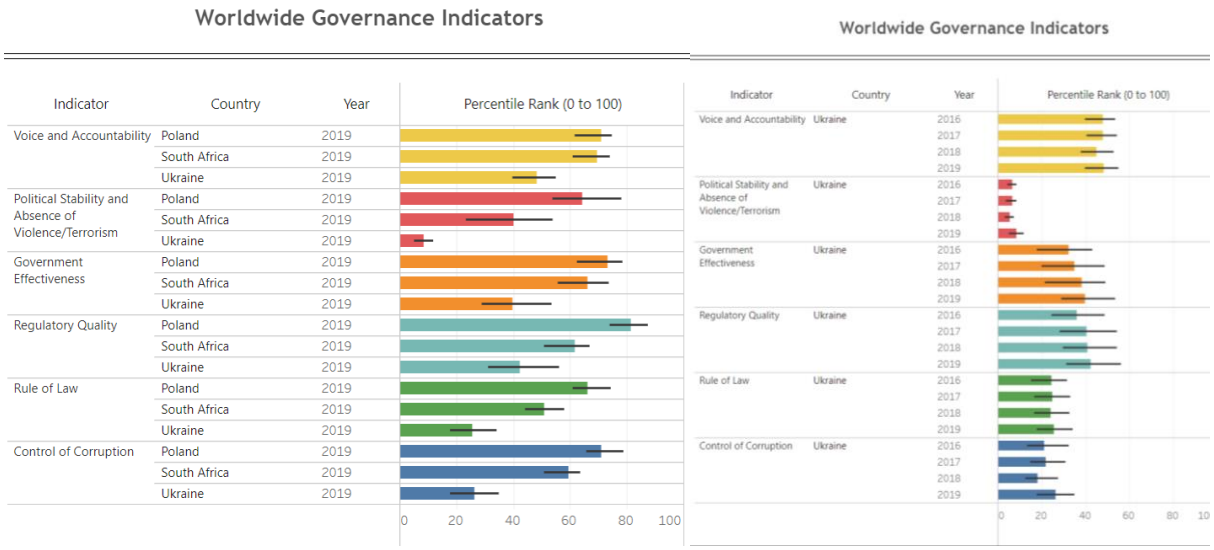

Рис. 6 Порівняння України, Польщі та Південної Африки за показниками публічного управлінняу системі World wide Governance Indicator

Джерело: [22]

Отже, складність оцінювання ефективності публічного управління полягає у неоднозначності визначення його результату. У такому випадкупостійний моніторинг інформаційних джерел щодо позицій нашої держави в міжнародних рейтингах у сфері публічного управління доцільно використовувати не лише теоретикам, а й практикам. Зазначене дозволить формувати найактуальніші напрями вдосконалення політики держави у напрямі взаємодії всіх елементів системи публічного управління.

Висновки. Україна як держава, що намагається інтегруватися у європейський простір, мусить об'єктивно оцінювати ризики глобалізації. Зазначене можна реалізувати на основі аналізу показників провідних рейтингових вимірів. Визначивши місце і роль України на світовій арені можна чітко сформувати подальшу стратегію розвитку в різних сферах. Справедливо підсумувати, що комплексні рейтинги поступово втрачають чутливість і не відображають зміни в системі публічного управління України.

Зазначене пов'язано зі складністю формування пріоритетності показників і вибору характеристик щодо функціонування різних сфер держави. Однак, розглянуті рейтинги та індекси відіграють значну роль у динаміці світового розвитку, адже є дієвими інструментами вияву проблемних питань у політичній, економічній і соціальній сферах. Нажаль, для нашої країни значення позицій в міжнародних рейтингах засвідчують недостатній рівень розвитку публічного управління. Водночас існують позитивні зрушення у напрямі проведених реформ, а також підвищенні рівня відповідальності перед світовою спільнотою органів публічної влади.

Список використаних джерел

1. Дука А.П. Наукові підходи до оцінювання публічного управління. Публічне управління та сучасний менеджмент в інформаційному суспільстві: колективна монографія / за заг ред.. Михайловської О.В. Київ: «Кондор». 2018. 190 с.

2.Кириченко К. І. Міжнародні рейтинги й індекси в системі оцінювання рівня соціальних, економічних і політичних трансформацій в Україні / збірник наукових праць «*Управління розвитком».* 2017. № 1-2. С. 18–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2017_1-2_5.

3.Соколов А. В. Сучасні підходи до оцінки якості державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток,* 2014. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2014_4_13

4. Baseline Measurement Report: The Principles of Public Administration (Ukraine): веб-сайт. 2018 URL: http://www.sigmaweb.org/publications/Baseline-Measurement-Report-2018-Ukraine.pdf (дата звернення: 23.10.2020)

5 Bloomberg назвав економікуУкраїниоднією з найбільш "нещасних". ABC news: веб-сайт. URL: http://abcnews.com.ua/ru/news/bloomberg-nazval-ekonomiku-ukrainy-odnoi-iz-samykh-neschastnykh(дата звернення: 21.10.2020)

6 Ukraine ranks 123rd in World Happiness Report 2020. UNIAN: Information Agency: веб-сайт. URL: https://www.unian.info/society/10927106-ukraine-ranks-123rd-in-world-happiness-report-2020.html (дата звернення: 23.10.2020)

7 Creating the Pathways from Poverty to Prosperity. The LegatumProsperity Index: веб-сайт. 2019. URL: https://www.prosperity.com/rankings?pinned=UKR,DNK,SVK,LVA,POL,HUN,ROU,GEO,BLR,RUS,ZAF,TUR,SSD&filter= (дата звернення: 24.10.2020)

8. Human Development Index. Humanitarian Portal: веб-сайт URL:https://gtmarket.ru/ratings/human-development-index (дата звернення: 19.10.2020)

9. Місце незалежної України в індексах розвитку. Аналітичний портал «Слово і діло»: веб-сайт. URL: https://www.slovoidilo.ua/2020/08/24/infografika/suspilstvo/misce-nezalezhnoyi-ukrayiny-indeksax-rozvytku (дата звернення: 23.10.2020)

10. Global State of Democracy Indices. International Institute for Democracy and Electoral Assistance.: веб-сайт. URL:https://www.idea.int/data-tools/tools/global-state-democracy-indices (дата звернення: 18.10.2020)

11.Огляд індексів глобального стану демократії 2019. Usaid/Engage: веб-сайт.URL:https://engage.org.ua/ohliad-indeksiv-hlobalnoho-stanu-demokratii-2019/ (дата звернення: 23.10.2020)

12. Democracy Index 2019. The Economist Group: веб-сайт.URL:https://www.eiu.com/topic/democracy-index(дата звернення: 16.10.2020)

13. Ukraine ranked 80th in the Social Progress Index.Deloitte: веб-сайт. URL:https://www2.deloitte.com/ua/en/pages/pressroom/pressrelease/2019/ukraine-spi-2018.html (дата звернення: 17.10.2020)

14.Українаопустилася в рейтингу сприйняття корупції. Українська правда: веб-сайт. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2020/01/23/7238184/(дата звернення: 13.10.2020)

15. WJP Rule of Law Index. World Justice Project: веб-сайт. URL: https://www.worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/Ukraine(дата звернення: 15.10.2020)

16. 2020 World Press Freedom Index. Reporters without borders: веб-сайт. URL: https://rsf.org/en/ranking# (дата звернення: 25.10.2020)

17. The Good Country Index. The Good Country: веб-сайт. URL: https://www.goodcountry.org/index/results#UKR (дата звернення: 23.10.2020)

18. Global Passport Power Rank 2020. Passport Index.Org: веб-сайт.URL: https://www.passportindex.org/byRank.php(дата звернення: 14.10.2020)

19.Quality of Life in Ukraine. Numbeo: веб-сайт.URL: https://www.numbeo.com/quality-of-life/country_result.jsp?country=Ukraine (дата звернення: 13.10.2020)

20. E-Government Development Index. The United Nations E-Government Development Database (UNeGovDD): веб-сайт. URL: https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/About/Overview/-EGovernment-Development-Index(дата звернення: 16.10.2020)

21.Socio-economic viability of public management: essence, measure ment sandvalidity Duka, Anastasiia P.1 Kosach, Iryna A.2 Myhaylovska, Olena V.3 Starchenko, Grygoriy V.4 Kychan, Olga M. 5 Volumen 41.No. 19 Año 2020.Art. 20.RevistaEspacios. URL: https://www.revistaespacios.com/a20v41n19/a20v41n19p20.pdf(дата звернення: 18.10.2020)

22.The Worldwide Governance Indicators (WGI) project: веб-сайт. URL: https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports (дата звернення: 24.10.2020)

References

1. Duka A.P. Naukovi pidkhody do otsiniuvannia publichnoho upravlinnia. Publichne upravlinnia ta suchasnyi menedzhment v informatsiinomu suspilstvi: kolektyvna monohrafiia / zazah red.Mykhailovskoi O.V. Kyiv: «Kondor». 2018. 190 s.

2. Kyrychenko K. I. Mizhnarodni reitynhy y indeksy v systemi otsiniuvannia rivnia sotsialnykh, ekonomichnykh i politychnykhtransformatsii v Ukraini / zbirnyk naukovykhprats «Upravlinnia rozvytkom». 2017. № 1-2. S. 18–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2017_1-2_5.

3. Sokolov A. V. Suchasni pidkhody do otsinky yakosti derzhavnoho upravlinnia. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, 2014. № 4. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2014_4_13

4.Baseline Measurement Report: The Principles of Public Administration (Ukraine): veb-sait. 2018 URL: http://www.sigmaweb.org/publications/Baseline-Measurement-Report-2018-Ukraine.pdf (Accessed: 23.10.2020)

5 Bloomberg nazvav ekonomiku Ukrainy odniieiu z naibilsh "neshchasnykh". ABC news: veb-sait. URL: http://abcnews.com.ua/ru/news/bloomberg-nazval-ekonomiku-ukrainy-odnoi-iz-samykh-neschastnykh(Accessed: 21.10.2020)

6 Ukraine ranks 123rd in World Happiness Report 2020. UNIAN: Information Agency: veb-sait. URL: https://www.unian.info/society/10927106-ukraine-ranks-123rd-in-world-happiness-report-2020.html (Accessed: 23.10.2020)

7 Creating the Pathways from Poverty to Prosperity.The LegatumProsperity Index: veb-sait. 2019. URL: https://www.prosperity.com/rankings?pinned=UKR,DNK,SVK,LVA,POL,HUN,ROU,GEO,BLR,RUS,ZAF,TUR,SSD&filter= (Accessed: 24.10.2020)

8. Human Development Index. Humanitarian Portal: veb-sait URL:https://gtmarket.ru/ratings/human-development-index (Accessed: 19.10.2020)

9. Mistse nezalezhnoi Ukrainy v indeksakhrozvytku. Analitychnyi portal «Slovoidilo»: veb-sait. URL: https://www.slovoidilo.ua/2020/08/24/infografika/suspilstvo/misce-nezalezhnoyi-ukrayiny-indeksax-rozvytku (Accessed: 23.10.2020)

10. Global State of Democracy Indices. International Institute for Democracy and Electoral Assistance.: veb-sait. URL:https://www.idea.int/data-tools/tools/global-state-democracy-indices (Accessed: 18.10.2020)

11. Ohliad indeksiv hlobalnohostanu demokratii 20192019. Usaid/Engage: veb-sait.URL:https://engage.org.ua/ohliad-indeksiv-hlobalnoho-stanu-demokratii-2019/ (Accessed: 23.10.2020)

12. Democracy Index 2019. The Economist Group: veb-sait.URL:https://www.eiu.com/topic/democracy-index(Accessed: 16.10.2020)

13. Ukraine ranked 80th in the Social Progress Index.Deloitte: veb-sait. URL:https://www2.deloitte.com/ua/en/pages/press-room/press-release/2019/ukraine-spi-2018.html (Accessed: 17.10.2020)

14.Ukraina opustylasia v reitynhu spryiniattia koruptsii. Ukrainska pravda: veb-sait. URL:https://www.pravda.com.ua/news/2020/01/23/7238184/(Accessed: 13.10.2020)

15. WJP Rule of Law Index. World Justice Project: veb-sait. URL: https://www.worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/Ukraine(Accessed: 15.10.2020)

16. 2020 World Press Freedom Index. Reporters without borders: veb-sait. URL: https://rsf.org/en/ranking# (Accessed: 25.10.2020)

17. The Good Country Index. The Good Country: veb-sait. URL: https://www.goodcountry.org/index/results#UKR (Accessed: 23.10.2020)

18. Global Passport Power Rank 2020. Passport Index.Org: veb-sait. URL: https://www.passportindex.org/byRank.php(Accessed: 14.10.2020)

19. Quality of Life in Ukraine. Numbeo: veb-sait. URL: https://www.numbeo.com/quality-of-life/country_result.jsp?country=Ukraine (Accessed: 13.10.2020)

20. E-Government Development Index. The United Nations E-Government Development Database (UNeGovDD): veb-sait. URL: https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/About/Overview/-EGovernment-Development-Index(Accessed: 16.10.2020)

21. Socio-economic viability of public management: essence, measure ments andvalidity Duka, Anastasiia P.1 Kosach, Iryna A.2 Myhaylovska, Olena V.3 Starchenko, Grygoriy V.4 Kychan, Olga M. 5 Volumen 41. No. 19 Año 2020. Art. 20. Revista Espacios. URL: https://www.revistaespacios.com/a20v41n19/a20v41n19p20.pdf (Accessed: 18.10.2020)

22. The Worldwide Governance Indicators (WGI) project: veb-sait. URL: https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports (Accessed: 24.10.2020)

Михайловська Олена Василівна (ORCID ID 0000-0002-7682-2292) - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління та менеджменту організацій Національного університету «Чернігівська політехніка»(м. Чернігів).

UDC 658.114:608.1

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.255-270

A. Kiva, T. Moiseienko

DOMESTIC STARTUPS FINANCIAL ASSISTANCE IMPROVEMENT IN THE CONDITIONS OF INTERNATIONAL INTEGRATION

The authors presented in the publication reflect the directions of startups financial assistance improving, that are applicable to domestic startups and relevant in terms of international integration. The article singled out the main stages of the startups formation and systematized stages of their development. Emphasized the fact that each stage of development involves a startup investments that have certain characteristics, depending on the stage, allowing authors to create sources of funding for the development stages of such projects. Attention is paid to each of the startups financing approaches. Based on the selected authors for ways to improve, the algorithm of financial assistance startups at early stages of development and during scaling. Singled out a number of features, following which allows Ukrainian startups to integrate into the international business ecosystem successfully.

Keywords: *innovation, investment, international business ecosystem, startup, financial support.*

Ківа А. А., Моісеєнко Т. Є.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ СТАРТАПІВ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Автори у представленій публікації відображають напрями удосконалення фінансового забезпечення стартапів, які є застосовуваними до вітчизняних стартапів та актуальними в умовах міжнародної інтеграції. У статті виокремлено основні етапи утворення стартапів, а також систематизовано стадії їх розвитку. Наголошено на тому, що кожен етап розвитку стартапу передбачає залучення інвестицій, які мають певну

специфіку, залежно від обраної стадії, що дозволило авторам сформувати джерела фінансування за стадіями розвитку таких проектів. Приділено увагу кожному з підходів до фінансування стартапів. На основі обраних авторами шляхів удосконалення, запропоновано алгоритми фінансового забезпечення стартапів на ранніх стадіях розвитку та на етапі масштабування. Виокремлено низку особливостей, врахування яких дозволяє українським стартапам бути успішно інтегрованими у міжнародну підприємницьку екосистему.

Ключові слова: *інноваційна діяльність, інвестування, міжнародна підприємницька екосистема, стартап, фінансове забезпечення.*

Кива А. А., Моисеенко Т. Е.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТАРТАПОВ В УСЛОВИЯХ МЕЖДУНАРОДНОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Авторы в представленной публикации отражают направления совершенствования финансового обеспечения стартапов, которые являются применяемыми к отечественным стартапам и актуальными в условиях международной интеграции. В статье выделены основные этапы образования стартапов, а также систематизированы стадии их развития. Отмечено, что каждый этап развития стартапа предусматривает привлечение инвестиций, которые имеют определенную специфику, в зависимости от выбранной стадии, что позволило авторам сформировать источники финансирования по стадиям развития таких проектов. Уделено внимание каждому из подходов к финансированию стартапов. На основе выбранных авторами путей усовершенствования, предложены алгоритмы финансового обеспечения стартапов на ранних стадиях развития и на этапе масштабирования. Выделено ряд особенностей, учет которых позволяет

украинским стартапам быть успешно интегрироваными в международную предпринимательскую экосистему.

Ключевые слова: *инновационная деятельность, инвестирование, международная предпринимательская экосистема, стартап, финансовое обеспечение.*

Statement of the problem in general form and it's connection with important scientific or practical tasks. Intellectual and innovative component of the economy and business plays a significant role in the formation of entrepreneurial activity. Analyzing statistics and experiences of entrepreneurial activity, it should be noted that this startups, as an innovative form of business, begin to form the basis of the competitiveness of enterprises, regions and countries in general and characterize its innovative activity. An important task in the development of Ukraine business sector innovative activities is the search for non-traditional investments in innovations and startups, as carriers of the innovation component, in particular. One of the possible solutions to this problem may be the development of venture capital industry in Ukraine, because it is venture capital, under certain conditions, should be considered as an effective source of funding for startups, research and development, as well as the creation of innovative products.

Analysis of the latest research and publications, which initiated the solution of this problem and on which the authors relies. The problem of finding ways to finance startups is a topical issue not only for the scientific but also for the business sector of Ukraine and the world. The issue of startup projects is in the spotlight of investors, entrepreneurs, innovators and domestic and foreign scientists, namely Isenberg D. [1], R. Babiachok [2], Yu. Bazhal [3], S. Blank [4], R. Brown [5], C. Wessner [6], P. Gramm [7], H. Grimm [6], I. Kuznetsova [8], S. Legenchyk [9], K. Mason [5] , S. Moyson [5], J. Moore [11], D. Odreshch [6], G. Pylypchyk [9], E. Rise [11], K. Shchytinina [12].

Highlighting the previously unresolved parts of the general problem to which the article is devoted. Peculiarities of venture financing are covered in the

works of P. Drucker, K. Campbell, I. Kuznetsova [5], I. Repina, L. Smolyar, R. Hofat, R. Schmidt. Despite considerable interest in issues related to the essence of venture capital and financing mechanisms for startups, these issues because of its novelty and the high level of urgency require further study, in addition, the issue of identifying the characteristics of this type of financing and analysis of its state in the business environment of Ukraine remains unresolved and encourages scientists to further refine.

Formulation of the purpose of the article (statement of the problem). The purpose and objectives of the article are to finding ways to improve the financial assistance for startups, which are applicable to Ukrainian startups and relevant in terms of the process of international integration.

Statement of the main material of the research with full justification of the scientific results obtained. Considering the numerous, given the high level of relevance, views on the concept of "startup", in our opinion, accurate and appropriate term is the definition proposed by world-renowned American innovator, author of methodology for construction high-tech companies and startups, entrepreneur and founder of consumer development Steve Blank: startup – this is a temporary organization that is looking for a scalable, reproductive, rentabelnoyi business model [4].

According to S. Blank, as soon as a startup starts to grow and expand, finds its markets and the opportunity to make money on them, the innovative project changes its form and stopped to be a startup.

Startups are usually born by a founder or co-founder who has a way of solving a particular social problems. Founders of startup usually begin by market research surveys, identifying and constructing the minimum viable product is a prototype for the development and approval of their business models. The startup process can take a long period of time (by some estimates, three years or longer), and therefore, there is need for constant investment.

Attracting investment on an ongoing basis and in the long run is quite challenging due process inherent in such a high potential risks and uncertain results of prototype testing on the market.

The main stages of startup formation are shown in Fig. 1.

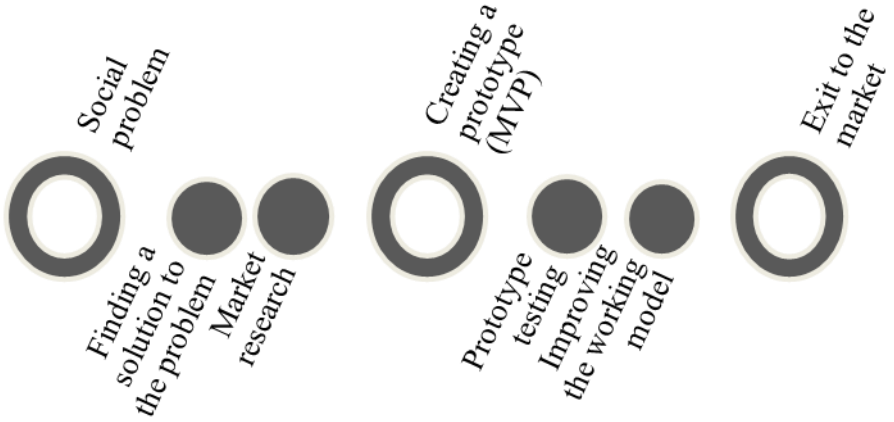

Fig. 1 The main stages of startup formation

**Created by the authors*

The universal approach to describing the process of startups is difficult to determine. Often, in the scientific literature and business practice, referred to reduced classification stages of start-ups or, as they are called, the stage of the investment process (Table 1).

Table 1

Stages of startup development

Stage name	Characteristic
Pre-seed	The stage of the idea appearance, which is based on an innovative product able to satisfy the needs to improve and make consumers life easier. Funding is needed at this stage, and the amount of investment may be minimal. The personal funds of developers, their families and friends are most often used. If is necessary and possible, it makes sense for startups to contact a business incubator, where they can get support as office space with connected

	communications and various types of services, such as organizational and administrative, legal or consulting.
Seed stage	The working model is formed, created a complete team, were clearly defines the functional responsibilities of each of its members, the market is analyzed and a detailed strategy for promoting the project on the market is drawn up, legal entities are issued, a prototype is created and tested, the first steps in advertising and investors search were made.
Early stage	It is characterized by the presence of an operating company that makes a profit, occupies an important place in markets or other consumer environments and has popularity among product users.
Expansion stage	The startup is approaching the implementation of the business plan in the primary target market, analyzes new markets, formulates a strategy for promotion to other markets and begins its implementation.
Growth stage	Creation of working prototypes, their launch and involvement of consumers. The startup has a stable position in the markets and is moving to conquer the market. Investment risks at this stage are significantly reduced.
Exit stage	The company leaves the startups category, starts issuing shares and becomes a participant in the stock market. The availability of active investors will increase rapidly, but such investments profitability is lower than in previous stages. The loss of investment risk level is greatly reduced.

**Systematized authors based [4, 7, 13]*

Each stage of startup development involves attracting investment (Fig. 2). Sources of investment for their implementation are specific, given the high level of risk and novelty of startups. Note that, one of the unconventional but promising ways to finance startups is venture capital.

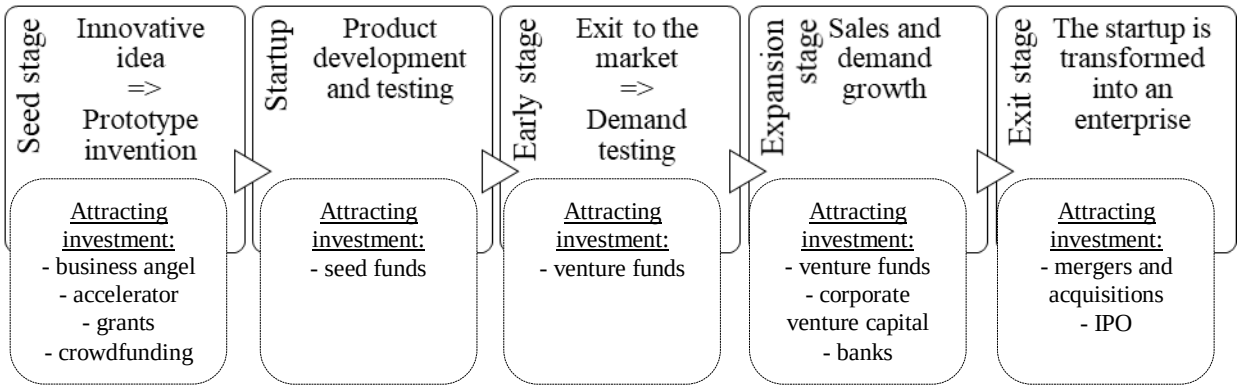

Fig. 2 Sources of funding for startups by stages of development

** Created by the authors*

The current practice of venture investment involves several stages of financing startups, each of which involves the company enough money to support the growth and reach the next investment round. As the investor receives income from the increase in the value of his share in the company's capital, the company is expected to grow several times between investment rounds, which makes the startup attractive to new investors.

Venture capital is a high-risk form of private direct investment, which is fixed in the semantics of the definition (venture – «risky business»). In essence, these investments characterize a particular system of investment projects.

The main and fundamental difference from traditional investing is that the necessary funds can be provided under the idea without a guaranteed provision of property or other assets of the entrepreneur. The only guarantee is a specially defined share of shares in an existing or newly created company.

The process of venture investment can be described as follows. On the one hand, there is an organization that intends to implement its innovative idea, but is not able to finance its project independently and implement it. On the other hand, are either private venture investor or venture capital fund that is a financial intermediary, which invests in the implementation of innovative projects. To do this, he buys a share in the share capital or a block of shares, and after some time – sells. Typically, by the time of sale the business is much more expensive than at

the beginning of its development, so the value of the investor's share is also growing.

Business angels are entrepreneurs who have access to a significant amount of financial resources. They invest in a business startup, usually in exchange for a convertible debt or stake in the company.

Given that they invest at the earliest stage of the project (after the founders), business angels invest resources in projects that have the potential to generate higher returns than can be obtained from traditional entrepreneurship.

Business angels can invest together, pooling resources and thus reducing individual risks. Usually they are the link between the stage of self-financing business and the stage, when the company needs financing amount, that venture investor has to offer [13].

Crowdfunding (crowdfunding, crowd – "community, group", funding – "sponsorship, support"), that is, "community funding" – it is the collaboration of people who voluntarily pool their money or other resources together, usually over the Internet, to support the efforts of other people or organizations.

Public funding is designed to perform various functions – helping disaster victims, support from fans, support for political campaigns, funding for startups and small businesses, creating free software, and more. To start fundraising must be a declared objective agreed costs to achieve, and calculating all the costs and choice of method of financing should be open to the community as free access [14].

Nowadays business environment, there are several basic crowdfunding schemes [14]:

- no return: people just give money to support a business idea, without any commitment on the part of the old man;
- product pre-sale: funds are raised to organize a product pre-sale. This is usually true for gadgets and other physical things;

- equal distribution: all those who donated a certain amount to a business idea become joint owners of the sold product.

Business incubator – an organization that provides, under certain conditions and for a certain period of time, specially equipped premises and other property to small and medium-sized enterprises that are starting their activities, in order to assist them in gaining financial independence.

Business incubators – a structure that specializes in creating conditions for the effective operation of innovative firms that implement original scientific and technical projects [12].

Ukrainian business incubators are mostly funded by international donors. The sources of such funding is often funded by international funds and grants and only in small amounts – funds from local administrations and sponsors. To promote the development of business incubators in Ukraine, the Ukrainian Association of Business Incubators and Innovation Centers was established. Ukraine can be considered the most successful business incubators 1991Open Data Incubator, UNIT.City, Eastlabs, iHUB, Happy Farm, GrowthUp, Wannabiz, Voomy IT-park and Polyteco [12].

Business accelerator (also known as startup accelerator or seed accelerator) – institution of startups support. The conception describes how agencies and programs organized by their intensive development of companies through mentoring, training, financial and expert support in exchange for a share in the company's capital [7].

One of the first accelerators is Y Combinator, founded by Paul Graham, Trevor Blackwell, Robert Morris and Jessica Livingston in Boston in 2005. Instead of long-term "incubation" of projects Y Combinator offered three-month group training programs and small seed investments. The second set to the Y Combinator accelerator took place in Silicon Valley. Accelerator brings together not only experts, coaches, mentors to support the development of startups, but also investors, business angels, investment funds in the process of startups investing.

In addition, the accelerator provides seed investments at its own expense

and checks the startup business model effectiveness, recommends the startup to invest and thus guarantees the projects success, which inspires confidence, reliability in investors to invest startups that have passed pre-accelerator programs and / or accelerator.

Depending on the implementation of investment strategies and their conditions, investors can apply for different ways to profit from their investment. Among such methods are:

- receiving dividends;
- own share sale to investors;
- redemption of the investor's share by the enterprise;
- public offering on the stock exchange;
- loan interest (5-10% higher than the bank rate).

On average, after obtaining the status of publicity and listing on the stock exchange, at the time of liquidity of the venture business, the annual dividends of the investor are from 20% to 50% of the investment. The main return begins in the period after 5-7 years from the moment of the first financial infusions.

As a rule, investors are most attracted by startups, which have a strong team of co-founders, a balanced profile "risk / reward" (in which the high level of risk due to untested destructive innovations is offset by high potential profitability) and "scalability". Attractive startups tend to have a lower cost of founders self-financing, a higher level of risk and a high return on investment.

Consider in detail the startups financial support mechanism at different stages of its development, according to P. Graham [7]:

1. pre-seed stage – this is the first stage of raising funds, which is most often invested by the founders of the startup, by people closest to the new owners, their relatives or friends. The concept of "3F" has become fixed, which describes the first investors of most startups – there are friends, family and fools. These funds cover the team's living expenses and business plan development. The money raised is used for initial expenses, and during this period the business operates at a loss. In addition, a minimal business analysis may have been conducted to date. In

exceptional cases, the seed investor is a venture fund, and the amount of investment increases significantly;

2. stage of seed investment includes financing of accelerators and business angels, crowdfunding, grants;

3. startup scaling – this is the project's entry into the international market, attracting investments from venture funds and corporations;

4. round "A" – this phase of fundraising venture fund to the company with product, customers and development plan. The amount of investment significantly exceeds the funds received earlier and the startup begins to build a formal sustainable structure. Round "A" may be followed by rounds "B", "C" and the consequent;

5. exit stage – the last stage of fundraising occurs when the business becomes public. The company's shares are sold on the stock exchange (IPO – initial public offering) or the company is merged or acquired. Through an IPO a business raises funds. At this stage, the company is no longer private.

We suspect, that an important aspect of the startups development and their integration into the international business ecosystem is attracting investment. Usually startups team has a technical education, which is often accompanied by a lack of knowledge in the field of finance, investment, management and marketing, and so on.

The success of famous companies such as Microsoft, Intel, Google and other, is due to investment in their development of venture investors at different stages of their life cycle. In the United States, venture capital investments used for over 60 years. The venture capital process is successfully used in the business space of many countries, such as Great Britain, Israel, Singapore, Finland.

Therefore, based on our research, we have identified the optimal scheme for the startups implementation and improved the startups financial assistance algorithm (Fig. 3).

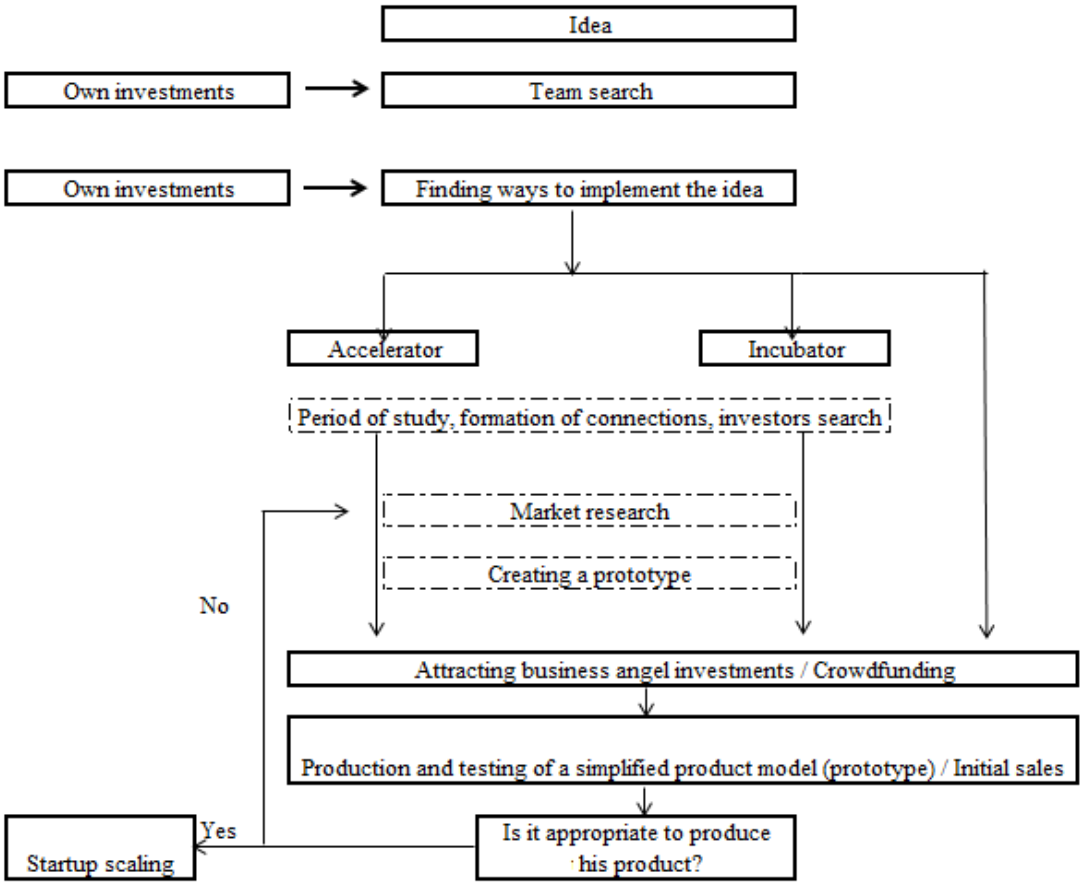

Fig. 3 The startups financial assistance algorithm in the early stages of development

**Created by the authors*

Thus, in the early stages of startup development, in our opinion, an appropriate way to attract investment in the project will be to participate in the acceleration program or incubator program. Because these institutions help the most in the project development through training and mentoring of startups, help the teams to improve theire ideas. Accelerators and incubators provide startapers and their teams with mentors, help analyze and research the market, find investors and funds.

With the help of found investors, usually business angels, a startup can create a prototype of its product with the simplest functions and test the demand for its own product.If the production of the product appears inexpedient, then startups, with their idea, again start from the stage of market research and improvement of the working prototype or refuse from their own ideas.

If the production of this product is expedient, then the process of scaling the startup begins. The project moves to new stages of attracting investment (Fig. 4).

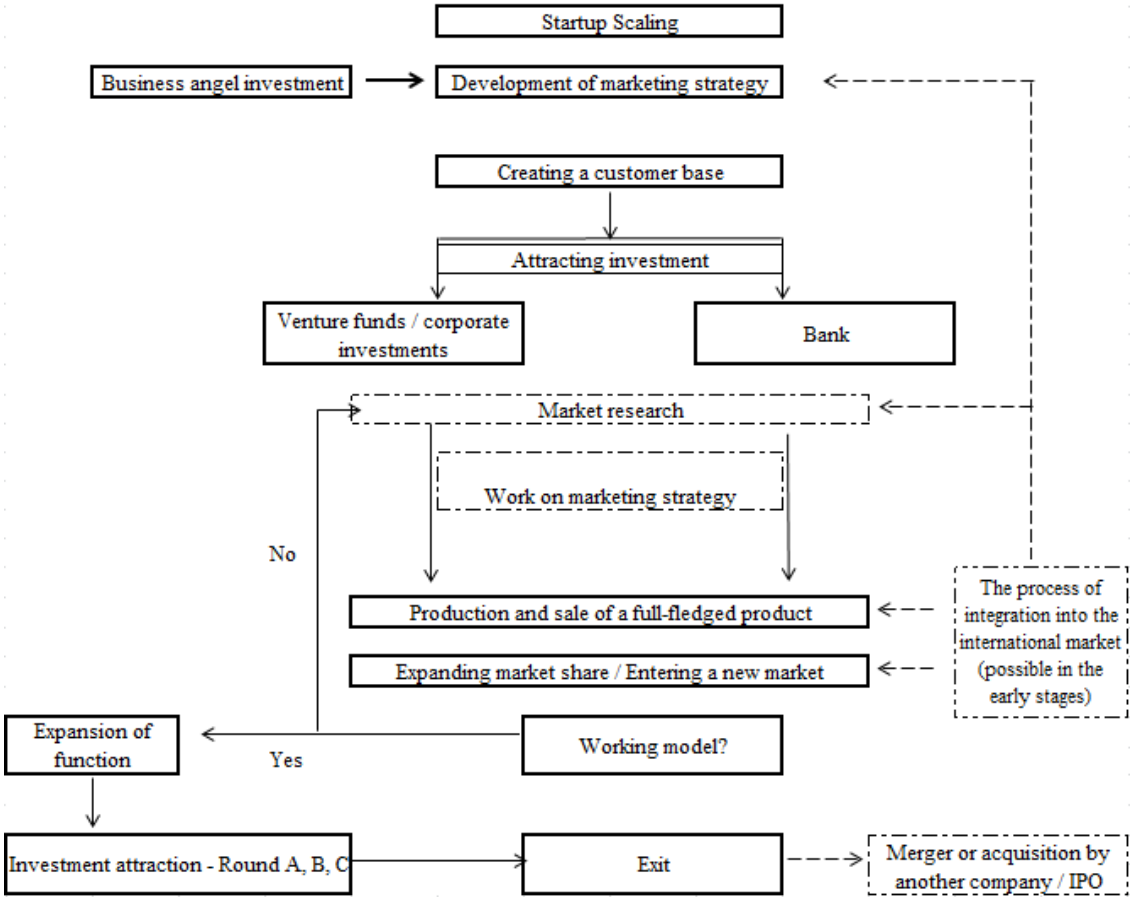

Fig. 4 The startups financial assistance algorithm in the scaling stage

**Created by the authors*

Using attracted investments from business angels or crowdfunding platform, the process of marketing strategy developing begins. This process is one of the main, because it depends on the strategy of product development and the company as a whole and market entry. The process of finding the first customers and creating a customer base is start.

With a complete market research and established marketing strategy, startups can attract investment from venture funds, private investors, corporate venture funds or apply to the bank. After attracting venture investments, the production and sale of a full-fledged product, the process of integration into the international market begins.

If such a model is working, then the startup enters the stage of attracting investments of round A, B, C, etc. to scale the project, market research, product improvement. Rounds of financial assistance may continue until the startup enters the initial public offering market – IPO (Initial public offering), either will not create a merger or sell its business project to another company.

Therefore, to integrate into the international business ecosystem and create a successful company, startups need to consider the following features:

- innovation only is not enough for a company. Market research and product improvement processes are carried out constantly and continuously, innovative processes and ideas must also appear on an ongoing basis;

- to ensure the continuity of the innovation process, startups have to work in most competitors pace constantly explore the market and customer needs. This feature is also important for the business ecosystem development, so it requires support for the startups ecosystem at the state level;

- continuous innovation process requires effective management and modern approaches to marketing to constantly and timely adapt the basics of the current business model (promotion channels, pricing, consumer needs, improve products, etc.) to market requirements.

Considering these features becomes especially relevant in the process of integration of domestic startup projects into the international ecosystem of startups.

Conclusions from this research and prospects for further developments in this area. After analyzing the materials, it was observed that the essence of startups formed as follows: the most accurate, in our opinion, is the definition of a "startup" as a temporary structure that is looking for ambitious, reproductive, profitable business model. The operating conditions of a startup are diametrically

opposed to the conditions of the enterprise – it is in search mode, trying to find reproductive, profitable business model.

Startups financial assistance comes from venture capital, which is a form of private capital that usually comes from venture capitalists or funds, investment banks and other financial institutions, acceleration programs, etc. In contrast to the classic investments, which provide for a return of funds, the model of venture financing has a high probability of losing investment in each company.

In addition, it was noticed, that the venture investment process is often referred to as the classification of startups development stages.

The obtained results allow to distinguish optimal scheme of startup development, create algorithms with focus on investments attraction for the local startups integration into the international entrepreneurial ecosystem and improved financial assistance process of startup projects, because the main problem of startups is the difficulty of finding financial resources.

Also, based on research, we can note the impact of startups on the entrepreneurial ecosystem and the state as a whole.

Therefore, further startups research can be concentrated not only on the information technology sector development, but also branches such as medicine, industry, agriculture, etc.In addition, further research requires elements of the issue, such as intellectual resources, innovation, entrepreneurship and the public sector, which will provide modernization processes in all areas of life.

References

1. Isenberg D. Introducing the Entrepreneurship Ecosystem: Four Defining Characteristics. Forbes. 2011. URL: https://www.forbes.com/sites/danisenberg/2011/05/25/introducingtheentrepreneurship-ecosystem-four-defining-characteristics/#377d26675fe8

2. Babyachok R., Kulchytsky I. The main trends in the development of startups in Ukraine are problems, obstacles and opportunities. 2018.URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Osnovni-tendentsiyi-rozvytku-startapiv-v-Ukrayini-1-1.pdf

3. Bazhal Y. Innovative entrepreneurship: creativity, commercialization, ecosystem: textbook. manual. Kyiv: Pulsary, 2015. 278 p.

4. Blank S. The Startup Owner's Manual: The Step-By-Step Guide for Building a Great Company. 2012. 608 p.
5. Brown R., Mason C., Mawson S. Increasing 'The Vital 6 Percent': Designing effective public policy to support high growth firms. 2014. URL: https://www.nesta.org.uk/report/increasing-the-vital-6-per cent-designing-effective-public-policy-to-support-high-growth-firms/
6. Audretsch D., Grimm H., Wessner C. Local Heroes in the Global Village. N. Y.: Springer Science + Media Inc.2005. 196 p.
7. Graham P. How to raise money 2013. URL: http://www.paulgraham.com/fr.html.
8. Kuznetsova I. Venture capital: essence, forms, counterparties. Scientific and technical information. 2007. №1. p. 40–43.
9. Legenchuk S., Pylypchuk G. Historical aspects of the origin and features of startup companies: accounting and economic aspects. Zhytomyr State Technological University. 2016. №1. p. 122–144.
10. Ries E. The Lean Startup: How Today's Entrepreneurs Use Continuous Innovation to Create Radically Successful Businesses // Crown Business. 2011. 103 p.
11. Moore J. The Death of Competition: Leadership & Strategy in the Age of Business Ecosystems. Harper Business. 1996. URL: http://www.herbrubenstein.com/articles/THE-DEATH-OF COMPETITION.pdf
12. Щитініна К. О. Інвестування в стартапи: теорія і практика // Business Law. 2017. URL: https://www.businesslaw.org.ua/investuvannya-v-startapy/
13. Startup financing cycle. Funding Financing URL: https://quickbooks.intuit.com/ca/resources/funding-financing/what-to-know-about-startup-financing-cycle/
14. Crowdfunding: how to raise funds for its implementation. Inspired. 2014. URL: https://inspired.com.ua/ideas/crowdfunding/.

Ківа А. А. (ORCID ID 0000-0002-6610-5898) – аспірант кафедри міжнародної економіки Національній технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Моісеєнко Т. Є. (ORCID ID 0000-0002-2074-8062) – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної економіки Національній технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

УДК 336.14

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.271-284

Нечипоренко А.В., Юрах Ю.С.

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

У статті здійснюється аналіз різних підходів до визначення поняття «фінансовий потенціал територіальних громад». Проведено аналіз результатів фінансової децентралізації в Україні. Представлено механізм управління фінансовим потенціалом територіальних громад, який базується на меті, цільових орієнтирах та напрямах управління. Досліджено основні тенденції розвитку територіальних громад в Україні. Розроблено пропозиції щодо активізації формування й реалізації фінансового потенціалу територіальних громад на сучасному етапі розвитку.

Ключові слова: *об'єднана територіальна громада, фінансовий потенціал, фінансові ресурси, місцеві бюджети, децентралізація.*

Нечипоренко А.В., Юрах Ю.С.

АНАЛИЗ ФИНАНСОВОГО ПОТЕНЦИАЛА ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН В УКРАИНЕ

В статье проводится анализ различных подходов к определению понятия «финансовый потенциал территориальных общин». Проведен анализ результатов финансовой децентрализации в Украине. Представлен механизм управления финансовым потенциалом территориальных общин, основанный на цели, целевых ориентирах и направлениях управления. Исследованы основные тенденции развития территориальных общин в Украине. Разработаны предложения по активизации формирования и реализации финансового потенциала территориальных общин на современном этапе развития.

Ключевые слова: *объединенная территориальная община, финансовый потенциал, финансовые ресурсы, местные бюджеты, децентрализация.*

Nechyporenko A.V., Yurakh Yu.S.

ANALYZING OF THE FINANCIAL POTENTIAL OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE

The article analyses various approaches to the definition of the "financial potential of territorial communities." The results of financial decentralization in Ukraine have been analyzed. A mechanism for managing the financial potential of territorial communities is presented, based on the goal, targets and directions of management. The main trends in the development of territorial communities in Ukraine were studied. Proposals have been developed to intensify the formation and implementation of the financial potential of territorial communities at the present stage of development.

Keywords: *united territorial community, financial potential, financial resources, local budgets, decentralization.*

Постановка проблеми. Процеси бюджетної децентралізації визначають необхідність пошуку джерел формування фінансової бази функціонування місцевих бюджетів. Розвиток територіальних громад в Україні відбувається в нових умовах та характеризується динамічністю, що пов’язано передусім з проведенням реформи децентралізації. Важливим чинником, що сприяє якісним змінам на місцевому рівні виступає фінансове забезпечення розвитку територіальних громад, що є одним із пріоритетів реформи та має бути достатнім для забезпечення ефективного розвитку. Поява об’єднаних територіальних громад (далі – ОТГ), як нового суб’єкту бюджетних відносин в Україні, актуалізує питання щодо формування доходів та забезпечення виконання повноважень з ціллю підвищення добробуту населення громад. З метою забезпечення збалансування розвитку адміністративно-територіальних одиниць у процесі реалізації сучасної бюджетної політики України перспективними напрямами дослідження є аналіз фінансових можливостей територіальних громад, тобто їхнього фінансового потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання фінансового забезпечення розвитку й функціонування територіальних громад в Україні є об’єктом наукових досліджень таких учених, як: М. Звєряков,Т. Зінчук, С. Єгоричева, А. Качула, А. Ковальов, М. Кужелєв, А. Панченко, Х. Патицька, О. Тимошенко, Р. Щур та ін.. Однак, незважаючи на численні наукові публікації з цієї проблематики, ураховуючи сучасні виклики, необхідним є дослідження й аналіз фінансового потенціалу територіальних громад в Україні.

Мета статті – з’ясувати сутність фінансового потенціалу територіальних громад та проаналізувати його сучасний стан в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розвиток України на сучасному етапі характеризується зміщенням акцентів в сфері державного регулювання територіального розвитку в напрямі адміністративної та фінансової децентралізації та супроводжується передачею повноважень і ресурсів на місцевий рівень. Основною метою таких реформ виступає формування організаційно-економічних засад розвитку територіальних громад в Україні на основі ефективного використання їхнього фінансового потенціалу [1, с. 6]. Фінансовий потенціал територіальних громад є основою формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів, що забезпечує соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць.

Базовим поняттям для визначення змісту фінансового потенціалу є «потенціал». Учені відзначають латинське походження цього слова («*potentia*» – можливості, міць, сила, запаси, засоби, приховані потужності, що можуть бути використані). Категорія «потенціал» трактується як: «сукупність наявних можливостей, сил, запасів, засобів, що можуть бути використані; наявні в економічного суб'єкта ресурси, їх оптимальна структура та вміння раціонально використати їх для досягнення поставленої мети; приховані можливості, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов» [2, с. 12].

Фінансовий потенціал ОТГ є комплексним поняттям, що охоплює сукупність наявних і потенційних ресурсів та спроможність органів місцевого самоврядування до акумуляції достатнього обсягу фінансових ресурсів й ефективного їхнього використання для забезпечення стійкого розвитку територіальної громади [3, с. 7].

Слід виокремити характерні особливості фінансового потенціалу територіальної громади, серед яких: «органічне поєднання фінансових ресурсів й можливостей територіальної громади щодо їх мобілізації й ефективного та раціонального використання; відносний характер категорії, що ураховує як наявні, так й тимчасово невикористані або нереалізовані можливості щодо залучення фінансових ресурсів у майбутньому; залежність його рівня як від наявності фінансових ресурсів, так і від умов доступу до них; динамічний характер категорії, зумовлений мінливістю самих фінансових ресурсів, які з різних причин можуть бути поки що недоступними або незадіяними; взаємозв'язок з відносинами, що виникають з приводу повного використання здібностей, повноважень, знань та досвіду органів місцевого самоврядування щодо формування та використання фінансових ресурсів територіальної громади; взаємозалежність між його рівнем та фінансовою можливістю або здатністю територіальної громади чи її представницьких органів брати участь у створенні матеріальних благ і наданні послуг» [4, с. 125].

Систематизувавши існуючі підходи можна визначити тлумачення поняття «фінансовий потенціал територіальної громади» у вузькому та широкому розумінні. Так, у вузькому сенсі трактування фінансового потенціалу зводиться до визначення «фінансового потенціалу території», тобто сукупності фінансових потенціалів підприємств, які розташовані в рамках певної території. Розширене розуміння фінансового потенціалу пов'язане з включенням в його зміст наступних елементів: місцевого бюджету; позабюджетних фондів, міжбюджетних потоків, цінних паперів, емітованих органами місцевого самоврядування, фінансового потенціалу

підприємств і організацій всіх форм власності, коштів населення, які перебувають в готівковій формі або в банках і інших фінансових інститутах, а також у вигляді різних цінних паперів; фінансових ресурсів інститутів кредитно-фінансової системи регіону, а також коштів, що залучаються банками з інших територій [5, с. 61].

При визначенні поняття «фінансовий потенціал територіальної громади» необхідно акцентувати увагу на таких важливих аспектах:

– сукупність фінансових ресурсів територіальної громади;

– можливості територіальної громади щодо залучення та результативного управління фінансовими ресурсами;

– забезпечення поточної й майбутньої перспективної діяльності територіальної громади;

– забезпечення досягнення тактичних й стратегічних цілей розвитку територіальної громади.

Економічна сутність фінансового потенціалу територіальної громади визначається сукупністю чотирьох аспектів [5, с. 62]:

– фінансовий потенціал як здатність територіальної громади виробляти ресурсну базу для забезпечення виробничо-економічної діяльності, виконання соціальних завдань і забезпечення стійкості місцевого розвитку;

– фінансовий потенціал як сукупність наявних на території фінансових і грошових ресурсів, необхідних для підтримки стійкості економічної діяльності територіальної громади;

– фінансовий потенціал як результат економічних відносин територіальної громади;

– фінансовий потенціал як резерв, можливий до використання для захисту регіонального розвитку від впливу факторів ризику і невизначеності.

Основними характеристиками фінансового потенціалу територіальної громади є :

– функціонування лише у грошовій формі, адже всі джерела фінансового потенціалу мають вартісну основу й відображаються у

фінансових документах;

– динамічність – фінансовий потенціал територіальної громади обумовлений постійним переміщенням фінансових потоків з метою отримання економічного і соціального ефекту, забезпечення стійкого функціонування територіальної громади;

– цілеспрямованість – рух фінансових ресурсів строго обумовлено певною метою (ціллю)[5; 6].

Варто зауважити, що механізм управління фінансовим потенціалом територіальних громад базується на меті, принципах, цільових орієнтирах, включає напрями, етапи, функції, інструменти реалізації, джерела фінансування, методи управління (рис. 1).

<table>
<tr><td colspan="3">Мета управління фінансовим потенціалом ОТГ</td></tr>
<tr><td colspan="3">Цілеспрямована діяльність органів місцевого самоврядування щодо забезпечення умов та можливостей залучення й акумуляції фінансових ресурсів, їх результативного використання для забезпечення соціально-економічного розвитку та конкурентоспроможності ОТГ</td></tr>
<tr><td colspan="3">Цільові орієнтири</td></tr>
<tr><td colspan="3">❖ забезпечення належних умов для раціонального використання ресурсів;
❖ відтворення виробничого потенціалу, людського капіталу, природного середовища;
❖ вироблення ефективних механізмів управління фінансовим потенціалом ОТГ</td></tr>
<tr><td colspan="3">Напрями управління</td></tr>
<tr><td>Економічний</td><td>Соціальний</td><td>Екологічний</td></tr>
<tr><td>забезпечення економічного зростання (фінансової самодостатності й спроможності)</td><td>підвищення рівня й якості життя населення, забезпечення їх якісною інфраструктурою</td><td>забезпечення захисту довкілля (раціональне використання природних ресурсів, охорона навколишнього середовища)</td></tr>
</table>

Рис. 1 Елементи механізму управління фінансовим потенціалом об'єднаної територіальної громади в Україні

Джерело: побудовано авторами на основі [7; 8; 9].

Серед критеріїв досягнення мети управління фінансовим потенціалом ОТГ виділяють: розрахунок на власні джерела фінансових поточних потреб громади; можливість залучення в необхідних обсягах зовнішніх фінансових ресурсів; формування ресурсної бази при допустимому рівні ризику; наявність інститутів, що забезпечують ефективність управління фінансами

громади. Зазначене доводить необхідність формування системи раціонального управління фінансовим потенціалом ОТГ [3, с. 9].

Аналіз фінансового потенціалу територіальних громад в Україні, необхідно розпочати з розгляду кількості об'єднаних територіальних громад за 2016–2019 роки (рис. 2).

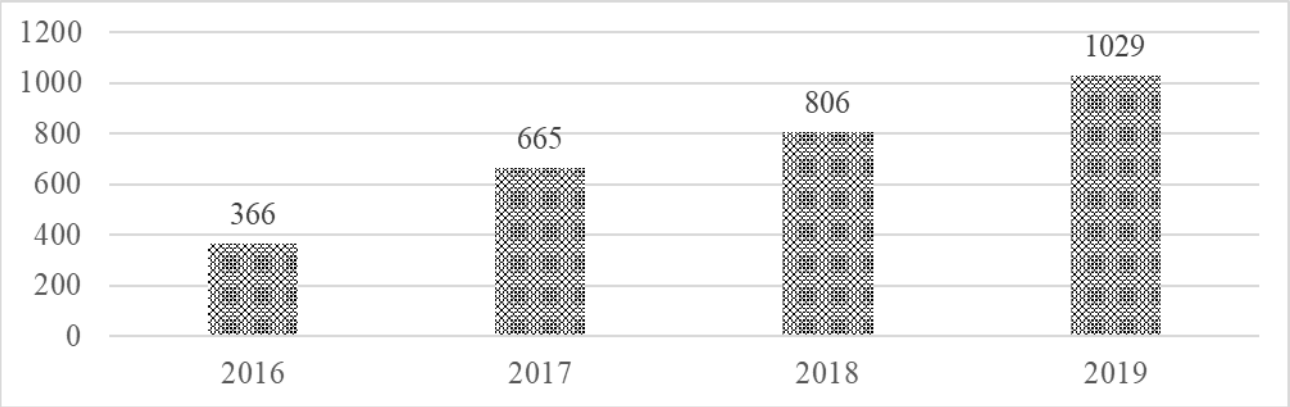

Рис. 2 Динаміка кількості об'єднаних територіальних громад в Україні за 2016-2019 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [10].

Проаналізувавши динаміку кількості об'єднаних територіальних громад в Україні за 2016–2019 рр., можна відстежити тенденцію до збільшення показника. Так протягом 2016–2017 рр. кількість ОТГ зросла на 299, за 2017–2018 рр. – на 141, а протягом 2018–2019 рр. – на 223. Така тенденція зумовлює укрупнення дрібних адміністративно-територіальних одиниць й покращує їхнє фінансове забезпечення для реалізації покладених на них повноважень. Таке явище є позитивним, адже ефективніше управляти фінансовими ресурсами, приймати управлінські рішення, розвивати населенні пункти, забезпечувати покращення їх інфраструктури, якості надання послуг можуть саме місцеві органи самоврядування добровільно об'єднаних територіальних громад.

На рисунку 3 представлено динаміку кількості жителів в об'єднаних територіальних громадах України за 2016–2019 рр.

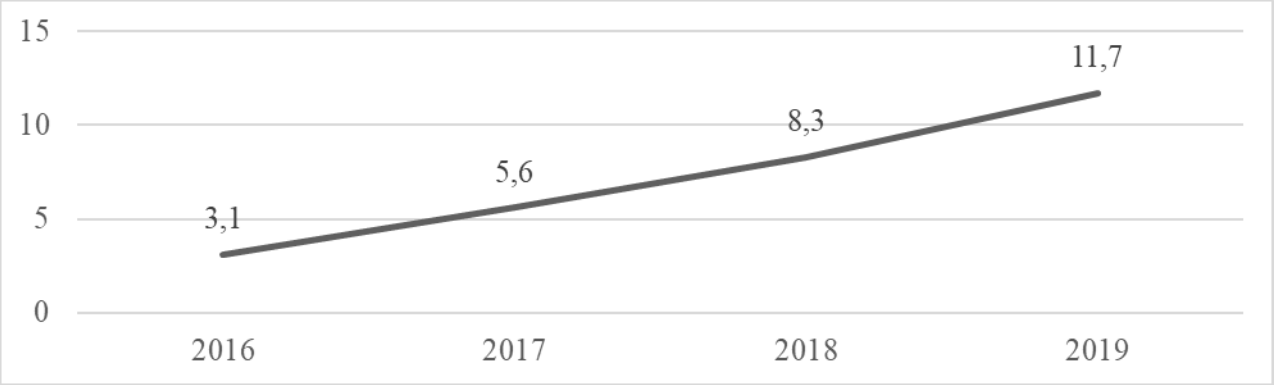

Рис. 3 Динаміка кількості жителів в об'єднаних територіальних громадах України за 2016-2019 рр., млн. осіб

Джерело: побудовано авторами на основі [10].

Проаналізувавши динаміку кількості жителів ОТГ за досліджуваний період, можна зробити висновки, що спостерігається тенденція до зростання кількості жителів ОТГ. За 2016–2017 рр. кількість жителів ОТГ зросла на 2,5 млн. осіб, протягом 2017–2018рр. – на 2,7 млн. осіб., а у період 2018–2019 рр. збільшилась на 3,4 млн. осіб.

Одним з найголовніших досягнень процесу бюджетної децентралізації в Україні є збільшення частки місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті України [11]. Крім того, у 2016 року частка власних доходів загального фонду місцевих бюджетів у ВВП склала 6,2%. За 2019 рік цей показник збільшився до 6,8%. Ці показники свідчать про те, що власні доходи загального фонду місцевого бюджету займають невелику частку у ВВП, але з кожним роком ця частка зростає, пов'язано передусім з продовженням бюджетної децентралізації в Україні (рис. 4)

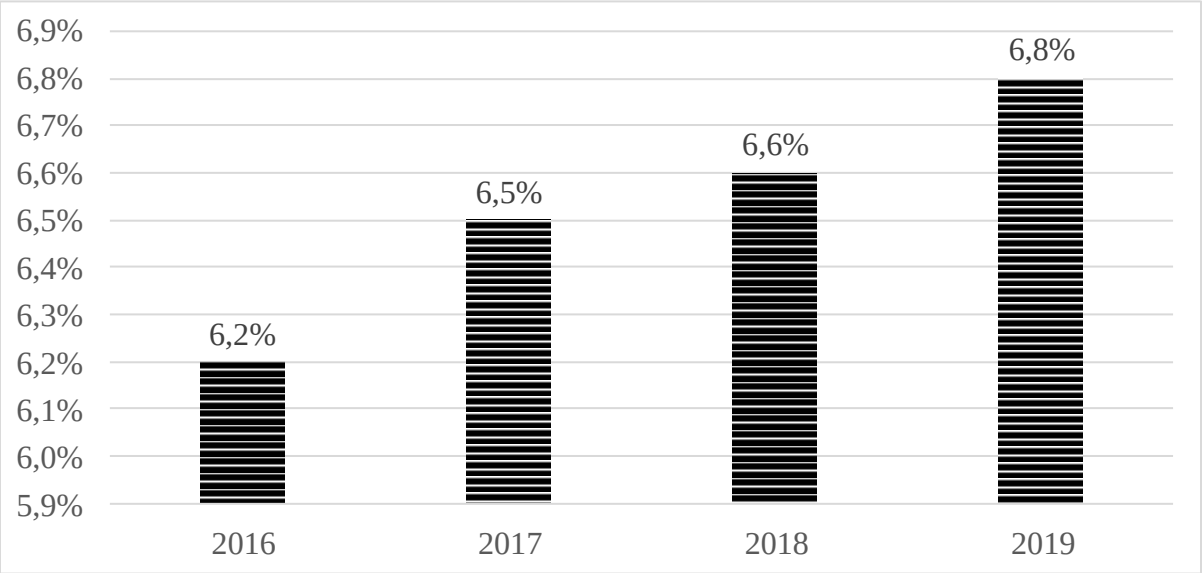

Рис. 4 Частка власних доходів місцевих бюджетів (загальний фонд) у ВВП за 2016-2019 рр., %

Джерело: побудовано авторами на основі [10; 12].

З початку бюджетної децентралізації доходи місцевих бюджетів України зростають. Так, якщо у 2014 році їхній обсяг становив 68,6 млрд. грн., то за п’ять років вони зросли і у 2019 році склали 268,3 млрд. грн. (рис. 5).

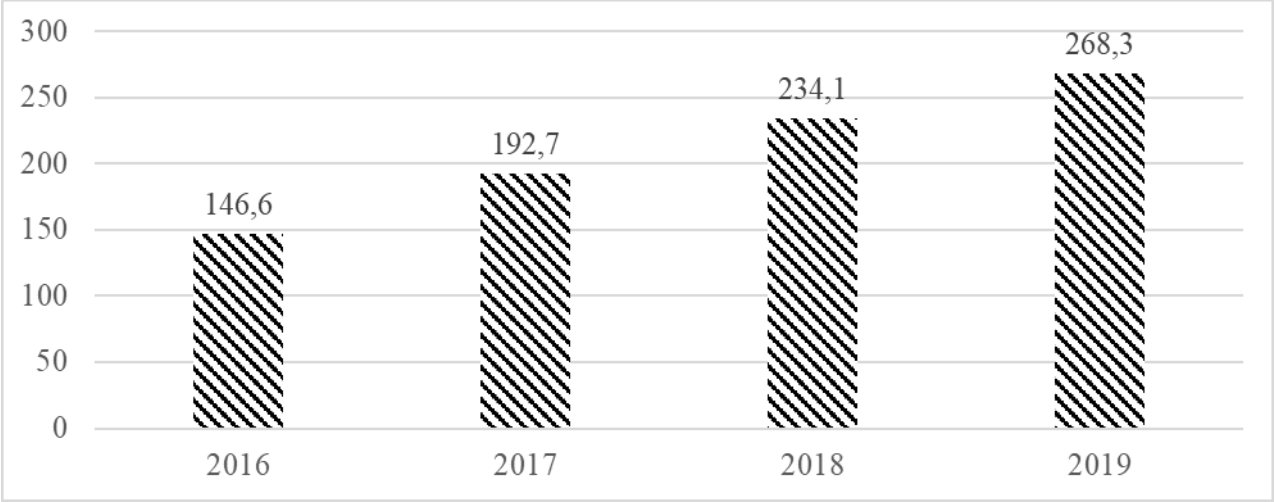

Рис. 5 Динаміка власних доходів загального фонду місцевих бюджетів за 2016-2019 рр., млрд. грн.

Джерело: побудовано авторами на основі [10; 12].

Проаналізувавши дані щодо доходів місцевих бюджетів за останні роки, можемо сказати, що такі результати стали можливими завдяки розширенню повноважень і підвищенню зацікавленості органів місцевого самоврядування у збільшенні надходжень до місцевих бюджетів, реалізації заходів щодо залучення резервів їх наповнення та підвищення ефективності адміністрування податків і зборів (рис. 6).

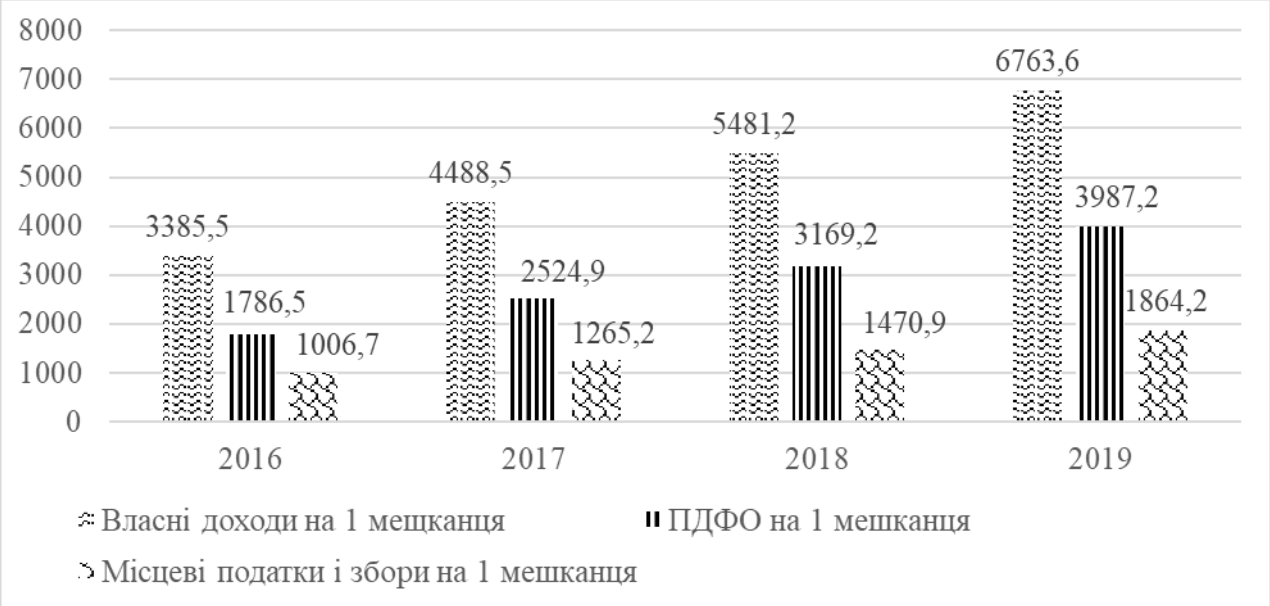

Рис. 6 Динаміка доходів загального фонду місцевих бюджетів на 1 мешканця за січень-листопад 2016-2019 рр., грн.

Джерело: побудовано авторами на основі [10; 12].

Провівши аналіз власних доходів загального фонду місцевих бюджетів за 2016–2019 рр., необхідно зробити висновок, що власні доходи на 1 мешканця за 2016–2017 рр. зросли на 1103 грн., за 2017-2018 рр. – на 992,7 грн., за 2018–2019 рр. – на 1282,4 грн. Також зростало значення й суми податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) на 1 мешканця. Так, протягом 2016–2017 рр. спостерігається збільшення показника на 738,4 грн., за 2017-2018 рр. – на 644,3 грн., за 2018-2019 рр. – на 818 грн. Зростало й значення місцевих податків і зборів на 1 мешканця, а саме: за 2016–2017 рр. збільшилось на 258,5 грн., за 2017–2018 рр. – на 205,7 грн., у 2018–2019 рр. – на 393,3 грн.

За рахунок збільшення дохідної частини місцевих органів влади проходить збільшення видаткової частини, що безсумнівно показує позитивні тенденції процесу бюджетної децентралізації в Україні [13, с. 87]. Бюджетна децентралізація є необхідною умовою становлення ефективної системи місцевих фінансів, вона сприяє розвитку регіонів, фінансової незалежності місцевих органів влади і підвищенню якості послуг для кожного громадянина [14, с. 98]. Тому створення ОТГ може стати дієвим інструментом розвитку місцевих бюджетів України саме за умови максимального використання потенціалу територій.

Для активізації формування й реалізації фінансового потенціалу територіальних громад на сучасному етапі розвитку необхідним є:

– стимулювання економічного розвитку територіальних громад;

– забезпечення співпраці територіальних громад;

– формування міської агломерації;

– нарощення податкового потенціалу;

– формування сприятливого підприємницького середовища.

Таким чином, необхідним в сучасних реаліях є створення спроможних територіальних громад, які зможуть нести відповідальність за економічний розвиток територій та формування сприятливого середовища для населення. Передусім мається на увазі зміна ментальної моделі як представників органів місцевого самоврядування базового рівня, так й кожного жителя громади.

Висновки. Отже, провівши аналіз фінансового потенціалу територіальних громад, можна зробити висновок, що таке явище як об’єднання територіальних громад в Україні тільки набуває обертів. Це досить складний процес, який потребує багато часу та рішучих дій від громадян. Недосконаліть системи фінансового управління та відсутність стратегічного бачення розвитку громад призводить до неефективного управління наявними фінансовими ресурсами. Кожна ОТГ має власний фінансовий потенціал і має можливість залучати додаткові фінансові ресурси для свого подальшого розвитку. Саме фінансовий потенціал

дозволяє оцінити фінансові можливості, наявні та потенційні фінансові ресурси, які можуть бути використані для соціально-економічного зростання як окремої територіальної громади, адміністративно-територіальної одиниці, так і країни в цілому. Незважаючи на те, що кількість ОТГ з кожним роком зростає в Україні, існує низка проблем, які потрібно негайно вирішувати, що зумовлює подальшу актуальність дослідження даної тематики.

Список використаних джерел

1. Патицька Х. Фінансово-економічний потенціал територіальних громад: механізми функціонування та активізації: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2019. 209 с.
2. Єгоричева С. Б., Тимошенко О. В., Панченко А. І. Сутність та складові фінансового потенціалу територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід.* 2016. № 8. С. 11–15.
3. Зінчук Т.О., Патинська-Попета М.М Управління фінансовим потенціалом об'єднаних територіальних громад. *Економіка АПК.* 2019. № 12. С. 6–15.
4. Тимошенко О.В. Фінансовий потенціал як основа соціально-економічного розвитку територіальної громади. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України.* 2012. № 1 (13). С. 123–126.
5. Щур Р. І. Фінансовий потенціал територіальних громад: теоретичний аналіз. *Економіка та держава*. 2018. № 5. С. 60–64.
6. Кужелєв М. О., Нечипоренко А. В. Фінансові інструменти стимулювання регіонального розвитку: практика використання в Україні : монографія. Київ : «Центр учбової літератури», 2019. 224 с.
7. Звєряков М.І., Ковальов А.І, Сментина Н. В. Стратегічне планування збалансованого розвитку територіальних соціально-економічних систем в умовах децентралізації : монографія. Одеса: ОНЕУ, 2017. 175 с.
8. Kuzheliev M., Nechyporenko A. Financial resources of public sector of economy in ensuring realization of financial policy of the country. Association agreement: driving integrational changes : collective monograph / edited by R. Iserman, M. Dei, O. Rudenko, Y. Tsekhmister, V. Lunov. Accent Graphics Communications Chicago, Illinois, USA. 2019. P. 374–385.
9. Маковская Е. А. Финансовая безопасность: государство, регион, личность. *Ломоносов 2001* : сб. тезисов и докладов на международной конференции. М.: МГУ им. М.В. Ломоносова, МАКС Пресс, 2001. С. 129–130.
10. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування / Національний проект «Децентралізація». URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/526/10.01.2020.pdf

11. Кужелєв М. О., Плахотнюк В. В. Формування місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. 36/1. С. 302–312.

12. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: https://www.treasury.gov.ua/ua

13. Нечипоренко А. В. Проблеми фінансування видатків місцевих бюджетів. *Вісник Одеського національного університету*. *Серія «Економіка»*. 2016. Том 21, Вип. 11 (53). С. 84–88.

14. Качула А. Г. Бюджетна децентралізація в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. «Економічні науки».* 2018. № 29 (2). С. 95–98.

References

1. Patytska H. (2019) Finansovo-ekonomichnyy potentsial terytorial′nykh hromad: mekhanizmy funktsionuvannya ta aktyvizatsiyi [Financial and economic potential of territorial communities: mechanisms of functioning and activation] : monohrafiya / DU «Instytut rehional′nykh doslidzhen′ imeni M. I. Dolishn′oho NAN Ukrayiny». L′viv, 209 p.

2. Yehorycheva S. B., Tymoshenko O. V., Panchenko A. I. (2016) Sutnist′ ta skladovi finansovoho potentsialu terytorial′nykh hromad [The essence and components of the financial potential of territorial communities]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid.* № 8. pp. 11–15.

3. Zinchuk T.O., Patyns′ka-Popeta M.M. (2019) Upravlinnya finansovym potentsialom ob″yednanykh terytorial′nykh hromad [Management of financial potential of united territorial communities]. *Ekonomika APK*. № 12. pp. 6–15.

4. Tymoshenko O.V. (2012) Finansovyy potentsial yak osnova sotsial′no-ekonomichnoho rozvytku terytorial′noyi hromady [Financial potential as a basis of socio-economic development of the territorial community]. *Visnyk Universytetu bankivs'koyi spravy Natsional'noho banku Ukrayiny*. № 1 (13). pp. 123–126.

5. Shchur R. I. (2018) Finansovyy potentsial terytorial′nykh hromad: teoretychnyy analiz [Financial potential of territorial communities: a theoretical analysis]. *Ekonomika ta derzhava*. 2018. № 5. pp. 60–64.

6. Kuzheliev M. O., Nechyporenko A. V. (2019) Finansovi instrumenty stymulyuvannya rehional′noho rozvytku: praktyka vykorystannya v Ukrayini [Financial instruments for stimulating regional development: practice in Ukraine] : monohrafiya. Kyiv : «Tsentr uchbovoyi literatury», 224 p.

7. Zvyeryakov M.I., Koval′ov A.I, Smentyna N. V. (2017) Stratehichne planuvannya zbalansovanoho rozvytku terytorial′nykh sotsial′no-ekonomichnykh system v umovakh detsentralizatsiyi [Strategic planning of balanced development of territorial socio-economic systems in terms of decentralization] : monohrafiya. Odesa: ONEU, 175 p.

8. Kuzheliev M., Nechyporenko A. (2019) Financial resources of public sector of economy in ensuring realization of financial policy of the country. Association agreement: driving integrational changes : collective monograph / edited by R. Iserman, M. Dei, O. Rudenko, Y. Tsekhmister, V. Lunov. Accent

Graphics Communications Chicago, Illinois, USA. pp. 374–385.

9. Makovskaya E. A. (2001) Fynansovaya bezopasnostʹ: hosudarstvo, rehyon, lychnostʹ [Financial security: state, region, personality]. Lomonosov 2001 : sb. tezysov y dokladov na mezhdunarodnoy konferentsyy. M.: MHU ym. M.V. Lomonosova, MAKS Press, pp. 129–130.

10. Monitorynh protsesu detsentralizatsiyi vlady ta reformuvannya mistsevoho samovryaduvannya / Natsionalʹnyy proekt «Detsentralizatsiya». URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/526/10.01.2020.pdf

11. Kuzheliev M. O., Plakhotnyuk V. V. (2018) Formuvannya mistsevykh byudzhetiv v umovakh byudzhetnoyi detsentralizatsiyi [Formation of local budgets in terms of budget decentralization]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*. Vyp. 36/1. pp. 302–312.

12. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi kaznacheysʹkoyi sluzhby Ukrayiny. URL: https://www.treasury.gov.ua/ua

13. Nechyporenko A. V. (2016) Problemy finansuvannya vydatkiv mistsevykh byudzhetiv [Problems of financing local budget expenditures]. *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu*. *Seriya «Ekonomika*». Tom 21, Vyp. 11 (53). pp. 84–88.

14. Kachula A. H. (2018) Byudzhetna detsentralizatsiya v Ukrayini: suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku [Budget decentralization in Ukraine: current status and prospects]. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Ser. «Ekonomichni nauky»*. № 29 (2). pp. 95–98.

Нечипоренко Аліна Володимирівна (ORCID ID 0000-0003-2494-1465) – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів імені Л. Л. Тарангул Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

Юрах Юлія Сергіївна – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня Навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

УДК 336.226.33

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.285-306

Пасічний М. Д., Непиталюк А. В.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА ТА ОБІГУ ЕТИЛОВОГО СПИРТУ

Ідентифіковано умови звільнення економічних агентів в країнах-членах ЄС від податкових зобов'язань щодо оподаткування етилового спирту із метою недопущення ними зловживань і розмивання податкової бази, зокрема у випадку продажу спирту спеціального цільового призначення як товару загального споживання. Здійснено аналіз фіскального простору ЄС, охарактеризовано спеціальні вимоги до частково денатурованого етилового спирту, враховуючи галузеву структуру економіки. Визначено інституційні особливості технічного та фіскального регулювання Європейською комісією ринку етилового спирту. У ЄС функціонує специфічна система контролю за рухом підакцизних товарів, емпіричний досвід вказує на результативність її функціонування. Здійснено оцінювання основних податкових ризиків у сфері використання денатурованого етилового спирту.

Ключові слова: *фіскальне регулювання, акцизний податок, ставка оподаткування, податкові пільги, податкова гармонізація.*

Пасечный Н. Д., Непиталюк А. В.

ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ ФИСКАЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРОИЗВОДСТВА И ОБОРОТА ЭТИЛОВОГО СПИРТА

Идентифицированы условия освобождения экономических агентов в странах-членах ЕС от налоговых обязательств касательно этилового спирта в целях недопущения ими злоупотреблений и размывания налоговой базы, в частности в случае продажи спирта специального целевого назначения как товара общего потребления. Осуществлён анализ фискального пространства ЕС, охарактеризованы специальные требования к частично денатурированному этиловому спирту, учитывая отраслевую

структуру экономики. Определены институциональные особенности технического и фискального регулирования Европейской комиссией рынка этилового спирта. В ЕС функционирует специфическая система контроля движения подакцизных товаров, эмпирический опыт указывает на ее высокую результативность. Осуществлено оценивание основных налоговых рисков в сфере использования денатурированного этилового спирта.

Ключевые слова: *фискальное регулирование, акцизный налог, ставка налогообложения, налоговые льготы, налоговая гармонизация.*

Pasichnyi M. D., Nepytaliuk A. V.

THE EUROPEAN EXPERIENCE OF ETHYL ALCOHOL PRODUCTION'S AND CIRCULATION'S FISCAL REGULATION

The conditions for the economic agents' tax exemption in the EU member-states considering the ethyl alcohol to prevent their misapplication and the tax base's erosion, in particular, in the case of selling the denaturized alcohol as a portable one, was identified. The analysis of the EU fiscal space was carried out. Taking the economy' sectoral structure peculiarities into account, the special requirements to the partially denatured alcohol were characterized. Both the technical and fiscal institutional regulation features of the European Commission regarding the ethyl alcohol market were determined. The EU has a specific control system ensuring the excisable goods' movement; the practical experience indicates the effectiveness of the practice mentioned above. The main tax risks associated with the partially denatured alcohol use have been assessed.

Keywords: *fiscal regulation, excise tax, tax rate, tax benefits, tax harmonization.*

Постановка проблеми. Етиловий спирт є класичним об'єктом акцизного оподаткування у зв'язку зі стійким попитом специфічної структури щодо нього. Однак цільове призначення вказаного спирту та його похідних продуктів може виступати підставою для застосування спеціальних

режимів оподаткування, зокрема – звільнення від сплати акцизного податку. При цьому ідентифіковано умови звільнення економічних агентів від зобов'язань із метою недопущення ними зловживань і розмивання податкової бази, зокрема у випадку продажу спирту спеціального цільового призначення (зокрема, денатурованого) у якості товару для загального харчового споживання. З метою запобігання несумлінній діяльності етиловий спирт обов'язково має бути денатуровано на акцизному складі. Іншою поширеною загальною причиною звільнення від акцизного оподаткування є його використання при виготовленні медичних засобів. Водночас, у зв'язку з необхідністю збереження спиртом споживчих властивостей та придатності до використання, останній подеколи не денатурується. В більшості випадків такий вид звільнення від оподаткування дозволяється виключно за погодженням відповідного профільного міністерства на кшталт Міністерства охорони здоров'я. Розповсюдженою практикою є звільнення етилового спирту, що використовується для проведення наукових досліджень, від оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Акцизне оподаткування в контексті принципових особливостей його застосування до специфічних етиломістких, зокрема денатурованих, продуктів є предметом низки актуальних досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців. Вагомий доробок у вказану проблематику зробили Д. А. Елліс [1], Дж. Гріффін [1], І. Кузельман [2], Д. В. Лахенмайєр [3], Дж. Ментей [4], Ф. Пеначчі [2], Ш. Пробст [4], Дж. Рем [3, 4], Б. Дж. Тейлор [3]. Серед вітчизняних вчених у розвиток проблематики суттєвий внесок здійснили В. І. Коротун [5], Т. В. Кощук [6], Н. В. Новицька [5], А. М. Сколовська [7], І. І. Хлєбнікова [5] та інші. Емпіричний досвід достатньо переконливо доводить необхідність застосування зарубіжного досвіду пільгового оподаткування щодо низки денатурованих етилових спиртів в Україні. Вказана проблематика відображена у обмеженій кількості публікацій, тому розробка

методологічних засад оподаткування денатурованих етанолів є актуальною.

Метою статті є систематизація положень щодо здійснення фіскального та технічного регулювання виробництва й обігу спирту, що оподатковується за нульовою ставкою в країнах-членах Європейського Союзу в контексті посилення функціональної адаптивності вітчизняної податкової політики у даній сфері до міжнародних стандартів.

Виклад основного матеріалу. Ст. 27 Директиви *92/83/EEC* детермінує, що повністю денатурованим вважаться спирт, який відповідає вимогам всіх країн-членів ЄС; проте в межах певної країни може використовуватися для цілей, не пов'язаних із харчовим споживанням, «частково» денатурований спирт (що задовольняє національним стандартам певної держави) [8]. Вказані відмінності мають суттєве значення, оскільки «повністю» денатурований (*'completely' denatured alcohol, CDA*) звільняється від зобов'язань сплати акцизу та може вільно циркулювати в межах ЄС із мінімальним ризиком податкових зловживань. На противагу, «частково» денатурований спирт етиловий (*'partially' denatured alcohol, PDA*) обмежено циркулює серед «авторизованих» учасників ринку, а звільнення від оподаткування має умовний характер, враховуючи спосіб його застосування у технологічних процесах для виготовлення відповідних продуктів. Практична доцільність використання *PDA* зумовлена особливостями технології та неможливістю застосування *CDA* через низку його органолептичних властивостей у сферах парфумерії, виробництва косметичних і гігієнічних засобів тощо. Важливим елементом фіскального простору ЄС є чітка детермінація усіма країнами-членами спеціальних вимог до *PDA*, враховуючи галузеву структуру економіки.

Неперервність виробничого циклу є бар'єром адекватного визначення ємності європейського ринку денатурованого етилового спирту: значна частина субстанції об'єкту оподаткування постійно перебуває на стадіях технологічного циклу, коли оцінка специфічних властивостей є практично ускладненою, узагальнюючи експертні оцінки обсягу ринку спирту

промислового використання (*Global Industrial Alcohol Industry; LMC International on the European Market for Industrial Alcohol*), можна припустити, що він перебуває у межах 1,2–1,4 трлн л, в той же час виробництво етанолу для палива у 2019 року в ЄС-28 становило 5,5 трлн л, споживання – 5,7 трлн л [7].

Споживання спирту орієнтовано на три цільові категорії: 1) паливні потреби; 2) промислове використання; 3) виробництво питного алкоголю (*potable alcohol*). Перші дві категорії формують внутрішній ринок денатурованого спирту. Варто зазначити, що близько ¾ сукупного обсягу спожитого етанолу використовувалося у промисловості в якості хімічного розчинника для фарб покриттів, косметики і миючих засобів, решта – для одержання транзитивних хімічних речовин. Загалом більша частина етилового спирту, що підлягає промисловому використанню (близько 65% обсягу) денатурується. Водночас і не денатурований спирт, що використовується при вироблені медичних засобів, звільняється від оподаткування (підпадає під дію ст. 27 *(1)(d)* Директиви *92/83/EEC*), що становить майже 10% ринку промислового спирту.

Ринок *CDA* підлягає технічному та фіскальному регулюванню Європейської комісії, до якої згідно Регламенту впровадження (*Commission Implementing Regulation* [8]) всі держави-члени ЄС формулюють запити, де зазначають обсяг денатурованого спирту, необхідного їм для промислових потреб. З 2008 року для узгодження процедур щодо обігу *CDA* створено *Fiscalis Project Group* (далі – *FPG*), яка, зокрема стандартизувала рецептуру *CDA* [9]. На перших етапах діяльності інституції *FPG* повністю денатурованим вважався продукт, в якому, за приписом 2013 року, перебувало 3 л бутанону (метилетилкетону), 3 л ізопропілового спирту та 1 гр денатонію бензоату припадало на 100 літрів етилового спирту.

Дана рецептура у документах позначається *3–3–1 Eurodenaturant* і ведена як «додаткова» для нормативів більшості країн ЄС. Наразі вона відповідає національним стандартам Болгарії, Чехії та Румунії, а також тотожна нормативам Великобританії під час перебування в ЄС. Пізніше,

через високу вартість та відносну складність залучати бутанон в обсязі, необхідному і достатньому для промислового виробництва, *FPG* запропонували іншу стандартну рецептуру *1–1–1 Eurodenaturant*, де обсяг метилетилкетону та ізопропілового спирту було відповідно зменшено з 3 до 1 л. Наразі така рецептура від Регламенту 2017 року прийнята у більшості країн ЄС, крім вище названих країн і Швеції (що застосовує *1–2–1 Eurodenaturant*); Болгарія та Румунія також переходять до використання *1–1–1 Eurodenaturant*. Чехія, Греція та Фінляндія зберегли чинними деякі національні стандарти і вимоги.

Натомість в Україні для денатурації спирту етилового, який наразі використовується для виробництва продукції хімічного і технічного призначення, визначеної у переліку продукції хімічного і технічного призначення, для виробництва якої використовується спирт етиловий денатурований, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2019 р. № 722, обов'язково використовується денатонія бензоат та одна із денатуруючих добавок із вищезгаданого переліку [10]. Для денатурації спирту етилового, який використовується для виробництва парфумерно-косметичної продукції, обов'язково використовується не менше двох з таких денатурантів: денатонія бензоат, діетилфталат, ізопропіловий спирт. Можна пересвідчитись, що рецептура денатурації в Україні відрізняється від тієї, що застосовується в державах-членах ЄС.

Таким чином *CDA*, що відповідає всім вищевказаним вимогам, може, згідно Директиви *2008/118/EC,* вільно і без сплати акцизу переміщуватися в межах ЄС з належним чином оформленим супровідним *Simplified Administrative Document (SAAD*). Директива *92/83/EEC* залишає за країнами-членами ЄС право щодо встановлення внутрішніх стандартів для *PDA* та звільняти його від оподаткування акцизом в разі, якщо даний спирт не буде використовуватися для продажу населенню в якості питного алкоголю. Дозволено застосування таких спиртів виключно у технічних та виробничих цілях. *PDA* не звільняється від акцизу безумовно, що передбачає циркуляцію

його відповідно до режиму відтермінування митних платежів. За останнього *PDA* зберігається і проходить стадії виробництва на акцизних складах, підлягає страхуванню та застосуванню щодо нього специфічної системи контролю за рухом підакцизних товарів (*Excise Movement Control System, EMCS*) [11]. Даний тип денатурованого спирту потрапляє до ринкового обігу виключно після завершення всіх технологічних стадій виробництва. Метою функціонування *EMCS* є: протидія нелегальному обігу підакцизних товарів через перевірку інформації в режимі реального часу та перевірка товарів, які переміщуються в режимі призупиненої сплати акцизного податку; забезпечення безпечного переміщення підакцизних товарів у режимі відстроченої сплати акцизного податку з перевіркою перед отриманням кінцевим покупцем; спрощення процедури для трейдерів через стандартну електронну систему для всіх країн ЄС; прискорення процедури повернення фінансових гарантій після надходження товарів до місця призначення; створення умов для скорочення паперового документообігу [12]. За сучасних умов неможливо ігнорувати і наявний світовий тренд впровадження інноваційних інструментів електронного контролю, ефективність яких підтверджена практикою провідних країн світу [13].

Рецептура *PDA* суттєво різниться між європейськими країнами. Так, в Іспанії затверджено 3 типи, в Польщі – 9, у Великобританії – 12. Механізму множинного та інтернаціонального визнання *PDA* у якості товару, що може бути виключений з акцизного оподаткування наразі не існує. У низці країн ЄС рецептура зазначеного денатурованого спирту законодавчо прив’язана до сфери його промислового застосування. У Німеччині та Іспанії специфічні процедури денатурації спирту, значно відрізняються від конвенційних, прив’язані до певних сфер національної економіки чи списку «надійних економічних агентів», виходячи з системного аналізу їх запитів та сукупності ризиків. Достатньо цікавим є досвід Німеччини (єдиній країні в Європейському Союзі) зберігається державна монополія щодо регулювання обороту етилового спирту, який виробляє велика кількість дрібних і середніх

підприємств. Федеральне монопольне управління за обігом спирту Німеччини відповідно до Закону «Про монополії на спирт» має повноваження на здійснення закупівлі спирту в визначеному переліку німецьких виробників за фіксованою ціною. Основним засобом контролю є ліцензування на використання спирту, що звільняються від оподаткування. Детерміновано чіткі вимоги для отримання дозволу, зокрема щодо податкової надійності – належного ведення бухгалтерського обліку, своєчасної сплати податків, відсутності податкових зловживань. При встановленні фактів податкового шахрайства дозвіл скасовується і більше «податково-ненадійному економічному агенту» не надається. У Франції відсутній подібний список «надійних економічних агентів», а питання щодо надання дозволу на виготовлення, проміжну переробку, транспортування, зберігання і використання денатурованого етилового спирту розглядається індивідуально щодо кожного суб'єкта господарювання. Окремі держави (Німеччина, Італія) нормативно зафіксували, що вважають відповідними до їх національних стандартів будь-які рецептури *PDA*, які інституційно детерміновані в інших країнах-членах ЄС. У Франції також фіскальні органи можуть ідентифікувати використання окремих речовин, виходячи з органолептичних властивостей кінцевого продукту, у якості «часткових» етилових денатуратів, що особливо актуально для парфумерної промисловості. Наразі кількість легальних і авторизованих рецептур спиртових денатуратів у Європі достеменно не встановлена, оскільки їх формула здебільшого становить комерційну таємницю.

У ЄС не лише формульна складова і технологічні специфікації процесу денатурації спирту підлягають чіткій специфікації. Кожна європейська країна формує власні критерії щодо реєстрації, ліцензування, патентування тощо виробників та користувачів денатурованого спирту. Загалом, транскордонне переміщення *PDA* обов'язково супроводжується *EMCS*, однак в межах країн-членів ЄС подібні операції можуть відбуватися за спрощеною процедурою внаслідок транспарентності господарських відносин (ст. 30 Директиви

2008/118/EC). Водночас існують національні нормативи щодо контрою й обліку запасів, здійснення інвентаризації й аудиту (що загалом поширюється й на *CDA*). Наприклад, в Іспанії співробітник фіскальної служби має бути особисто присутній при здійсненні процесу спиртової денатурації, щоб відібрати три зразки та засвідчити виробництво щонайменше 100 тис л звільненого від акцизу продукту. Згідно імплементованого в 2017 році законодавства у Польщі повному державному контролю підлягає ланцюг вартості внутрішніх перевезень денатурованих спиртів. У Німеччині, Іспанії, Франції дозволено проводити денатурацію «на місці», коли економічні агенти (здебільшого виробники косметичних засобів) мають право придбавати не денатурований спирт і здійснювати технологічно необхідні операції на власних виробничих потужностях, подекуди у якості етапу технологічного процесу.

В загальному випадку жорсткість національних вимог країн-членів ЄС щодо «частково» денатурованого етилену базується як на позитивному емпіричному досвіді, так і на оцінюванні потенційних ризиків. Слід наголосити, що до недавнього часу обсяг споживання *PDA* у ЄС перевищував відповідний показник для *CDA*, однак регіональні відмінності розміщення виробничих потужностей та розбіжність рецептур денатуратів (після перегляду формули у серпні 2017 року) не дозволяє зробити однозначного висновку з даного питання.

У більшості західноєвропейських країн, зокрема Німеччині, Іспанії, Франції і Великобританії, *CDA* представлений незначною часткою на ринку. Частково він продається непромисловим споживачам у якості палива, а також побутових засобів для прибирання. Його промислове використання обмежено досить лімітованим номенклатурним переліком продуктів, зокрема виробництвом товарів для автомобілів: антифризу, засобів для миття вікон тощо. У країнах ЄС–15, обсяг споживання *CDA* коливається в межах 5–10 % обсягу промислового використання денатуратів. Для країн Східної Європи, що долучилися до ЄС внаслідок останніх хвиль розширення, «повністю»

денатурований спирт традиційно має вищу частку: спожитий ними *CDA* становить до 15 % обсягу промислового використання денатурованого спирту. В Чехії, Естонії, Польщі, Словенії та Словаччині обсяг його виробництва перевищує показник для *PDA*, у Болгарії це співвідношення приблизно 50:50 із незначним переважанням «часткового» денатурату. Подібна ситуація частково пояснюється досить жорсткими правилами і нормативами щодо рецептури *PDA*, внаслідок чого споживання *CDA* видається економічно доцільнішим. Дещо парадоксальною є польська косметична промисловість, що переважно використовує «повний» етиловий денатурат, частково імпортуючи його з інших держав-членів ЄС. Хоча процес даного виробництва, в т. ч. й в інших східноєвропейських країнах, базується переважно на *PDA*, польські виробники обґрунтували раціональність використання *CDA* із дотриманням всіх технічних вимог до якості і споживних властивостей кінцевого продукту.

Структура ринку етилових денатуратів «нових» членів Європейського Союзу, т. з. ЄС–13, наступна: 60–70 % *CDA* і 30–40 % *PDA*. Таким чином для ринку денатурованого спирту в ЄС загалом властива наступна структура: 84 % *PDA* та 16 % *CDA* (табл. 1).

Особливою сферою застосування денатурованого спирту є виробництво біопалива. У більшості держав-членів ЄС нормовано спеціальні рецептури етанолу для біопалив, що зазвичай передбачають денатурацію бензином або етил-трет-бутиловим ефіром (ЕТБЕ). У Німеччині законодавчо заборонено використання будь-яких інших денатуратів біопалива. Водночас в Чеській Республіці використовується *CDA* для відповідного виробництва, при чому для останнього збережено національну рецептуру, відмінну від всіх відомих *Eurodenaturant*. Оскільки жодна інша країна ЄС не зберігала спеціальної рецептури *CDA* для промислового використання у виробництві біопалива, можна стверджувати, що станом на 2018 рік 98 % відповідного ринку етилових денатуратів для вказаних цілей представлено *PDA*. Технологія традиційно передбачає денатурацію спирту незначною кількістю

бензину безпосередньо перед змішуванням з паливом або ж денатурацію ЕТБЕ перед повною хімічною трансформацією етилу у ЕТБЕ (що розглядається у якості альтернативної добавки до біопалива). В деяких європейських країнах нормативно дозволено здійснення обох вказаних технологічних етапів (денатурацію і змішування) паралельно у певний визначений момент часу в якості одного технологічного процесу.

Таблиця 1

Експертна оцінка обсягів щорічного споживання в ЄС *CDA* та *PDA*

Категорія застосування	Регіон	Річне споживання денатурованого етанолу, млн л	PDA, % (експертна оцінка)	CDA, % (експертна оцінка)	Обсяг PDA, млн л	Обсяг CDA, млн л
Промисловість	ЄС–15	680	92,5	7,5	628	52
	ЄС–13	120	35	65	42	78
	ЄС–28	800	84	16	670	1130
Паливо	ЄС–28	5 740	98	2	5 630	110
Разом	ЄС–28	6 540	96	4	6 300	240

Джерело: складено автором за даними LMC Ethanol Market Insight 2019, Global Industrial Alcohol Industry estimation for EU

Розмаїття «національних» рецептур *PDA*, визначеними нормами кожної держави-члена ЄС, формує трансакційні витрати, що створюють додаткове навантаження для діяльності фіскальних інституцій. Зокрема це стосується функціонування спеціалізованих експертних центрів і дослідних лабораторій, підпорядкованих податковій та митній службі, що зобов'язані на основі аналізу достовірно встановлювати походження потенційно контрабандної і контрафактної продукції. Заборона циркуляції останньої пов'язана не лише з втратою доходів бюджету, а й з захистом громадського здоров'я.

В 2016 році серед європейських співробітників фіскальних інституцій, фахівців у сфері лабораторної експертизи, проведено опитування з приводу рестрикцій для виробництва і циркуляції денатурату. Незначна частина респондентів вказала диференціацію рецептур *PDA* між країнами-членами ЄС в якості причини, що практично ускладнює процедури моніторингу і контролю виробництва й обігу продукту. Точками росту трансакційних

витрат є нестача знань співробітників лабораторій щодо «національних» денатураційних методів, який призводить до зростання затрат часу та інших ресурсів на проведення досліджень. Водночас фахівці із Західної Європи (зокрема Німеччини, Іспанії, Франції та Великобританії) зазначили, що їх лабораторії перманентно проводять дослідження альтернативних рецептур «часткових» денатуратів відповідних країн, тому диференціація принципово не збільшує трансакційні витрати. При цьому слід вказати, що в згаданих дослідженнях всі використовувані денатуранти були відомі апріорі, що значно спростило аналіз. Також наголошено, що аналіз *PDA*, імпортованого з інших країн ЄС, не є обов'язковим, оскільки з позиції фіскального регулювання принципово байдуже, яким чином спирт було денатуровано: якщо нормована рецептура країни виробництва не відповідає вимогам країни призначення, продукт автоматично не визнається у якості етилового денатурату та не підлягає звільненню від оподаткування.

Хоча в країнах Центральної та Східної Європи (зокрема Чехії і Польщі) контрабандна та контрафактна продукція денатурованого спирту представлена значно масштабнішим сегментом ринку, респонденти з цих країн також зазначили, що лабораторна експертиза «часткових» денатуратів, імпортованих з інших країн-членів ЄС або ж третіх держав, не завжди є обов'язковою. Однак, в разі виявлення неліцензійних алкогольних напоїв, при виробництві яких міг використовуватися денатурований етиловий спирт, фахівці з лабораторій мають спробувати визначити країну-походження. Масштаб здійснення і вартість таких аналізів пов'язані з рівнем ризику виявлення контрабанди та контрафакту, та значно варіює у різних державах. Разом з тим розлогий зведений перелік легальних у ЄС денатурантів призводить до ускладнення аналітичних процедур та росту трансакційних витрат. За умов чіткої стандартизації та необхідності пошуку звуженого списку інгредієнтів, відповідні затрати, за необхідності визначення походження продукту, могли б бути суттєво знижені.

Аналіз етилових сполук (включаючи й ординарні перевірки зразків

вітчизняних спиртів, виготовлених із застосуванням відомих денатурантів) займає до 25–50 % робочих потужностей лабораторій при фіскальних органах у Чеській Республіці та Польщі. Протягом 2012–2016 років польські лабораторії аналізували від 514 до 968 зразків денатурованих спиртів на рік, а чеські протягом 2014–2016 років – 118 до 697 зразків. Незначна частина кейсів була ідентифікована у якості «складних» і таких, що пов'язані з підозрілими алкогольними напоями, при виготовленні яких могли використовуватися «очищені» денатуровані етилові спирти. У певних випадках, коли ймовірна країна походження або ж використовувані денатуранти невідомі, вартість одного дослідження могла перевищувати 1 тис Євро і не завжди призводила до одержання переконливих результатів.

Інституційне забезпечення ринку денатурованого етилу спрямовуються на недопущення обігу контрафактної та контрабандної продукції, зокрема продажу спиртів виробничого призначення під виглядом питного алкоголю кінцевим споживачам. Інформація про реальну ємність ринку контрафактних спиртових денатуратів в ЄС наразі відсутня, проте існують непрямі свідчення поширеності шахрайських схем у низці країн.

За оціночними даними Світової організації охорони здоров'я (*WHO*) у Європі зафіксовано один з найвищих рівнів споживання етилового спирту в світі, в тому числі неврахований сегмент ринку (*unrecorded alcohol*) етилу та його похідних продуктів у Європі склав 1,8 трлн л або близько 18,3 % від загального обсягу споживання [14]. Даний сегмент включає категоріальну лінійку продуктів зі спирту, що не оподатковувалися або ж були виготовлені поза системою державного контролю, в т. ч. сурогатний алкоголь, домашнє виробництво алкогольних напоїв, контрабанда, спирт промислового та медичного застосування. Існують суттєві регіональні відмінності неврахованого сегменту спиртового ринку країн-членів ЄС. Так, в Італії його частка складає 6,6% у загальній структурі, Німеччині – 10,9%, Польщі – 14,0 %, Латвії – 14,6%, Румунії – 21,2%, Швеції – 21,7 %. Сукупність соціально-економічних чинників, зокрема порівняно низький рівень акцизів

здешевлює вартість продукції і робить контрафактне виробництво економічно недоцільним – мінімізує споживання сурогатного алкоголю у Німеччині, Іспанії та Франції. Водночас у країнах Центральної і Східної Європи, зокрема постсоціалістичних країнах присутнє більш виражене використання схем щодо підробки алкоголю і несплати податків, коли сурогатні й денатуровані спирти промислового призначення продаються у якості питних. За експертними оцінками зловживання з алгоритмом звільненням від акцизного оподаткування етилового спирту призводить до втрати близько 40–60 % потенційних надходжень акцизу.

За даними Світової організації охорони здоров'я середнє значення неврахованого сегменту ринку алкоголю у Польщі становить 6 % легального споживання, а пропорції у решті країн ЄС–13 – подібні, тому методами індукції і екстраполяції щорічні втрати від циркуляції контрафакту і контрабанди в даній групі держав слід оцінити в 170 млн Євро. При цьому найгірша ситуація відзначається у Польщі, Чехії, Словаччині і Литві [14]. Подібна ситуація до Центральної і Східної Європи зафіксована для Греції. Слід зауважити, що високі ставки акцизів у Західній та Північній Європі також створюють передумови для виникнення і зростання нелегального сегменту. Основну його частину представляють бутлегерські та контрабандні операції, однак є факти використання денатурованого спирту із домішками антифризу для нелегального виготовлення питного алкоголю [15].

Типовими шахрайськими схемами є очищення спиртових денатуратів із готових розчинників, розріджувачів, палива для кемпінг-печей і барбекю, засобів для миття скла і антифризу від хімічних речовин, що надають денатурованим спиртам специфічного запаху та смаку. Пізніше отриманий «чистий спирт», що становить серйозну загрозу для життя і здоров'я людини, використовують для нелегального виготовлення алкогольних напоїв. Проте несумлінні ринкові оператори подекуди можуть представляти на ринок в якості питного алкоголю деякі засоби парфумерії, косметики і особистої гігієни без очищення від денатурантів.

Можна виділити декілька потенційних «вузьких місць» Директиви *92/83/EEC*, що опосередковано спонукають агентів до несумлінної економічної діяльності, або ж не дозволяють спинити обіг контрафакту і контрабанди. По-перше, рецептура *CDA* – практично звільнений від лабораторного та дієвого податкового контролю обіг такого денатурату означає, що метод його виробництва має базуватися на чітких та незмінних технічних приписах. «Повний» денатурат за регламентом має включати інгредієнти, що надають йому специфічного смаку і запаху, роблячи продукт непридатним для харчового споживання, а також хімічний маркер, який практично неможливо усунути та який чітко виявляється при аналізі потенційного контрафакту. До затвердження в серпні 2017 року *1–1–1 Eurodenaturant* деякі національні рецептури *CDA* містили неповний перелік вказаних компонентів. За даними польських фіскальних органів раніше контрафактна продукція в їх державі виготовлялася з денатуратів, подібних за формулою до інших країн-членів ЄС: німецькою та угорською (що не передбачали використання ізопропілового спирту в якості хімічного маркеру) або ж словенською (у якій відсутній бутанон, нюховий агент).

По-друге, рецептура *PDA* у поєднанні з відсутністю необхідного контролю. Теоретично застосування ліберальніших норм щодо рецептури даних денатуратів на практиці компенсується жорсткішим контролем за їх виробництвом, обігом і використанням. Однак транскордонні переміщення *PDA* певним чином посилюють ризик використання денатурованого етилового спирту для контрафактного виробництва алкогольних напоїв. Разом з тим випадки подібної несумлінної економічної діяльності є малопоширеними через застосування послідовного підходу щодо циркуляції, обігу та обліку денатурованого етилу (особливо в країнах ЄС з розвинутими інституційними засадами податкової політики та контролю).

По-третє, існування значного переліку товарної номенклатури та широкого асортименту кінцевих споживчих продуктів, що містять *PDA*. Частина з них може бути легко позбавлена денатурантів, тоді як інша, через

високий вміст «чистого» спирту, – споживається певними категоріями населення зі значним ризиком для життя та здоров'я. Проблема прямо пов'язана з вартістю продукту-субституту алкоголю. Висока роздрібна ціна продуктів, що містять «часткові» денатурати (зокрема ефірні олії) служить бар'єром для несумлінних економічних агентів: ймовірність придбання їх у якості питного алкоголю мінімізується. Доцільним є включення принаймні хімічного маркера до формули *PDA* з метою унеможливлення шахрайських схем. Широкий асортимент парфумерії вищого цінового сегменту є надійною запорукою мінімізації ризику шахрайських схем.

Четвертою проблемою виступає корислива і неправильна ідентифікація продукту. Частковим випадком описаної вище проблеми є підміна інших продуктів, здебільшого із кодом Комбінованої номенклатури ЄС в діапазоні 3820–3824, спиртами (незалежно від факту їх денатурації). Типовою схемою шахрайства в цьому випадку свідома зміна несумлінними економічним агентами способу використання продукту (зокрема, інтерпретація останнього як кінцевого харчового). Проблема з рецептурами *CDA* має елімінуватися після заміни більшості національних формул стандартною. Наразі декілька легальних «національних» рецептур (в Німеччині, Греції, Фінляндії тощо) є такими, що малоймовірно будуть використовуватися в якості шахрайських. Водночас низка країн (Чеська Республіка, Великобританія і ін.) неодноразово наголошували, що свідомо та суттєво знижені нормовані концентрації ізопропілового спирту і бутанону в *1–1–1 Eurodenaturant* значно погіршують якість аналізу та опосередковано спонукають до зловживань [16]. Варто наголосити, що значна кількість країн ЄС уніфікувала формульну рецептуру з прийняттям стандарту 2017 року, що знизило рівень податкових ризиків з *CDA* загалом.

Разом з фіскальними ризиками слід враховувати загрози спиртових фальсифікатів для громадськості [17]. Окремі денатуранти, в тому числі й метанол, є надзвичайно токсичними. Слід зазначити, що у Польщі і Чеській Республіці отруєння внаслідок додавання метанолу до питного алкоголю

перевищили статистично отруєння етиловими денатурантами. Через високу токсичність ця сполука не використовується у якості денатуранту в більшості країн (крім Греції) для косметичної та парфумерної промисловості за рекомендаціями Експертної групи щодо непрямого податкового регулювання (*Indirect Tax Expert Group, ITEG*) [18]. Хоча дослідження шкоди харчового вживання засобів із вмістом спиртових денатуратів (засобів для миття скла, антифризів) проводилися обмежено, виходячи з емпіричного досвіду, їх негативний вплив є незаперечним. Наприклад, у Польщі щороку фіксується до 200 госпіталізацій та 50 летальних випадків внаслідок харчового вживання етиленгліколю і його сумішей. Іншим проблемним аспектом є застосування окремих речовин для «очищення» денатуратів, зокрема, хлороформу (для видалення бензоату денатонію [бітрексу]). Екзогенно на вказані проблеми впливає й існування достатньої кількості сурогатного алкоголю низького цінового сегменту.

П. 5 ст. 27 Директиви *92/83/EEC* регулює деякі проблемні аспекти, пов'язані з методами денатурації етилового спирту, застосування яких призводить до ерозії податкової бази. В загальному випадку вирішення спірних питань здійснюється як безпосередньо на міждержавному рівні, так і з залученням Єврокомісії у якості арбітра і медіатора. Однак незручність та громіздкість, а також тривалість процесу розгляду таких господарських спорів відштовхує потенційних учасників від подання відповідних заяв. Останнім часом відомо лише про декілька випадків розгляду справ щодо міжнародного спиртового шахрайства, зокрема: за заявою литовських фіскальних служб стосовно денатурату, подібного за формулою до польського *PDA*, а також за заявою Польщі щодо сумнівного спирту, подібного до угорського *CDA*.

Наразі в країнах ЄС надано перелік податкових пільг, у тому числі в частині оподаткування дезінфікуючих речовин, санітайзерів тощо. В Україні також тимчасово, до 31 травня 2020 року, в умовах пандемії COVID-19 застосовується ставка акцизного податку 0 гривень за 1 літр 100-відсоткового

спирту із спирту етилового, який використовується для виробництва дезінфекційних засобів. Водночас розширюється передбачений перелік податкових перевірок, які можуть проводитися в період з 18 березня по 31 травня 2020 року. Зокрема в частині фактичних перевірок в частині порушення вимог законодавства щодо: 1) обліку, ліцензування, виробництва, зберігання та транспортування пального, спирту етилового, алкогольних напоїв і тютюнових виробів; 2) цільового використання пального та спирту етилового платниками податків; 3) обладнання акцизних складів витратомірами-лічильниками та / або рівномірами лічильниками [19].

Висновки. В країнах ЄС етиловий спирт, виготовлений і використовуваний не для харчового споживання, може бути звільнений від оподаткування. Законодавчо детерміновано процедури повної і часткової денатурації, з урахуванням національних стандартів та певних особливостей. Водночас і неденатурований спирт, що використовується при вироблені медичних засобів, звільняється від оподаткування, що становить майже 10,0 % європейського ринку промислового спирту. Ринок *повністю денатурованого спирту* підлягає технічному та фіскальному регулюванню Європейської комісії, до якої, згідно Регламенту впровадження, всі держави-члени ЄС формулюють запити, де зазначають обсяг денатурованого спирту, необхідного їм для промислових потреб. Формула денатурації є стандартизованою, однак існує можливість застосування інших нормативів денатурації, що використовується у Швеції, Болгарії, Румунії, Чехії, Греції, Фінляндії. Окремо слід зауважити, рецептура денатурації в Україні відрізняється від тієї, що застосовується в державах-членах ЄС. Не лише формульна складова і технологічні специфікації процесу денатурації спирту підлягають чіткій специфікації. Кожна європейська країна формує власні критерії щодо реєстрації, ліцензування, патентування тощо виробників, а також користувачів денатурованого спирту. Загалом, транскордонне переміщення *частково денатурованого спирту* обов'язково супроводжується *EMCS*, однак в межах країн-членів ЄС подібні операції

можуть відбуватися за спрощеною процедурою внаслідок транспарентності господарських відносин. Інституційне забезпечення ринку денатурованого етилу спрямовуються на недопущення обігу контрафактної та контрабандної продукції, зокрема продажу спиртів виробничого призначення під виглядом питного алкоголю кінцевим споживачам. Виокремлено декілька потенційних «вузьких місць» Директиви *92/83/EEC*, що опосередковано спонукають агентів до несумлінної економічної діяльності, що призводить до ерозії податкової бази. Врахування даних особливостей в процесі модифікації вітчизняної системи фіскального регулювання виробництва і обігу спирту дозволить покращити якісний рівень податкового адміністрування та знизити рівень зловживань на ринку спирту.

Список використаних джерел

1. Ellis, D. I., Eccles, R., Xu, Y., Griffen, J., Muhamadali, H., Matousek, P., Goodall, I., & Goodacre, R. (2017). Through-container, extremely low concentration detection of multiple chemical markers of counterfeit alcohol using a handheld SORS device. *Scientific reports*, no. *7* (1), pp. 1–8.

2. Kuselman, I., Pennecchi, F., da Silva, R. J., & Hibbert, D. B. (2017). Conformity assessment of multicomponent materials or objects: Risk of false decisions due to measurement uncertainty – A case study of denatured alcohols. *Talanta*, vol. *164*, pp. 189–195.

3. Lachenmeier, D. W., Taylor, B. J., & Rehm, J. (2011). Alcohol under the radar: do we have policy options regarding unrecorded alcohol? *International Journal of Drug Policy*, vol. *22*(2), pp. 153–160.

4. Probst, C., Manthey, J., Merey, A., Rylett, M., & Rehm, J. (2018). Unrecorded alcohol use: a global modelling study based on nominal group assessments and survey data. *Addiction*, vol. *113* (7), pp. 1231–1241.

5. Коротун В. І., Новицька Н. В., Хлєбнікова І. І. Гармонізація класифікації спирту та алкогольних напоїв у контексті виконання вимог Угоди про асоціацію України з ЄС. *Бизнес Информ*, 2018 № 7 (488).

6. Кощук Т. В. Адаптація податкового законодавства України стосовно справляння акцизного податку до директив ЄС. *Наукові праці НДФІ*. 2015. № 3, с. 52–67.

7. Соколовська А. М. Податкові аспекти acquis ЄС як орієнтири вдосконалення акцизного податку в Україні. *Фінанси України*. 2016. № 12, с. 21–44.

6. Directive 2008/118/EC, Article 15 (2). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32008L0118.

7. The European alcohol market revue. URL: https://www.lmc.co.uk/wp-

content/uploads/2019/09/LMC-Ethanol-Market-Insight.pdf/

8. Commission Regulation (EC) 3199/93. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A01993R3199-20130701, з модифікацією Commission Implementing Regulation (EU) 2017/1112. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017R1112/.

9. Commission Implementing Regulation (EU) 162/2013. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013R0162/

10. Про затвердження переліку продукції хімічного і технічного призначення, для виробництва якої використовується спирт етиловий денатурований, переліку денатуруючих добавок для денатурації спирту етилового, призначеного для використання на митній території України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722-2019-%D0%BF#n15.

11. Taxation and Customs Union. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/excise-duties-alcohol-tobacco-energy/excise-movement-control-system_en.

12. Новицька Н. В. Особливості моніторингу руху підакцизних товарів в країнах ЄС. Економічний вісник. Серія : Фінанси, облік, оподаткування. 2019. Вип. 3.С. 155–163.

13. Коротун В. І., Новицька Н. В., Кощук Т. В., Хлєбнікова І. І. Протидія нелегальному обігу алкогольних напоїв та тютюнових виробів: досвід країн ЄС та ОЕСР. Київ: Алерта, 2017. 66 с.

14. Global status report on alcohol and health 2018 https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/274603/9789241565639-eng.pdf.

15. Leicestershire fake vodka gang jailed. URL: http://www.bbc.co.uk/news/uk-england-leicestershire-15888342.

16. Yousefi, P. D., Richmond, R., Langdon, R., Ness, A., Liu, C., Levy, D. & Zuccolo, L. (2019). Validation and characterisation of a DNA methylation alcohol biomarker across the life course. *Clinical epigenetics*, vol. *11* (1), pp. 163.

17. Downey, G. (Ed.). (2016). *Advances in food authenticity testing*. Woodhead Publishing.

18. ITEG Recommendation 2/2014. https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/item-11-a-recommendation-2-2014-pda-cph-sector-methanol_en.pdf.

19. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року № 2755–VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.

References

1. Ellis, D. I., Eccles, R., Xu, Y., Griffen, J., Muhamadali, H., Matousek, P., Goodall, I., & Goodacre, R. (2017). Through-container, extremely low concentration detection of multiple chemical markers of counterfeit alcohol using a handheld SORS device. *Scientific reports*, no. *7* (1), pp. 1–8.

2. Kuselman, I., Pennecchi, F., da Silva, R. J., & Hibbert, D. B. (2017). Conformity assessment of multicomponent materials or objects: Risk of false

decisions due to measurement uncertainty – A case study of denatured alcohols. *Talanta*, vol. *164*, pp. 189–195.

3. Lachenmeier, D. W., Taylor, B. J., & Rehm, J. (2011). Alcohol under the radar: do we have policy options regarding unrecorded alcohol? *International Journal of Drug Policy*, vol. *22*(2), pp. 153–160.

4. Probst, C., Manthey, J., Merey, A., Rylett, M., & Rehm, J. (2018). Unrecorded alcohol use: a global modelling study based on nominal group assessments and survey data. *Addiction*, vol. *113* (7), pp. 1231–1241.

5. Korotun V. I., Novytska N. V., Khliebnikova I. I. Harmonizatsiia klasyfikatsii spyrtu ta alkoholnykh napoiv u konteksti vykonannia vymoh Uhody pro asotsiatsiiu Ukrainy z YeS. Byznes Ynform. 2018. # 7 (488). S. 221–228.

6. Koshchuk T. V. Adaptatsiia podatkovoho zakonodavstva Ukrainy stosovno spravliannia aktsyznoho podatku do dyrektyv YeS. Naukovi pratsi NDFI. 2015. # 3, S. 52–67.

7. Sokolovska A. M. Podatkovi aspekty acquis YeS yak oriientyry vdoskonalennia aktsyznoho podatku v Ukraini. Finansy Ukrainy. 2016. # 12. S. 21–44.

6. Directive 2008/118/EC, Article 15 (2). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32008L0118.

7. The European alcohol market revue. URL: https://www.lmc.co.uk/wp-content/uploads/2019/09/LMC-Ethanol-Market-Insight.pdf/

8. Commission Regulation (EC) 3199/93. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A01993R3199-20130701, з модифікацією Commission Implementing Regulation (EU) 2017/1112. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017R1112/.

9. Commission Implementing Regulation (EU) 162/2013. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013R0162/

10. Pro zatverdzhennia pereliku produktsii khimichnoho i tekhnichnoho pryznachennia, dlia vyrobnytstva yakoi vykorystovuietsia spyrt etylovyi denaturovanyi, pereliku denaturuiuchykh dobavok dlia denaturatsii spyrtu etylovoho, pryznachenoho dlia vykorystannia na mytnii terytorii Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722-2019-%D0%BF#n15.

11. Taxation and Customs Union. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/excise-duties-alcohol-tobacco-energy/excise-movement-control-system_en.

12. Novytska N. V. Osoblyvosti monitorynhu rukhu pidaktsyznykh tovariv v krainakh YeS. Ekonomichnyi visnyk. Seriia : Finansy, oblik, opodatkuvannia. 2019. Vyp. 3.S. 155–163.

13. Korotun V. I., Novytska N. V., Koshchuk T. V., Khliebnikova I. I. Protydiia nelehalnomu obihu alkoholnykh napoiv ta tiutiunovykh vyrobiv: dosvid krain YeS ta OESR. Kyiv: Alerta, 2017. 66 s.

14. Global status report on alcohol and health 2018 https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/274603/9789241565639-eng.pdf.

15. Leicestershire fake vodka gang jailed. URL: http://www.bbc.co.uk/news/uk-england-leicestershire-15888342.

16. Yousefi, P. D., Richmond, R., Langdon, R., Ness, A., Liu, C., Levy, D. & Zuccolo, L. (2019). Validation and characterisation of a DNA methylation alcohol biomarker across the life course. *Clinical epigenetics*, vol. *11* (1), pp. 163.

17. Downey, G. (Ed.). (2016). *Advances in food authenticity testing*. Woodhead Publishing.

18. ITEG Recommendation 2/2014. https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/item11arecommendation-2-2014-pda-cph-sector-methanol_en.pdf.

19. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 roku № 2755–VI // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.

Пасічний Микола Дмитрович (ORCID ID 0000-0001-7663-776X) – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів Київського національного торговельно-економічного університету.

Непиталюк Антон Васильович (ORCID ID 0000-0002-7890-3889) – аспірант кафедри менеджменту та поведінкової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса.

УДК 336.711:336.748

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.307-324

Полагнин Д.Д.

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ ЗМІНИ ОФІЦІЙНОГО ВАЛЮТНОГО КУРСУ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

У статті здійснюється аналіз підходів Національного банку України до встановлення офіційних валютних курсів гривні щодо іноземних валют в період 1992-2020 років. Визначено тенденції зміни офіційного валютного курсу та встановлено закономірності реалізації валютно-курсової політикирегулятора. Визначено вплив золотовалютних резервів, валютних інтервенцій та ставок рефінансування на динаміку офіційного обмінного курсу гривні до долара США.

Ключові слова: *офіційний валютний курс, валютно-курсова політика, валютні інтервенції, ставка рефінансування, режим курсоутворення*

Полагнин Д.Д.

АНАЛИЗ ТЕНДЕНЦИЙ ИЗМЕНЕНИЯ ОФИЦИАЛЬНОГО ВАЛЮТНОГО КУРСА НАЦИОНАЛЬНОГО БАНКА УКРАИНЫ

В статье проводится анализ подходов Национального банка Украины к установлению официальных валютных курсов гривны относительно иностранных валют в период 1992-2020 годов. Определены тенденции изменения официального валютного курса и установлены закономерности реализации валютно-курсовой политики регулятора. Определено влияние золотовалютных резервов, валютных интервенций и ставок рефинансирования на динамику официального обменного курса гривны к доллару США.

Ключевые слова: *официальный валютный курс, валютно-курсовая политика, валютные интервенции, ставка рефинансирования, режим курсообразования*

Polagnyn D.D.

ALYSIS OF TRENDS IN CHANGES IN THE OFFICIAL EXCHANGE RATE OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE

The article analyzes the approaches of the National Bank of Ukraine to the establishment of official exchange rates of hryvnia against foreign currencies in the period 1992-2020. The tendencies of change of the official exchange rate are determined and the regularities of realization of the exchange rate policy of the regulator are established. The influence of gold and foreign exchange reserves, foreign exchange interventions and refinancing rates on the dynamics of the official exchange rate of the hryvnia to the US dollar is determined.

Keywords: *official exchange rate, exchange rate policy, foreign exchange interventions, refinancing rate, exchange rate regime*

Постановка проблеми. Валютний курс є одним з індикаторів та показників економіки, який має значний вплив на соціально-економічні процеси в країні. Методологія визначення офіційних обмінних курсів в Україні постійно вдосконалюється та наближається до міжнародних стандартів.Однак, дослідження тенденцій курсоутворення в Україні дозволяє визначати певні закономірності впливу складових валютно-курсової політики центрального банку в Україні на динаміку офіційного валютного курсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділених невирішених раніше частин загальної проблеми. Вагомий внесок у вирішення теоретико-методологічних проблем визначення обмінних курсів в Україні зробили вітчизняні науковці серед яких можна виокремити праці Барамії В.М.,Груя А.,Дзюблюка О.В., Жмурко Н.В., Журавки Ф.О., Клименко О.М.,Лепушинського В., які аналізувати валютно-курсову політику НБУ та розглядали вплив інструментів валютного регулювання на обмінний курс в різні часові періоди. Однак, розгляд тенденцій динаміки курсоутворення в Україні в довгостроковому періоді дозволяє виокремити певні закономірності впливу на визначення офіційного обмінного курсу в Україні.

Мета статті. Метою статті є ретроспективний аналіз нормативно-правових засад встановлення валютних курсів та визначення впливу складових політики обмінного курсу на тенденції зміни офіційного валютного курсу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про Національний банк»,офіційний валютний курс - це «курс валюти, офіційно встановлений Національним банком України як уповноваженим органом держави»[1]. Крім встановлення офіційного курсу, Національний банк зобов'язаний оприлюднювати його, а також здійснювати регулювання валютного курсу. В статті 36 Закону зазначається, що для регулювання курсу гривні щодо іноземних валют НБУповинен використовувати такі основні інструменти: використання золотовалютного резерву, купівля-продаж цінних паперів, зміна ставки рефінансування. Також НБУ може використовувати й інші інструменти регулювання грошового обігу. Таким чином, з практичної точки зору, НБУ має у своєму розпорядженні два потужних інструменти впливу на курсову динаміку гривні:

- здійснення валютних інтервенцій, джерелом яких є золотовалютні резерви. За допомогою даного інструменту можливо згладжувати курсові коливання на валютному ринку впливаючи на попит та пропозицію іноземної валюти. Залежно від використовуваного режиму валютного курсу їх обсяги можуть бути досить значними (при фіксованому курсі) та не дуже (при плаваючому курсі);
- корегування ставки рефінансування, яка впливає на обсяги рефінансування банків, а відповідно на зміну пропозиції грошей в обігу. Ставка рефінансування банків залежить від облікової ставки, яка є орієнтиром вартості грошей.

Відповідно, на законодавчому рівні, ці два інструменти закріплені у вигляді девізної та облікової політик НБУ. Так, стаття 46 Закону визначає, що НБУ здійснює:

-«девізну валютну політику на підставі регулювання курсу грошової

одиниці України до іноземних валют шляхом купівлі та продажу іноземної валюти на фінансових ринках»;

- «дисконтну валютну політику, змінюючи облікову ставкудля регулювання руху капіталу та балансування платіжних зобов'язань, а також коригування курсу грошової одиниці України до іноземних валют».

Одним з ключових проблем є практична ефективність здійснення тієї чи іншої політики в залежності від ситуації на ринку та певних чинників, які впливають на динаміку обмінного курсу гривні до інших іноземних валют. Від цього залежить вибір набору інструментів валютно-курсового регулювання та встановлення відповідного режиму курсоутворення.

Методологія розрахунків офіційних курсів гривні до іноземних валют в Україні передбачає три напрями:

- розрахунок курсу гривні до долара США, євро та інших конвертованих валют, які широко використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями, валют країн-членів ЄС;

- розрахунок курсу гривні до конвертованих валют, які широко не використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями;

- розрахунок курсу гривні до неконвертованих валют[2].

Офіційні курси гривні щодо іноземних валют встановлюються без зобов’язань здійснення операцій купівлі-продажу іноземної валюти зі сторони НБУ. Офіційні курси використовують нерезиденти та резиденти України з метою відображення в обліку операцій з іноземною валютою. Також офіційний курс використовується для здійснення валютних операцій Національним баком України та Державною казначейською службою України. Крім того, офіційний курс є індикатором економіки країни, його прогнозне значення використовується при складанні бюджету, він впливає на поведінку агентів валютного ринку.

Аналіз тенденцій зміни офіційного валютного курсу дозволяє визначити закономірності проведення валютно-курсової політикирегулятората оцінити заходи впливу та їх наслідки, що дасть можливість сформувати адаптивні

механізми політики обмінного курсу в Україні.

Виділяють різні класифікації валютно-курсової політики. Наприклад, можна зазначити один із варіантів:

1) фінансування загального платіжного дефіциту без змін валютного курсу;

2) валютний контроль;

3) плаваючі валютні курси;

4) постійно фіксовані курси;

5) компроміс валютних курсів (синтез останніх двох варіантів) [3, с. 9].

Виділяють два ключові напрями валютно-курсової політики: режим фіксованого валютного курсу та режим плаваючого валютного курсу. Тобто, валютно-курсова політика характеризується обраним режимом курсоутворення в країні в залежності від ситуації в економіці. Одним із проблем дослідження еволюції режимів валютного курсу в Україні є розбіжності між задекларованою політикою та реальним механізмом встановлення офіційного обмінного курсу. Узагальнена інформація проведеного дослідження щодо режимів курсоутворення в Україні починаючи з 1992 року та їх характеристика наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Режими курсоутворення, що використовувались в Україні з 1992 року

Період	Режим курсоутворення	Характеристика	Наслідки
з грудня 1992р. по липень 1993 р.	плаваючий режим	валютний курс карбованця визначався на основі торгів на Міжбанківській валютній біржі	падіння валютного курсу спричинене інфляційними процесами в країні та недостатністю валютних резервів
з серпня 1993 р. по вересень 1994р.	фіксований режим	валютний курс карбованця фіксувався до долара США, російського рубля та німецької марки. Було введено жорсткі обмеження по використанню валютної виручки	зменшився обсяг експорту, обмежились валютні надходження, відбувся значний відтік капіталу за кордон, виникли проблеми зі станом платіжного балансу.
з жовтня 1994 р. по березень 1997 р.	режим керованого плавання	валютний курс карбованця (пізніше гривні), визначався на основі торгів на Українській міжбанківській валютній біржі	вдалося досягти певної фінансової стабілізації та провести грошову реформу з 2 вересня по 16 вересня 1996 р.

Продовження табл. 1

з квітня 1997 р по січень 2001 р.	режим керованого плавання в межах визначеного валютного коридору	були встановлені межі валютного курсу гривні до долара США: 1. спочатку на рівні 1,7 - 1,9 грн за 1 дол США; 2. з січня 1998 р. на рівні 2,5 - 3,5 грн за 1 дол США; 3. з лютого 1999 р. на рівні 3,4-4,6 за 1 дол США	постійна поступова девальвація гривні, підвищився попит на іноземну валюту внаслідок проблем з ОВДП через зовнішні запозичення.
з лютого 2001 р. пожовтень 2008 р.	формально плаваючий режим, а реально «кероване плавання»	валютний курс встановлювався на основі інформації про курс за яким НБУ здійснював операції, а також про середній курс за результатами безготівкових операцій з купівлі-продажу доларів США банками на міжбанківському валютному ринку України.	до позитивних можна віднести відносну стабілізацію курсу, незначну ревальвація. до негативних – девальвацію гривні восени 2008 р., що стала наслідком світової фінансової кризи через зростання дефіциту платіжного балансу, відтоку капіталу та унеможливлення зовнішніх запозичень.
з листопада 2008 р. до лютого 2014 р.	задекларовано гнучке курсоутворення та обмеження валютних інтервенцій, а насправді прив'язка до долара США (змішаний режим)	валютний курс встановлювався на рівні курсів на МВРУ	дефіцит іноземної валюти (2009), приплив іноземної валюти (2010), зростання дефіциту платіжного балансу, зменшення міжнародних резервів, зменшення обсягів прямих іноземних інвестицій, девальвація
з березня 2014 р.	плаваючий режим обмінного курсу	валютний курс визначався як середньозважений курс продавців і покупцівна МВРУ	на початку спричинився значний девальваційний тиск на гривню, спровокувало спекулятивний попит, збільшилась кількість обмежень, а пізніше вже відбувся процес лібералізації валютних відносин

Джерело: складено автором на основі [4, с.17-18; 5, с.222-223; 6, с.122]

Далі треба розглянути динаміку офіційних курсів гривні. Наочно динаміку офіційного курсу гривні до долара США, євро, китайського юаня, російського рубля та польського злотого наведено на рис. 1.

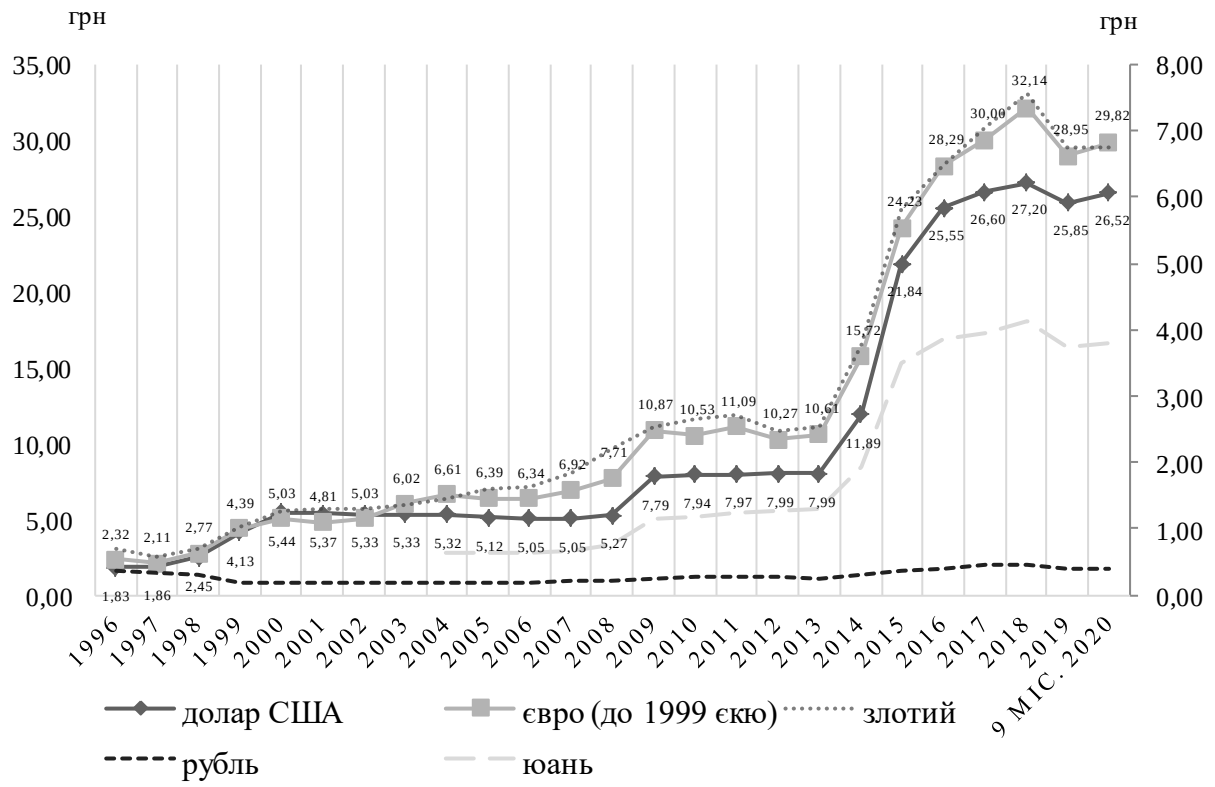

Рис. 1. Динаміка середнього офіційного курсу гривні до іноземних валют встановленого Національним банком України за період 1996-2020 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [7]

З рис. 1 видно, що траєкторія динаміки курсу чотирьох валют (долар США, юань, євро та злотий) до гривні є майже схожою. Якщо на початку юань, злотий та рубль (права шкала) були дешевшими гривні і становили відповідно 0,64 коп (2004), 0,68 коп (1996) та 0,36 (1996), то вже у 2020 році стали значнодорожчими. Так, середній курс китайського юаня за 2019 рік становив 3,75 грн за 1 юань, що в порівнянні з 2004 роком більше у 5,9 рази. Єдинийстабільний тренд офіційногообмінного курсу гривніпрослідковується до російського рубля, але такеявищеможнаохарактеризувати, в першу чергу, проблемами стабільностіросійськоївалюти, чимефективністю валютно-курсовоїполітикиУкраїни. Найбільшістрибкизнеціненнягривнізафіксовано у періоді 1997-2000 рр., 2008-2000 рр. та 2014-2016 рр.

Рада НБУ повинна щорокурозроблятиосновні засади грошово-

кредитноїполітики та маєможливістьвноситиПравлінню НБУ рекомендації щодо політики курсоутворення. Рішенням Правління НБУ визначається механізми встановлення офіційних курсів в Україні. Хронологія нормативно-правових засад встановлення офіційних курсів в Україні виглядає наступним чином [8]:

1. Відповідно до статті 8 Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання» №15-93 від 19 лютого 1993 року (втратив чинність 21 червня 2018 року) було визначено, що «обмінні курси по валютних операціях встановлюються Національним банком України за погодженням з Кабінетом Міністрів України».

2. Порядок визначення і використання курсу карбованця» затверджений НБУ №19010/2170-7344 від 6 грудня 1993 року (втратив чинність 2 листопада 1994 року). Даний порядок передбачав розрахунок офіційного курсу карбованця до долара США та російського рубля щотижня на основі даних обласних управлінь НБУ, банків, міністерств статистики та економіки України через крос-курси Франкфуртської валютної біржі (ФВБ) та Московськоїміжбанківської валютної біржі (ММВБ), а по інших валютах - через крос-курси, що публікувала газета «FinancialTimes»;

3. «Порядок визначення і використання курсу карбованця» затверджений Правлінням НБУ №205 від 2 листопада 1994 року (втратив чинність 30 березня 1998 року). За цим порядок НБУ встановлював офіційний курс карбованця до долару США, німецької марки, російського та білоруського рублів на основі торгів на УМВБ, а до інших валют - через крос-курси ФВБ, ММВБ та через крос-курси, що публікує газета «FinancialTimes»;

4. «Порядок встановлення і використання офіційного обмінного курсу гривні до іноземних валют» затверджений Постановою Правління НБУ №128 від 30 березня 1998 року (втратив чинність 18 березня 1999 року). Даним порядком було передбачено щоденно встановлювати офіційний курс гривні до долара США на підставі результатів УМВБ, а до інших

вільноконвертованих валют – на підставі вже визначеного курсу гривні до долара США та крос-курсів цих валют до євро зафіксованих на ФВБ. Щодо інших валют, які є неконвертованими чи рідко використовуються у міжнародних розрахунках офіційний курс гривні до них встановлювався через крос-курси на підставі курсу гривні до долара США та курсів валют до долара США центральних банків країн СНД та Балтії чи крос-курсів відповідних валют до долара США опублікованих в газеті«FinancialTimes»;

5. «Порядок встановлення і використання офіційного обмінного курсу гривні до іноземних валют» затверджений Постановою Правління НБУ №129 від 18 березня 1999 року (втратив чинність 6 березня 2001 року). За цим порядком НБУ мав визначати офіційний курс гривня/долар як середньозважений курс за операціями банків на Міжбанку. Щодо встановлення офіційних курсів гривні до інших вільно конвертованих валют, то розрахунок базується на офіційному курсі гривня/долар та фіксингу ЄЦБ крос-курсів валют до євро, а також крос-курсів валют до долара США на міжнародних ринках. Офіційні курси неконвертованих валют чи мало використовуваних конвертованих встановлюються на підставі курсів цих валют до долара США встановленими центральними банками держав, крос-курсів на міжнародних ринках (в т.ч. опублікованих у газеті «FinancialTimes»);

6. Положення «Про встановлення і використання офіційного курсу гривні до іноземних валют» затверджене Постановою Правління НБУ №98 від 6 березня 2001 року (втратило чинність 12 листопада 2003 року), яким було передбачено щоденне встановлення офіційного курсу гривні до долара США на підставі котирувань на міжбанківському валютному ринку України (МВРУ) та з врахуванням вже діючого офіційного курсу НБУ і проведених ним операції з купівлі-продажу іноземних валют 1-ї групи. До інших вільноконвертованих валют – на підставі вже встановленого курсу гривня/долар США та фіксингу крос-курсу валют до євро Європейським центральним банком (ЄЦБ) чи, в разі потреби, до крос-курсів валют до

долара США опублікованих у газеті «FinancialTimes»;

7. Положення «Про встановлення офіційного курсу гривні до іноземних валют та курсу банківських металів» затверджене Постановою Правління НБУ №496 від 12 листопада 2003 року (втратило чинність 1 серпня 2018 року), що в кінцевому підсумку передбачало щоденне встановлення офіційного курсу гривня/долар США як середньозважене значення курсу гривні до долара США поточного робочого дня на основі поточних операцій купівлі-продажу між суб'єктами ринку й НБУ за даними Системи підтвердження угод на МВРУ. Щодо інших ключових валют – то на основі вже встановленого курсу гривня/долар США та фіксингу курсів валют ЄЦБ. До інших валют – на підставі інформації про поточні крос-курси відповідних валют до долара США, яка визначається компанією «THOMSON REUTERS» і публікується у газеті «FinancialTimes». Дане положення за період чинності мало достатньо змін в частині зміни підходів до розрахунку офіційного курсу гривні до долара США, який встановлювався:

- на основі котирувань на МВРУ та з врахуванням інформації про діючий обмінний курс, операції НБУ з валютами 1-ї групи класифікатора, відомості про цінові та курсові зміни на світових ринках тощо (Постанова Правління НБУ №438 від 15 вересня 2004 року);
- на рівні курсу на МВРУ за попередній день (Постанова Правління НБУ № 351 від 4 листопада 2008 року);
- «як середньозважений курс продавців і покупців на міжбанківському валютному ринку України, що склався за попередній робочий день, з можливим відхиленням +-2%» (Постанова Правління НБУ № 264 від 30 квітня 2009 року);
- «як середньозважений курс продавців і покупців, що склався поточного робочого дня за даними Системи підтвердження угод на МВРУ НБУ» (Постанова Правління НБУ № 180 від 31 березня 2014 року), що фактично встановлювало плаваючий режим курсоутворення;
- «як середньозважений курс продавців і покупців, що склався за

даними Системи підтвердження угод на МВРУ НБУ в день установлення офіційного курсу» (Постанова Правління НБУ №194 від 19.03.2015 року);

8. Положення «Про встановлення офіційного курсу гривні до іноземних валют та курсу банківських металів і розрахунку довідкового значення курсу гривні до долара США» затверджене Постановою Правління НБУ №80 від 19 липня 2018 року (втратило чинність 10 грудня 2019 року). Дане положення набрало чинності з 1 серпня 2018 року. Ним передбачалось встановлення офіційного валютного курсу гривні до долара США на основі інформації про поточні валютні операції банків та НБУ на МВРУ, які були надані торговельно-інформаційними системами. НБУ осучаснив методику розрахунку офіційного курсу, яка почала передбачати двоступеневу систему відсікання угод: спочатку відсікаються усі угоди за якими курс відхиляється більше 2% від середньоарифметичного, потім - угоди, курс чи обсяг яких відхиляється більше двох стандартних відхилень. Таким чином, офіційний курс гривня/долар розраховується як середньозважене значення за усіма угодами, що залишились після такого відсікання. Щодо інших валют, то механізм не змінився. Варто додати, що цим положенням, вперше було запроваджено резервний механізм розрахунку за особливих умов та запроваджено щоденний розрахунок довідкового валютного курсу.

9. Положення «Про встановлення офіційного курсу гривні до іноземних валют та розрахунку довідкового значення курсу гривні до долара США й облікової ціни банківських металів» затверджене Постановою Правління НБУ №148 від 10 грудня 2019 року. За даним положенням механізм розрахунку офіційного курсу гривні до долара США та довідкового значення валютного курсу не змінився, однак було вдосконалено розрахунки курсів на основі інформації котируванняBFIX (значеннь середньозважених курсових/цінових котирувань BGN (BloombergGenericPrice)іноземних валют у торговельно-інформаційній системі (TIC)Bloomberg. Важливим моментом є те, що НБУ поміняв формат відображення офіційного курсу, який буде розраховуватись не за 100, а за 1 іноземної валюти. Також, офіційні курси

валют будуть оприлюднюватись до 16.00 (раніше тільки було гривня/долар, а решта - до 18.00).

Отже, прийняття Постанов №80 та 148 Правлінням НБУ наближає механізми розрахунків офіційних курсів до міжнародних стандартів та створює певний бенчмаркінг для валютного ринку України. Також, у статті 2 ЗУ «Про валюту та валютні операції» №2473-VIII від 21 червня 2018 рокущодо характеристики принципів валютного регулювання в Україні зазначається, що «самостійність та ринковість валютного регулювання передбачає гнучкість валютного курсу», тобто в ринкових умовах необхідно використовувати режим гнучкого валютного курсу.

Аналіз валютно-курсової політики доцільно здійснювати через аналізії інструментів та оцінкою рівня їх використання регулятором. В даному випадку розглянемо два аспекти впливу на офіційний валютний курс: використання золотовалютних резервів через механізм валютних інтервенцій та динаміку ставки рефінансування.

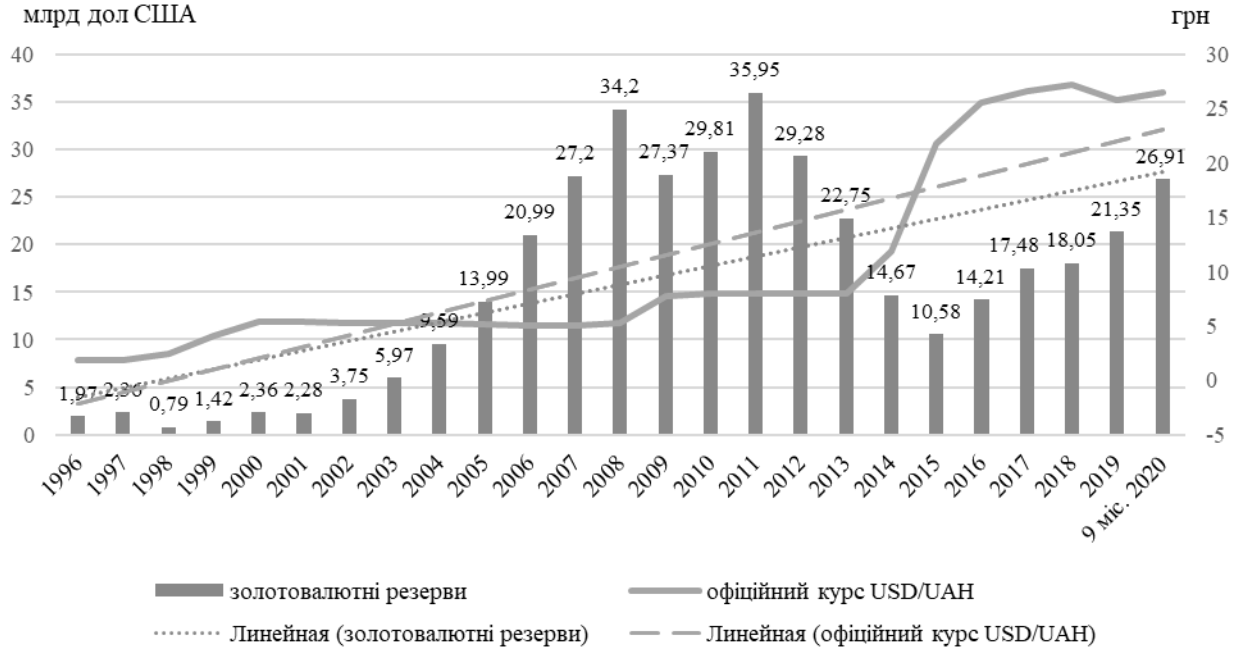

Рис. 2 Динаміка середньорічних обсягів золотовалютних резервів НБУ

Джерело: сформовано автором на основі даних НБУ

З рис. 2 видно, що інструмент управління золотовалютними резервами знаходиться в тісному зв’язку з динамікою офіційного валютного курсу

гривні до долара США. В період 2009-2010 рр. обсяги золотовалютних резервів зменшились, що зумовлено активними діями НБУ на МВРУ для стримування курсу гривні, що було зумовлено наслідками світової фінансової кризи та дефіцитомплатіжного балансу. Також відбулось значне зменшення золотовалютних резервів у період 2012-2015 років. В першу чергу, це пов'язано з тим, що в період 2012-2013 рр. НБУ активно утримував курс гривні до долара США за рахунок офіційних резервів у вигляді продажу іноземної валюти на МВРУ. В період 2014-2015 рр. теж відзначаємо зменшення обсягів офіційних резервів і одночасною значною девальвацією гривні більше, ніж у три рази. На думку Дзюблюка О.В., пояснення НБУ, що такі негативні тенденції сформувались під впливом значного зростання попиту на іноземну валюту та відбулось різке скорочення експорту у зв'язку з політично-військовими подіями в країні, не зовсім точно відображають вплив фундаментальних чинників на динаміку валютного курсу. Насправді, платіжний баланс країни в даний період знаходився у рівноважному стані, а використання валютних інтервенцій не змогло стримати девальвацію гривні[4, с.20]. В даному випадку НБУ вдався до політики валютних обмежень для впливу на пропозицію іноземної валюти. Очевидно, що значний вплив на динаміку валютного курсу гривні мали спекулятивні дії на ринку, значна чутливість самого ринку та негативні очікування.

В 2016 році НБУ розробив стратегію здійснення валютних інтервенції, якою визначив, що формами валютних інтервенцій є валютний аукціон (метод найвищої ціни), інтервенція за єдиним курсом, інтервенція за найкращим курсом, адресна інтервенція. НБУ здійснює валютні інтервенції з метою накопичення міжнародних резервів та для згладжування функціонування валютного ринку [9]. Так, дійсно з 2016 року відбувається поступове зростання золотовалютних резервів. По факту, з початку 2016 року НБУ перейшов до режиму «інфляційного таргетування» грошово-кредитної політики, який на відміну від режиму «таргетування валютного курсу» орієнтується на визначенні кількісних орієнтирів інфляції. При

такому монетарному режимі валютні інтервенції виступають одним з ключових інструментів центрального банку впливу на обмінний курс.

На МВРУ НБУ здійснює купівлю-продаж іноземної валюти для згладжування коливань обмінного курсу. Враховуючи, що повинно відбуватись накопичення золотовалютних резервів, то НБУ в більшій мірі виступає покупцем іноземної валюти в період 2016-2020 рр. Тобто, при зміцненні курсу гривні НБУ активно виходить на ринок, а при знеціненні – з обережністю.

Динаміка обсягів валютних інтервенцій НБУ на МВРУ в розрізі купівлі-продажу (ліва шкала) та графіку динаміки офіційного обмінного курсу гривні до долара США (права шкала) відображено на рис. 3.

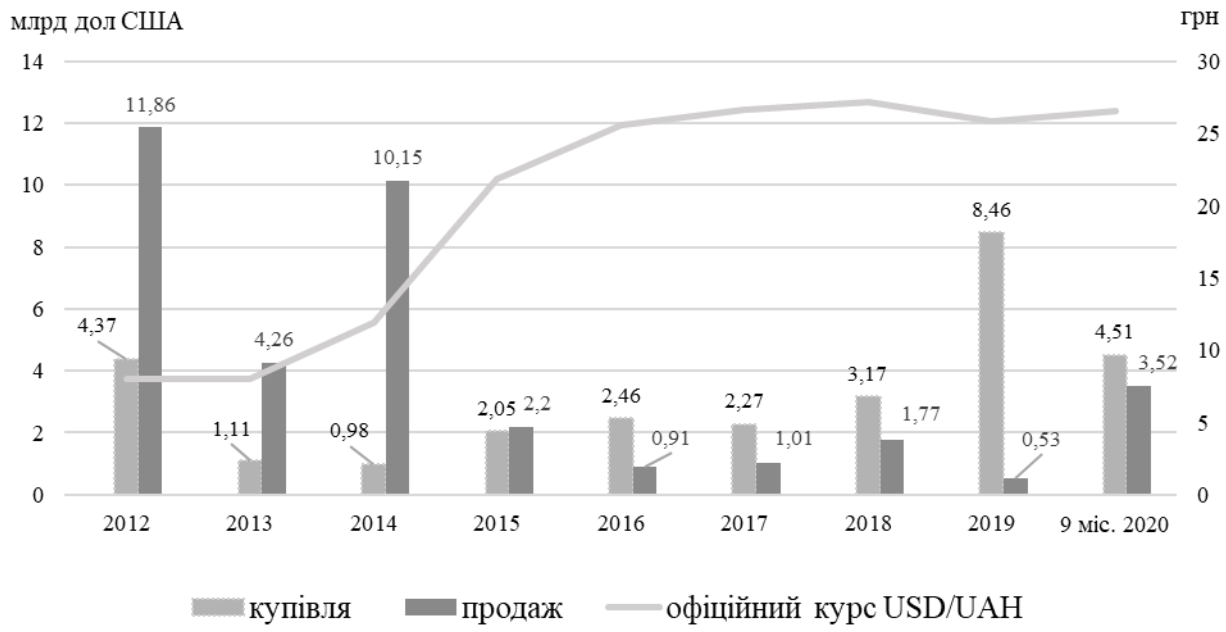

Рис. 3 Динаміка обсягів валютних інтервенцій НБУ

Джерело: сформовано автором на основі даних НБУ

З рис. 3 видно, що в період 2012-2014 років НБУ активно продавав іноземну валюту для підтримання обмінного курсу в умовах фіксованого режиму валютного курсу. Із зміною режиму курсоутворення та режиму грошово-кредитної політики, купівля іноземної валюти стали переважати її продаж. А в 2019 році, така політика дозволила збільшити обсяги купівлі

майже в три рази, в порівнянні з попередніми роками.

З переходом до режиму інфляційного таргетування, НБУ визначив основним інструментом монетарної політики відсоткову ставку. При таких підходах, важливо знайти оптимальне поєднання інструмент «валютні інтервенції» та інструмент «ставка рефінансування». В деяких випадках ефект відсоткової ставки може підсилюватись валютними інтервенціями. Визначена конструкція монетарних інструментів повинна надавати можливість регулятору виконувати завдання валютних інтервенцій та регулювати міжбанківські процентні ставки [10, с.45].Ефективність такої політики визначається вмінням центрального банку наблизити міжбанківські процентні ставки до облікової ставки. По суті, НБУ кредитує банки за різними інструментами та ставками. Динаміка середньозваженої ставки рефінансування банків за всіма інструментами наведено на рис. 4.

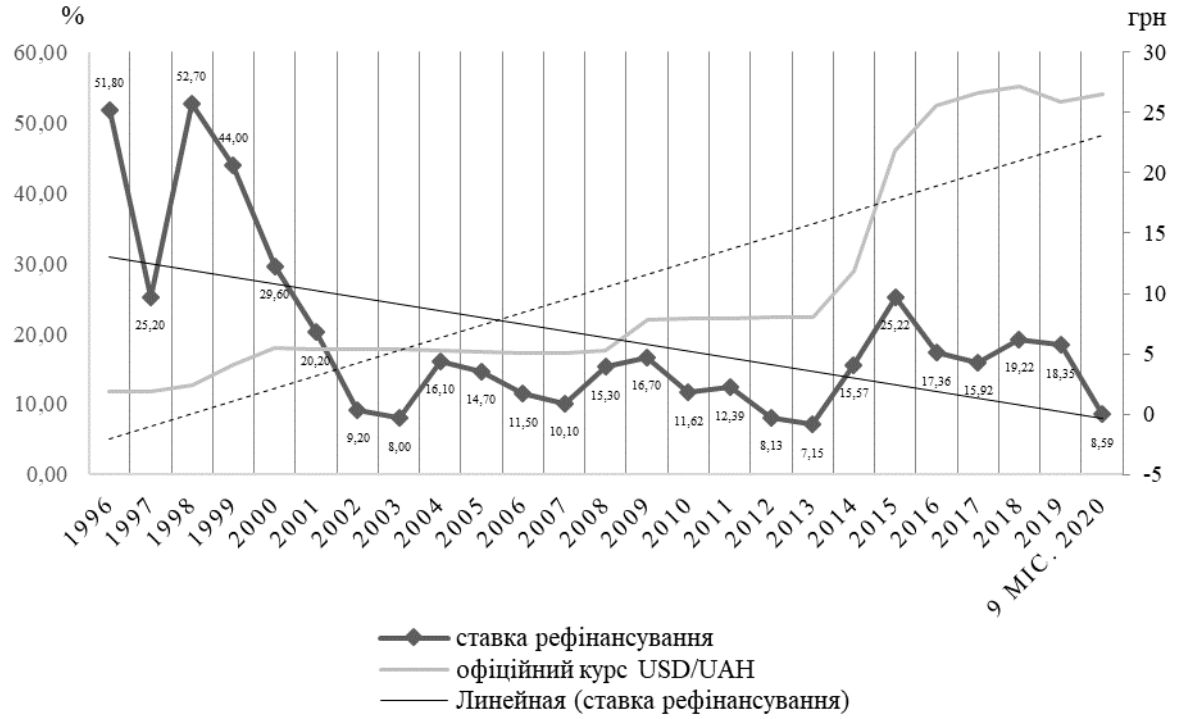

Рис. 4 Динаміка середньозваженої ставки рефінансування НБУ за всіма інструментами

Джерело: сформовано автором на основі даних НБУ

Тренд динаміки ставки рефінансування за період 1996-2020 рр. має низхідну траєкторію, що є досить позитивною характеристикою.Теоретично,

при зменшенні відсоткових ставок, повинна зростати пропозиція грошей в економіці через трансмісійний кредитний канал. Як показує динаміка офіційного курсу гривні до долара США (права шкала),міжбанківські ставки не мають значного впливу на визначення валютного курсу гривні до іноземних валют в силу певних причини. Хоча на окремих відрізках прослідковується певна чутливість зв'язку (наприклад, період 2018-2019 рр.). Практична реалізація дисконтної політики НБУвиявляє певні суперечності у використанні інструменту відсоткової ставки щодо впливу на обмінний курс і тому, має використовуватись поряд з іншими інструментами валютного регулювання. Зовнішнім аспектом ефективної дисконтної політики є приплив міжнародного капіталу в країну, який безпосередньо впливає на динаміку обмінного курсу[11, с. 294-296].

Отже, на даному етапі розвитку структури монетарної політики в Україні відсоткова ставка залишається основним інструментом впливу на рівень інфляції, а валютні інтервенції – на обмінний курс.

Висновки. Складність процесів курсоутворення обумовлюють регулятора шукати адаптивні механізми корегування обмінного курсу. Хронологія нормативно-правової бази методики визначення офіційного валютного курсу в Україні свідчить про різноманітність підходів. Загалом, Правління НБУ приближає механізми розрахунків офіційних курсів до міжнародних стандартів. Проте, не завжди задекларований режим курсоутворення відповідав фактичному.З переходом до режиму інфляційного таргетування та плаваючого валютного курсу, НБУ вдається згладжувати курсові коливання гривні до іноземних валют. Основним інструментом згладжування обмінного курсу та накопичення міжнародних офіційних резервів стали валютні інтервенції. Важливо для подальших досліджень розглянути вплив спекулятивних операцій на динаміку обмінного курсу, особливо в період 2014-2015 рр.

Список використаних джерел

1. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. Дата оновлення: 13.05.2020. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text (дата звернення: 29.10.2020).

2. Інформація, що стосується Національного банку України в цілому. *Державна служба статистики України*: веб сайт. URL:http://www.ukrstat.gov.ua/imf/meta/Exchange%20rate_ukr.html (дата звернення: 30.10.2020).

3. Барамія В.Н. Валютно-курсова політика країн з перехідною економікою (приклад України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.05.01. Київ, 2002. 19 с.

4. Дзюблюк О.В. Валютно-курсові аспекти антикризової економічної політики. *Банківська справа*. 2017. №4. С. 14-33.

5. Жмурко Н.В. Доцільність переходу України до гнучкого режиму валютного курсоутворення. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.3. С. 221-227.

6. Клименко О.М., Матвієнко Г.А. Сучасні процеси курсоутворення в Україні. *Вісник Приазовського державного технічного університету.* 2016. Вип. 31(1). С.119-124.

7. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют. *Національний банк України*: веб сайт. URL: https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates?date=30.10.2020&period=daily (дата звернення: 29.10.2020).

8. Законодавство України. *Верховна Рада України*: веб сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws(дата звернення: 30.10.2020).

9. Стратегія валютних інтервенцій Національного банку України на 2016-2020 роки. Національний банк України: веб сайт. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-valyutnih-interventsiy-natsionalnogo-banku-ukrayini-na-2016--2020-roki (дата звернення: 30.10.2020).

10. Груй А., Лепушинський В. Застосування валютних інтервенцій як додаткового інструменту за режиму інфляційного таргетування: приклад України. *Вісник Національного банку України*. 2016. №238. С. 41-59.

11. Журавка Ф.О. Дисконтна політика НБУ як інструмент реалізації валютної політики держави. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* 2008. Вип. 1 (69). С.293-298.

References

1. Pro Natsional′nyy bank Ukrayiny [AbouttheNationalBankofUkraine]. ZakonUkrayiny vid 20.05.1999 r. № 679-XIV. Dataonovlennya: 13.05.2020 [Law of Ukraine of May 20, 1999 № 679-XIV. Date of update: 13.05.2020]. Availableat: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67914#Text (accessed October 29 2020).

2. Informatsiya, shcho stosuyet′sya Natsional′noho banku Ukrayiny v tsilomu [Information concerning the National Bank of Ukraine as a whole]. State Statistics Service of Ukraine: Website. Availableat: http://www.ukrstat.gov.ua/imf/meta/Exchange%20rate_ukr.html (accessed October 30 2020).

3. Baramia, V.N. (2002). Exchange rate policy of countries with economiesin transition (exampleofUkraine). Extended abstract of candidate'sthesis. Kiyv: KNU [in Ukrainian].

4. Dzyublyuk, O.V. (2017). Exchange rate aspectsof anti-crisis economic policy.*Banking*.№4. Pp. 14-33[in Ukrainian].

5. Zhmurko, N.V. (2014). The expediency of Ukraine's transition to a flexible exchange rate regime. *ScientificBulletinof NLTU ofUkraine.* Vol.24.3. Pp. 221-227 [in Ukrainian].

6. Klimenko, O.M., Matvienko, G.A. (2016). Suchasni protsesy kursou tvorennya v Ukrayini[Modern processes of course formation in Ukraine]. *Visnyk Pryazovs'koho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu- Bulletin oft he Azov StateTechnical University*, 31(1), 119-124[in Ukrainian].

7. Ofitsiynyy kurs hryvnishcho do inozemnykh valyut[Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies]. National Bank of Ukraine: Website. Availableat:https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates?date=30.10.2020&period=daily (accessed October 29. 2020).

8. Zakonodavstvo Ukrayiny [Legislation of Ukraine]. Verkhovna Rada of Ukraine : Website. Availableat: https://zakon.rada.gov.ua/laws (accessed October 3 0 2020).

9. Stratehiya valyutnykh interventsiy Natsional′noho banku Ukrayinyna 2016-2020 roky[Strategy of foreign exchange interventions of the National Bank of Ukraine for 2016-2020]. NationalBankofUkraine: Website. Availableat:https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-valyutnih-interventsiy-natsionalnogo-banku-ukrayini-na-2016--2020-roki(accessedOctober30 2020).

10. Gruy, A., Lepushinsky, V. (2016). Zastosuvannya valyutnykh interventsiyya k dodatkovoho instrumentu za rezhymu inflyatsiynoho tarhetuvannya: pryklad Ukrayiny [The use of foreign exchange interventions asanadditional tool under the regime of inflation targeting: the example of Ukraine]. *Visnyk Natsional'noho banku Ukrayiny – Bulletin of theNationalBank of Ukraine*, 238, 41-59[in Ukrainian].

11. Zhuravka, F.O. (2008).Discount policy of the NBU as a tool for implementing the monetary policy of the state. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*. №1 (69). Pp.293-298[in Ukrainian].

Полагнин Дмитро Дмитрович (ORCID ID 0000-0001-7753-9387) – аспірант Університету банківської справи (м. Львів)

УДК 368:61]:616.9-036.21

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.325-337

Сосновська О.О., Баліцька Г.О.

РОЗВИТОК МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ COVID-19

У статті розглянуто сучасний стан розвитку медичного страхування в умовах пандемії Covid-19. Досліджено статистику розповсюдженості коронавірусу та витрати на допомогу в боротьбі з пандемією в різних країнах світу. Розглянуто програми страхування вітчизняних страхових компаній на випадок інфікування коронавірусом. Розроблено алгоритм надання страхового захисту страховими компаніями у випадку захворювання коронавірусом в Україні. Визначено позитивні аспекти укладання договорів медичного страхування від коронавірусу для населення та економіки України як актуального виду страхування.

Ключові слова: *медичне страхування, Covid-19, програми страхування, алгоритм страхового захисту.*

Сосновская О.А., Балицкая А.О.

РАЗВИТИЕ МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ COVID-19

В статье рассмотрено современное состояние развития медицинского страхования в условиях пандемии Covid-19. Исследована статистика распространенности коронавируса и расходы на помощь в борьбе с пандемией в разных странах мира. Рассмотрены программы страхования отечественных страховых компаний на случай инфицирования коронавируса. Разработан алгоритм предоставления страховой защиты страховыми компаниями в случае заболевания коронавирусом в Украине. Определены положительные аспекты заключения договоров медицинского страхования от коронавируса для населения и экономики Украины как актуального вида страхования.

Ключевые слова: *медицинское страхование, Covid-19, программы страхования, алгоритм страховой защиты.*

Sosnovska O.O, Balitska H.O.

DEVELOPMENT OF MEDICAL INSURANCE IN THE CONDITIONS OF COVID-19

The article considers the current state of development of health insurance in the context of the Covid-19 pandemic. The statistics of coronavirus prevalence and the cost of assistance in combating the pandemic in different countries of the world have been studied. The insurance programs of domestic insurance companies in case of coronavirus infection are considered. An algorithm for providing insurance protection by insurance companies in case of coronavirus in Ukraine has been developed. The positive aspects of concluding health insurance contracts against coronavirus for the population and economy of Ukraine as a relevant type of insurance are identified.

Keywords: *health insurance, Covid-19, insurance programs, insurance protection algorithm.*

Постановка проблеми. З початком 2020 року Україна зазнала низку перетворень у різних сферах, зокрема у політичній, соціальній та економічній, головною причиною яких є пандемія коронавірусу. Саме ця подія стала поштовхом для трансформації економічної системи та зумовила необхідність її реформування та адаптації до нових умов функціонування. За таких тенденцій дієвим інструментом зменшення фінансового навантаження на економіку країни та забезпечення належного соціального захисту населення у період пандемії є укладання договорів медичного страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема організації медичного страхування в Україні досліджується багатьма вченими та економістами, серед яких: О. Маркова досліджувала медичне страхування при коронавірусі

та заходи, які допоможуть убезпечитись від вірусу в період епідемії в Україні, В. Мацелюк займався законодавчими ініціативами організації роботи страхових компаній у період пандемії в Україні, В. Черняховський аналізував програми медичного страхування від захворювання на коронавірус. Проте, враховуючи сучасний стан соціально-економічного розвитку в національному та світовому масштабах питання щодо мінімізації ризиків розповсюдження коронавірусу та компенсації відповідних фінансових витрат виходить на новий рівень актуальності та потребує подальших наукових досліджень.

Метою статті є виявлення актуальних аспектів розвитку медичного страхування в Україні в умовах COVID-19 та розробка алгоритму надання страхового захисту страховиками у випадку захворювання коронавірусом.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку головною причиною нестабільного економічного середовища є пандемія коронавірусу, а саме запровадження карантину на території України, що суттєво вплинуло на роботу підприємницької діяльності, виробництв, транспорту, банків, страхових компаній тощо. Це підтверджено актуальною статистикою розповсюдження коронавірусу в деяких країнах світу, що представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Показники розповсюдження коронавірусу станом на 25.10.2020 року

Країна	Всього заразилися	Хворіють	Померли	Одужали	Смертність
1	2	3	4	5	6
Австралія	27 527	2 565	905	24 057	3,29 %
Бразилія	5 394 128	401 050	157 163	4 835 915	2,91 %
Китай	91 701	449	4 746	86 506	5,18 %
Білорусь	92 823	19 282	957	72 584	1,03 %
Україна	348 924	199 923	6 464	142 537	1,85 %

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6
Велика Британія	873 800	828 365	44 896	539	5,14 %
США	8 636 169	4 988 061	225 230	3 422 878	2,61 %
Німеччина	437 637	117 288	10 138	310 211	2,32 %
Іспанія	1 046 132	861 004	34 752	150 376	3,32 %
Італія	525 782	226 636	37 338	261 808	7,10 %

Джерело: складено автором на основі [8].

Аналіз даних таблиці 1 свідчить, що за показником захворюваності найбільше значення мають США та Бразилія – 2,59% та 2,64% людей від всього населення країн відповідно. За відсотковим співвідношенням за показником смертності найбільше значення зафіксоване у Китаї та Великій Британії – 5,18% та 5,14% відповідно. Щодо України, то показник осіб, що одужали від вірусу, має позитивне значення.

Дослідження зазначеної проблеми показали, що світова страхова індустрія платить за доволі широким спектром страхових програм для підтримки бізнесу і людей, які постраждали від COVID-19. В даний час очікується, що тільки ринок Lloyd's виплатить близько 4,3 млрд. дол. США. Унікальність COVID-19 полягає не тільки в руйнівному тривалому впливі на людину і суспільство, але й в економічному сенсі. Об'єднання всіх цих факторів кидає виклик страховій галузі.

Lloyd's провів економічне дослідження потенційних збитків від Covid-19, розглядаючи ризик втрат по страхуванню, які приведуть до зниження прибутковості бізнесу за рахунок як зростання збитків, так і скорочення інвестицій страхових компаній. До 2020 року збитки від андерайтингу в сфері страхування та перестрахування в результаті Covid-19 складуть приблизно 107 млрд. дол. США. Це можна порівняти з розмірами збитків від ураганів 2005 і 2017 року [7].

На думку Willis Re, перестрахувального брокерського підрозділу Willis Towers Watson (WTW), загальні збитки страхової та перестрахової галузі для

ключових класів бізнесу від COVID-19 будуть коливатися в діапазоні від 30 до 100 млрд. доларів США. Цей приблизний прогноз в цілому узгоджується з оцінками, опублікованими WTW, в результаті чого втрати по «помірному» сценарію становлять 32 млрд. дол. США, а за «песимістичним» сценарієм – 80 млрд. дол. США. До теперішнього часу страховики зарезервували тільки 4 млрд. дол. США втрат COVID-19, причому витрати значно варіюються між окремими компаніями через складність збитків [4].

Дані, отримані компанією PeriStrat, що надає фінансові послуги в Цюріху, показують, що заявлені втрати від пандемії COVID-19 серед найбільших світових страховиків і перестрахувальників у цей час досягли 20,25 млрд. дол. США. Аналітики відзначають, що в звітах про доходи за другий квартал оцінки збитків страховиків в цілому мали тенденцію до зростання.

Серед найвищих показників збитків, отриманих PeriStrat, – Lloyd's of London – 3,65 млрд. дол. США (середина діапазону ринкових збитків), Swiss Re – 2,5 млрд. дол. США і AXA – 1,7 млрд. дол. США. Далі йдуть Munich Re – 1,66 млрд. дол. США, Chubb – 1,37 млрд. дол. США, Zurich – 750 млн. дол. США, Allianz – 724 млн. дол. США і SCOR – 530 млн. дол. США [3].

На першочергове завдання у боротьбі з коронавірусом виходить забезпечення медичним страхуванням медичних працівників, адже саме вони зазнають найбільшого ризику захворіти та саме від лікарів залежить надання медичної допомоги пацієнтам, які хворіють COVID-19. Зазначені працівники державних і комунальних закладів охорони здоров’я та державних наукових установ підлягають обов’язковому державному страхуванню на випадок захворювання на інфекційну хворобу в порядку та на умовах, установлених Кабінетом Міністрів України. Проте, на жаль, в Україні розроблено лише порядок страхування медичних працівників на випадок інфікування ВІЛ при виконанні професійних обов’язків, а регламенту страхування щодо інших інфекційних хвороб немає [6].

В Ірландії існує закон, який був прийнятий в 2005 році за яким роботодавці мають забезпечувати працівникам безпеку, здоров'я та добробут на роботі. Роботодавці повинні провести оцінку ризику для виявлення ризиків спалаху коронавірусу на роботі та здійснити кроки для мінімізації цього ризику. Основні заходи, які роботодавці можуть впровадити для запобігання поширення коронавірусу наведені на рис.1.

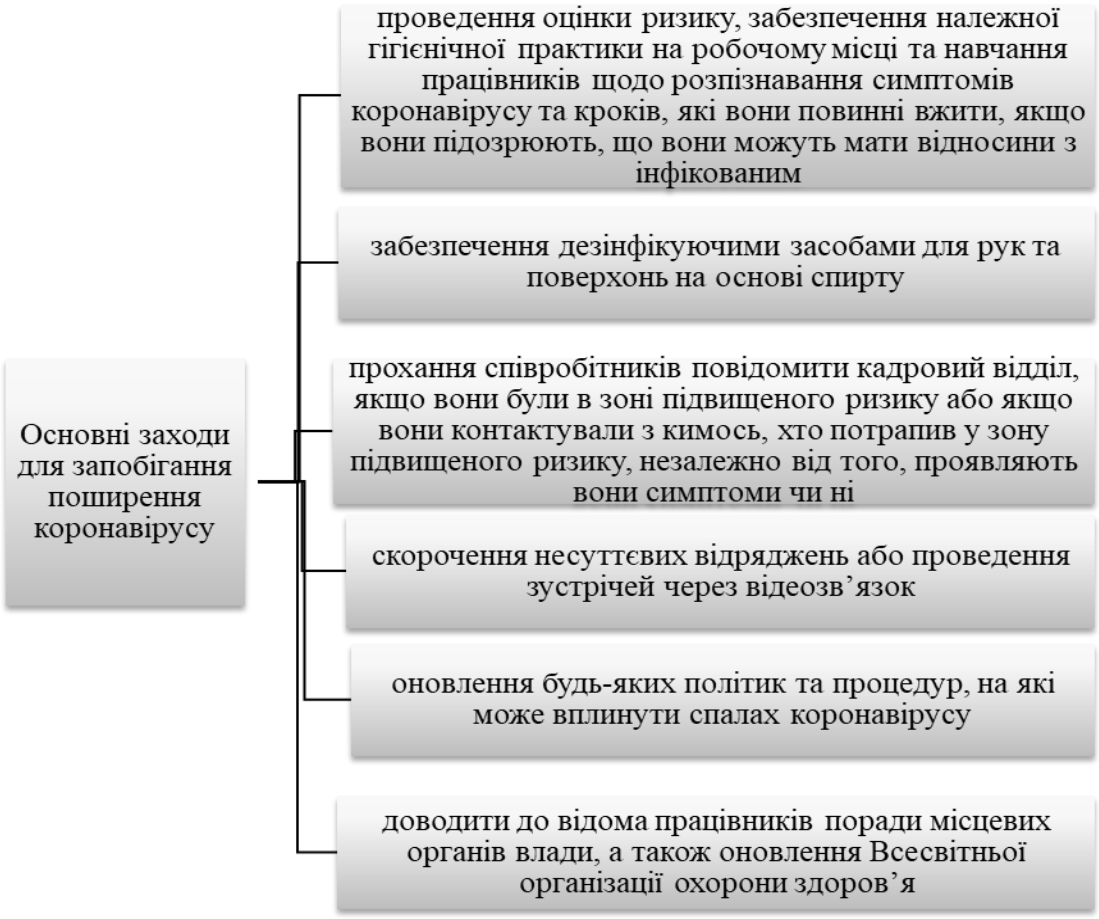

Рис. 1 Основні заходи, які роботодавці можуть впровадити для запобігання поширення коронавірусу

Джерело: складено автором на основі [10].

Як відомо, витрати на лікування коронавірусу доволі значні та мають вагоме світове фінансове навантаження. Витрати на допомогу у боротьбі з коронавірусом в різних країнах представлені в таблиці 2.

Отже, загальновідомо, що одним з інструментів мінімізації таких витрат є укладання договорів страхування від коронавірусу на добровільних

засадах, що є актуальною тенденцією на національному та світовому страхових ринках.

Таблиця 2

Витрати на фінансування заходів боротьби з коронавірусом у різних країнах світу станом на 01.10.2020 року

Країна	Витрати
Україна	З Фонду боротьби з Covid-19 витрачено 34,1 млрд грн з 66 млрд грн. Це становить 52% від загальної суми. На сферу охорони здоров'я використано 5,8 млрд грн із передбачених 16,3 млрд грн або 35%. У сфері соціального захисту використано 9,3 млрд грн (89%) з передбачених 10,4 млрд. На забезпечення лабораторій МОЗ та закупівлю засобів індивідуального захисту для медичних працівників витрачено 624 млн грн з передбачених 2,9 млрд.
США	У Фонд боротьби з Covid-19 виділено 2 трильйони доларів.18 березня 2020 року президент Д. Трамп підписав закон про надання фінансової допомоги постраждалим від спалаху коронавірусу на суму $100 млрд. Він включає оплачувану відпустку для працівників на випадок інфікування, а також на безкоштовне тестування на вірус. Відшкодовувати витрати зобов'язані страхові компанії.
Німеччина	У Фонд боротьби з Covid-19 виділено 600 млрд. євро. Невеликі фірми і приватні підприємці можуть отримати прямі субсидії розміром до 15 тис. євро, на що виділено 50 млрд. євро.
Італія	У Фонд боротьби з Covid-19 виділено 25 млрд. євро. Для італійців, які не можуть працювати через карантин, передбачені спеціальні виплати. Батьки, які працюють в приватному секторі, можуть оформити оплачувану відпустку і отримати до 50% надбавки, якщо в сім'ї є дитина молодше 12 років.
Іспанія	У Фонд боротьби з Covid-19 виділено 200 млрд. євро.
Франція	У Фонд боротьби з Covid-19 виділено 300 млрд. євро. Дрібні промислові підприємства отримали допомогу в розмірі 1500 євро, як і дрібні торгові підприємства.
Австралія	Запроваджено виплати на підтримку домашніх господарств: дві окремі виплати в розмірі 750 доларів одержувачам допомоги по соціальному забезпеченню, ветеранам та іншим особам, які мають право на отримання допомоги, а також власникам пільгових карт. Можливе тимчасове дострокове вивільнення пенсійних накопичень: особи, які постраждали від коронавірусу, можуть отримати доступ до накопичення пенсійних накопичень у розмірі до 10 тис. доларів у 2019-2020 рр. і ще 10 тис. доларів у 2020-2021 рр.

Джерело: складено автором на основі [2;11].

Серед аргументів щодо доцільності укладання договорів страхування можна виділити наступні:

– по-перше, невтішна статистика розповсюдження коронавірусу закликає подумати про майбутні витрати, оскільки існує висока ймовірність зараження;

– по-друге, відсутність можливості спрогнозувати тривалість сучасної пандемії та загальну кількість людей, які захворіють на COVID-19, що

підтверджує необхідність укладення договору страхування з метою отримання страхового захисту та матеріальної компенсації можливих збитків.

На сьогодні багато українських страховиків пропонують укладання договорів медичного страхування на випадок інфікування коронавірусом. Розроблена програма страхування від коронавірусу є дієвим інструментом фінансового захисту. Наприклад, однією з таких компаній є страхова компанія USI «Ю.Ес.Ай» – це сучасна, інноваційна страхова компанія, яка успішно працює на страховому ринку України та готова запропонувати повний спектр страхових послуг. Компанія є Асоційованим членом Моторно (Транспортного) Страхового Бюро України (МТСБУ), членом Ліги Страхових організацій України та Асоціації «Страховий бізнес». Програма страхування на випадок інфікування коронавірусом від страхової компанії USI «Ю.Ес.Ай» наведена на рис.2. Від кожного проданого страхового поліса компанією USI «Ю.Ес.Ай» 5% йде на закупівлю медичних товарів та засобів медичного призначення для медичних закладів Україні.

Щодо страхової компанії «Уніка Україна», то у зв'язку з поширенням коронавірусу, з метою захисту життя і здоров'я клієнтів та співробітників, офіси страхової компанії перейшли на змінений формат роботи. Відтепер клієнти крім стандартної процедури звернення в медичний асистанс можуть встановити і використовувати мобільний додаток myUNIQA. Медичний асистанс працює 24 години 7 днів на тиждень. Залежно від виду звернення, лікар-координатор приймає рішення про виклик швидкої бригади або запис до лікаря. Якщо лікар виявить підозру у хворого на коронавірусу, то тестування на COVID-19, транспортування та госпіталізація проходить в строго регламентовані установи, перелік яких визначено спеціальним розпорядженням МОЗ. Оплачувати договори страхування можна онлайн без відвідування відділень страхової компанії [5].

Рис. 2 Програма страхування на випадок інфікування коронавірусом від страхової компанії USI «Ю.Ес.Ай»

Джерело: складено автором на основі [9].

Програми страхування від коронавірусу від українських страхових компаній, а саме: «Провідна», «Арсенал Страхування», «Оберіг», «Універсальна», «Країна», «VUSO», «УПСК», «Уніка» наведені в таблиці 3.

Програмою від страхової компанії ВУСО покривається не лише захворювання, але і будь-яка форма інфікування. Часто страхові компанії прописують умову, за якою страхові випадки покриваються тільки через 14, 30 або 45 днів після укладення договору.

Таблиця 3

Програми страхування від коронавірусу від українських страхових компаній

Страхова компанія	Програма	Страхова сума	Страхове покриття
Провідна	Стоп. Коронавірус	50 тис. грн.	Стаціонарне лікування понад 5 днів гострої респіраторної інфекції, викликаної COVID-19 (до 30 днів); смерть застрахованого від COVID-19

Продовження табл. 3

Арсенал Страхування	Захист від COVID-19	25 і 100 тис. грн.	В залежності від програми: пневмонія – амбулаторне і стаціонарне лікування; госпіталізація при важкому протіканні хвороби; смерть застрахованого від коронавірусу
Оберіг	STOP-коронавірус	50 тис. грн	Стаціонарне лікування COVID-19; смерть в результаті COVID-19
Універсальна	Захист від COVID-19	50 та 100 тис. грн	Стаціонарне лікування COVID-19 терміном більше 5 днів; смерть від COVID-19
Країна	Захист від COVID-19	10, 25, 50 тис. грн.	Госпіталізація в результаті зараження коронавірусом COVID-19; смерть від COVID-19
VUSO	Страхування від COVID-19	70 тис. грн.	Підтвердження діагнозу; амбулаторне і стаціонарне лікування; смерть від COVID-19
УПСК	Турбота 24/7: розширення COVID-19	30 тис. грн.	Консультації та аналізи; поліклініка і стаціонар; смерть від COVID-19
Уніка	Страхування від COVID-19	50 тис. грн	Підтвердження діагнозу; амбулаторне і стаціонарне лікування; смерть від COVID-19

Джерело: складено автором на основі [10].

Отже, на страховому ринку договори страхування від коронавірусу різних страхових компаній є схожими. Страховими випадками є: лабораторно підтверджений факт інфікування коронавірусом; амбулаторне і стаціонарне лікування; смерть застрахованого в результаті важкого перебігу хвороби. В договорах страхування відрізняються страхові суми, які можуть становити 50-100 тис. грн.

Аналіз вищевикладеного дозволяє розробити алгоритм надання страхового захисту від COVID-19, що складається з 4 етапів, наведених на рис. 3.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна виокремити низку позитивних аспектів укладання договорів медичного страхування від коронавірусу:

– зменшення фінансового навантаження на хворого, оскільки значні витрати при хворобі мають негативний вплив на фінансове становище

хворого, який змушений витрачати великі кошти на тестування та оплату лікування від коронавірусу;

– укладений договір страхування дає впевненість у фінансовому забезпеченні та матеріальній компенсації збитків;

– отримання необхідної своєчасної медичної допомоги страхувальнику тощо.

Рис. 3 Алгоритм надання страхового захисту від COVID-19

Джерело: складено автором на основі [1].

Слід констатувати, що на сьогодні зростає попит на запровадження медичного страхування на випадок інфікування коронавірусом. Багато українських страхових компаній пропонує укладати договори медичного страхування на випадок інфікування коронавірусом. Роботодавці піклуючись про здоров'я своїх співробітників укладають такі договори, що також має позитивні аспекти для страховиків – можливості надання актуальних страхових послуг та отримання прибутку. Для фізичних осіб страхування від COVID-19 сприяє отриманню соціального захисту та зменшенню фінансового навантаження на страхувальника.

Список використаних джерел

1. Алгоритм МОЗ щодо надання допомоги при COVID-19. URL: https://life.pravda.com.ua/health/2020/03/31/240409/ (дата звернення: 28.10.2020 року).

2. Виплати в різних країнах у зв'язку з коронавірусом. URL: https://buhguru.com/spravka-info/vyplaty-v-raznyh-stranah-koronavirus-2020.html (дата звернення: 28.10.2020 року).

3. Загальні втрати світової страхової галузі від пандемії COVID-19. URL: https://forinsurer.com/news/20/07/28/38285 (дата звернення: 22.10.2020).

4. Ключові ризики для страховиків та прогноз оцінки втрат від пандемії Cavid-19 у світі від Willis Re. URL: https://forinsurer.com/news/20/05/21/38029 (дата звернення: 22.10.2020).

5. Медичне страхування від страхової компанії «Уніка». URL: https://uniqa.ua/ua/blog/covid-19-vidpovidi-na-pytannya-pro-dms-z-uniqa/ (дата звернення: 21.10.2020).

6. Право медичного працівника на належні умови праці в умовах COVID-19. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/7699/ (дата звернення: 21.10.2020).

7. Світовий страховий ринок. URL: https://forinsurer.com/news/20/05/15/37983 (дата звернення: 22.10.2020).

8. Статистика зараження коронавірусом. URL: https://coronavirusonline.com.ua/ukr/ (дата звернення: 25.10.2020).

9. Страхування на випадок коронавірусу від USI. URL: https://usi.net.ua/strahuvannya/covid-19 (дата звернення: 21.10.2020).

10. Страхування від COVID-19: як убезпечити себе в умовах епідемії. URL: https://minfin.com.ua/ua/insurance/articles/strahovanie-ot-covid19-kak-obezopasit-sebya-v-usloviyah-epidemii/ (дата звернення: 22.10.2020).

11. Сума витрат на боротьбу з коронавірусом. URL: https://gazeta.ua/articles/economics/_minfin-oprilyudniv-sumu-vitrat-na-borotbu-z-koronavirusom/993025 (дата звернення: 28.10.2020 року).

References

1. Algorithm of the Ministry of Health for assistance in COVID-19. . URL: https://life.pravda.com.ua/health/2020/03/31/240409/ (access date: 28.10.2020).
2. Payments in different countries in connection with the coronavirus. URL: https://buhguru.com/spravka-info/vyplaty-v-raznyh-stranah-koronavirus-2020.html (access date: 28.10.2020).
3. Total losses of the global insurance industry from the COVID-19 pandemic. URL: https://forinsurer.com/news/20/07/28/38285 (accessed: 22.10.2020).
4. Key risks for insurers and forecast of losses from the Cavid-19 pandemic in the world from Willis Re. URL: https://forinsurer.com/news/20/05/21/38029 (access date: 22.10.2020).
5. Medical insurance from the insurance company "Unika". URL: https://uniqa.ua/ua/blog/covid-19-vidpovidi-na-pytannya-pro-dms-z-uniqa/ (access date: 21.10.2020).
6. The right of a medical worker to appropriate working conditions under COVID-19. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/7699/ (access date: 21.10.2020).
7. World insurance market. URL: https://forinsurer.com/news/20/05/15/37983 (access date: 22.10.2020).
8. Statistics of coronavirus infection. URL: https://coronavirusonline.com.ua/ukr/ (access date: 25.10.2020).
9. Coronavirus insurance from USI. URL: https://usi.net.ua/strahuvannya/covid-19 (access date: 21.10.2020).
10. Insurance against COVID-19: how to protect yourself in an epidemic. URL: https://minfin.com.ua/ua/insurance/articles/strahovanie-ot-covid19-kak-obezopasit-sebya-v-usloviyah-epidemii/ (access date: 22.10.2020).
11. The amount of costs to combat coronavirus. URL: https://gazeta.ua/articles/economics/_minfin-oprilyudniv-sumu-vitrat-na-borotbu-z-koronavirusom/993025 (access date: 28.10.2020).

Сосновська Ольга Олександрівна (ORCID ID 0000-0002-2177-0691) – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів та економіки Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ)

Баліцька Ганна Олегівна – здобувач ІІ (магістерського) рівня вищої освіти Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ)

УДК 336

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.338-353

Чуницька І.І., Михайленко В.В.

ВПЛИВ СВІТОВИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРІВ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

У статті розглянуто функціонування та розвиток фінансового ринку України в умовах глобальної конкурентоспроможності. Проаналізовано на основі статистичних даних, зокрема World Economic Forum, рівень глобалізованості України в порівнянні із провідними країнами Європейського Союзу, досліджено основні параметри діяльності фінансового ринку Україні в міжнародному економічному просторі. На основі проведеного дослідження виявлено фактори, які вливають на його ефективне функціонування і розвиток, а також було розроблено ключові напрями щодо поліпшення діяльності фінансового ринку України і сприяння збільшення рівня його конкурентоспроможності.

Ключові слова: *фінансовий ринок, глобалізація, конкурентоспроможність, фінанси, фінансові ресурси, фінансові активи, міжнародний фінансовий ринок, інвестиційно-інноваційна діяльність, індекс конкурентоспроможності, фінансова система, глобальний економічний простір.*

Чуницкая И.И., Михайленко В.В.

ВЛИЯНИЕ МИРОВЫХ И ОТЕЧЕСТВЕННЫХ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ФИНАНСОВОГО РЫНКА УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

В статье рассмотрены функционирование и развитие финансового рынка Украины в условиях глобальной конкурентоспособности.

Проанализированы на основе статистических данных, в частности World Economic Forum, уровень глобализации Украины в сравнении с ведущими странами Европейского Союза, исследованы основные параметры деятельности финансового рынка Украины в международном экономическом пространстве. На основе проведенного исследования определены факторы, которые вливают на его эффективное функционирование и развитие, а также были разработаны ключевые направления по улучшению деятельности финансового рынка Украины и увеличению уровня его конкурентоспособности.

Ключевые слова: *финансовый рынок, глобализация, конкурентоспособность, финансы, финансовые ресурсы, финансовые активы, международный финансовый рынок, инвестиционно-инновационная деятельность, индекс конкурентоспособности, финансовая система, глобальное экономическое пространство.*

Chunitskaya I.I., Mikhaylenko V.V.

IMPACT OF GLOBAL AND NATIONAL MACROECONOMIC FACTORS ON THE FUNCTIONING OF THE FINANCIAL MARKET OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF GLOBAL COMPETITORS

This article deals with the functioning and development of the financial market of Ukraine in the conditions of global competitiveness. Analyzed on the basis of statistical data, in particular World economic forum, level of globalization of Ukraine in comparison with leading countries of the European Union, investigated the main parameters of activity of the financial market of Ukraine in the international economic space. On the basis of the conducted research the factors that influence its effective functioning and development were found out. The key directions of improvement of activity of the financial market of Ukraine and assistance to increase of its competitive ability level were also developed.

Keywords: *financial market, globalisation, competitiveness, finance, financial resources, financial activists, international financial market, investment and innovation activity, competitiveness index, financial system, global economy.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах функціонування світової економічної системи спостерігається постійна взаємодія національних ринків капіталу, в результаті чого формується міжнародний фінансовий ринок, який виступає гарантом розвитку і підтримки глобального економічного простору. В процесі такої взаємодії виникає поняття фінансова глобалізація, яка є найбільш впливовішою серед інших її проявів, адже формує фінансово-економічну єдність між різними країнами світу і впливає на розвиток національних фінансових ринків. Оскільки капітал є найвагомішим фактором взаємодії між державами, виникає потреба у створенні платформи щодо його існування. Таким підґрунтям в економічному просторі виступає фінансовий ринок. В кожній країні він розвивається по різному, тому виникає необхідність дослідити його в національному та глобальному вимірах, а також визначити ключові фактори впливу.

Нажаль Україна має дуже низькі економічні показники на світовому фінансовому ринку, тому для того щоб країна вийшла новий рівень розвитку і змогла конкурувати з провідними країнами, необхідно дослідити фінансовий ринок України, виявити його слабкі та сильні сторони і вжити необхідних заходів щодо його майбутнього розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблемам розвитку та функціонування фінансового ринку України в умовах глобальної конкурентоспроможності приділяло багато уваги вітчизняних та закордонних науковців, серед яких можна виділити Арутюнян Р.Р., Довгалюк В.В., Николишин І.Ю., Онишко С.В., Рак Р.В., Стецько М.В., Стучинська Н.П, Томнюк Т.Л, Циганов, Шпелюк О.Є.

Мета статті. Дослідження фінансового ринку в контексті глобальної конкурентоспроможності, визначення на цій основі внутрішніх і зовнішніх чинників, які впливають на його діяльність, а також формування стратегій щодо уникнення впливу дестабілізуючих факторів.

Виклад основного матеріалу. Під впливом розвитку економічних та інноваційних процесів країни почали співпрацювати, нарощувати та перерозприділяти власний капітал між собою в процесі чого набула поширення фінансова глобалізація. Україна також не проходить осторонь цих процесів, її фінансовий ринок розвивається в умовах глобальної світової конкуренції фінансових посередників, інтеграції ринків капіталу, збільшення обсягів транскордонних інвестиційних угод та взаємодії світових фінансових корпорацій.

Багато науковців трактують поняття фінансової глобалізації по різному, але в загальному можна сказати що це один із найважливіших проявів глобалізації, який характеризується ефективним розподілом капіталу між країнами та регіонами, формування загальносвітової економічної системи та органів її регулювання, а також реалізацію глобальних фінансових стратегій транснаціональних компаній і фінансових ринків. Завдяки зазначеному явищу країни обмінюються необхідними обсягами капіталу для подальшого їх розвитку і функціонування, а також є потужнім регулятором фінансових відносин.

Фінансова глобалізація являється дуже складним і довготривалим процесом пов’язаний з поглибленням та взаємодією фінансових зв’язків країн, лібералізацією законодавства в фінансовій сфері, приплив інвестиційних ресурсів, створенням потужних фінансових корпорацій та інституцій [1].

На сьогоднішній день до фінансової глобалізації долучені майже всі держави світу, у тому числі й Україна. Першими практичним проявом України у процесах фінансової глобалізації почали виявлятися з надходження прямих іноземних інвестицій в період з 1990-х – на початку

2000-х рр. В сучасності основними напрямами фінансової глобалізації є формування і розвиток фінансового ринку, банківського сектору та ринку фінансових послуг. Загальними формами фінансової глобалізації є розвиток фінансових інструментів (перерозподіл капіталу, поява інноваційних інструментів та послуг на фондовому ринку) та інтеграція у світовий економічний простір фінансових інститутів (збільшення можливостей для співпраці інвестора з потенційним об'єктом інвестування, удосконалення законодавства у сфері регулювання фінансових відносин, розвиток сектору фінансових послуг)[2].

Таким чином, аналізуючи глобальні тенденції, Україна виступає активним учасником міжнародних економічних відносин, її фінансовий ринок розвивається і здатний забезпечити фінансовими ресурсами всіх його суб'єктів господарювання. В журналі «Foreign Policy» щорічно публікується індекс глобалізації країн, який дозволяє оцінити масштаб інтеграції тієї чи іншої країни в світовий простір і виконати порівняння різних країн за його компонентами (рис. 1).

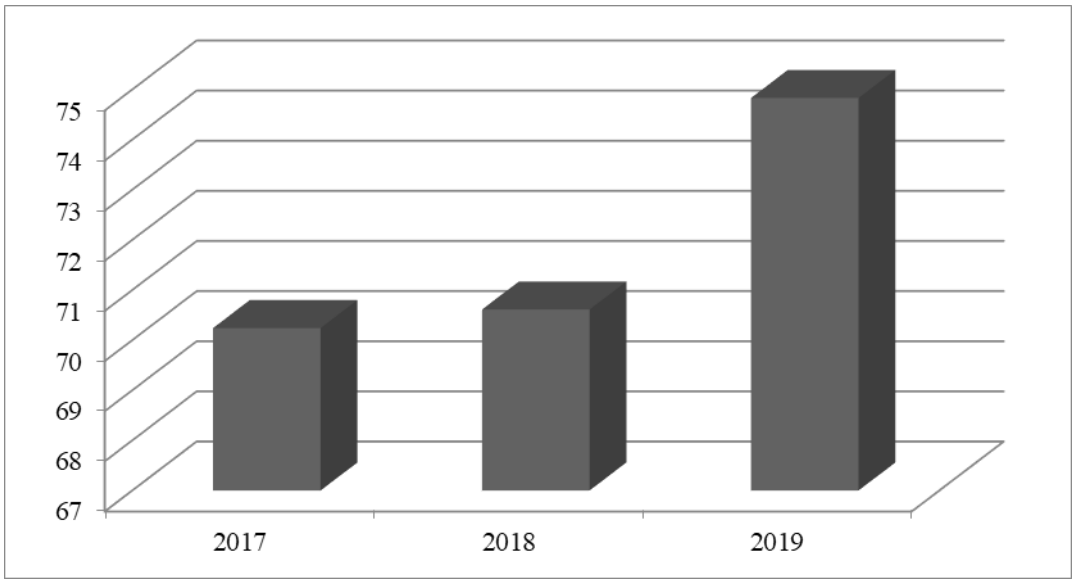

Рис. 1 Динаміка коливання рівня глобалізації в Україні за 2017-2018 роки, показник

Джерело: [3].

Відповідно до рейтингу рівня глобалізованості країн, то Україна з кожним роком починає все більше інтегруватися у світовий економічний простір, співпрацювати з транснаціональними компаніями, переміщуючи капітал між ними, розвивати вітчизняний фінансовий ринок в умовах всеохоплюючої конкуренції [4]. Так відповідно до світових статистичних даних в Україні рівень фінансової глобалізації поступово збільшується, у 2019 році цей показник досяг позначки 74,83, що на 6,5% більше в порівнянні з 2017 роком. В загальному Україна посідає 45 місце серед 197 країн світу за рівнем глобалізації, проте є останньою серед держав Східної та Центральної Європи. Дана позиція пояснюється політичною та економічною нестабільність, загостренням військових дій на Сході країни та високим рівнем корупції.

Такий рівень глобалізованості є дуже низьким у порівнянні з високо розвинутими країнами світу, але Україна поступово нарощує свій загальний потенціал і вже конкурує з провідними державами. Так наприклад в 2019 році в рейтингу країн по рівню їх глобалізованості, перші місця посідають найрозвиненіші країни Європейського Союзу – Бельгія і Великобританія, відповідно це індекс становить 90,95 і 89,84 (рис.2).

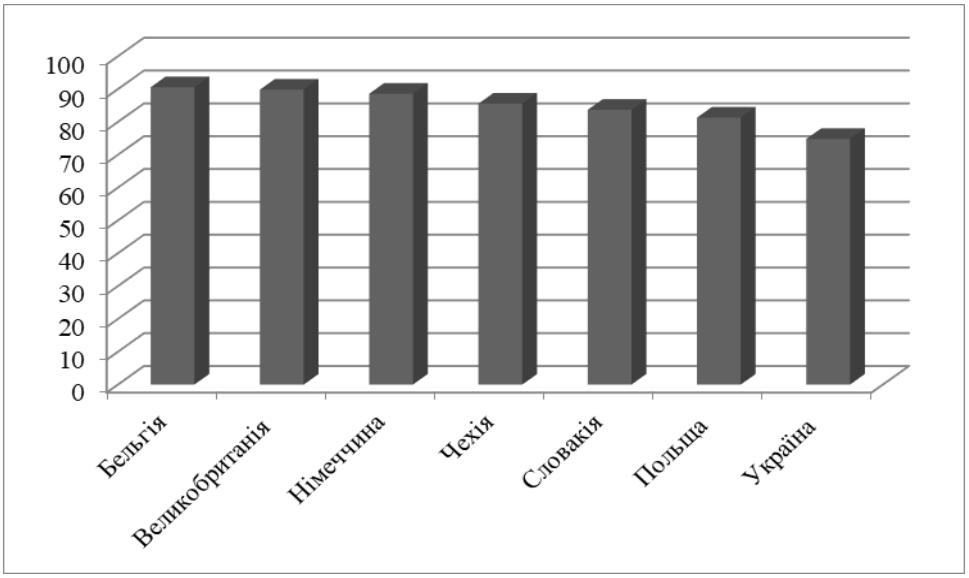

Рис. 2 Рейтинг індексу глобалізованості країн ЄС в 2019 році, показник

Джерело: [3].

Загальний індекс глобалізації країн світу включає в себе змінні, що вимірюють економічні, соціальні та політичні аспекти глобалізації. Адже вона руйнує національні кордони, інтегрує національні економіки, культури, технології та управління, а також виробляє складні відносини і взаємозв'язки, опосередковані через різноманітні потоки, що включають людей, капітали, ідеї і так далі [5]. Для аналізу рівня глобалізованості економічної, політичної та соціальної складових України, побудуємо графік їх залежності в 2019 році (рис.3).

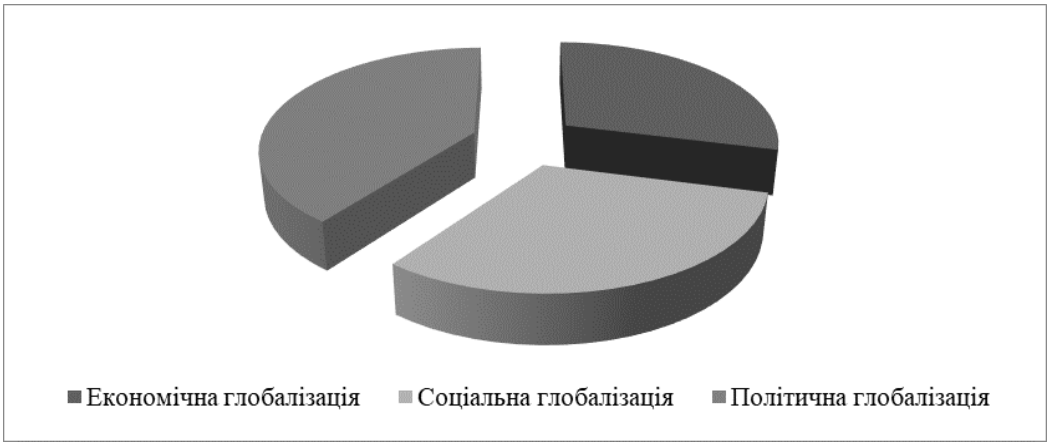

Рис. 3 Рівень глобалізації України за системою KOF у 2019 році

Джерело: [12]

Відповідно до рисунку 3 ми бачимо, що політична складова є найрозвинутішою з точки зору глобалізації, її індекс становить 84,90. Економічна аспект має найвищу швидкість зростання, проте кризові ситуації у 2014 році помітно пригальмували стрімкість підвищення цього інтегрованого показника. Соціальна складова в Україні залишається дуже низькою, її рівень за останні роки майже не змінився і в 2019 році він становить 70,29. Враховуючи те, що частка політичної глобалізації у загальному індексі є найвищою і поступово зростає, можна зауважити про невелику швидкість зростання загального рівня глобалізаційних процесів для нашої країни [6].

Оскільки розвиток фінансового ринку України здійснюється в умовах глобальної конкуренції світових фінансових центрів, інтернаціоналізації

ринків цінних паперів, збільшення обсягів транскордонних інвестиційних угод, то доцільним є дослідження індексу конкурентоспроможності серед інших країн світу [7]. В Україні є дуже низький рівень глобальної конкурентоспроможності через недорозвиненість фінансового ринку, яке спричинене внаслідок неналежного рівня регулювання і контролю з боку держави. Вітчизняний фінансовий ринок стоїть лише на порозі інтеграції у світовий економічний простір, і його слід розглядати у контексті глобалізації фінансових процесів та конкуренції між країнам.

Україна в рейтингу конкурентоспроможності серед інших країн посіла на 85-те місце зі 141, в порівняні з 2018 років ці показники зросли на дві позиції. Лідером протягом декількох років залишається Сінгапур, його індекс становить 84,8. На рисунку 4 ми виділили ряд країн які конкурують з Україною, і на які їй слід орієнтуватися, з цього ми маємо: Бельгія – 76,4, Великобританія – 81,2, Німеччина – 81,8, Чехія – 70,9, Словакія – 66,8, Польща – 68,9.

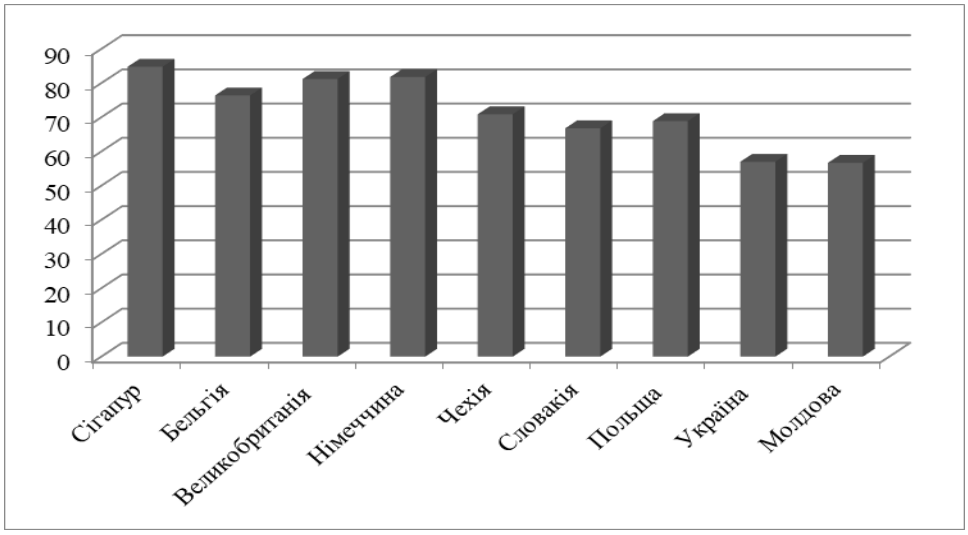

Рис. 4 Рейтинг провідних країн Світу відповідно до індексу глобальної конкурентоспроможності в 2019 році, показник

Джерело: [12].

З найближчих сусідів Польща і Росія залишилися на колишніх позиціях - 37-е і 43-е місце, Румунія піднялася на 51-е місце (+1), Угорщина на 47-е (+1), Молдова на 86-е (+2), Словаччина відкотилася до 42-го місця (-1).

Сінгапур зайняв 1-е місце, обігнавши лідера торішнього рейтингу США, які зайняли 2-е місце. Трійку лідерів закрив Гонконг, який в 2018-му році займав 7-у позицію. На 4-му місці Нідерланди, які повернулися в п'ятірку лідерів. На 5-му місці Швейцарія, яка з 2012 по 2017 рр. очолювала рейтинг, а в 2018 році відкотилася до 4-го місця. Замикають список по рейтингу конкурентоспроможності Конго, Ємен і Чад.

В сучасності індекс глобальної конкурентоспроможності ґрунтується на 12 сферах: рівень інституцій, інфраструктурні складові, макроекономічне становище, здоров'я та освіта, професійна підготовка, стан ринків товарів і послуг, ефективність фінансових ринків, інноваційно-технологічний розвиток. Щодо розвитку фінансового ринку Україні в контексті конкурентоспроможності, то його оцінюють за показниками, які наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Показники рівня розвитку фінансового ринку України відповідно до індексу глобальної конкурентоспроможності

Показники	2018		2019	
	Значення	Місце	Значення	Місце
Макроекономічна стабільність	-	131	-	133
інфляція	14,2	130	12,7	131
динаміка боргу	40	113	40	114
Фінансова система	-	117	-	97
внутрішнє кредитування приватного сектору	58,7	56	47,5	76
фінансування малого та середнього бізнесу	3,1	118	3,4	112
доступність венчурного капіталу	2,7	92	3	80
ринкова капіталізація	20,3	77	4	112
розмір страхових внесків	1,5	76	1,4	78
платоспроможність банків	2,8	135	3,2	131
проблемні позики	30,5	136	54,5	139
розмір кредитних ставок	-30,1	4	-30,8	1
ставка регулятивного капіталу банків	15,4	84	13,7	120
Ємність ринку	-	47	-	47
ВВП	336	49	347	48
Імпорт	56,6	42	56,8	44
Динаміка бізнесу	-	86	-	85
Інноваційна спроможність	-	58	-	60

Джерело: розроблено авторами на основі джерела [8]

Відповідно до вищезазначених показників, Україна найбільше втратила позицій за значеннями, які характеризують макроекономічну стабільність, інноваційну спроможність та розвиток фінансового ринку країни, що призвело до зниження його загального рейтингового рівня [9]. Рівень її фінансової системи і фінансового ринку в цілому спустився з 117 до 97 значення, що є дуже суттєвим і впливає на ефективність його функціонування і розвитку. Найбільшого краху зазнали показники доступності венчурного капіталу 80-е місце (-12), платоспроможність банків 131-е місце (-4). Проте Україна має досить непогані значення у кредитування приватного сектору 76-е місце (+20), ринковій капіталізації фінансового ринку 112- місце (+35), ставках регулятивного капіталу банків 120-е місце (+36). Поступово починають нарощуватися розмір страхових та інших платежів, що говорить про збільшення довіри в населення до фінансової системи.

Важливою рисою функціонування фінансового ринку в Україні є переважання кількості банківських і фінансових установ (рис. 5). Саме вони формують найбільшу частку фінансових активів і чинять великий вплив на розвиток виробництва в державі, інвестиційний клімат та загальний добробут населення [10].

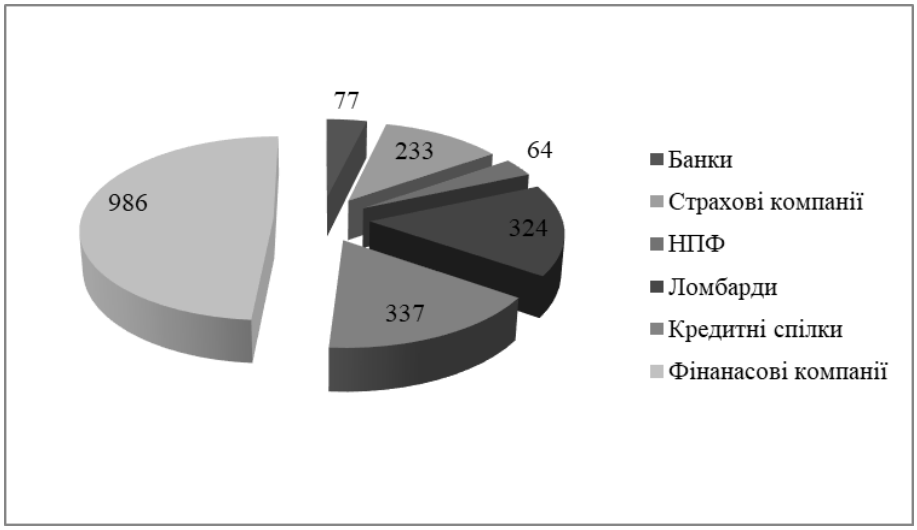

Рис. 5 Кількість фінансових установ на фінансовому ринку України в 2019 році, од.

Джерело: [11].

Водночас діяльність банківського сектору фінансового ринку України за рейтингом індексу глобальної конкурентоспроможності в 2019 році оцінюється як вкрай негативне – 141 місце зі 141 країн світу. Така ситуація склалася у результаті знецінення національної грошової одиниці (упродовж останніх років гривня втратила половину своєї вартості відносно долара США) та галопуючий рівень зростання інфляції [12].

Беручи до уваги проведене дослідження, можна сказати, що існує взаємозалежність між розвитком вітчизняного фінансового ринку та рівнем глобальної конкурентоспроможності. Чим більший індекс конкурентоспроможності, тим більш інвестиційно привабливою є країна з відсутністю державного боргу та розвиненим фінансовим ринком, який може задовольнити потреби всіх його учасників [13].

В загальному варто сказати, що фінансовий ринок залишається вразливим до можливих зовнішніх (світових) та внутрішніх (макроекономічних) факторів впливу [14]. Зовнішні чинники для економіки та фінансового ринку є дуже складними через важку політику-економічну діяльність країни, зменшення рівня торгівлі, що чинить вплив на валютний ринок та фінансову систему. Ситуація ускладнюється тим, що в Україні дуже великі зовнішні борги, галопуючий рівень інфляції та низький рівень інвестиційно-інноваційної діяльності. Всі ці наслідки спричинені такими внутрішніми та зовнішньоекономічними чинниками:

1. Нестабільність і мінливість світової фінансової системи, яка чинить вплив на розвиток національних фінансових ринків;
2. Висока конкуренція між країнами світу, та великий розрив в економічному розвитку між ними;
3. Підвищення рівня світової заборгованості держав за зовнішніми запозиченнями, що призводить до боргової взаємозалежності держав-боржників від держав-кредиторів;

4. Дестабілізація економічних процесів через масовий відтік капіталу, що призводить до зменшення стабільності курсу національної валюти та зниження золотовалютного резерву;

5. Недостатність капіталу та низький рівень професійної підготовки фахівців фінансового сектору;

6. Низькою інвестиційно-економічною активністю населення та низьким ступенем довіри до фінансових установ через недостатній рівень державного регулювання, наглядової діяльності та відсутності дієвих механізмів впливу на недобросовісних учасників;

7. Недорозвиненість вітчизняного фінансового ринку, недостатність сучасних фінансових інструментів, які б підкріплювалися сучасними інноваційно-технологічними складовими.

Беручи до уваги фактори негативного впливу на фінансовий ринок в Україні, для можливості уникнення внутрішніх і зовнішніх чинників , а також використання сучасних світових напрямів щодо залучення іноземних капіталу, доцільно здійснити наступні заходи:

1. Стимулювати інноваційно-інвестиційно діяльність в України шляхом нарощення виробництва високотехнологічних товарів та підвищення рівня інвестиційного клімату в країні, адже інвестиції в інноваційно-технологічні проекти являютьсь однією із передумов розвитку фінансового сектору та залучення іноземних інвестицій;

2. Створити умови для стабільного функціонування фінансової системи, шляхом стабілізацію макроекономічних показників, підвищення рівня платоспроможності підприємств та заощаджень домогосподарств України;

3. Формування програми розвитку та оновлення інфраструктури фінансового ринку, створення нових фінансових продуктів, розширення спектру надання фінансових послуг;

4. Створити умови для того щоб експортувати тільки готові продукти, а не сировину, що дасть змогу збільшити приплив коштів до країни та покращення стану платіжного балансу;

5. Створення додаткового органу державної влади, який дасть змогу не тільки регулювати фінансову діяльність в країні, а й зможе передчасно виявляти та ліквідовувати негативні фактори впливу на фінансовий ринок України;

6. Поступово виводити фінансовий ринок України в міжнародне економічне середовище, підвищувати рівень її конкурентоспроможності в глобальному просторі та орієнтуватися в подальшому на високо-розвинуті країни Світу [15].

Вищезазначені заходи не являються інструментами прямого впливу на розвиток і функціонування фінансового ринку, проте їх комплексне впровадження обумовить позитивні зрушення в показниках розвитку фінансового ринку України через економічне піднесення, зменшення обсягів державного боргу держави, покращення платіжного балансу, розширення можливостей співпраці з Міжнародним валютним фондом та іншими міжнародними кредитними установами [16]. У цілому державна політика має забезпечити комплексність застосування інструментів, спрямованих на забезпечення макроекономічної стабільності, стійкості фінансової системи, контроль руху фінансових потоків.

Висновки. Успішне функціонування фінансового ринку впливає на стан економіки кожної країни, так як може забезпечити потреби економіки в інвестиціях через акумулювання тимчасово вільних фінансових ресурсів. Сучасний стан функціонування фінансового ринку в Україні в умовах глобальної конкурентоспроможності є вкрай низьким, що посвідчується дослідження Всесвітнього економічного форуму. Він обумовлений такими внутрішніми та зовнішніми чинниками, як політична криза, загострення конфлікту на сході країни, галопуючими темпами інфляції, підвищенням рівня дефіциту поточного платіжного балансу, фінансовою нестабільністю та

слабкою платоспроможність реального сектору економіки і домогосподарств, а також загальним поглибленням економічної кризи.

Для того щоб Україну вивести на новий рівень розвитку та здійснення усунення негативного впливу на її фінансовий ринок необхідно сформувати програму розвитку та оновлення інфраструктури фінансового ринку країни, збільшити виробництво високотехнологічних товарів, стимулювати експорт товарів з високою часткою доданої вартості, забезпечити макроекономічну стабільність. Таким чином, в Україні потрібно розвивати всі сегменти фінансового ринку та фінансової системи країни в цілому для підвищення її рівня конкурентоспроможності на глобальному рівні.

Список використаних джерел

1. Чуницька І.І. Фінансовий ринок України: розбудова інфраструктурної компоненти: монографія. Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2017. – 332 с.

2. Довгалюк В.В. Роль фінансової глобалізації у розвитку фінансового ринку. *Ефективна економіка.*2016. №7.

3. Indicators of national accounts, 2019. *Eurostat*. URL: https://ec.europa.eu

4. Стучинська Н.П. Рівень глобалізації: кількісне обґрунтування якісних трансформацій. *Інвестиції: практика та досвід.* 2017. №10. С. 100-105.

5. Шпелюк О.Є. Вплив фінансової глобалізації на розвиток національної економіки. *Міжнародна економіка.* 2014. №1. С. 145-159.

6. Рак Р.В. Фінансова система України в контексті глобалізації міжнародної фінансово-економічної співпраці. *Гроші, фінанси, кредит.* 2014. №9(159). С. 417-424.

7. Стецько М.В. Фінансовий ринок України у контексті глобальної конкурентоспроможності. *Тернопільський національний економічний університет*. 2016. № 1. С. 158-168.

8. The Global Competitiveness Report 2018-2019. *World Economic Forum.* URL: https://www.weforum.org

9. Онищенко С.В. Фінансова глобалізація як чинник впливу на бюджетну безпеки держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2017. №2. С. 50-55.

10. Николишин І.Ю., Зізяк Н.В. Роль та значення фінансового ринку в фінансовій системі України. *Молодий вчений.* 2014. №7(10). С. 53-55.

11. Звіт Нацкомфінпослуг з 2015 року по перше півріччя 2020 року/ Національна комісія що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://nfp.gov.ua/

12. Арутюнян Р.Р. Пріоритети реформування фінансового ринку в умовах сучасної макроекономічної ситуації України. *Вісник соціально-економічних досліджень.*2016. №1(60). С. 223-229.

13. Чуницька І.І. Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів: монографія. Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2016. – 452 с.

14. Циганов С.А. Вплив глобалізації світової економіки на розвиток фінансового ринку. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право.* 2014. №3(74). С. 105-115.

15. Томнюк Т.Л. Особливості впливу світових та національних макроекономічних тенденцій на функціонування фінансового ринку України. *Ефективна економіка.*2016. №9.

16. Чуницька І.І. Розвиток фінансового ринку в Україні: глобальні виклики та переваги. *Економіка і держава*. 2015. №10. С. 40-44.

References

1. Chunits'ka I.I. Finansovyy rynok Ukrainy: razvitiye infrastrukturnoy komponenty: monografiya. Irpen "Izdatel'stvo Natsional'nogo universiteta GNS Ukrainy, 2017 - 332 s.

2. Dovgalyuk V.V. Rol "finansovoy globalizatsii v razvitii rynka. Effektivnaya yekonomika.2016. №7.

3. Indicators of national accounts, 2019. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu

4. Stuchinski N.P. Uroven "globalizatsii: kolichestvennoye obosnovaniye kachestvennykh transformatsiy. Investitsii: praktika i opyt. 2017. №10. S. 100-105.

5. Shpelyuk A.Ye. Vliyaniye finansovoy globalizatsii na razvitiye natsional'noy ekonomiki. Mezhdunarodnaya ekonomika. 2014. №1. S. 145-159.

6. Rak R.V. Finansovaya sistema Ukrainy v kontekste globalizatsii mezhdunarodnoy finansovo-ekonomicheskogo sotrudnichestva. Den'gi, finansy, kredit. 2014. №9 (159). S. 417-424.

7. Stets'ko M.V. Finansovyy rynok Ukrainy v kontekste global'noy konkurentosposobnosti. Ternopol'skiy natsional'nyy ekonomicheskiy universitet. 2016. № 1. S. 158-168.

8. The Global Competitiveness Report 2018-2019. World Economic Forum. URL: https://www.weforum.org

9. Onishchenko S.V. Finansovaya globalizatsiya kak faktor vliyaniya na byudzhetnuyu bezopasnosti gosudarstva. Nauchnyy vestnik Uzhgorodskogo natsional'nogo universiteta. 2017. №2. S. 50-55.

10. Nikolishin I.YU., Zizyak N.V. Rol' i znacheniye finansovogo rynka v finansovoy sisteme Ukrainy. Molodoy uchenyy. 2014. №7 (10). S. 53-55.

11. Otchet Natskomfinuslug s 2015 goda po pervoye polugodiye 2020 / Natsional'naya komissiya osushchestvlyayushchey gosudarstvennoye regulirovaniye v sfere rynkov finansovykh uslug. URL: https://nfp.gov.ua/

12. Arutyunyan R.R. Prioritety reformirovaniya finansovogo rynka v usloviyakh sovremennoy makroekonomicheskoy situatsii Ukrainy. Vestnik sotsial'no-ekonomicheskikh doslidzhen'.2016. №1 (60). S. 223-229.

13. Chunits'ka I.I. Regulyativnyy potentsial rynka v usloviyakh global'nykh vyzovov: monografiya. Irpen' Izdatel'stvo Natsional'nogo universiteta GNS Ukrainy, 2016. - 452 s.

14. Tsyganov S.A. Vliyaniye globalizatsii mirovoy ekonomiki na razvitiye rynka. Vneshnyaya torgovlya: ekonomika, finansy, pravo. 2014. №3 (74). S. 105-115.

15. Tomnyuk T.L. Osobennosti vliyaniya mirovykh i natsional'nykh makroekonomicheskikh tendentsiy na funktsionirovaniye finansovogo rynka Ukrainy. Effektivnaya yekonomika.2016. №9.

16. Chunits'ka I.I. Razvitiye finansovogo rynka v Ukraine: global'nyye vyzovy i preimushchestva. Ekonomika i gosudarstvo. - 2015. - №10. - S. 40-44.

Чуницька Ірина Іванівна (ORCID ID 0000-0002-9718-1332) – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансових ринків Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

Михайленко Вікторія Вікторівна – здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

УДК: 330.341.1:378.1(063)

DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.354-369

Шестаковська Т.Л.

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті досліджуються тенденції та перспективи розвитку економічних відносин між Україною та ЄС із використанням сучасних методів оцінки. Окреслено геополітичні пріоритети інтеграційної стратегії України, визначено правові аспекти відносин між Україною та ЄС, проаналізовано основні напрямки співпраці між Україною та ЄС. Обґрунтовано особливості розвитку економічної політики України в контексті інтеграції до ЄС, підтверджуючи те, що в сучасному глобальному суспільстві відбуваються трансформаційні процеси, в яких Україна бере та повинна брати участь. Також аналізуються сучасні проблеми національних стратегій інтеграції в контексті основних аспектів розвитку ЄС. Запропоновано використання економетричного методу для прогнозування ефективності співробітництва між ЄС та Україною у контексті розвитку економічної політики.

Ключові слова: *економічна політика, європейська інтеграція, розвиток.*

Шестаковская Т.Л.

ВЛИЯНИЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ НА РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ

В статье исследуются тенденции и перспективы развития экономических отношений между Украиной и ЕС с использованием современных методов оценки. Определены геополитические приоритеты интеграционной стратегии Украины, определены правовые аспекты отношений между Украиной и ЕС, проанализированы основные направления сотрудничества между Украиной и ЕС. Обоснованы особенности развития экономической политики Украины в контексте интеграции в ЕС,

подтверждая то, что в современном глобальном обществе происходят трансформационные процессы, в которых Украина принимает и должна участвовать. Также анализируются современные проблемы национальных стратегий интеграции в контексте основных аспектов развития ЕС. Предложено использование эконометрического метода для прогнозирования эффективности сотрудничества между ЕС и Украиной в контексте развития экономической политики.

Ключевые слова: *экономическая политика, европейская интеграция, развитие.*

Shestakovska T.L.

THE IMPACT OF EUROPEAN INTEGRATION ON THE DEVELOPMENT OF UKRAINE ECONOMIC POLICY

The article examines the trends and prospects for the development of economic relations between Ukraine and the EU using modern valuation methods. The geopolitical priorities of Ukraine's integration strategy are determined, the legal aspects of the relations between Ukraine and the EU are determined and the analysis of the main directions of cooperation between Ukraine and the EU is carried out. The peculiarities of the development of modern economic policy of Ukraine in the context of EU integration are systematized, taking into account the fact that in the modern global society the processes of transformation are actively taking place, in which Ukraine directly participates and should participate. The current problems of national integration strategies in the context of the main aspects of EU development are assessed. The necessity of using the econometric method to predict the effectiveness of cooperation between the EU and Ukraine on the basis of economic policy development is argued.

Keywords: *economic policy, European integration, development.*

Постановка проблеми. Питання інтеграційного вибору був важливою частиною стратегії національного розвитку України з самого початку існування країни як суверенної держави. Геополітично Україна знаходиться

між великими інтеграційними об'єднаннями: Європейським союзом (ЄС) на заході і об'єднаннями країн пострадянського простору на сході, найважливішими з яких виступають Євразійський економічний союз (ЄАЕС) і Співдружність незалежних держав (СНД). Відносини України з цими об'єднаннями з плином часу розширювалися. Тривалий час поглиблення співпраці з ЄС розглядалося України як основна стратегія розвитку, оскільки інтеграція в рамках СНД протікала повільно через складну структурну перебудову господарств країн-учасниць цього об'єднання. Дослідження впливу поглиблення інтеграції з ЄС на економіку є важливим для розробки стратегії розвитку України. Питання ускладнюється тим, що з 2013 р. в Україні триває глибока економічна криза, яка значно вплинула на зміну стартових позицій країни при вступі в глибоку і всеосяжну зону вільної торгівлі з ЄС. Підписання Угоди про асоціацію стало дійсно важливою подією в двосторонніх відносинах України та ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Особливості дослідження питань впливу євроінтеграції на розвиток економічної політики представлені у наукових доробках таких науковців: В. Геєць, А. Гончарук, В. Точилін, В. Сіденко, І. Клименко, О. Федірко, І. Ус, Л. Волощенко, І. Кобута, І. Бураковський, В Мовчан, Д. Ляпін, С. Козяков, Н. Нічай і багато інших. Значна кількість дослідників звертає увагу саме на зумовленість прогресу європейської інтеграції України важливістю побудови сучасних, демократичних політичних інститутів і розвитку ефективного громадянського суспільства: О. Бабкіна, І. Кресіна, А. Кудряченко, А. Пахарев, Г. Щедрова, Ю. Якименко та інші.

Мета статті. Стаття покликана структурувати методологічну базу для оцінки впливу європейської інтеграції на економічну політику України.

Виклад основного матеріалу. З 01.01.2016 р. вступила в дію Угода про асоціацію України із ЄС, яка умовно ділиться на дві частини – політичну та економічну. Саме економічна частина Угоди є детально відпрацьованою і

найбільш важливою в поглибленні інтеграційного співробітництва між Україною та ЄС, адже покликана дати українській економіці нові можливості для зростання і розвитку.

Доцільно ще раз підкреслити, що інтеграція між Україною та ЄС формується за моделлю асиметричною глибокій і всеосяжній зоні вільної торгівлі. Відповідно, з авторської точки зору всі зміни, які мають відбуватись в силу виконання Угоди, можна розділити на п'ять ключових напрямків:

1) формування зони вільної торгівлі товарами;

2) сприяння розширенню торгівлі послугами;

3) чітка регламентація торгівлі правами на інтелектуальну власність;

4) регламентація торгівлі саме енергоносіями й співробітництво в сфері енергетики;

5) оптимізація та підвищення ефективності законодавства України відповідно до визначених норм ЄС.

Одним з найважливіших результатів виконання Угоди має стати скасування ввізних мит, яка теоретично дозволить українським товарам потрапити до європейських ринків на більш вигідних умовах. Цьому ж має сприяти і закріплення застосування національного режиму. Однак беручи до уваги основні статті українського експорту в ЄС, суттєвих можливостей для розширення своєї присутності на європейських ринках в України не виникне.

З цілої низки сільськогосподарських товарів ЄС встановлені «квоти на імпорт», тобто граничні розміри безмитного ввезення. За оцінками експертів, під ці квоти підпадають не більше 10% українського експорту кукурудзи, 25% кондитерських виробів, 40% соків, 50% пшениці і т.д.. До захищених такою мірою в ЄС є 40 товарних позицій, тоді як на Україні всього три – свинина, м'ясо птиці та цукор. Отже, потенційно зростуть не фізичні обсяги експорту, а прибуток деяких українських сільськогосподарських експортерів. Що стосується українського сировинного експорту (руди, вугілля, деревина та ін.), то вже на момент підписання Угоди імпортні мита на велику частину

цих товарних позицій не застосовувалися. Це відноситься і до продукції металургійного комплексу.

Взаємне співробітництво в сфері енергетики між Україною і ЄС включає в себе ряд напрямків, відображених у статті 338 Угоди. Найважливішими з них, з авторської точки зору, є наступні:

1) «модернізація та поступова інтеграція визначеної електроенергетичної системи України до сучасної європейської електроенергетичної мережі, формування нової енергетичної інфраструктури з метою диверсифікації постачальників енергії»;

2) «проведення реформ на засадах правил та стандартів ЄС у контексті розвитку конкурентоспроможних, прозорих та недискримінаційних енергетичних ринків»;

3) «забезпечення сприяння енергоефективності й енергозбереження у відповідності зі встановленими стандартами ЄС»;

4) «активізація і значне посилення довгострокової стабільності та рівня безпеки торгівлі енергетичними товарами, розвідки, видобутку, проведення очищення, виробництва, транспортування, зберігання, передачі, розподілу та збуту»;

5) «взаємний вплив інвестування на сферу енергетики та встановлення привабливого стабільного інвестиційного клімату»;

6) «підтримка розвитку відновлюваної енергетики»;

7) «ефективне науково-технічне співробітництво й обмін інформацією із метою розвитку сучасних технологій».

Таким чином, в перспективі Україну чекає відповідальна робота по зміні законодавства і проведенню реформ, які повинні будуть наблизити енергетичний сектор країни до європейських стандартів.

Однією з найважливіших потенційних вигод для України може стати можливість вирішення проблеми вкрай високої фізичної та моральної зношеності основних фондів, газотранспортної системи (ГТС). За оцінками на 2009 р. більше 70% загальної довжини газопроводів і близько 80%

газоперекачувальних компресорних станцій відпрацювали понад 20 років, технічний стан більшості сховищ газу не задовольняло вимогам щодо їх експлуатації 85% основного обладнання, 62% свердловин і 84% спеціальних машин і механізмів на момент державної інвентаризації відпрацювали половину свого ресурсу. Все це проявляється в низькій ефективності роботи ГТС, великих поточних втрат при транспортуванні і високу ймовірність аварій при експлуатації.

Одним з найбільш витратних напрямків для України, швидше за все, стане гармонізація законодавства країни відповідно до норм ЄС. Найважливішим є впровадження європейських технічних стандартів у якості національних (розділ 4, глава 3, стаття 56) і максимальне зближення законодавства про санітарні та фітосанітарні заходи (розділ 4, глава 4, стаття 64). Проте, в рамках Угоди заявлено зближення законодавства і в інших сферах – державні закупівлі (розділ 4, глава 8, стаття 153), конкуренції (розділ 4, глава 10, стаття 256), статистичному обліку (розділ 5, глава 5, стаття 356), охорони навколишнього середовища (розділ 5, глава 6, стаття 363), транспорті (розділ 5, глава 7, стаття 368), електронної комунікації (розділ 5, глава 14, стаття 394), захисту прав споживачів (розділ 5, глава 20, стаття 417).

Саме введення європейських технічних стандартів в якості національних викликає найбільшу стурбованість у національних виробників. У країні функціонує безліч підприємств, які не працюють на експорт і постачають свою продукцію виключно на внутрішній ринок. Проте, з початком дії європейських стандартів всі виробники без винятку повинні будуть або впровадити їх у виробництво, або закінчити свою господарську діяльність в зв'язку з невідповідністю їхньої продукції необхідним показниками якості.

З 01.11.2014 р. українським товарам було надано пільговий режим доступу на європейські ринки. Головною перевагою часткового набуття Угодою чинності для України стало отримання торгових преференцій на

ринках країн ЄС (скасовувалися майже 95% тарифів ЄС на товари промислового виробництва і більше 80% – на продукцію сільського господарства) при збереженні своїх мит на європейські товари. Проте, очікуваного зростання експорту України в країни ЄС не відбулося.

Через несприятливе економічне і політичне становища в Україні за 2014-2015 рр. надання торгових преференцій з боку ЄС не зробило позитивного впливу на український експорт. Якщо в 2014 р. в цілому його обсяг зріс на 1,5%, а позитивну динаміку показали 16 країн з 28, то за 2015 р. таку динаміку показали лише три країни: Словенія (незначні 1,8%), Данія (15%) і Мальта (655,6%), які характеризують не стільки реальне поглиблення торговельних відносин між країнами, скільки безпрецедентну активізацію українського бізнесу в частині застосування офшорних схем. В середньому по окремим країнам падіння експорту з України склало 20-30%, а в цілому експорт в країни ЄС у 2015 р. зменшився на 23,3%. В короткостроковому періоді Україну безумовно чекають проблеми з цілим комплексом негативних ефектів, а отримання будь-яких вигод в довгостроковому періоді потребує розробки методики прогнозної оцінки ефективності виконання Угоди, враховуючи поточний стан економіки і значні фінансові проблеми України.

Результати співпраці України та ЄС у рамках Угоди про асоціацію, в першу чергу, повинні відобразитися на обсягах зовнішньої торгівлі товарами України. Для оцінки цих потенційних змін побудуємо відповідні гравітаційні моделі. Перевагою використання цього економетричного методу в нашому випадку є можливість включення до моделі фіктивної змінної, яка дозволить оцінити вплив на експорт та імпорт наявності або відсутності преференцій в торгових відносинах країни з її основними партнерами.

Модель Я. Тінбергена, запропонована ним в 1962 році, вважається класичною і має такий вигляд:

$$E_{ij} = \alpha_0 GDP_i^{\alpha 1} GDP_j^{\alpha 2} DIS_{ij}^{\alpha 3}, \quad (1)$$

де E_{ij} – обсяг експорту із країни *i* в країну *j*, грош.од..; α_0 – вільний член, константа;

GDP_i – ВВП країни *i*, грош.од.;

α_1, α_2, α_3 – індикатори, які показують, що фактори та результативна ознака не обов'язково повинні бути прямо пропорційні;

GDP_j – ВВП країни *j*, грош.од.;

DIS_{ij} – відстань між країною *i* та країною *j*, км.

Модель Х. Ліннемана має більш загальний вигляд, оскільки передбачається, що на торгівлю впливають не тільки ВВП країн і відстань між ними, а й ряд інших факторів, які можна виразити або кількісно, або шляхом введення в модель фіктивних змінних. Таким чином, застосовувана нами в подальшому модель виражається формулою (2):

$$E_{ij} = \alpha_0 GDP_i^{\alpha 1} GDP_j^{\alpha 2} POP_i^{\alpha 3} POP_j^{\alpha 4} DIS_{ij}^{\alpha 5} PREF_{ij}^{\alpha 6}, \quad (2)$$

де POP_i – чисельність населення країни *i*, чол.;

POP_j – чисельність населення країни *j*, чол.;

$PREF_{ij}$ – торговельні преференції між країнами; якщо преференцій немає то, $PREF_{ij}=0$, якщо преференції є, то $PREF_{ij}=1$

Згідно із загальноприйнятою практикою, для зручності розрахунків перетворимо формулу (2) з мультиплікативної форми в адитивну шляхом логарифмування:

$$\ln E_{ij} = \ln\alpha_0 + \alpha_1 \ln GDP_i + \alpha_2 \ln GDP_j + \alpha_3 \ln POP_i + \alpha_4 \ln POP_j + \alpha_5 \ln DIS_{ij} + \alpha_6 PREF_{ij} \quad (3)$$

Ґрунтуючись на формулі (3), приймемо за країну *i* Україну та побудуємо гравітаційні моделі експорту $\ln E_{ij}$ та імпорту $\ln I_{ij}$. При цьому будемо враховувати наступні умови:

1) в модель включаються дані по 28 країнам ЄС (в т.ч. дані по Хорватії за весь період дослідження), країнам зони вільної торгівлі СНД, країнам, частка яких у загальному експорті/імпорті України в середньому перевищує 1%. Така географічна вибірка покриває 83,2% від загальних обсягів експорту та 88% від загального обсягу імпорту в 2019 р.;

2) модель орієнтована на Україну, тобто в них не враховуються взаємні торговельні потоки країн-партнерів України;

3) період спостережень: 2012-2019 рр. (8 років);

4) в якості показника відстані між країнами, згідно з загальноприйнятою методикою, використовується відстань по прямій між столицями держав;

5) побудова моделей проводиться по панельним даними за допомогою крос-платформного програмного пакета для економетричного аналізу «Gretl».

Значення коефіцієнта детермінації даної моделі становить 80%. Таким чином, математичний опис гравітаційної моделі експорту України lnEij має наступний вигляд:

$$lnE_{ij} = -37,61+1,08lnGDP_i+8,21lnPOP_i+0,24lnPOP_j–1,49lnDIS_{ij}+0,52PREF_{ij} \quad (4)$$

Тестування побудованої моделі на гетероскедастичність також виявило її наявність. Побудуємо модель lnIij з поправкою на гетероскедастичність.

Значення коефіцієнта детермінації даної моделі становить 86%. Таким чином, математичний опис гравітаційної моделі імпорту України lnIij має наступний вигляд:

$$lnI_{ij}=-30,45+1,21lnGDP_i+0,63lnGDP_j+6,17lnPOP_i+0,33lnPOP_j1,42lnDIS_{ij}+0,42PREF_{ij} \quad (5)$$

Спрогнозуємо обсяги зовнішньої торгівлі України на 2020 р. виходячи з таких змін в наявності преференційних режимів торгівлі:

1) скасування преференцій в двосторонній торгівлі між Україною та Росією;

2) наданням європейським товарам преференційних умов доступу на український ринок.

Відзначимо, що через високу непередбачуваність поточних трендів адекватне прогнозування можливо тільки в короткостроковому періоді.

В результаті розрахунків на основі побудованих автором моделей (4) і (5) можливих обсягів зовнішньої торгівлі України з вибраними країнами на 2020 р. були отримані наступні прогнози:

1) падіння експорту в країни – основні партнери, в порівнянні з 2019 р. складе 13,3% (з 31,7 млрд. дол. США до 27,5 млрд. дол. США);

2) падіння імпорту з країн – основних партнерів, у порівнянні з 2019 р. складе 8% (з 32,6 млрд. дол. США до 30 млрд. дол. США);

3) зростання експорту в країни ЄС в порівнянні з 2019 р. складе 2,8% (з 13 млрд. дол. США до 13,4 млрд. дол. США);

4) зростання імпорту з країн ЄС у порівнянні з 2018 р. складе 30,4% (з 15,3 млрд. дол. США до 20,1 млрд. дол. США);

5) відновлення преференційних умов торгівлі з Росією може збільшити обсяги українського експорту на 2,1 млрд. дол. США (6,6%), імпорту – на 2,3 млрд. дол. США (1%).

На основі проведених розрахунків можна зробити кілька важливих висновків. По-перше, в цілому в 2020 р. буде спостерігатися подальше падіння обсягів української зовнішньої торгівлі (особливо – експорту). По-друге, прогнозується зростання обсягів зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС (особливо – імпорту). По-третє, скасування преференційного режиму у взаємній торгівлі між Україною та Росією серйозно вплине на зміну загальних обсягів зовнішньої торгівлі України (особливо – на експорт).

Можливості розширення експорту України досить обмежені. Односторонній режим преференцій у відносинах України та ЄС діяв і в 2019 р, проте ефект, досягнутий відкриттям європейських ринків для українських товарів, був повністю знівельовано колосальним падінням економіки країни. Тому первинним завданням для української економіки є досягнення докризових обсягів експортних поставок, чому може сприяти взаємне зняття торгових бар'єрів. У будь-якому випадку, не слід очікувати значного зростання експорту.

Існує теоретична загроза різкого збільшення імпорту, пов'язана з відкриттям національного ринку для європейських виробників. Однак з практичної точки зору це навряд чи станеться. Справа в тому, що гравітаційна модель не враховує фактор зниження платоспроможності українського населення. Навіть якщо відбудеться істотне збільшення кількості товарів європейського виробництва, через різку девальвацію національної валюти ціни на них значно виростуть. Населення ж України, в свою чергу, не має достатньо коштів для покупки не тільки дорогих товарів, а й товарів середнього класу. За даними Державної служби статистики України, в 2018 р. 9,4% населення мали дохід нижче прожиткового мінімуму. Слід врахувати, що темпи зростання прожиткового мінімуму абсолютно не відповідають темпам зростання індексу споживчих цін. Наприклад, в 2017 р. прожитковий мінімум збільшився на 5,6% на тлі зростання цін в 12,1%. У 2018 р. зростання цін щодо 2017 р склав 48,7%, тоді як прожитковий мінімум за рік піднявся всього на 13,1%. Це означає, що за підсумками 2017 р значно збільшилася частка населення з низькими доходами. В кінцевому підсумку, в короткостроковій і середньостроковій перспективі європейські виробники будуть мало зацікавлені в такому широкому збільшенні обсягів експорту в Україну.

Співпраця України і ЄС є асиметричним з огляду на те, що партнери відрізняються не тільки розмірами і рівнем розвитку економіки, а й тим, яку роль грають один для одного. Тому слід враховувати, що теоретично від впровадження Угоди про асоціацію Україна повинна отримати відносно більше переваг, ніж ЄС. Очікувані ефекти реалізації положень Угоди та авторська оцінка можливостей їх реалізації в поточних кризових умовах представлені в табл.1.

Однією з найважливіших тенденцій 2020-2023 рр., швидше за все, залишиться падіння обсягів промислового виробництва. Якщо в 2016 році частка промисловості в структурі економіки України становила 29%, то до 2018 року вона впала до 24,4%. Порушення виробничого ланцюжка «вугілля-

кокс-метал» призводить до скорочення обсягів виробництва у провідній металургійній галузі.

Таблиця 1

Теоретичні ефекти інтеграції України з ЄС та можливості їх реалізації на практиці

Теоретичний ефект	Очікувана реалізація теоретичного ефекту на практиці після підписання Угоди про асоціацію	Авторська оцінка можливості реалізації очікуваного ефекту на практиці
Ефект «розширення торгівлі»	- розширення номенклатури високоякісних товарів європейського виробництва на внутрішньому ринку; - збільшення експорту товарів і послуг в ЄС	1) Малоймовірне значне розширення обсягів імпорту з причин: - скорочення попиту на внутрішньому ринку; - зниження купівельної спроможності населення; - зростання цін на імпортні товари через девальвацію національної валюти. 3) Імпортовані товари, швидше за все, будуть заміщати неконкурентоспроможними товарами національного виробництва. 2) Неможливість розширення торгівлі продукцією обробної промисловості через її низьку конкурентоспроможність. 3) Слабке розширення торгівлі сільськогосподарськими товарами через існування «квот на імпорт».
Ефект «активізації інвестицій»	-поліпшення інвестиційного клімату, внаслідок чого виростуть обсяги зарубіжних інвестицій в економіку України	1) Поточний стан інвестиційного клімату сприяє відтоку капіталу з України. 2) Малоймовірна зацікавленість у інвестуванні в економіку України інших країн. 3) В довгостроковій перспективі можливо переміщення європейських ресурсномістких виробництв територіально ближче до українських підприємств добувної промисловості, проте складно оцінити раціональність такого переміщення
Ефект «масштабу»	- скасування мита буде сприяти збільшенню обсягів виробництва; - витрати на виробництво знижуватимуться завдяки «Ефекту масштабу»	1) Поточний кризовий стан промислового комплексу не сприятиме значному розширенню обсягів виробництва. 2) Малоймовірно значне розширення виробництва неконкурентоспроможних товарів обробної промисловості через низький попит на них в європейських країнах. 4) Малоймовірно значне розширення виробництва продукції сільського господарства через існування «Квот на імпорт».
Ефект «зростання	- відкриття європейськими	1) Складно передбачити, наскільки європейські компанії будуть зацікавлені в перенесенні

зайнятості»	компаніями виробничих підрозділів на території України; - визнання українських дипломів і кваліфікацій на території ЄС; - полегшення міграції українських громадян на території ЄС.	виробництв на територію Україна в умовах поточного кризового стану економіки. 2) В тексті Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС немає прямих посилань на полегшення міграційного режиму або визнання українських кваліфікацій; є тільки посилання на можливість включення цих питань до порядку переговорів щодо подальшого поглиблення співпраці.
Ефект «збільшення продуктивності»	переоснащення та модернізація національного виробництва	У поточних кризових умовах в українських підприємств практично немає фінансових можливостей переоснащення і модернізації виробництва.
Ефект «збільшення доходів»	1) Зниження цін на продукцію європейського виробництва. 2) Збільшення доходів населення через дію ефекту «збільшення зайнятості».	Зниження доходів населення через девальвацію національної валюти, зростання цін і тарифів на комунальні послуги.

Діючі підприємства відчувають перебої в поставках сировини і вивезення готової продукції. Спостерігається різкий спад обсягів виробництва в галузях, де була розвинена кооперація, зокрема в машинобудуванні. Виробництво у вугільній промисловості тільки за 2017 р. скоротилося на 35%, а в хімічній – на 36% .

Такі негативні тенденції відбуваються піж дією сукупності факторів, які сприяють і перешкоджають розвитку промисловості в країні. З одного боку, існує теоретична ймовірність перенесення деяких європейських виробництв в Україну через відносно низьку вартість праці. З іншого боку, як уже згадувалося вище, європейські виробники будуть мало зацікавлені у розширенні виробництва в умовах скорочення попиту. Крім того, великі ризики неповернення вкладених інвестицій.

Існують і інші фактори. Українським виробникам доведеться переходити на європейські стандарти якості продукції, а це вимагає значних фінансових витрат. Більшості підприємств необхідно провести практично повну модернізацію виробництва і навчити персонал працювати з новими

технологіями. Потенційно Угода розширює можливості доступу підприємств до європейських кредитів, однак багато виробників знаходяться на межі банкрутства і, відповідно, є високоризиковими, тому навряд чи зможуть взагалі претендувати на отримання європейських кредитів, не кажучи вже про неможливість отримання будь-яких кредитних пільг. Спостерігається тенденція до збільшення експорту країни в бік торгівлі товарами низького рівня обробки. ЄС же в цілому більше зацікавлений в збереженні сировинної спрямованості українського експорту.

Ймовірно, в 2020-2023 рр. продовжаться складності із залученням інвестицій в економіку України, як до державного, так і в приватний сектор. Інвестори не зацікавлені вкладати в країну по ряду причин: це і високий ризик втрати вкладень, високий рівень корупції, непередбачуваність економічного та політичного клімату. Одночасно зі зменшенням притоку інвестицій в економіку України, ймовірно, продовжиться відтік національного капіталу за кордон.

Не можна не згадати і негативні соціальні тенденції. Триваюче погіршення стану економіки України призведе до зростання безробіття, який в свою чергу спровокує новий виток еміграції. Понад 300 тис. чол. в 2018 р. емігрували в ЄС, в основному в Польщу, Чехію, Германію. В цілому, ймовірно, обсяги еміграції будуть збільшуватися. Причому спостерігається тенденція переходу тимчасової трудової міграції, орієнтованої на повернення в Україну, в міграцію постійну. Також негативний вплив на чисельність населення, особливо молодого і працездатного, має проведення військових дій.

Вищевикладене дає нам можливість зробити висновок, що у поточних умовах української економічної реальності, особливо в короткостроковій перспективі, навряд чи відбудеться суттєве розширення співпраці між Україною і ЄС, не дивлячись на те, що підписана Угода створює для цього необхідні умови.

Висновки. Актуальність розробки інтеграційної стратегії України насамперед спричинена намаганнями нашої держави відповідати встановленим вимогам світової економічної та політичної системи, й пошуком додаткових засобів щодо протидії загрозам у сфері національної безпеки. Саме геополітичне положення та тривала історія співробітництва із європейськими країнами перш за все зумовлюють інтерес України в участі у інтеграційних процесах на східному європейському континенті. Однак, проведене дослідження результатів виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС приводять нас до наступних підсумків. По-перше, не створені передумови для зростання української економіки і поліпшення рівня життя її населення. По-друге, вступ Угоди в повну силу поки не призвело до поліпшення умов господарювання для України. По-третє, важливе значення для сприятливого економічного розвитку країни має стабілізація і врегулювання внутрішніх політичних та військових конфліктів.

Список використаних джерел

1. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. *Official Journal of the European Union*. URL: http://eeas.europa.eu/ukraine/docs/association_agreement_ukraine_2014_en.pdf/

2. Plummer M.G. Methodology for Impact Assessment of Free Trade Agreements *Philippines: Asian Development Bank*. 2010. Pp. 87-89.

3. Tinbergen J. Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy. *New York: Twentieth Century Fund*. 1962. Pp. 262-266.

4. Troyekurov I.S. Gravity models of foreign trade of the BRICS countries. News of Saratov University. New episode. *Economy Series. Control. Right*. 2014. T.14, No.1, Part 2: Pp.133-142.

5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.u

6. Dabrowski M. The Free Trade Agreement between the EU and Ukraine: Conceptual Background, Economic Context and Potential Impact: CASE Network Studies & Analyses. *Warsaw: CASE – Center for Social and Economic Research*. 2012. P. 23.

7. The World Factbook. Official Site of the Central Intelligence Agency. URL: https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/up.html

References

1. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. *Official Journal of the European Union*. Available at: http://eeas.europa.eu/ukraine/docs/association_agreement_ukraine_2014_en.pdf/

2. Plummer M.G. (2010). Methodology for Impact Assessment of Free Trade Agreements *Philippines: Asian Development Bank*: 87-89.

3. Tinbergen J. (1962). Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy. *New York: Twentieth Century Fund*: 262-266.

4. Troyekurov I.S. (2014). Gravity models of foreign trade of the BRICS countries. News of Saratov University. New episode. *Economy Series. Control. Right*. -T.14, No.1, Part 2: 133-142.

5. Statistical information. The official website of the State Statistics Service of Ukraine. Available at: http://www.ukrstat.gov.u

6. Dabrowski M. (2012). The Free Trade Agreement between the EU and Ukraine: Conceptual Background, Economic Context and Potential Impact: CASE Network Studies & Analyses. *Warsaw: CASE – Center for Social and Economic Research*: 23.

7. The World Factbook. Official Site of the Central Intelligence Agency. Available at:https://www.cia.gov/library/publications/resources/theworldfactbook/geos/up.html

Шестаковська Тетяна Леонідівна (ORCID ID 0000-0002-8098-8439) – доктор наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління та менеджменту організацій Національного університету «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів).

УДК 353.1/477(4-01)
DOI 10.33244/2617-5940.1-2.2020.370-384

Щербак Н.В.

ЗДІЙСНЕННЯ МОНІТОРИНГУ ТА АНАЛІЗУ ВПЛИВУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ (В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ)

Досліджено актуальні питання розробки та упровадження інструментів моніторингу та аналізу впливу державної політикина діяльність органів державної влади.Дано визначення моніторингу як процедури аналізу політики, призначеної для отримання інформації пропричини та наслідки публічної політики. Моніторинг дозволяє описати співвідношення між діямиполітики та їх результатами, є первинним джерелом відомостей про здійснення політики.Аргументовано, що особливого значення набуває використання цих інструментів в умовах реалізації реформи державного управління.Всебічно проаналізовано питання причини виникнення та історичної еволюції загаданих інструментів як в Україні, так і в зарубіжних країнах. Обґрунтовано, що система моніторингу та аналізу впливу державної політики повинна мати зворотний зв'язок з питаннями щодо поліпшення реалізації, нагляду та реформування законодавства. Ураховуючи вищевикладене, зазначено, що суб'єкти законодавчої ініціативи мають включати до нових законопроєктів положення, які визначають процедури зворотного зв'язку.На основі проведеного дослідження вироблено практичні рекомендації щодо упровадження інструментів моніторингу та аналізу впливу державної політики у діяльність органів державної влади, зокрема Верховної Ради України та її Апарату.

Ключові слова: *моніторинг, державна політика, аналіз впливу, аналіз політики, державне управління, реформа, модернізація, парламент, уряд.*

Щербак Н.В.

ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ МОНИТОРИНГА И АНАЛИЗА ВЛИЯНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ (В УСЛОВИЯХ РЕАЛИЗАЦИИ РЕФОРМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ)

Исследованы актуальные вопросы разработки и внедрения инструментов мониторинга и анализа влияния государственной политики на деятельность органов государственной власти. Дано определение мониторинга как процедуры анализа политики, предназначенной для получения информации о причинах и последствиях публичной политики. Мониторинг позволяет описать соотношение между действиями политики и их результатам, является первичным источником сведений об осуществлении политики. Аргументировано, что особое значение приобретает использование этих инструментов в условиях реализации реформы государственного управления. Все сторонне проанализирован причины возникновения и исторической эволюции упомянутых инструментов как в Украине, так и в зарубежных странах. Обосновано, что система мониторинга и анализа влияния государственной политики должна иметь обратную связь с вопросами по улучшению реализации, надзора и реформирования законодательства. Учитывая вышеизложенное, указано, что субъекты законодательной инициативы должны включать законопроект положения, определяющие процедуры обратной связи. На основе проведенного исследования сделано практические рекомендации по внедрению инструментов мониторинга и анализа влияния государственной политики в деятельность органов государственной власти, в частности Верховной Рады Украины и ее аппарата.

Ключевые слова: *мониторинг, государственная политика, анализ влияния, анализ политики, государственное управление, реформа, модернизация, парламент, правительство.*

Shcherbak N.V.

REALISATION OF THE MONITORING AND THE IMPACT ANALYSIS OF THE STATE POLICY (IN THE FRAMEWORK OF PUBLIC ADMINISTRATION REFORM IMPLEMENTATION)

The article provides a deep analysis of the issues related to the development and further implementation of the tools of monitoring and the impact analysis of the State policy in the activity of the State bodies.

It is defined monitoring as a policy analysis procedure devoted to the data accessing on the reasons and consequences of the State (public) policy.

It is underlined that monitoring and impact analysis of the State policy are well-known in Europe and in the world tools. They are recommended by the international and European organizations for the implementation in all public institutions in order to increase their effectiveness and to improve the decision-making process.

It is noted that monitoring allows to describe the correlation (ratio) between the policy actions and the policy results that represent primary data source for policy implementation. It is explained that the system of monitoring and impact analysis of the State policy should include in the new bills the provisions which determine the feedback procedures.

On the basis of the conducted research, it is presented the practical recommendations regarding further implementation of the tools of monitoring and impact analysis of the State policy in the activity of the State bodies, in particular Verkhovna Rada of Ukraine and its Apparatus.

Keywords: *monitoring, State policy, impact analysis, policy analysis, public administration, reform, modernization, Parliament, Government.*

Постановка проблеми. В умовах реалізації реформи державного управління постають нові завдання, по’вязані з удосконаленням функціонування органів державної влади (зокрема, Верховної Ради України

та її Апарату), а також розбудови їх кадрового та інституційного потенціалу відповідно до європейських стандартів та кращих практик інших країн.

Враховуючи основні положення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII, у лютому 2016 року Місія Європейського парламенту з оцінки потреб розробила і презентувала Доповідь та Дорожню карту щодо підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України, окремі рекомендації якої безпосередньо стосуються питань удосконалення взаємодії між Урядом та Парламентом, зокрема з питань моніторингу та аналізу впливу державної політики [5]. Одночасно Постанова Верховної Ради від 17 березня 2016 року «Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України» [7], прийнята на підставі рекомендацій Місії Європейського парламенту, задекларувала пріоритетні напрями проведення внутрішньої реформи, розбудови кадрового та інституційного потенціалу Українського Парламенту та його Апарату. У зв'язку з цим одним із найбільш важливих завдань має стати удосконалення законодавчого процесу. Важливим інструментом для досягнення цього завдання має стати використання інструментів моніторингу та аналізу впливу державної політики.

Одночасно слід зазначити, що важливим чинником для упровадження інструментів моніторингу та аналізу впливу державної політикиу діяльність усіх органів державної влади стало ухвалення нової редакції Закону України «Про державну службу» [6], Стратегії реформування державного управління України, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 року № 474-р [8].

В умовах реалізації широкомасштабної реформи державного управління та парламентської реформи як перед законодавчою, так і виконавчою гілками влади постають нові виклики, по'вязані з питаннями підвищення ефективності їх діяльності, покращення якості прийнятих рішень, удосконалення законодавчого процесу тощо. Разом з тим,

зарубіжний досвід та кращі практики інших країн свідчать про те, що інструментимоніторингу та аналізу впливу державної політики можуть стати дієвим інструментом для вирішення цих та інших проблем, а також покращення діяльності усіх органів державної влади в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В останні роки питанням моніторингу та аналізу впливу державної політики управлінні почала приділятися значна увага як з боку науковців, так і практиків. Істотний внесок у дослідження цих та інших питань проблем зробили В. Бакуменко, М. Білинська, О. Босак, М. Газізов, Р. Герцог, В. Гошовська, Б. Гурне, Д. Записний, М. Канавець, Ю. Кальниш, О. Кілієвич, В. Князєв, О. Копиленко, В. Костицький, Ю. Лихач, А. Малюга, Ж. Марку, В. Мироненко, Н. Нижник, Е. Рахімкулов, О. Руденко, В. Толкованов, В. Тертичка та ін. Одночасно питання більш ефективного використання інструментів моніторингу та аналізу впливу державної політики в діяльності різних органів державної влади залишається ще недостатньо вивченою. У зв'язку з цим та з урахуванням завдань широкомасштабної реформи державного управління та парламентської реформи, що реалізуються на сьогодні в Україні, є актуальним та необхідним завданням продовжити вивчення різних інструментівмоніторингу та аналізу впливу державної політики, а також розробки практичних рекомендацій щодо його практичного застосування у діяльності органів державної влади, зокрема Верховної Ради України та її Апарату.

Дослідження наукою державного управління таких питань, як моніторинг та аналіз впливу державної політикиє досить складним та комплексним завданням. По-перше, наука державне управління – це досить нова галузь у спектрі гуманітарного циклу української науки; вона не просто є міждисциплінарною, а є новою в силу тих кардинальних змін, які відбуваються у посттоталітарному суспільстві. По-друге,українські політики та державні службовці тільки вчаться активно використовувати у своїй поточній діяльності інструменти моніторингу та аналізу впливу державної

політики, зокрема в процесі реалізації реформи державного управління.Слід констатувати, що згадані інструменти досі залишаються маловідомимияк для управлінців, так і для більшості українських громадян, що значно ускладнює його подальше впровадження у діяльність органів державної влади.

Мета статті. Метою статті є дослідження інструментівмоніторингу та аналізу впливу державної політики, а також особливостей їх упровадження в органах державної влади в умовах реалізації реформи державного управління.

Виклад основного матеріалу.У демократичному суспільстві методи прийняття рішень на вирішення тих чи інших суспільних проблем і, відповідно, на забезпечення виконання тієї чи іншої політики, є інструментом залучення якомога ширшого кола експертів та громадськості до процесів формування публічної політики. У свою чергу, прийняття будь-якого рішення – управлінського чи політичного – для його належної легітимації має відбуватися відповідно до певних попередньо встановлених і для всіх прийнятних правил і процедур [20]. Одним із найважливіших етапів цього комплексу процедур є аналіз політики, метою якого є напрацювання оптимального рішення задля вирішення тієї чи іншої суспільної проблеми.

У філософській літературі термін «політика» (грец. πολιτικά — мистецтво управління державою) з'явився з однойменним трактатом Аристотеля про державу та засади теорії врядування (335-322 до н.е.). До кінця XIX ст. термін використовувався майже виключно в стосунку до ієрархічно-владних відносин у відповідному територіальному формуванні, взаємодії тих, хто наділений владними повноваженнями і тих, хто залежить від здійснення цих повноважень. По суті, аристотелівські уявлення про державу, як формування, яке складають п'ять суспільних прошарків (чиновництво, військо, торговці, ремісники та селяни) залишалося домінуючим [1].

Аналітики політики і практики почали виявляти цікавість до питання впровадження обраного варіанту вирішення проблеми (альтернативи) тільки

через деякий час після загального визнання аналізу публічної політики як міждисциплінарного аналітичного методу. Справа в тому, що спочатку дослідники надто ретельно концентрувалися на власне предметі дослідження, тобто проблемі. Відповідно, головним завданням вони вважали знайти такий варіант вирішення проблеми, який би вирішував сформульовану проблему, задовольнив усіх або принаймні більшість зацікавлених сторін (стейкхолдерів), був найбільш оптимальним і (бажано) економічним.Разом з тим, слід зазначити, що згадане питання набуває особливого значення в умовах здійснення законопроектної роботи та реалізації законодавчого процесу.

На думку деяких дослідників[10; 11; 12; 14; 15], процес розробки законопроєктів має дотримуватися чіткої послідовності: аналіз – звіт про результати аналізу – написання законопроєкту. Тому після того, як на підставі аналізу альтернативних варантів розв'язання соціальної проблеми прийнято рішення, наступний виклик для розробника законопроєкту – «перевести» обране рішення в проєкт відповідного нормативно-правового акту. Кожен законопроєкт є втіленням варіанту вирішення конкретної проблеми.

Однак положення, прописані в законах чи нормативно-правових актах, не завжди досягають бажаного результату зміни шляхом спроби регламентувати (регулювати) поведінку посадових осіб – виконавців. Деякі дослідники [9] зазначають, що крім поведінкових аспектів виконавців, слід звертати увагу й на те, що сама альтернатива нової або зміненої політики може бути неефективною (невдалою), що зумовлює перегляд попередніх висновків щодо оптимальності обраної альтернативи. Або ж в динаміці впровадження можуть виявитися чи з'явитися фактори, що були або випущені з аналізу або виникли вже після того, як усі попередні стадії до впровадження альтернативи були пройдені.

У випадку невдачі упровадження альтернативи аналітики політики і їх політичні куратори (адепти) зазвичай кивають на несприятливі обставини,

невдалий збіг обставин або інші суб'єктивні зовнішні фактори. В українському політикумі вже з два десятки років побутує традиція посилатися на несприятливі початкові обставини, що в іронічному контексті персоніфікуються з попередньою владою, так званими «попередниками». Слід зазначити, що найчастіше нова чи реформаторська альтернатива страждає, поза індивідуальними поведінковими факторами, від таких чинників:

- неякісної, неповної, невідповідної інформації;
- невірного аналізу існуючих даних і мотивації/прерогатив стейкхолдерів;
- нереалістичних припущень.

Способом боротися з цими перешкодами є сумлінне дотримання правил аналізу, детально описаних у попередніх розділах. Наприклад, у випадку відсутності реальної інформації і даних про прояви і маніфестації визначеної проблеми слід використовувати методи достовірного статистичного аналізу і екстраполяції, правил статистичної вибірки і репрезентативності, перевірки джерел і використання надійних методів статистичної обробки та аналізу отриманих даних. Припущення слід базувати на перевірених методологічних засадах і періодичному тестуванні за допомогою новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

Особливу увагу слід звернути на перешкоди на шляху впровадження обраних альтернатив вирішення проблеми. Такі перепони, окрім зазначених вище вад аналізу чи поведінкового впливу особистості посадовця, можуть цілком реально бути зовнішніми, тобто такими, що перебувають поза межами впливу виконавчого органу чи сфери політики, яка зазнає реформування. Наприклад, холодна весна і періодичні ранкові заморозки протягом березня-квітня можуть зашкодити сільськогосподарському проекту впровадження інновацій на фруктово-ягідних середніх і малих фермерських господарствах, оскільки призведуть до низького врожаю окремих культур. Ця перешкода проста, оскільки кліматичні умови є більш-менш сталими у

розрізі довготермінового планування. Вона вирішується через планування впровадження реформи протягом довшого періоду часу і збору перевірених даних протягом встановлених періодів часу.

Для впровадження реформи необхідний певний час (адаптація, досягнення розуміння цілей реформи тощо), достатні ресурси, а також належна статистична аналітика і підзвітність. Стосовно ресурсів, мова йде не тільки про фінансову підтримку, але й адміністративний ресурс (повноваження органів-виконавців рішень) і людський ресурс (належний рівень освіти і знань).

Важливим завданням є розробка різних компонентів ефективного рішення. Цей процес включає такі складові:визначення причин проблемної поведінки;оцінку можливих наслідків законопроєкту; зменшення негативних наслідків;організацію та застосування результатів бюджетної оцінки та експертизи;вибір та структуризацію відповідного органу-виконавця;забезпечення можливостей для виконання закону його адресатами;підвищення ймовірності виконання закону його адресатами.Після розробки всіх цих компонентів рішення автор законопроєкту може перейти від визначених програмних заяв до переліку конкретних приписів, заборон та дозволів. Багато авторів законів та нормативно-правових актів починають розробляти технічні положення одночасно з розробкою рішення. Інші розробляють усі компоненти рішення перш, ніж перейти до процесу технічного проєктування («написання»). Деякі автори проєктів самостійно розробляють закон або нормативно-правовий акт, інші звертаються за допомогою до фахівців. Незалежно від обраного підходу, автор проєкту має переконатися, що його документ містить усі потрібні компоненти.

Разом з тим, слід зазначити, що оцінювання пов’язане з наслідками втілення політики в життя, тож важливо не прив’язувати його намертво до останнього етапу циклу політики, тобто його впровадження. Розпочинати оцінювання слід на стадіях вибору варіанта дій (альтернативи) і обов’язково під час розробки плану впровадження обраної альтернативи. Види необхідної

інформації потрібно конкретизувати і описати заздалегідь. Ступінь, до якого варіант вибору дає змогу оцінити політику, може слугувати одним з критеріїв вибору. Нарешті, підхід з аналізу політики до оцінювання не просто пов'язаний із здійсненням коректного у технічному сенсі оцінювання; у ньому слід враховувати те, як аналізуються й використовуються результати оцінювання.

Передумовою повнозначного оцінювання та суттєвим елементом успішного впровадження альтернативи є специфікація діяльності, пов'язаної з реалізацією політики, та виявлення її можливих наслідків. Це не просто справа попередньої специфікації, а об'єкт безперервного моніторингу. Політика може швидко відійти від попереднього задуму, обслуговувати не тих клієнтів, а державні чиновники можуть виконувати діяльність, відмінну від попередньо запланованої (або не виконувати взагалі ніякої). Оцінювання програми з позицій її початкових цілей може привести до висновку про її неспроможність, але цей висновок видається хибним, оскільки початковий задум політики насправді може бути не реалізованим через низку причин, зазначених у попередній частині.

Щодо законодавства чи нормативно-правових актів як інструментів впровадження політики, слід зазначити, що жоден закон або нормативно-правовий акт не працює досконало і не вирішує проблему повністю. Навіть якщо рішення є досконалим в момент його прийняття або реалізації, обставини змінюються і виникає нова проблемна поведінка. До тих пір, поки розробники не спланують адекватну систему моніторингу та оцінювання і не включать положення про структуру цієї системи в закони або нормативно-правові акти, міністерствам і контролюючим та наглядовим органам буде не вистачати інформації, необхідної для забезпечення підзвітності.

Таким чином, механізми контролю та зворотного зв'язку повинні давати народним депутатам України та працівникам Апарату Верховної Ради України змогу з'ясувати, чи справді закон після ухвалення спонукатиме до вказаної в ньому поведінки й справлятиме потрібний вплив.Без даних

моніторингу та оцінювання розробники законодавства і комісії з реформи законодавства не мають основи для здійснення раціональних поліпшень законодавства та його нормативно-правових актів. А без цих даних державна влада не може виконувати свої обов'язки ефективно, результативно і справедливо.

Важливим завданням є вибір найкращого типу системи моніторингу. Сліл зазначити, що ефективна система моніторингу надає дані, як виконавча влада, наглядові органи та розробники і реформатори законодавства виконують свої обов'язки. Власне демократія, в найширшому сенсі слова, становить гігантську, хай і не завжди чітко налагоджену, систему контролю та оцінки якості. Слід зауважити, що однією з функцій парламенту є контрольна, проте для систематичного чи надійного моніторингу нерідко виявляється більш корисним «вбудувати» в законопроєкт механізми для забезпечення моніторингу нового закону і звітування про його результати[9].

Пріоритетним завданням є також розробка критеріїв і процедур для оцінки даних, отриманих за допомогою моніторингу. Для побудови ефективного процесу оцінки даних розробниками закону необхідно забезпечити чіткі критерії та процедури оцінювання даних, отриманих за допомогою моніторингу.

В цілому моніторинг не означає лише збір/нагромадження даних. Він потребує прийняття рішень з приводу того, до яких дій слід вдатися, якщо діяльність надміру відхиляється від наперед визначених цілей і завдань. Таким чином, моніторинг стосується контролю та реалізації влади. Усвідомлення цього факту особами, причетними до здійснення політики, є необхідним для виконання функцій контролюючого органу влади.

Висновки. Аналіз політики – це діяльність зі створення знань про процес вироблення політики й у ході цього процесу. Створюючи знання про процес вироблення політики, аналітик політики (державний службовець) вивчає причини, наслідки й дієвість альтернатив публічної політики й державних програм.

Важливо розрізняти цільові групи та бенефіціантів політики. Часто це різні об’єкти: наприклад, при здійсненні фінансової політики зміна податкової системи може бути спрямованою на середніх і малих підприємців, а виграють від цього, серед всіх інших, пенсіонери, на яких ці зміни безпосередньо не спрямовані. Крім того, слід враховувати,що з плином політики бенефіціанти можуть стати цільовою групою (наприклад, для політики розвитку малого бізнесу безробітні, що отримують за рахунок оподаткування допомогу по безробіттю, можуть відкрити свої підприємства і стати цільовою групою.)

Моніторинг - це процедура аналізу політики, призначена для отримання інформації пропричини та наслідки публічної політики. Він дозволяє описати співвідношення між діямиполітики та їх результатами, є первинним джерелом відомостей про здійснення політики.

Інформація про якість і результативність політики допомагає виявити проблемнуситуацію, сформулювати проблему та розробити нову політику чивнести корективи в ужездійснювану.Системи моніторингу та оцінки повинні мати зворотний зв’язок з поліпшенням реалізації, нагляду та реформування законодавства. Розробники закону можуть включати положення, які визначають ці процедури зворотного зв’язку.Для покращення процесу розробки і реформування національного законодавства можна рекомендувати такі дії:

- встановити часові інтервали для перегляду законодавства та його нормативно-правових актів;
- створити центральну базу даних або комісію, в яку зацікавлені сторони або виконавчі органи можуть представити дані про конфлікти закону або нормативно-правових актів;
- призначити робочу групу або комісію з розгляду закону і рекомендувати внести зміни в міру необхідності.

Список використаних джерел

1. Гошовська В.А., Мироненко П.В., Босак О.З. Аналіз державної політики та прийняття управлінських рішень: навч.-метод. посіб. –К.: НАДУ, 2010. –88 с.

2. Гурне Б. Державне управління / Б. Гурне; пер. з фр. В. Шовкуна. – К. : Основи, 1993. – 165 с.

3. Державна політика: аналіз та механізми впровадження // О.І.Кілієвіч, В.В.Тертичка. –К.: НАДУ, 2009. – 88с.

4. Державне управління : словник-довідник / [уклад. В. Бакуменко]. – К. : УАДУ, 2002. – 228 с.

5. Доповідь та дорожня карта щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України. Підготовлено з оцінки потреб під головуванням П. Кокса, Президента Європейського Парламенту у 2002-2004 роках. Брюсель, 2016 р., 89 с. - Режим доступу: https://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20160301RES16508/20160301RES16508.pdf. - Назва з екрану.

6. Закон України "Про державну службу" від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19. – Назва з екрану.

7. Постанова Верховної Ради від 17 березня 2016 року “Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України”. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-19. – Назва з екрану.

8. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474-р «Деякі питання реформування державного управління України». - Режим доступу: Режим доступу: http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28993.pdf. – Назва з екрану

9. Розробка проектів нормативно-правових актів відповідно до методики вирішення проблем // Т. Фулей, Л. Лукас, Л. Сайц. – К.: ПСП-ІІ, 2012. – 180 с.

10. Anderson, J.E. 1975. Public Policymaking: An Introduction. Houghton Mifflin, Boston.

11. Guide to Policy Analysis. Turin, European Training Foundation, 2018, 170 p.

12. Kingdon, John W. "Agenda Setting" in Public Policy: The Essential Readings. Stella Teodoulou and Matthew Cahn, eds. Prentice Hall. 1995, pp. 105-113.

13. Lasswell, H. 1963. The Future of Political Science. Atherton Press, New York.

14. Nakamura, R.T. 1987. The Textbook Policy Process and Implementation Research. Policy StudiesReview, Vol. 7, No 1, 1987, pp. 142–54.

15. Okun, Arthur M. 1975. Equality and Efficiency: The Big Tradeoff. Washington, D.C.: The Brookings Institution.

16. Olson, Mancur. 1965. The Logic of Collective Action. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

17. Patton, Carl V., David S. Sawicki & Jennifer J. Clark. 2016. "Basic Methods of Policy Analysis and Planning". 3rd Edition. Pearson Education Inc.

18. Pressman, Jeffrey L. and Aaron Wildavsky. 1973. Implementation. Berkeley, CA: University of California Press.

19. Raiffa, Howard. 1968. Decision Analysis: Introductory Lectures on Choices under Uncertainty. Random House.

20. Rose, Richard. 1973. Comparative Public Policy: An Overview. European Journal of Political Research.

21. Weimer, D.L. and Vining, A.R. 1999. Policy Analysis: Concepts and Practice. Prentice Hall,Englewood Cliffs.

References

1. Goshovska V., Myronenko P., Bosak O., Analiz derjanoi polityky ta priyniattia upravlinskikh rishen: navchalno-metodychniy posibnik. – Kyiv, NADU, 2010. – 88 p. [inUkrainian]

2. Gurne B., Derjavneupravlinnia. – Kyiv: Osnovy, 1993. – 165 p. [in Ukrainian]

3. Derjavna politika: analiz ta mekhanizmy vprovadjennia // O.Kilievych, V. Tertychka. –Kyiv: NADU, 2009. – 88 p. [in Ukrainian]

4. Derjavneupravlinnia: slovnyk-dovidnyk / [ukladachV. Bakumenko]. – Kyiv: UADU, 2002. – 228 p.[in Ukrainian]

5. Dopovid ta dorojnia kartachodovnutrishnioyi reform ta pidvychenniaistytutsiynoispromojnostiVerkhvnoiRadyUkrainy. Pidgotovleno z otsinky potrebpidgolovuvanniam P. Koksa. Brussels, 2016, 89 p. URL: https://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20160301RES16508/20160301RES16508.pdf[in Ukrainian]

6. Zakon Ukrainy "Pro derjavnuslujbu" vid 10.12.2015 № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19[in Ukrainian]

7. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 17.03.2016 "ProzakhodyzrealisatsiirekomendatsiychodovnutrishnioyireformtapidvychenniainstytutsiynoyispromozhnostiVerkhovnoiRadyUkrainy". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-19[in Ukrainian]

8. Rozporiadjennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid chervnia 2016 roku № 474-r «DeiakipytanniareformuvanniaderjavnogoupravlinniaUkrainy». - URL: http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28993.pdf[in Ukrainian]

9. Rozrobka proektiv normatyvno-pravovy khaktiv vidpovidno do metodyky vyrishennia problem // T. Fuley, L. Lukas, L. Sayts. – K.: PSP-II, 2012. – 180 p. [inUkrainian]

10. Anderson, J.E. 1975. Public Policymaking: An Introduction. Houghton Mifflin, Boston.

11. Guide to Policy Analysis. Turin, European Training Foundation, 2018, 170 p.

12.Kingdon, John W. "Agenda Setting" in Public Policy: The Essential Readings. Stella Teodoulou and Matthew Cahn, eds. Prentice Hall. 1995, pp. 105-113.

13.Lasswell, H. 1963. The Future of Political Science. Atherton Press, New York.

14.Nakamura, R.T. 1987. The Textbook Policy Process and Implementation Research. Policy StudiesReview, Vol. 7, No 1, 1987, pp. 142–54.

15.Okun, Arthur M. 1975. Equality and Efficiency: The Big Tradeoff. Washington, D.C.: The Brookings Institution.

16.Olson, Mancur. 1965. The Logic of Collective Action. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

17.Patton, Carl V., David S. Sawicki & Jennifer J. Clark. 2016. “Basic Methods of Policy Analysis and Planning”. 3rd Edition. Pearson Education Inc.

18.Pressman, Jeffrey L. and Aaron Wildavsky. 1973. Implementation. Berkeley, CA: University of California Press.

19.Raiffa, Howard. 1968. Decision Analysis: Introductory Lectures on Choices under Uncertainty. Random House.

20.Rose, Richard. 1973. Comparative Public Policy: An Overview. European Journal of Political Research.

21.Weimer, D.L. and Vining, A.R. 1999. Policy Analysis: Concepts and Practice. Prentice Hall,Englewood Cliffs.

Щербак Наталія Василівна (ORCID ID 0000-0002-2978-3606) **–** кандидат наук з державного управління, головний науковий співробітник Інституту законодавства Верховної Ради України.

СТАТТІ РЕКОМЕНДОВАНО ДО ДРУКУ ТАКИМИ РЕЦЕНЗЕНТАМИ

№ з/п	*П.І.Б. автора*	*Назва статті*	*П.І.Б. рецензента*
1.	Абрамова А.С., Жаворонок А.В., Федишин М.П.	Дослідження розвитку Fintech: кейс для країн східної Європи	Житар М.О.
2.	Ананьєва Ю.В.	Особливості управління фінансовими ризиками України у міжнародному кредитуванні	Сосновська О.О.
3.	Біленко Д.В.	Оцінка впливу державного фінансування вищої освіти на економічне зростання країни	Кужелєв М.О.
4.	Гордей О.Д., Безноско К.О., Мерва А.О.	Вплив COVID-19 на економічне зростання в Україні	Мартиненко В.В.
5.	Гуменюк А.І.	Державна політика розвитку зеленого туризму в Україні	Житар М.О.
6.	Жукова Ю.М., Демченко І.О.	Сучасні тенденції розвитку транспортного страхування в Україні	Сосновська О.О.
7.	Діденко Л.В., Тітор В.С.	Сучасний стан системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні	Коваленко Ю.М.
8.	Житар М.О., Бежевець І.В.	Діагностика фінансового стану підприємства як основа забезпечення його економічної безпеки	Кужелєв М.О.
9.	Канцур І.Г., Нізельська М.А.	Реформування корпоративного менеджменту в контексті міжнародного бізнесу	Гусятинський М.В.
10.	Капленко Г.В.	Питання про суверенітет споживача в лібертаріанських концепціях публічного управління	Житар М.О.
11.	Коваленко Ю.М., Вітренко Л.О.	Фінансування закладів вищої освіти в Україні та пошук альтернативних джерел	Кужелєв М.О.
12.	Кодіс Є.І.	Особливості реалізації програми «Східне партнерство» ЄС у сфері державного управління	Житар М.О.
13.	Кузьменко Л.А.	Детермінанти управління телекомунікаційними підприємствами	Мартиненко В.В.
14.	Куцевол А.А.	Публічне управління у сфері міжнародної технічної допомоги України: проблеми та перспективи розвитку	Житар М.О.
15.	Лисецька Н.М.	Світова практика впровадження податкових амністій: досвід для України	Кужелєв М.О.
16.	Ліснічук О.А., Березан М.В.	Основні складові поточного фінансового планування на підприємстві	Кужелєв М.О.
17.	Мирошниченко А.І.	Імплементація Європейського досвіду у практику сучасного публічного управління України	Житар М.О.
18.	Михайловська О.В.	Україна в системах сучасних міжнародних вимірів	Гусятинський М.В.

19.	Kiva A., Moiseienko T.	Domestic Startups Financial Assistance Improvement in the Conditions of International Integration	Сосновська О.О.
20.	Нечипоренко А.В., Юрах Ю.С.	Аналіз фінансового потенціалу територіальних громад в Україні	Кужелєв М.О.
21.	Пасічний М. Д., Непиталюк А. В.	Європейський досвід фіскального регулювання виробництва та обігу етилового спирту	Кужелєв М.О.
22.	Полагнин Д.Д.	Аналіз тенденцій зміни офіційного валютного курсу Національного банку України	Коваленко Ю.М.
23.	Сосновська О.О., Баліцька Г.О.	Розвиток медичного страхування в умовах COVID-19	Житар М.О.
24.	Чуницька І.І., Михайленко В.В.	Вплив світових та національних макроекономічних факторів на функціонування фінансового ринку України в умовах глобальної конкурентоспроможності	Мартиненко В.В.
25.	Шестаковська Т.Л.	Вплив Європейської інтеграції на розвиток економічної політики України	Мартиненко В.В.
26.	Щербак Н.В.	Здійснення моніторингу та аналізу впливу державної політики (в умовах реалізації реформи державного управління)	Гусятинський М.В.